

T.C.
BAŞBAKANLIK
DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı
Yayın Nu: 58

**OSMANLI BELGELERİNE
GÖRE ERMENİ-FRANSIZ
İLİŞKİLERİ
I
(1879-1918)**

ANKARA - 2002

Proje Yöneticisi

Doç. Dr. Yusuf SARINAY
Devlet Arşivleri Genel Müdürü

Proje Sorumluları

Necati AKTAŞ
Genel Müdür Yardımcısı

Mustafa KAPLAN
Osmanlı Arşivi Daire Başkanı

İsmet DEMİR
Yayın İşleri Koordinatörü

Yayına Hazırlayanlar

Uğurhan DEMİRBAŞ
Ali Osman ÇINAR
Mücahit DEMİREL
Seher DİLBER
Recep KARACAKAYA
Nuran KOLTUK
Ümmihani ÜNEMLİOĞLU
Ali Mesut BİRİNCİ
Ayhan ÖZYURT

Belge Tarama ve Tespit

H. Osman YILDIRIM *Fuat YAVUZ*
Vahdettin ATİK *Ahmet ÖZKILINÇ*
Murat CEBECİOĞLU *Mustafa SERİN*
Murat YÜZBAŞIOĞLU *Ali COŞKUN*

Fransızca Belgelerin Tercümesi

M. Fethi ATAY
Sinan DARCAN
Engin YAMEN

**OSMANLI BELGELERİNE
GÖRE ERMENİ-FRANSIZ
İLİŞKİLERİ**

I

(1879-1918)

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti içinde XIX. Yüzyılın sonlarına kadar “Ermeni Meselesi” diye bir problem olmadığı bilinmektedir. Bu dönemden itibaren ise bu konu ile ilgili olarak Osmanlı ülkesinin belirli bölgelerinde bir takım huzursuzluklar kendini göstermeye başlamıştır. Zaman içinde gittikçe ciddi bir mesele haline alan ve 1915 yılında, her devletin iç ve dış düşmanlara karşı kendi kendini koruma hakkının bir sonucu olarak, gerçekleşen zorunlu iskân olayına kadar giden “Ermeni olayları”nın görünmeyen ve bilinmeyen yönlerini belgeleriyle ortaya koymakta büyük yararlar olacağı açıktır. Yüzyıllardır vatandaşı olduğu devletle hiçbir sıkıntısı olmadan yaşayıp giden bir unsurun, şartlarda herhangi bir olumsuz değişiklik olmadığı halde, birden bire devletine başkaldırmasının çeşitli nedenleri olacağı da şüphe götürmez bir gerçektir.

Osmanlı Devleti bünyesinde yaşayan bir etnik veya dini unsura tarihin hiçbir döneminde bir baskı veya zorla kimlik/milliyet/din değiştirtme çabasının olmadığı da herkes tarafından bilinmektedir. XIX. Yüzyılın sonu ile XX. Yüzyılın başında birden gelişen ve tırmanan “Ermeni problemi”nin ortaya çıkmasında “iç” etkilerden çok “dış” etkilerin büyük rolü olduğu bilinen bir gerçektir ve mutlaka incelenmesi gereken bir konudur.

Özellikle 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası Rusya ve İngiltere arasındaki mücadelenin bir sonucu olarak ortaya çıkan bu probleme sonradan dahil olan ve bu iki devletin izlediği politikalara destek olan Fransa da Ermeni probleminin bu günlere gelmesinde büyük rol oynamıştır.

Fransa Ermenilerin kendi ülkesine yerleşmelerine ses çıkarmamış, propaganda yapmalarını engellememiş, hatta bazı ileri gelen Fransızlar bu tür faaliyetlere destek olmuşlar, İstanbul'daki Fransa Büyükelçiliği ise adeta Ermenilerin koruyucusu görevini üstlenmiş, haklı haksız her olaya müdahale etmeye çalışmıştır. Bu konuda Anadolu'da bulunan Fransız konsoloslukları da İstanbul'daki büyükelçilikten geri kalmamışlardır.

Bu çalışma ile Ermeni olaylarının arkasında yer alan dış güçlerden biri olan Fransa'nın faaliyetleri yorumsuz olarak, belgelere dayanılarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bundan sonrası tarihçilere ve bilim adamlarına düşen bir görevdir.

Ali ÇAKI

Başbakanlık Müsteşar Yardımcısı

SUNUŞ

Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren idaresi altında bulunan milletleri adil ve hoşgörölü bir biçimde yönetmiş, devletin tebaası olan bütün unsurlar, sağlanan bu geniş hürriyet ortamından yararlanmışlardır. Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğu dönemlerde gayrimüslimlerle ilgili bir problem görülmezken, devletin zayıflayıp güç kaybetmesi üzerine

Düvel-i Muazzama'nın gayrimüslimleri kendi dinî, siyasî ve ekonomik menfaatleri doğrultusunda yönlendirmeye başlaması ile Ermeni meselesi ortaya çıkmıştır. Ermeniler bundan sonra Osmanlı Devleti'nin bütün Hıristiyan unsurları gibi bağımsız bir devlet kurma çabasına girmişlerdir.

Ermeni meselesi, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sırasında İngiltere ile Rusya arasındaki rekabetin yarattığı emperyalizm sorunu olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında yenilgiye uğradıktan sonra, 3 Mart 1878 tarihinde imzalanan Ayastefanos Antlaşması'nın 16. maddesi ve daha sonra onun yerini alan Berlin Antlaşması'nın 61. maddesiyle Ermenilerle ilgili ıslahat yapmayı kabul etmişti. Böylece Ermeni sorunu uluslararası antlaşmalara girmek suretiyle Osmanlı Devleti'nin kendi egemenlik hakları çerçevesinde çözebileceği bir iç sorun olmaktan çıkmış, Rusya ve İngiltere'nin müdahale aracı olarak kullanacakları bir sorun haline dönüşmüştür. Ermeniler bundan sonra Osmanlı Devleti'nin bütün Hıristiyan unsurları gibi bağımsız bir devlet kurma çabasına girmişlerdir.

Fransa kendine çıkar sağlamak amacıyla Ermenilerle ilk ilgilenen devletlerden biridir. Nitekim bu amaçla özellikle Fransa'daki Ermeni faaliyetlerine göz yummuş ve destek olmuş ve Fransa kamuoyunu Ermeniler lehine etkilemeye çalışmıştır. Bundan başka, mezhep birliğinin etkili olacağını düşünerek Ermeniler arasında Katolikliğin yayılması için çeşitli çalışmalarda bulunmuştur. Anadolu'da bulunan Fransız konsolosları da hemen her konuda açık veya gizli destek verdikleri Ermenilerin,

şımarmalarında ve Osmanlı Devleti'ne karşı ayrılıkçı fikirlerle donatılmalarında büyük rol oynamışlardır.

Bu ilgi özellikle Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra Anadolu'nun işgali sırasında Fransız-Ermeni ilişkileri şeklinde gelişmiş, Fransa işgal kuvvetleri Ermeni milis ve ordu teşkilatlarıyla Anadolu'nun işgaline başlamış, müttefikler arası görüşme ve konferanslarda Ermenileri Fransızlar büyük ölçüde desteklemişlerdir.

“Osmanlı Belgelerinde Fransız-Ermeni İlişkileri” adıyla hazırlanan bu kitap, iki cilt olarak düşünülmüştür. Eserin birinci cildinde, 1878-1918 yılları arasındaki olaylara ait 75 belge yer almaktadır. Yayına hazırlanmakta olan eserin ikinci cildi ise, 1918-1922 yılları arasındaki olaylara ait belgeleri ihtiva edecektir.

Hazırlanan bu iki ciltten, birinci cilt iki ana bölümden meydana gelmiştir:

Birinci bölümde, Fransızca belgelerin tercüme ve Osmanlıca belgelerin de sadeleştirilmiş metinleri yer almaktadır. Belgeler genel olarak kronolojik sıra içinde verilmiş ve olayların gelişimine göre tarihi akış göz önünde bulundurularak düzenleme yapılmıştır. Sadece üst makama hitaben yazılmış olan takdim belgelerine, büyük tarihli olmalarına rağmen, ek ve ilgili belgelerin önünde yer verilmesi uygun görülmüştür. Konu bakımından devamlılık arzeden veya aynı olaydan bahseden belgeler, genel kronolojik sıralamanın dışına çıkılarak, mümkün olduğu kadar bir araya getirilmeye çalışılmış ve kendi içinde kronolojik sıraya sokularak aynı belge başlığı ve numarası altında toplanmıştır. Böylelikle belli bir zaman dilimi içinde devam eden bir olayın (mesela 41 numaradaki Marsilya'ya kaçan Ermeniler veya 48 numaradaki Barthélemy olayları gibi) tarihi akışını topluca görmek mümkün olacaktır.

İkinci bölümde, belgelerin fotokopileri bulunmaktadır. Belge fotokopisinin hemen altında, belgenin kimlikleri yer almaktadır. Bu kimlikler, ilgili belgenin Osmanlı Arşivi'nde hangi fonda bulunduğunu, dosya ve gömlek numaralarını gösterir.

Kitapta yer alan belgelerin hemen hemen yarısı Fransızcadır. Fransızca belgelerin tercüme ve Osmanlıca belgelerin sadeleştirmeleri arasında bir üslup ve

terminoloji birliği sağlamaya gayret edilmiştir. Sadeleştirme yapılırken genellikle Osmanlı kurumlarının adları olduğu gibi bırakılmıştır (Sadaret, Hariciye Nezareti vs. gibi), buna bağlı olarak Fransızca belgelerde geçen Osmanlı kurumlarının isimleri Osmanlı terminolojisine uygun olarak çevrilmiştir (Mesela Sublime Porte, Bâb-ı Âlf olarak kullanılmıştır). Belgelerin oğu Fransa ve Fransızlarla ilgili olduğundan Ermeni şahıs ve müessesese isimleri Fransızca yazılışlarıyla gösterilmiştir.

Kitapta geçen yer, şahıs isimleriyle kurum ve terimler için ayrıntılı bir indeks hazırlanmıştır.

İki cilt olarak hazırlanan bu eserin ikinci cildi de, en kısa zamanda ilim çevrelerinin dikkat ve yararlanmasına sunulacaktır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki belgelere dayanılarak ortaya konan bu eserin, tarihi gerçeklerin ilmin işığında aydınlatılmasına yardımcı ve ilgililere çalışmalarında yararlı olması en büyük dileğimizdir.

Genel Müdürlüğümüz tarafından yürütülen çalışmalara her zaman destek olan ve bu eserin yayınlanmasına da imkan sağlayan Başbakanlık Müsteşarı Sayın Füsun Koroğlu ile Müsteşar Yardımcısı Sayın Ali akı'ya teşekkürlerimizi sunmayı görev bilmekteyiz.

Kitabın konuyla ilgilenenlere yararlı olmasını diler, eserin yayınlanmasında emeği geçen Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü personeline teşekkür ederim.

Doç. Dr. Yusuf SARINAY

Devlet Arşivleri Genel Müdürü

KISALTMALAR

A. MKT. MHM.	Sadaret Mektubî Mühimme
BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
DH. MUI.	Dahiliye Nezareti Muhaberat-ı Umumiye İdaresi
DH. SYS.	Dahiliye Nezareti Siyasî Kısım
HR. SYS.	Hariciye Nezareti Siyasî Kısım
Y. A. HUS.	Yıldız Sadaret Hususî Maruzat
Y. EE.	Yıldız Esas Evrakı
Y. MTV.	Yıldız Mütenevvî Maruzat
Y. PRK. ASK.	Yıldız Perakende Askerî Maruzat
Y. PRK. AZJ.	Yıldız Perakende, Arzuhal ve Journaller
Y. PRK. BŞK.	Yıldız Perakende Başkitâbet Dairesi Maruzatı
Y. PRK. EŞA.	Yıldız Perakende Elçilik, Şebenderlik ve Ateşemiliterlik
Y. PRK. HR.	Yıldız Perakende Hariciye Nezareti Maruzatı
s.	sayfa
bkz.	Bakınız
c.	cilt
no.	numara

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖNSÖZ	V
SUNUŞ.....	VII
KISALTMALAR	XI
İÇİNDEKİLER.....	XIII

I. BÖLÜM

BELGELERİN TERCÜME VE SADELEŞTİRMELERİ

No	Belgenin Konusu	Sayfa
1	Zeytun olaylarının ardından Maraş ve Halep'te tutuklananların haklarını gözetmek gerekçesiyle Fransız Büyükelçiliği tarafından verilen 8 Mart 1879 tarihli nota	3
2	Paris ve Cenevre'deki Ermeni komitelerinin 1883 ve 1884 yıllarındaki faaliyetlerinin araştırılması	6
3	Fransa Dışişleri Bakanı Freyeinet'in görüştüğü Ermenilerin kimlikleri.....	7
4	Fransa Dışişleri bakanının Ermeni delegasyonunun dilekçesini kabul ettiği.....	12
5	<i>Haussadan</i> gazetesi yazarı Jean Broussali'nin Osmanlı Devleti'nin izni olmaksızın Fransız tebaasına kabul edildiği.....	14
6	Paris'e gelen Haroutioun Tchakirian'ın kışkırtıcı faaliyetleri.....	16
7	Zeytun Ermenilerinin ayaklandıklarına dair haberlerin Fransız basınında yayımlandığı	17
8	Londra ve Marsilya Ermeni Komitesi Ortak Sekreterliği tarafından Adana Ermeni Başpiskoposu'na gönderilen oradan da dolaylı olarak Türkiye'deki başlıca komitelere bildirilen mektup	19
9	Marsilya'daki Ermenilerin 1893 yılındaki faaliyetleriyle ilgili yazışmalar	22
10	Fransa Büyükelçisi Cambon'un Ermeni meselesi hakkında telgraf ajansları ve gazete muhabirleriyle görüştüğü	25
11	Fransa'nın Doğu Hıristiyanlarının koruyucusu sıfatıyla Ermenilere destek olduğu	26
12	Cizvit Ruhban Cemaati Başrahibi Andre'nin tercümanı Artin Köylüyan'ın tutuklanması üzerine Fransa Büyükelçiliğiyle yapılan yazışmalar	27
13	Marsilya'da bulunan Ermenilerin 1895 yılındaki faaliyetleri	30

14	Ankara Mahkemesi tarafından ölüme mahkum edilen bir Ermeninin Paris'e geldiği.....	33
15	1895 yılında bazı Avrupa gazetelerinde eski Adana Başpiskoposu Mighirditch Vehabetian'ın Kudüs'te gözaltına alınmasıyla ilgili haberlerin yayınlandığı.....	34
16	Ermeni meselesinin İngiltere tarafından ortaya atıldığına ilişkin Fransız Parlamentosu Stenografı George Buisson'un 8 Mayıs 1895'te verdiği konferansın tutanakları	38
17	Osmanlı Devleti'nin sakıncalı gördüğü Doktor Karakin'in 1895 yılında Fransa'nın Sivas viskonsolosu maiyyetine tercüman olarak tayin edilmesi	41
18	Hariciye Nazırı Turhan Paşa'nın Londra Büyükelçisi Rüstem Paşa'ya gönderdiği 9 Ağustos 1895 tarihli telgraf	43
19	İstanbul'daki Ermeni olaylarına dair Fransa Dışişleri bakanıyla yapılan görüşmeyle ilgili 4 Ekim 1895 tarihli telgraf	45
20	Marsilya, Amerika ve Avrupa'nın bazı yerlerinde olup İstanbul'a dönmek isteyen Ermenilerin durumu	45
21	Maraş'taki Fransız Antrasante rahiplerinin yaptıkları evin altındaki mahzende top, silah ve savaş aletleri bulunduğu.....	47
22	<i>Ajans Havass</i> ve <i>New York Herald</i> gazetelerinde Fransız filosunun Doğu sularına gittiğine dair yayınlanan haberler	48
23	Fransa Millet Meclisi üyelerinden Chiseren'in Osmanlı Hariciye Nezareti'ne gönderdiği 10 Kasım 1895 tarihli mektup.....	51
24	Mersin'in Fransız Konsolosu Sumaripa'nın Haçin'de karışıklık çıktığına dair Fransa Büyükelçiliği'ne telgraf gönderdiği	52
25	Paris Ermeni Yurtseverler Komitesi'nin Aralık 1895'te düzenlediği toplantı	53
26	1896'da Zeytun'da ayaklanan dört Ermeninin Mersin'deki Fransız konsolosunun teminatı altında gemiye bindirilerek Marsilya'ya gönderildiği	55
27	Halep Fransa konsolos vekilinin, Ermeni Katolik piskoposunun ve Maraş'a gelen Fransa Büyükelçiliği askerî ataşesinin Ermenileri kışkırttıkları.....	57

28	Paris'teki Ermeni anarşi gruplarının 1896 yılı faaliyetleriyle ilgili yazışmalar	57
29	Fransa Büyükelçiliği'nin Diyarbakır'da karışıklığın devam edeceği gerekçesiyle Vali Enis Paşa'nın azlini istediği.....	61
30	Paris'te bulunan Ermeni öğrencilerin kendi milletlerine sürekli olarak Türkler ve Kürtler tarafından yapılan sözde mezalimin Fransız basınında yayınlanmasını istedikleri	64
31	Bir Ermeni dergisine 10.000 Frank yardımda bulunduğu için Fransa Dışişleri bakanına Eylül 1896'da Ermeni komitesinin tüm üyeleri adına teşekkür edildiği	64
32	Osmanlı Hükümeti'nin ıslahat konusunda 24 Eylül 1896 tarihinde büyükelçilerine göndermiş olduğu telgraf; Fransız Hükümeti'nin Osmanlı Devleti'nin ıslahat işleri görüşmelerinde Paul Cambon'u yetkili kıldığını açıklaması.....	65
33	Marsilya'da 1896 yılında "Sığınmacı Ermenilere Yardım Komitesi" kurulduğu.....	69
34	Paris'te Sainte Clotilde Kilisesi'nde Katolik Ermeniler tarafından yapılan ayinde Ermenilerin Fransa'nın yardımını beklediklerinin dile getirildiği.....	73
35	Fransa Dışişleri Bakanı Hanotaux'nun Osmanlı ülkesindeki Ermeni nüfusunun üç milyon civarında olduğunu iddia ettiği.....	74
36	Fransa Dışişleri Bakanı Hanotaux'nun 6 Kasım 1896'da parlamentoda Ermeni işleriyle ilgili yaptığı konuşmanın tercümesi.	75
37	Adana Ceza Mahkemesi tarafından yedi Ermeni hakkında verilen idam kararına Fransız elçisinin müdahalesi	85
38	Kasım 1896'da Marsilya'ya giden Ermenilerden üçünün Fransız yetkililer tarafından tutuklandığı.....	87
39	Osmanlı Devleti işleriyle ilgili olarak 1896 yılı Aralık ayında Fransız gazetelerinde yer alan makalelerin özetleri	92
40	Karışıklık çıkardıkları için Marsilya'ya sürülen dört Ermeninin 1897 yılı Mart ayında Fransız vapurlarıyla tekrar Anadolu'ya geldikleri	93

- 41 1896 yılındaki Osmanlı Bankası baskınına katılan ve Gironde adlı Fransız vapuruyla Marsilya'ya giden Ermeni anarşistlerle ilgili yazışmalar94
- 42 Maraş Fransız konsolos vekilinin Hıristiyanları himaye ettiği için kınanamayacağına Fransa Büyükelçiliği'nden bildirildiği 117
- 43 Antakya İngiliz konsolosuyla Fransız viskonsolosunun Ermenilerden iki eşkıyayı himaye ettikleri 120
- 44 Vanlı Mighirditch adlı Ermeninin 1898 yılında Marsilya'da "*Les Armeniens*" isminde bir gazete yayınlayıp yayınlamadığının araştırılması 122
- 45 9 Haziran 1899'da Messageries Maritimes şirketine ait Kongo vapuruna İskenderun açıklarından otuz Ermeninin bindiği 124
- 46 Van Fransa Viskonsolosu Per Defrance'ın Eylül 1898'de Musul'dan gelen ve Nasturileri Katolikliğe yönlendirmek isteyen bir papazla görüşmek için Çölemerik'e gittiği 125
- 47 Hariciye Nazırı Tevfik Paşa ile görüşen Fransa elçisinin Ermeni olaylarından dolayı tazminat istenmesi konusunu dile getirdiği 131
- 48 Halep Fransa Konsolosu Barthélemy'nin 1896-1899 yılları arasında yaptığı uygunsuz hareketlerle ilgili yazışmalar
- 132
- 49 Antep Fransisken Manastırı rahiplerinden Peder Sanbeto ile ilgili Bâbiâlf'den Fransa Büyükelçiliği'ne nota verildiği 141
- 50 Fransa Maslahatgüzarı Mösyö Bapest'in 1901 yılında Ermeni Patriği Ormanyan ile görüştüğü 143
- 51 Diyarbakır'da Müslümanların Hıristiyanlarla çatışma içerisinde olduklarına dair Fransa Konsolosluğu'ndan Fransız Büyükelçiliği'ne verilen bilginin uydurma olduğunun anlaşıldığı ... 144
- 52 Kiği kazasında 1902 yılında tertiplenecek Ermeni olaylarıyla ilgili olarak Marsilya Konsolosluğu'ndan gönderilen rapor 146
- 53 Fransa'daki Ermenilerin Bitlis'te bir konsolos memuru bulundurulmasını Fransa Dışişleri bakanından rica ettikleri 147
- 54 Erzincan'da Müslümanların Şuha Manastırı'na saldırdıklarına dair İngiliz ve Fransız konsoloslarının yanlışı ihbarda buldukları 148

55	Paris Büyükelçiliği'nin Ermeni işleri konusunda yaptığı girişimler	149
56	1904 yılında yüksek rütbeli iki Ermeni papazının Fransa cumhurbaşkanı ve Dışişleri bakanı tarafından kabul edildikleri	153
57	Van Fransız konsolosunun idama mahkum edilen Van Komitesi Reisi Varteks hakkında verilen hükmü hafifletme çalışmaları.....	154
58	Fransa'nın Van viskonsolosunun dağ ahalisine yardım için Muş Ermeni Piskopos Vekili Keşiş Arin'e üç yüz Osmanlı lirası verdiği	156
59	Van Fransız Konsolosu Rupen ve Tercümanı Mihran'ın 1905 yılında Muş ve çevresinde sergilediği uygunsuz davranışlarla ilgili yazışmalar	157
60	Anadolu ve Kafkasya'da yaşayan Ermenilere karşı aşırı ilgisiyle tanınan eski Fransa Denizcilik Bakanı Pelletan başkanlığında yapılan toplantı.....	179
61	Paris'te Ermeni Dostları Komiteleri tarafından yapılan toplantı	180
62	Altı vilayette (Van, Bitlis, Mamuretülaziz, Sivas, Erzurum, Diyarbakır) bulunan Ermeni piskoposların Patrikhane ile haberleşmek için bölgelerindeki Rus, İngiliz ve Fransız konsoloslarına başvurdukları	181
63	Ermenilerin 30 Eylül 1909 tarihinde Paris'te yaptıkları toplantıyla ilgili yazışmalar	182
64	1910 yılında Adana'da faaliyetlerde bulunan Fransisken Rahip Emmanuel Grasya ile ilgili yazışmalar	183
65	Paris Ermeni Arhimandriti Vramşabuh Kibaryan tarafından Fransa cumhurbaşkanına gönderilen ve 25 Aralık 1912 tarihli Sun gazetesinde yayınlanan mektupla ilgili yazışmalar	189
66	Viyana Büyükelçisi Hüseyin Hilmi Paşa'nın Ermeni meselesine dikkat çektiği 8 Şubat 1913 tarihli yazısı.....	192
67	Paris Büyükelçisi Rifat Paşa'nın Fransa Dışişleri Bakanı Pichon ile yaptığı görüşmeye dair 19 Haziran 1913 tarihli yazısı.....	193
68	Fransız Hükümeti'nin büyük devletlerden altı vilayet için Osmanlı İmparatorluğu'na Makedonya'daki gibi bir yüksek komiser atamasını tavsiye etmelerini istediği	194

69	Bogos Nubar Paşa ile Victor Berar tarafından 3 Haziran 1913 tarihinde Paris’te bir konferans verildiği.....	195
70	Fransız Cizvit Rahibi Plisi’nin Cebel-i Duruz köylerini dolaşarak halkı Osmanlı Devleti aleyhine kışkırttığı	198
71	Fransız Asya Komitesi’nin Kasım 1913’teki toplantısında Ermenilerin yaşadığı Osmanlı vilayetlerinde ıslahat yapılması konusunun ele alındığı	205
72	Liyakatsizliğinden dolayı işine son verilen Osmanlı Paris Konsolosluğu Dava Vekili Nouridjan Efendi’nin 1914 yılında bir Ermeni gönüllü komitesi kurarak Ermeni gençlerini Fransız ordusuna kaydetme girişimlerinde bulunduğu	205
73	Şam’da 1913 yılında asılarak idam edilen Emmanuel Mezeri adlı Fransız papazla ilgili yazışmalar	211
74	1918 yılı Nisan ayında bir İsveç gazetesinde “Ermeni isyanı” adıyla yayınlanan makalede Fransa’nın Ermeni meselesine müdahale şekillerinden bahsedildiği	219
75	Carabet Carollian’ın 1918 yılında yayınladığı makaleler ve Fransız ordusunda gönüllü oluşuyla ilgili Cenevre Başkonsolosluğu’nun yazısı	220
İNDEKS		223

II. BÖLÜM

BELGELERİN FOTOKOPİLERİ..... 247

I. BÖLÜM

BELGELERİN TERCÜME VE SADELEŞTİRMELERİ

**Bâb-ı Âlî nezdinde
Fransa Büyükelçiliği
Sözlü Nota
Sayı: 27**

Pera, 8 Mart 1879

*Hariciye Nazırı
Ekselans Caratheodory Paşa'ya*

Ermenistan'daki özellikle de Zeytun'daki şiddet olaylarının ardından, bu bölgede ikamet edenlerin bir kısmı Maraş ve Halep'te tutuklanmıştır. Uzun süreli bu esaret, yoksulluk ve sefalet, içlerinden bir çoğunun ölümüne sebep olmuştur. Öyleyse bu hadiselerde herkese düşen sorumluluk adına olabildiğince hızlı ve doğru karar alma aciliyeti vardır.

Tutuklanmalarına sebep olan Osmanlı görevlilerini diri diri yakmaktan sanık olanlara yapılan suçlama hiçbir temele dayanmamaktadır. Fransa, İtalya ve İngiltere konsolosları bunu protesto etmek üzere fikir birliğindedirler.

Bu durumda hiç kimse, ihtimam ve menfaatine uygun bir durumu düzeltmesi için Bâbîâlî tarafından alınmış olan tedbirlere karşı değildir. Bu tedbirler iki hedefe yönelik olmalıdır: Mevcut durumu düzeltmek ve geleceği güvenceye almak.

Fransa Büyükelçiliği, Bâbîâlî'nin Galip Paşa ile Nourian Efendi'den oluşan bir komisyon tayin ederek suçlamaları araştırmaya başlamasını görmezlikten geliyor değildir. Bu görevliler aynı zamanda, meşru isteklere uygun bir ıslahat projesi hazırlama ve isyancıların şikâyetlerini araştırma konusunda da görev almışlardır.

Fakat bu düzenlemeler durumun gereklerine yeterince cevap vermemektedir.

Mevcut duruma gelince; bu iki görevlinin hareketinin gecikmesi, tutukluların sefaletini lüzumsuz yere uzatmaktadır. Ayrıca bu sefalet son verilmesi için acil tedbirler alınmasının çifte yetkili komisyona havale edilmiş olmasının işlerin gecikmesini kaçınılmaz kılacağını düşünmeye bile gerek yoktur.

Öte yandan suçluların tutukluluk sürelerinin uzaması, zihinlerdeki barışa engel olmaktan başka bir işe yaramaz. Adaletin bir an evvel yerine getirilmesi, keyfî tutuklamalarla öfkelenmiş olan halk arasında sükûneti sağlayacak en iyi tarz olacaktır.

Bu düşünceler çerçevesinde Fransa Büyükelçiliği Bâbîâlfî'ye, Galip Paşa ile Nourian Efendi'ye verilmiş olan yetkinin, muallakta olan suçlamaları soruşturma görevine indirgemesini teklif etmekten onur duymaktadır. Her iki komiser de, suça konu olan davaları araştırmak, onları değerlendirmek, kovuşturmaları sürdürmek, durdurmak, nihayetinde suçsuzluklarını tesbit ettikleri tutukluları salıvermek yetkisiyle Halep'e gideceklerdir. Şöyle ki; ihtiyaten bunların çoğu önceden serbest bırakılmış değillerdir.

Barışı sağlamaya yönelik tedbirlere gelince, bu komisyon esas olarak yalnızca şu gecici kararları alabilecektir:

1- Büyük kısmı yerlilerden müteşekkil bir jandarma teşkilatının kurulması,

2- Bütünüyle yerli cemaatlerden müteşekkil mahkemelerin kurulması,

3- İdari personelin tasfiyesi,

4- Toprak meselesinin kısa yoldan çözümü,

5- Vergilerin sabit kuru.

Komiserlere takdir yetkisi olmasa bile en azından geniş yetki vermek gerekli olacaktır.

Mahallî ihtiyaçlara cevap veren ıslahatın düzenlenmesi daha sonraki bir çalışmaya bırakılacak, Berlin Antlaşması'nın 23. maddesince belirlenen bir komisyona havale edilecektir.

Zaten 61. madde Bâbîâlî'yi "Ermenilerin oturdukları bölgelerde mahallî ihtiyaçların gerektirdiği ıslahat ve iyileştirmeleri" gerçekleştirmekle yükümlü kılmaktadır.

Zira mahallî ihtiyaçların gerektirdiği ıslahatın takdir edileceği en iyi ve tek yol, bizzat halkın kendi bilgisine başvurmaktır. Bu, bölgeler için kongrenin almış olduğu karardır ki, bunun ne şekilde yapılacağı Berlin Antlaşması'nda öngörülmemiştir. Burada söylenen şudur: Madde 23: "Bâbîâlî, içerisinde yerli unsurların geniş ölçüde temsil edileceği bir komisyon görevlendirecek ve o da her bölgede kendine has düzenlemeler yapacaktır."

Fransa Büyükelçiliği, gerekli değişikliklerle birlikte Berlin'de Bâbîâlî tarafından alınan yükümlülüklerin yerine getirilmesinin Ermenistan'daki acıklı hadiselerin devam etmesini engelleyecek en iyi davranış tarzı olacağı düşüncesindedir.

Berlin Antlaşması'nın 23. maddesinde öngörülmüş konulardan yola çıkarak kurulmuş olan bir komisyon, sözü edilen maddeye uygun hukukî düzenlemeleri hazırlamakla görevlendirilecek ve aynı antlaşmanın 61. maddesi gereği komisyonun çalışmaları, reformların uygulanmasını denetlemesi gereken devletlere periyodik olarak takdim edilecektir.

Benzer bir komisyonun görevlendirilmesi ve toplanmasına kadar Fransa Büyükelçiliği, Bâbîâlî'nin daha önce adı geçen iki komiserin Halep'e acilen gönderilmesinde ve yukarıda ifadesini bulan vekâletlerinin sınırlarının belirlenmesinde, onların da bunları hayata geçirmesinde ısrar etmektedir.

BOA. HR. SYS. 78-6/60

Osmanlı İmparatorluğu Büyükelçiliği
Sayı: 1629/273

Paris, 1 Kasım 1883

Esad Paşa'dan Hariciye Nazırı Ârifî Paşa'ya

Cevap: Ermeni toplumlari

Efendim,

19 Eylül tarihli tarafıma gönderdiğiniz 72132/54 sayılı resmî yazınızı alır almaz, söz konusu toplumların varolup, olmadığı hususunda bilgi almak amacıyla bu yazınızın içeriği hakkında, resmî ve gizli olarak, Paris Emniyet Müdürlüğü ile temasa geçtim.

Osmanlı Büyükelçiliği her seferinde kendisine başvurduğunda, Emniyet Müdürlüğü, alışılmış içtenlikle bu müracaatı da olumlu karşıladı. Fakat bu konu hakkında yapılan araştırmalardan sizin dikkatinize sunulanlarla benzer toplumların var olup olmadığını kuvvetlendirecek türden hiçbir veri çıkmamaktadır.

Paris'te ikamet eden Ermeniler, maddi kaynaktan yoksun birkaç öğrenci ve siyasî entrikalara az eğilimli görünen birkaç iş adamıdır. Paris'te gerçekten bir Ermeni toplumu vardır. Fakat gizli değil ve amacı, yıllık aidatlarla yardım edilmeyi hak eden öğrencilere yardım etmektir.

Her ne olursa olsun, söz konusu çevrelerde, etrafımda olup bitenlerden haberdar olmak ve gereken tedbirlerin alınmasını haberdar etmekle görevliyim.

Efendim, en yüksek saygılarımın kabulü dileğiyle.

Esad

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
No : 74769/80

Paris, 29 Mayıs 1884

Âsım Paşa'dan Esad Paşa'ya

Konu: Cevap/Ermenilerin faaliyetleri

Osmanlı İmparatorluğu, Ermenilerin faaliyetleriyle ilgili 1 Kasım tarihli ve 1629/273 sayılı resmî yazınızı vaktinde almıştır.

St.Petersburg'taki elçimizin bizlere ilettiği bilgiler, siz sayın ekselanslarına gelenlerle bağdaşmamaktadır: Şakir Paşa Paris'te de Cenevre'de de gerçekten gizli Ermeni komitelerinin var olduğunu ve bu komite üyelerinin, toplumun belirgin şahsiyetlerinden sayıldıklarını iddia etmektedir.

Bu meseleyi sayın ekselanslarının önemle dikkatlerine tekrar sunarak, hem bu komitelerin varlığı hem de entrikalarının türleri hakkında detaylı bilgilere sahip olabilmeniz için yeni araştırmalara girişmenizi ve bu konuda toplayabileceğiniz bilgileri vakit kaybetmeksizin tarafıma bildirmenizi talep ediyorum.

İhtiyaç halinde, sayın ekselansları, gerekli araştırmaları yerinde yapmakla görevli, güvendiği bir şahsı Cenevre'ye gönderebilir.

Saygılarımla.

BOA. HR. SYS. 2748/2

3

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Şifre Kalemi
Telgraf
Sayı: 339

Paris, 1 Kasım 1885

Esad Paşa'dan Said Paşa'ya

Dışişleri Bakanı'nın bir Ermeni heyetini kabul ettiğini, gazetelerin bildirmesi üzerine, bu konu hakkında Ekselanslarına soru sordum.

Sayın Freyeinet; Paris'teki dört Ermeni'nin, gelecek konferansta Ermeniler lehinde müdahale etmesine dair bir dilekçe bıraktıklarını tarafıma söylemiştir. Bakan, sadece Rumeli meselesiyle ilgilenmek amacıyla konferansa katılmayı kabul ettiğini ve bunun sonucu olarak başka bir tartışmayı açmasının mümkün olmadığını onlara cevap olarak söylemiştir.

Sayın Bakan bu dört Ermeni'nin adlarını veremedi. Fakat bunları öğrenmeye çalışıp siz sayın ekselanslarına bildireceğim.

Osmanlı İmparatorluğu Büyükelçiliği
Sayı: 2860/351

Paris, 8 Kasım 1885

Hariciye Nazırı Ekselans Said Paşa'ya

*Dışişleri Bakanı nezdinde
birkaç Ermeni'nin müracaatı*

Sayın Bakan,

339 özel sayılı ve bu ayın biri tarihli telgraf şeklindeki resmî yazımla; şu anda İstanbul'da toplanan konferansta, Berlin Antlaşmasının 61. maddesinin uygulanması meselesini, Fransa'nın ele almasını sağlamak amacıyla, Fransız Dışişleri Bakanı nezdinde birkaç Ermeni tarafından yapılan müracaatı sizlere bildirmekten onur duydum.

Almış olduğum bilgilere göre, sayın Freyeinet'in nezdinde bulunan dört Ermeni'nin ikisi Eknayan adındaki iki tüccar, bir tanesinin adı İskender, diğeri de eski Ermeni-Katolik papazı ve şu anda Paris'te tıp öğrencisi olan Timothee Tinghiroğlu'dur.

Bu son kişi, daha önce iki kez sinir krizleri geçirmişti.

Bu sözde heyeti kabul ederek sayın Freyeinet, onların taleplerini yerine getirmesinin, kendisi için mümkün olmadığını sizlerden gizlememiştir.

Diğer taraftan, bu kişilerin Dışişleri Bakanlığı'na yapmış oldukları ziyareti bildiren Fransız basını, bu bakımdan her türlü yardımdan vazgeçmiştir.

Bununla birlikte, sayın ekselanslarının ekte bulacağı kısa bir yazıyı yazdırdım. Bunu gerçekleştirebilmek için, bu kez de hizmetimizi süratle yerine getiren “Memorial Diplomatique” Müdürü'nün nezaketine başvurdum.

Sayın ekselansları, en içten saygılarımın kabulü dileğiyle.

Esad

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Telgraf
Sayı: 80682/ 222

Paris, 10 Kasım 1885

Said Paşa'dan Esad Paşa'ya

339 sayılı telgrafı aldım.

Sayın ekselansları, söz konusu olan bu dört Ermeni'nin isimlerini öğrenebildi mi? Bunları öğrenmek ilgi çekici olacaktır.

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Şifre Kalemi
Sayı: 353

Paris, 10 Kasım 1885

Esad Paşa'dan Said Paşa'ya

222 sayılı telgrafı aldım.

Söz konusu dört Ermeni'nin adları, Pazar günü göndermiş olduğum resmî yazıda belirtilmiştir.

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Sayı: 81058/240

Paris, 14 Kasım 1885

Said Paşa'dan Esad Paşa'ya

*Cevap: Freyeinet nezdinde
yapılan müracaat*

Sadâret 140/975

8-10 Kasım tarihli, 2860/351 ve 2862/353 sayılı, sayın ekselanslarının resmî yazısı ve telgrafına cevap olarak; bana adlarını bildirdiğiniz dört Ermeni tarafından, sayın Freyeinet'in nezdinde yapılan müracaata, çok şiddetli bir şekilde karşı gelen Ermeni Patriği'nin takririnin bir kopyasını, bilgi edinmeniz amacıyla sizlere sunmaktan onur duyuyorum.

Bu belgeyi gerekli gördüğünüz şekilde kullanmanızı talep ediyorum.

Saygılarımla.

*Sadaret Yüksek Makamı'na 21 Kasım 1885 tarihiyle Ermeni
Patrikliği'nden sunulan yazının sureti*

Ermeni milletinden Paris'te yaşayan Eknayan adında iki tacir ile adamları İskender ve daha önce papaz olup şu anda Paris'te tıp okuyan Timothee Tinghiroğlu'nun konferansta Ermeniler lehine tavassutunu açıklayıcı Fransa Dışişleri Bakanına bir layiha verdikleri Paris Büyükelçiliği'nden haber verildiği tarafınızdan bildirilmiş, adı geçen şahısların durum ve isimlerinin bildirilmesini emreden 16 Kasım 1885 tarih ve 57 numaralı Sadaret yazısının içeriği tarafımdan incelenmiştir. Makamınızın her bir emir ve buyruğunu yerine getirmek görevim olduğu gibi, ruhanî reisi bulunduğum sadık Ermeni tebaasından hiçbir ferdin bağlı buldukları büyük devlete olan eski sadakatlarını lekelememek üzere dikkatli olmak da kutsal görevimin gereği olduğundan derhal lazım gelen incelemeye başladım. Yapılan araştırmadan anlaşıldığına göre

Paris'te yaşamakta olup halen kuyumculuk alışverişiyle uğraşan ve milletçe, herhangi bir memuriyet ve resmî sıfatı bulunmayan Eknayan biraderlerin adamları denilen İskender'in ve papazlık sıfatını kaybedip tıp bilimi eğitimi almakta olan Timothee Tinghiroğlu'nun [reisi bulunduğum Ortodoks] Ermeni milletinden olmayıp Katolik cemaatinden olmaları yanında Paris'te Katolik millete mensup Eknayan adında başka kişilerin de bulunduğu haber verilmiştir. İşin bu yanı güzelce araştırılacak ise de maksat ve niyetleri sadık Ermeni tebaaya manen ve maddeten zarar vermek ve perişanlığa düşürmekten ibaret olan ve kendilerini Ermenilere yakın göstermekte olan bozguncuların aldatmalarına insanlık hali olarak kapılıp tabiiyyet ve sadakata aykırı her çeşit hareket ve davranıştan sakınmaları konusunda adı geçen Eknayan'lara gerekli uyarılar yapılmıştır. Osmanlı tebaası olmakla övünen Ermeni milleti adına bu yolda bir arabuluculuk istemeye, gerek bunların ve gerek diğerlerinin her hangi bir sıfat ve yetkileri bulunmadığını ve önemi dahi olamayacağını bilgilerinize sunarım.

Mühür
İstanbul ve Çevresi Ermeni Patriği
Artin

Hariciye Nezareti'ne 25 Kasım 1885 tarihiyle gelen Sadaret yazısı.

Ermeni milletinden Paris'te yaşayan Eknayan adında iki tacir ile adamları İskender ve daha önce papaz olup şu anda Paris'te tıp bilimi okumakta olan Timothee Tinghiroğlu'nun konferansta Ermeniler lehine açıkça arabuluculuk yapması isteğiyle Fransa Dışişleri Bakanına bir la-yiha verdikleri Paris Büyükelçiliği'nden bildirilmiştir. Buna dair gelen yazınız üzerine bunların durum ve isimlerinin bildirilmesi hakkında daha önceki habere cevap olarak Ermeni Patrikliği'nden gelen yazı ek olarak Hariciye Nezareti'ne gönderilmiş ve gereğinin yapılması yolunda Sadaret yazısı yazılmıştır.

BOA. HR. SYS. 2748/3, 4

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Şifre Kalemi
Telgraf
Sayı: 85

Paris, 6 Mayıs 1888

Esad Paşa'dan Said Paşa'ya

Havass Ajansı, “Osmanlı Hükümetiyle anlaşmazlık konusunda, İngiliz hükümetine sunulan benzer bir dilekçeyi, Dışişleri Bakanının da Ermeni heyetinden aldığı” bildirmektedir.

Bu konuda Bakandan açıklama istemeli miyim ya da beni bilgilendirmesini beklemeli miyim?

Bu husustaki talimatlarınızı tarafıma iletmenizi sayın ekselanslarından talep ediyorum.

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Telgraf
Sayı: 89528/65

Paris, 7 Mayıs 1888

Said Paşa'dan Esad Paşa'ya

85 sayılı telgrafı aldım.

Bana bildirdiğiniz yeni talepler karşısında, Goblet'in sefine yapmış olduğunuz açıklamaları sayın Goblet'e de tekrar etmeniz, Ermeni topluluğunca kınanan bu dalaverecilerin gerçekleştirmiş oldukları, suç teşkil eden entrikalardan kendisini haberdar etmeniz iyi olacaktır.

Sayın Dışişleri Bakanının sadece sayın ekselanslarınızın telgrafında belirttiğiniz sözde heyeti kabul etmeyi reddedeceğine değil, aynı zamanda ne onlara cevap vereceğine ne de herhangi bir vekalet sıfatıyla onları kabul edeceğine inanmaktayız.

Osmanlı İmparatorluğu Büyükelçiliği
Sayı: 4211/90

Paris, 13 Mayıs 1888

Hariciye Nazırı Ekselans Said Paşa'ya

*Konu: Sözde Ermeni heyetinin
müracaatı*

Sayın Bakan

7 Mayıs tarihli ve 65 sayılı telgrafınızla ekselanslarınızın tarafıma iletme onurunda bulunduğunuz talimatlarınıza uygun olarak; sözü edilen Ermeni heyetince ekselanslarının nezdinde gerçekleşen müracaat hakkında Fransız Cumhuriyeti Dışişleri Bakanıyla görüşmek için aceleci davrandım.

Sayın Goblet, söz konusu heyeti kabul etmediğini bana temin ederek, bu haberi doğruladı ve sadece şu anda bile mahiyetini bilemediği dilekçeyi almakla yetindiğini söyledi.

Bunun üzerine, sayın Bakana; daha önceki bir fırsatta hiçbir vekaleti bulunmayan insanların aynı amaçla sayın Freyeinet'e başvurma cesaretinde bulduklarını ve ekselanslarının bunların aynı şekilde dileklerini kabul etmediğini söyledim. Ermeni topluluğunca da açıkça kınanan bu darbecilere karşı, sayın Goblet'in aynı şeyi yapacağını umduğumu ekledim

Sayın ekselansları, en içten saygılarımın kabulü dileğiyle.

Esad

BOA. HR. SYS. 2748/6

5

Osmanlı İmparatorluğu Büyükelçiliği
Sayı: 4246/104

Paris, 3 Haziran 1888

Hariciye Nazırı Ekselans Said Paşa'ya

Konu: Jean Broussali

Sayın Bakan,

Dışişleri Bakanı ile yaptığım son görüşmelerimden birinde, ekselanslarına Jean Broussali'nin faaliyetlerine karşı hangi tedbirleri almayı düşündüklerini yeniden sordum. Bakan, bana büyük bir sürpriz olacak şekilde, Broussali'nin Fransız vatandaşlığına geçtiğini bildirdi.

Ekselanslarına, bu haberden dolayı haklı olarak çok şaşırdığımı ifade ettim. Çünkü Fransız Hükümeti bugüne kadar her defasında 1869 Osmanlı Tâbiyyeti Hakkında Kanunla ilan edilmiş olan, önceden alınmış izni ibraz edemeyen Osmanlı tebaasının vatandaşlığa geçme isteklerini kabul etmekten ciddi olarak kaçınmıştır. Bu fırsattan yararlanarak, kendisine emsalleri arasında şu an Fransız milliyetine geçmesi gündemde olan Atanik Eknayan örneğini verdim ve İstanbul'daki Fransız Büyükelçiliği'nin, 19 Ocak 1869 tarihli İrade'nin 5. maddesinde öngörülmüş olan iznin alınması için doğrudan Bâbîâlî nezdinde teşebbüse geçmek mecburiyetinde olduğunu belirttim.

Bay Broussali ile ilgili bu hukuk dışı hareketten dolayı çok zor durumda kalan Bakan bana bu konunun şu ana kadar Adalet Bakanlığı'nın gündeminde olduğunu, kendisinin konuyu gözlemlediğini, ancak şaşılacak bir şekilde bundan caymanın imkansız olduğunu ifade etti. Böylece Broussali'nin hukuka aykırı olarak vatandaşlığa alınmış olduğunu ifade ederken Türkiye'ye dönmesi durumunda bu kişiye Bâbîâlî'nin Osmanlı tebaası gibi muamele etme hakkına sahip olduğunu da ilave etti.

Ben de tamamlanmış olan bu işlem hakkında ekselanslarının görüş tarzını kabul etmemin mümkün olmadığını ve Cumhuriyet Hükümeti'nin hukuka aykırı olan bu işlemde cayma hususunda derhal dürüstçe muhakeme yapacağını umduğumu Sayın Goblet'e belirttim.

Bakan da bana, yazılı şikâyet konusu yapmam halinde bunu Bakanlığının Hukuk Kurulu'na takdim edeceğini bildirdi.

Ekselanslarından bu konudaki talimatları iletmesini ve en derin saygılarımı kabul etmesini istirham ederim.

Esad

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Sayı: 90431/124

Paris, 14 Ağustos 1888

Said Paşa'dan Esad Paşa'ya

Cevap: Jean Broussali hakkında.

Ekselanslarının göndermiş olduğu 3 Haziran 1888 tarih ve 4246/104 sayılı Jean Broussali hakkındaki yazıyı aldım.

Ekselanslarının Dışişleri Bakanına yaptığı ifadeye tamamen katılıyorum. Gerçekten de bütün devletler tarafından kabul görmüş olan Osmanlı Tâbiyyeti Hakkındaki Kanun'un 5. maddesine göre İmparatorluğun hiçbir tebaası, irade gereği kendisine verilmiş izin kararını elde etmeden yurttaşlığa geçmiş sayılmaz.

Kaldı ki, söz konusu izin ne istenmiş ne de alınmıştır. Ve Jean Broussali'nin yurttaşlığı hükümsüzdür. Sayın Goblet de bir ihlalin olduğunu kabul etmiştir. Bu ihlal, ülkesine karşı suçlu olan bir kişinin lehine yapıldığı için de can sıkıcıdır.

Ekselansları bunu, Broussali'nin faaliyetlerine karşı etkili tedbir alınması için Bakanlıkça araştırma yapılmak üzere yazılı müracaat konusu yapabilirler.

BOA. HR. SYS. 2781-1/12, 13

6

Osmanlı İmparatorluğu Büyükelçiliği
Sayı: 5321/105

Paris, 5 Haziran 1890

Hariciye Nazırı Ekselans Said Paşa'ya

*Konu: Paris'teki Ermeni
kışkırtıcılar*

Sayın Bakan,

Son zamanlarda, Ermeni komitesinin iltifatına mazhar olan ve kendisini Zeytun Ermenilerinden bir şef ve Prens olarak tanıtan Haroutioun Tchakirian adlı kişinin Londra'dan Paris'e geldiğini yeni öğrendim.

Paris'teki ilk gününde, Haroutioun'un sözde Prens De Lusignan ve oğlu Leon'un misafiri olduğu konusunda bana güvence verilmektedir. Bugüne kadar yürütmüş olduğu resmi görevlerine rağmen, düşmanca kışkırtmalarını gizlemeyen Leon'un eşliğinde, bazı Fransız gazete bürolarına bu adamın son zamanlarda ziyaretler gerçekleştirdiği ve onun tercümanlığı görevini üstlendiği bildirilmektedir.

Bu kışkırtıcılar hakkında daha sonra elde edebileceğim bilgileri, siz ekselanslarına bildirmekten geri kalmayacağım.

Ekselansları, en içten saygılarımın kabulü dileğiyle.

Esad

BOA. HR. SYS. 2748/7

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Şifre Kalemi
Telgraf
Sayı: 203

Paris, 11 Ekim 1890

Esad Paşa'dan Said Paşa'ya

Bugünkü “Le Matin” de yayınlanan İstanbul kaynaklı bir telgrafa göre Zeytun Ermenileri ayaklanmışlar ve vali ile birkaç askeri öldürmüşlerdir.

Sadaret Yüksek Makamı'ndan 13 Ekim 1890 tarihiyle Hariciye Nezareti'ne gelen yazının suretidir.

Devletlü efendim hazretleri

Matin gazetesinin İstanbul'dan alıp yayınladığı bir telgrafta Zeytun kazası Ermenilerinin isyan ederek kaymakamı ve bir kaç askeri öldürdüklerinin yazılı olduğu tarafınızdan yazıyla gelip padişaha arzedilen Paris Büyükelçiliği'nin telgrafında belirtilmiş ise de Zeytun'da öyle bir olayın meydana geldiği haberi asılsızdır. Sadece bir jandarma erinin öldürülmesinden dolayı Osmanlı hükümeti tarafından katillerin yakalanması ve genel asayişin korunmasına ilişkin tedbirler alındığı bildirilerek acilen bu rivayetin tekzip edilmesi için gereğinin yapılması.

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Telgraf
Sayı: 98528/167

Paris, 14 Ekim 1890

Said Paşa'dan Esad Paşa'ya

203 sayılı telgraf alınmıştır.

Alınan bilgilere göre sadece bir jandarmanın öldürüldüğü söz konusudur. Katiller araştırılıyor ve yetkililer sükûneti devam ettirmeye özen gösteriyorlar.

Sizden aksi yöndeki yayınları yalanlamanızı rica ediyorum.

Osmanlı İmparatorluğu Büyükelçiliği
Sayı: 5530/205

Paris, 21 Ekim 1890

*Tekzip cevabı: Zeytun'daki
sözde isyan*

Esad Paşa'dan Hariciye Nazırı Ekselans Said Paşa'ya

Sayın Bakan,

Ekselanslarının 15 Ekim (1890) tarih ve 167 sayı ile gönderdiği ve Zeytun'daki sözde isyanla ilgili telgrafı şerefle aldım.

Bu düzmece haber, Ekselanslarının ekte kupürünü de göreceği gibi "Voltaire" gazetesi tarafından tekzip edilmiştir.

Ekselanslarından en derin saygılarımın kabulünü istirham ederim.

Esad

BOA. HR. SYS. 2748/12

8

Londra ve Marsilya Ermeni Komitesi Ortak Sekreterliği tarafından 9 Ağustos 1892 tarihinde Adana Ermeni Başpiskoposu'na gönderilmiş ve oradan da dolaylı olarak Türkiye'deki başlıca komitelere bildirilmiş olan mektup.

41 sayılı tercüme

Londra ve Marsilya Komitesi

Sayın Vehabedian,

Yalan ihbarlardan nasıl ve ne şekilde korunmak ve hareket etmek gerektiği hususunu, yayınlanmış bildirimlerle öğrenmiş bulunuyorsunuz. Şu sıralar komitenin elebaşları için gerekli talimatları size gizli olarak vermekteyiz. Slav ve nihilist komiteler ile Avrupa'nın diğer benzer komiteleri tarafından gönderilmiş olan her şey daha evvel intikal ettirilmiş ve alındığına dair haber alınmıştır. Bunları iyi kullanmasını biliniz ve bundan istifade ediniz. Fakat çalışmalarınız gizli kalmak zorundadır. Burada bulunan elebaşların uzlaşmasına çalışınız ve gücün sadece birlikten elde edilebileceği esasını iyi belleyniz. Tchopli Derhouvendi Houvend isimli şahıs Adana vilayetinde kurulmuş olan Çayköy papazıdır. Elizabet ile onu iyi koruyunuz. Hükümetin eline geçmelerine izin vermeyiniz. Bu takdirde onları kurtarmak imkânsızlaşır. Bin kişilik teçhizat gönderilmiş ve dinamit için gerekli olan talimatlar verilmiştir. derhal Adana'ya gece içinde 300, Payas'a 60, Maraş'a 200 atlı göndermek lazımdır. Onların saldırıları sert olmalı ve bu hareketler gizli kalmalıdır. Şu ifadeleri ihtiva eden telgrafı aldığımız zaman ihtilal hareketine başlayınız: "Ölülerimiz için dua ediniz". O zamana kadar her şeyden habersiz olan hükümet rehavet içinde olmalı, onlarla ilişkilerinizi sürdürün, vali, mutasarrıf ve kaymakamların dostluklarını, ikiyüzlülükle de olsa güvenlerini kazanmak ve Ermenilerin bu hareketleri hususunda şüphelere düşmemeleri lazımdır. Tek kelimeyle onların tam güvenini kazanmak gerekir. İhtilalin nasıl olacağını biliyorsunuz. İlk olarak telgraf

tellerini kesip personelini durdurarak, kamu binalarını yakarak, yüksek dereceli memurları öldürerek, devlet hazinesini ve nerede para varsa saldırıp yağmalayarak, silah depolarını ele geçirerek, hapishanelere saldırıp mahkumları salıvererek, son olarak da Kıbrıs'taki İngiliz Komitesi vasıtasıyla ihtilal hakkında Avrupa'ya telgraf göndererek isyancı hareketi başlatmak gerekecektir. Ancak ihtilali bildirmek için gönderilecek olan telgraflar, ihtilalin olacağı gecenin ilk akşamı gönderilmelidir. Büyük Ermenistan'da bulunan komiteler de aynı şekilde hareket edeceklerdir. Amerika'dan gelenler derviş, Atina'dan gelenler köylü, Fransa'dan gelenler Kürt çobanı, İngiltere'den gelenler softa, İsviçre'den gelenler seyis, İtalya'dan gelenler de Arnavut kılığında olacaklar ve hepsi bir araya geleceklerdir. Alman gönüllüler de ihtilale "fella" kılığında katılacaklardır.

Bir takım alışılmamış söz ve haberlerle halkın bütün kesimlerinin zihnini bulandırınız ve kışkırtınız. "Armenie" (Ermenistan) gazetesiyle özel mektuplar gönderilmiştir. Adana'da bulunan Casparian "Armenie" gazetesinin sayılarını mutlaka halka okutsun. Galiçya'da muhirlere verilecek ücretler Carabet Guskderely'ye gönderilmiştir ve o da bu ücretleri usulüne uygun olarak ödesin.

Çerkeslerin göçmenlerle anlaşması bize çok yardım edecektir. Cozan Bey'in eski dostlarınca verilmiş olan vaatlerin önem ve değerini araştırarak bize bildiriniz. Apin ... Sis (?)'in istifa ettiği doğru mudur ? Altmış Napolyon'un yarısını ona vermek lazımdır. Yüz civarında Harput Ermenisi sağ-salim Amerika'ya varmışlardır. İtalyan kaptanın masraflarını ödedik. Henüz açılmış olan gizli yerden gemiye binen genç Zeytun Ermenilerini Yunan denizcisi kılığında Avrupa'ya göndermek çok kolaydır. Eğer yardım toplayan Suriyeli papaz kılığındaki şahıslar vasıtasıyla iletişim sağlanırsa amaca ulaşılacaktır. Zeytun'daki eşkıya çetelerinin yetişmesi amacına ulaşmamıştır. Onlar çok bilgisizdirler. Maraş ve Antep'teki eşkıya çetelerinin teşkilatlanması iyidir. Yazışmalarda mektuplarınızı matbaa harfleriyle yazınız ki, bu yazının kim tarafından yazıldığı bilinmesin. Eşkıya çetelerinin teşkilatlanması

hususunda daha önceden gönderilmiş talimatları harfiyen uygulayınız. Çerkes kıyafetleri arzulan amaca tam olarak cevap vermektedirler. Muş'un Tatar'ı Ermenice'yi biliyor. Kendisi Kürttür, sözlerine ve yaptıklarına güveniniz. Hakkari, Çölemerik, Bayezid ve Eleşkirt'teki Kürt ve İranlı çeteler yüzünden beklediğiniz talimatlar henüz verilmiş değildir. Suriyeli dağlıların tüfekleri tadil edilmiş ve sayıları artırılmıştır. Burası için endişeye mahal yoktur. Karabağ gönüllüleri çok faydalı olacaklardır. Gürcü, Slav, Malakan ve Kazak gönüllüler de hazırlanıyorlar. Bulgaristan'daki komiteler elverişli durumdadır ve daima askerî eğitim yapmaktadırlar. Karadağlı, Sırp ve Rumen orduları içerisinde ve askeri okullarda bulunan adamlarımızın bu sene sağladıkları gelişmelerden oldukça memnunuz. Aynı şekilde, İtalyan, Fransız, Amerikan, İsviçre, Avusturya ve Rus orduları içindeki okullarda bulunan Ermenilerin elde ettikleri gelişmelerden de çok memnunuz. Öte yandan siz de bir taraftan başka yerlerde bulunan ihtilalci komitelerle yarışırken, Kilikya'daki partiler için de çalışmalısınız. Kız ve erkek çocuklarının eğitimlerine dikkat ediniz. Çünkü ilimsiz selâmete varılmaz. Zeki ve inançlı öğretmenlerinizi henüz tespit etmemiş olmanız büyük bir hatadır. Türk kafalı olduğu bahanesiyle kaybettiğiniz bir yönetici öğretmeniniz vardı. Aşırı isteklerinin hoş görülmesini binlerce defa yazdık ve kendisine verilmek üzere çok miktarda para gönderdik. Siz bu parayı birbirinize yedirdiniz ve Katolik başrahabin de almasına müsaade ettiniz. 200 liradan ona hiç bir şey vermediğiniz, göndermiş olduğunuz Kilikya'nın bilançosu da bunu teyit etmektedir. Biliniz ki, Kilikya bu yıllarda hiçbir faaliyet gösteremediyse bu, öğretmeninizle anlaşamamanızdan kaynaklanmaktadır. Onu Türk dostu olmakla suçlayan ve öldürülmesini isteyen İstanbul'daki düşmanları tarafından Hınçak gazetesinde yayınlanan çirkin makale sebebiyle büyük gürültü koptu ve bu büyük bir zarara sebep oldu. "Armenie, ile Hayasdan" arasındaki bir polemik meydana geldi. Nihayet bu gazeteler bir ay boyunca durduruldu. Katolıklere gönderilmiş olan paranın harcanmamasına dikkat etmek lazımdır. Bize çok para gönderiniz, çünkü her şey parayla yapılmaktadır. Size ve bize gönderilen paranın çoğunu

Avrupa Komitesi almaktadır. Silah üretme hususunda ilerleme sağlayınız ve Ermeni çocuklarını Osmanlı okullarına göndermeyiniz. Çünkü Türklerle dostluk bağları kurarlar. Yöredeki Türk birliklerinin durumunu daima bize yazınız. Bölgenizin bir haritasını temin edip gönderiniz. İşler çok yazıp konuşmakla bitmiyor. Çok para ve çok insan hazırlayınız

Londra ve Marsilya Komitesi Birinci Sekreteri bu mektubun ulaşacağı komiteleri selamlar.

BOA. HR. SYS. 2789/8

9

Osmanlı İmparatorluğu Büyükelçiliği
Sayı: 7659/ 262

Paris, 27 Kasım 1893

Hariciye Nazırı Ekselans Said Paşa'ya

*Konu: Marsilya
Başkonsolosu'nun
raporunun gönderilmesi.*

Sayın Bakan,

Ekte bu şehirdeki birkaç Ermeni'nin faaliyetleriyle ilgili Marsilya Başkonsolosumuzun raporunun bir kopyasını, gizli olarak, siz ekselanslarına sunmaktan onur duyuyorum.

Sayın Ekselansları, en içten saygılarımın kabulü dileğiyle.

Esad

Marsilya'daki Türkiye Başkonsolosluğu
Sayı: 436

Marsilya, 23 Kasım 1893

Büyükelçi Esad Paşa'ya

Sayın Büyükelçi,

Sayın ekselanslarının son yazılarında sözü edilen ve birkaç Ermeni hakkında 3. Bölge Polis Komiseri Laurent Argento tarafından çok gizli

bir şekilde almış olduğum bir notu sayın ekselanslarınızın bilgisine sunmaktan onur duyuyorum.

Bununla birlikte, Başkonsolosluğa sunulan bu raporların, üstlerine bildirildiği takdirde kariyerinde zarar görebilecek olan ve sadece Osmanlı İmparatorluğu Hükümeti'nin menfaatleri için hareket eden görevlinin adının, özellikle Büyükelçilik dışında, mutlaka gizli kalması gereğini sayın ekselanslarına saygılarımla belirtmek zorundayım. Ayrıca, bu kişiden gelecekte daha iyi makamlarda olduğu zaman da çok daha fazla yararlanabiliriz.

İşte bu notun kopyası:

1- Nakhian, Avedis Nakhian'dan başkası değildir. İki buçuk yıldır şehrimizde oturuyor, şu anda 22 Rue Sainte'te ve iz sürmekle geçiniyor. Harput'ta oturan ve bekar Ermeni hemşehrilerinin göçleriyle kaçak bir şekilde uğraşan babasıyla sürekli yazışma halindedir.

2- Karakin Issakoudi, bir yıldan fazla süredir Bowlerar du Muy no: 26, Marsilya'da oturmaktadır. İz sürücülüğü yapmakta ve rahat bir şekilde yaşamaktadır. Biraz malvarlığına sahiptir. Bekardır.

3- Andon Sislian, üç yılı aşkın bir süredir Marsilya'dadır. Şu anda Rue Becuvou no: 18'de ikamet etmektedir. Bu kişi de aynı şekilde iz sürücülüğü yapmakta ve göçmen hemşehrilerini hileli yöntemlerle çalıştırmaktadır. Geçinmek için her yola başvurmakta ve tüm raporlarında yanlış bilgilerle aldatmalarda bulunmuştur. Bekardır.

"Armenia" Ermeni gazetesi Alles de Mulhan No: 44/2 adresinde haftada 2 kez basılmaktadır. Yazı İşleri Müdürü Felix Enfantin ve Redaktörü Portokalian'dır. (Ermenidir).

Bu gazeteyle ilişkisi olan papaz Sahak Aivadian Ağustos ayı içerisinde Marsilya'yı terk etmiştir. Şu anda Etchmiazian Manastırı'nda Erivan'da (Kafkasya) bulunmaktadır.

Marsilya'daki Ermeniler tam anlamıyla bir derneğe sahip değillerdir. Rue de l'Armenau No: 13 adresindeki kiliselerine bağlı bir lokalde 50 kişi kadar haftada iki kez toplanmaktadırlar. Burada genelde

gazeteler okunur. Özellikle İstanbul'da yayınlanan Hairenik (Vatan), le Arevelk D'Orient; Arza Kanık'da basılan "le Mehak" (Çiftçi) ve "L'echo de Caucás" (Kafkasya'nın Yankısı-Haberi) gazeteleri okunmaktadır.

Diğer taraftan, dün aşağıdaki telgrafı Hariciye Nazırı Said Paşa'ya gönderdim;

"Andon Sislian, hiçbir kimlik belgesi sunmadan bir vatandaşlık belgesi talep etmektedir. Konsolosluklarla ilgili yönergelerin 61. maddesine rağmen, bu şahsa istediği belgeyi verip veremeyeceğimi bana bildirmenizi rica ediyorum. Üç yılı aşkın bir süredir buradadır. Geçinmek için her türlü yola başvurmak zorunda kalan ve dolandırıcılık yapan, tüm raporlarda, polis tarafından elde edilen gizli belgeler olumsuzdur. Kendi lehinde yanılmak için iki yüzlü davranacağı kaygısı içerisinde sayın ek-selanslarınıza bildirmek zorunda olduğuma inanmaktayım."

Bu vesileyle, Nakhian ve Karakin Issakoudi adlı şahıslarla ilgili olarak henüz Validen (Emniyet Müdüründen) hiçbir bilgi alamadığımı sizlere haber vermek istiyorum. Fakat bu sessizlik, kuşkusuz son zamanlarda Marsilya'da meydana gelen grev işlerine ve dinamit patlamalarına mal edilmektedir. Bu konularda bilgi alır almaz sizlere bildireceğim.

Saygılarımla.

D. Mavroyeni

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Sayı: 7334/5

Paris, 10 Ocak 1894

Said Paşa'dan Esad Paşa'ya

Cevap: Ermeni kışkırtıcıları

Bu şehirdeki birkaç Ermeni'nin kışkırtmalarıyla ilgili Marsilya Başkonsolosluğumuzun bir raporunu bana iletmek için 27 Kasım tarih ve 7659/ 262 sayısıyla gönderdiğiniz yazıyı aldım.

Emniyet Müdürlüğü tarafından elde edilen bilgiler hakkında, Mavroyeni Bey'e daha önceden de bildirdiğim gibi, Sislian Efendi birkaç kez güvenliğimiz ve bağlılığıyla ilgili kanıtlar ortaya koymuştur.

Avedis Nakhian ve Karakin Issakoudi'ye gelince, bunlar Türkiye'deki Ermenilerin ezildikleri-aşağılandıkları iddiaları konusunda uydurma yayınlara girişen en tehlikeli kışkırtıcılar içerisinde sayılmaktadırlar. Başkonsolosumuzun raporuna göre bunlar, Marsilya'da iyi bir üne de sahip değildirlir.

Mavroyeni Bey'in bu kişilere belge verdiği şeklinde bize bilgi geldiğine göre; bu kişilere bu belgeleri hangi gerekçelerle verdiğini sormanızı ve tarafıma bildirmenizi; aynı zamanda kendisine olduğu gibi imparatorluğun tüm diğer konsoloslarına da pasaportların bundan sonra bu gibi insanlara artık verilmemesi için çok dikkatli olmaları gerektiğini tavsiye etmenizi talep ediyorum.

Saygılarımla.

BOA. HR. SYS. 2748/26

10

1- Rusya Elçisi Nelidof İstanbul'dan hareketinden önce padişahın huzuruna kabul edildiğini Paul Cambon'a anlattığında; padişahın Ermeni meselesinden söz ederken, Anadolu'da çoğunlukla ortaya çıkan durumlara üzüldüğünü ve bu durumların tekrarlanmaması için gayret gösteriliyorsa da mesafenin uzaklığının emirlerinin tamamen uygulandığını görmeye engel olduğunu ifade ettiğini söylemiştir. Ayrıca sözlerine şöyle devam etmiştir: "Padişah, sözlerine inandığımızı sanıyor. Daha önce de bize böyle güvence vermişlerdi. Ancak Anadolu'da hiç bir şey yapılmamasının yine padişahın emrine dayalı olduğunu biliyoruz."

2- 14 Şubat Cumartesi günü Mösyö Cambon, Bristol Oteli'ne giderek Times gazetesinin yeni muhbiri Mösyö Ravi'yi göreceğini

söylemiş, otelciden kimse duymadan konuşulabileceğini anladıktan sonra Mösyö Ravi'nin odasına çıkmış ve bir saat süreyle orada kalmıştır.

3- Ajans Havass Muhabiri Mösyö Garde 16 Şubat Çarşamba akşamı saat beşte Pangaltı'da oturan Tuzri(?)'nin evinde Monsenyor Bonti'ye(?) rastlamış. Ermeni meselesinden söz ederken Monsenyor Bonti şöyle demiş: “Az bir süre içerisinde bu meselenin halledilmesi gereklidir. Çünkü Anadolu'da şu anki durum dayanılmaz bir hâl alıyor. Mösyö Nelidof'un bu konuda kesin bir talimatla geri döneceğini Mösyö Cambon bana söyledi. Bu konuda yeni İngiltere elçisi ile bir kaç kez görüştim. Bu konuyla uğraşan Times gazetesi muhabiri ile de karşılıklı konuştum”.

4- Ermeni meselesi hakkında gerek Ajans Havas'ın, gerekse Londra'nın Ajans Reuter'i tarafından yayınlanan telgraflar ve maddelerinin Mösyö Garde Fransa Büyükelçiliği'ne bildirdikten sonra gönderilmekte olduğu arz olunur.

BOA. Y. PRK. AZJ. 28/23

11

Hilafet Yüksek Makamına

Düşüncem sorulmadıkça bazı olaylardan söz etmemem gerekirse de bildiğim bazı durumları belirtmeyi görev sayıyorum:

Ermeni meselesi padişahın en önemli meşguliyetlerinden biri olduğundan bu konuda bir yazı sunmak cüretinde bulunuyorum. Bu yazımdan da anlaşılacağı üzere İslam düşmanları hergün Osmanlı hükümetine zorluk çıkarmak için bazı büyük devlet elçilerine başvuruyorlar.

Fransız elçisinin bu Ermenilerin savunucusu olmasına teessüf ederim. Zaten Ermenilerin isteklerinin bu elçiyle zerre kadar ilişkisinin olmadığını izaha gerek bile yoktur.

Yabancı hükümetlerin büyük bir ustalıkla himaye ettikleri Hıristiyanlık adına yardım talep etmek için Fransa'ya başvurduklarını biliyorum. Fransa çoktan beri doğu hıristiyanlarının koruyucusu sayıldığından Fransa'ya başvuruluyor. Oysa uzun zamandan beri Fransız hükümeti dinî konular hakkında bir ihmalkârlık gösterdiğinden Fransa elçisinin sadece dîni konulardan dolayı Ermenilere hizmet ettiğini bilse hemen kendisine izlediği yolu değiştirteceği şüphesizdir.

Fransız siyaset adamlarının bu durum üzerine dikkatleri çekilecek olsa, Fransa hükümetinin elçinin bu konu hakkında izlediği davranış şekline engel olmak zorunda kalacağı kanısındayım.

İhtiyaç duyulduğu takdirde Fransa parlamentosunda bir nüfuza sahip olduğumun hatırdan tutulmasını rica ederim.

24 Şubat 1894

Paul Gilbert

BOA. Y. PRK. AZJ. 28/23

12

**Bâbîâlî Nezdinde
Fransa Büyükelçiliği**

Kısa Not.

Geçen yıl, tercümanı bay Artin Köylüyan'a göndermiş olduğu mektuplarından birisindeki bir cümlenin yorumlanmasıyla ilgili Cizvit Misyoner Cemaati Başrahibi Peder Andre'nin bir mektubunu Osmanlı Hükümeti'ne ekte göndermekten Fransa Büyükelçiliği onur duymaktadır.

Samsun'a geçmekteyken ve üzerindeki kağıtların içinde sözü edilen mektup bulunan bu Osmanlı vatandaşı tutuklanmış, sonra savcı tarafından bu vesileyle aleyhinde açılan soruşturmanın sonucunu beklerken kefaletle bırakılmıştır.

Sonuç olarak, Fransa Büyükelçiliği, Peder Andre tarafından yapılan açıklamaları Samsun yetkililerine iletmesini Osmanlı Hükümeti, Hariciye Nezareti'nden talep etmektedir.

Tarabya, 30 Ağustos 1894

Sayın Büyükelçi,

Geçen yıl Beyrut'a gönderdiğim ve bu yıl İstanbul'da bana tercüman olarak hizmet eden Marsivan (Merzifon) kökenli Köylüyan Artin adlı genç adamın Samsun yetkililerince tutuklandığını öğrendim. Babasının ölümü, bu kişinin belli bir süre doğduğu ülkede bulunmasını zorunlu kılmıştı ve o kişi memleketinden dönüyordu.

Geçen yıl kendisine yazılan mektuplardaki bir pasaj nedeniyle Samsun yetkililerinin bu kişiyi şüpheli olarak algıladıkları görünüyor. Daha ileriki zamanlarda misyonumuza gelmeye hazırlanan gençlere "Ermenistan'ın gelecekteki havarilerine kalp ile bağlı olduğumu" söylenmesini kendisinden rica etmişim. Bu, Birleşmiş Ermenilere yardım için gönderdiğimiz zaman bizim misyona Kutsal Peder Papa XIII. Leon tarafından verilen isimdir.

Sayın Büyükelçi, düşünce ve sözlerime verilmesi gereken gerçek anlamı, Osmanlı Hükümeti'ne temin etmenizi rica ediyorum. Kuşkusuz burada kesinlikle siyasî olmayan, sadece dinî bir anlam bulunmaktadır. Sayın Ekselans, her zaman politikadan nasıl bir titizlikle sakındığımızı bilmektedir. Osmanlı İmparatorluğu Hükümeti'nin de valisi nezdinde buna iyice inanacağından eminim.

Bu nedenle, sözlerimin gerçek anlamını Samsun yetkililerine bildirmesini Osmanlı Hükümeti'nden talep etmenizden dolayı sayın ekselanslarınıza minnettar olacağım. Tercümanımın gemiye binmesinde artık hiçbir sorunun çıkmamasını umuyorum.

Sayın Büyükelçi, en içten saygı ve selamlarımı kabul etmeniz dileğiyle.

29 Ağustos 1894

Ekselanslarımızın mütevazî hizmetkarı
A. Andre

*Hariciye Nezaretine 12 Kasım 1894 tarihiyle gelen Sadaret
yazısının sureti*

Cizvit Ruhban Cemaati Başrahibi Andre'nin beraberindeki tercümanlardan Artin Köylüyan Samsun'dan geçişi sırasında söz konusu rahibin mektuplarından birinin evrakları arasında ortaya çıkmasından dolayı tutuklanmış ve bu konuda yapılacak soruşturma sonuçlanıncaya kadar serbest bırakılmıştır. Bu mektubun bir paragrafının açıklanmasına ilişkin rahip tarafından gönderilen yazının iletilmesinin ve bu konuda bölge görevlilerine açıklamalar yapılmasının Fransa Büyükelçiliği'nden muhtıra ile istendiği ifadesini taşıyan 9 Eylül 1894 tarihli ve bin sekiz yüz on altı numaralı yazınız üzerine Trabzon Vilayeti'nden durum sorulmuştur. Söz konusu kişinin evrakı arasında sakıncalı bölümleri bulunan üç adet mektup ortaya çıktığından suçlu görülerek sorgulanması gerektiğine karar verilmiştir. Bu mektupların tercümelerinin sureti ile bu konuda Kavak Karantinası Polis Memuriyetinden verilen raporların tasdiklenmiş suretlerinin gönderildiğine ilişkin söz konusu vilayetten cevap olarak gelen 5 Temmuz 1894 tarihli ve elli numaralı yazı ekleriyle beraber tarafınıza gönderilmiştir. İçeriğine göre gereğinin yapılmasına gayret gösterilmesi yolunda yazınız yazılmıştır.

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Sayı: 11214

Fransız Büyükelçiliği'ne

22 Kasım 1894

Trabzon Valisi'nin bildirdiğine göre, 30 Ağustos tarihli Fransa Büyükelçiliği'nin kısa notunda yer alan, Artin Köylüyan'ın kağıtları arasında bulunan ve kışkırtıcı ifadeler içeren Ermenice üç mektup sorgu yargıcının kararı gereğince, Ceza Yasası'nın 66. maddesi ekine uygun olarak mahkemeye çıkarılmıştır.

Dava dosyası gönderilen Samsun Birinci Bidayet Ceza Mahkemesi'ne verilmiştir.

BOA. HR. SYS. 2748/48

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Telgraf
Sayı: 11881/2

6 Ocak 1895

Said Paşa'dan

*Rüstem Paşa, Ziya Paşa, Şakir Paşa, Reşid Bey ve Mavroyeni
Bey'e (Londra, Paris, Atina, Bükreş, Washington)*

Üyelerinin isimlerini de ihtiva eden Ermeni komitelerinin bir listesini lütfen bana gönderiniz.

Osmanlı İmparatorluğu Büyükelçiliği
Sayı: 8569/28

Paris, 27 Ocak 1895

Hariciye Nazırı Ekselans Said Paşa'ya

Cevap: Ermeni komiteleri

Sayın Bakan,

6 Ocak 1895'te ekselansınızın bana göndermekle şeref verdiği 2 sayılı telgrafı alır almaz, Fransa'daki konsoloslarımıza derhal bir genelge göndererek Ermeni komitelerinin tam bir listesini ve mensubu olan üyelerinin isimlerini bildirmelerini istedim.

Bu isteğe cevaben Marsilya Başkonsolosumuz bana, Bouches du Rhone Valisi'nden Belediye Dairesi'ne kayıtlı Osmanlı tebaasının listesini istediğini, onun da böyle bir liste gösteremeyeceğini söylediğini bildirdi.

Aynı red cevabının burada da bana Dışişleri Bakanı tarafından, kendisine gelen bilgilere göre Paris'te Ermeni komitesinin olmadığını beyan ederek, verildiğini belirtmek zorundayım.

Bu şartlar dahilinde ve bu hususta Fransa Hükümeti'nin bize yardım etmeyi reddetmesiyle arzu edilen sonuçlara ulaşmak için özel araştırmalar yapmak durumundayız.

Zaten ben de daha evvel bir takım bilgiler toparlamıştım ve bunları tamamladıktan sonra Ekselansınıza göndereceğim.

Ekselansınızdan en derin saygılarımı kabul etmesini istirham ederim.

Ziya

Türkiye'nin Marsilya Başkonsolosluğu
Sayı: 267

Marsilya, 30 Ocak 1895

Kopya

Sayın Büyükelçi,

Bu ayın 22'sinde gönderdiğim 264 sayılı raporuma ilaveten, Marsilya'daki Ermeni göçmenlerle ilgili olarak bu şehirde teşkilatlanmış bir komitenin olup olmadığını, varsa üyelerinin isimlerini araştırmak maksadıyla ciddi bir soruşturma yaptığımı ekselansınızın bilgisine sunmaktan şeref duyarım.

Ekselansınıza gizli olarak açıklamalıyım ki, bu maksada ulaşmak için başkonsolosluğumuza sadakati iyi bilinen bir üst düzey mahalli polis görevlisini harekete geçirdim. Dolayısıyla vereceğim bilgiler resmî ve kesindir.

Buradaki Ermeni göçmenleri aşağı yukarı 60 kadar Osmanlı ve 25'ten fazla da diğerlerinden, yani Rus tebaasından oluşmaktadır. Buna rağmen aynı görüş ve düşünce etrafında toplanmaktadırlar. Daha evvelki raporlarıma göre hükümetin de bilgisi dahilinde olan bu göçmenler topluluğu, Ormeau 13 sokağında, içerisinde ayın dışında cemaatin çeşitli meseleleri üzerine görüşmeler yapmak üzere toplandıkları küçük bir kiliseye de sahiptirler. Agop Selian sosyal işler, Galbenk ve Selian veznedar ve Sahak Utudjian da papazdır.

Aldığım istihbarata göre Ermeni hareketinin merkezi olan ve diğer komitelerin bulunduğu Avrupa Kıtası'nın bütün şehirlerinde yayılan Londra'daki ihtilalci komite, Marsilya'da ikâmet eden Ermeni göçmenlerini de aynı şekilde bir komite etrafında teşkilatlanmaya davet etmektedir. Bu teklifleri herhangi bir kısırdanmaya sebep olamamakla beraber sona da ermemiştir. Kanıtları Londra'ya uygun bir dille de iletildiği gibi, bir çok Ermeni'nin İmparatorlukla olan önemli ticari ilişkileri İngiltere'den gelen isteğe uygun olarak engellenmektedir.

Şu durumda herhangi bir komite mevcut değildir. Ancak daha evvel ekselansınıza da ilettiğim istihbaratıma göre buradaki Ermenilerin bu Osmanlı bölgesi ile ilgili hadiseleri desteklemeleri, bunların tamamının fikir birliği içerisinde olduklarını kanıtlamaktadır. Eğer İmparatorluk Hükümeti'ne dışarıda düşmanlıklarını açıkça ilân etmiyorlarsa bunun sebebi M. Portokalian isimli birisidir. Kendisi "Armenia" gazetesinin baş redaktörüdür. Meilhan 44'ten gitme ve Lieutand 83'te ikâmet etmektedir. Hükümete daha evvel farklı şekillerde bildirilmiş olan bu şahsın, bakmakla mükellef olduğu dört-beş çocuklu büyük bir ailesi mevcuttur. Çarşamba ve Cumartesi günleri olmak üzere haftada iki defa çıkardığı bu yayın organından başka bir geliri yoktur. Abonmanlarına yılda 20 Frank karşılığı 3000-3500 Frank gelir elde etmekte, gazete sayıları Londra ve Ermenistan'a gönderilmektedir.

Bütün esrarı dahilinde incelenmiş olan bu meselede dikkat çekmek istediğim netice şudur; Marsilya'daki Ermeniler, diğer komitelerin özellikle de hepsinin başı olan Londra'dakinin faaliyetlerini her şartta desteklemeye katkı sağlamaktadırlar.

Buldukları bölgelerdeki Ermenilerin faaliyetleri hakkında beni bilgilendirmelerini istediğim ve yetkilerim içerisinde bulunan görevlerimiz arasında daima düzenli ve sorumlu bir şekilde davranan Celte'deki Konsolosumuz bana şu bilgileri yazmaktadır: "Şu an itibariyle herhangi bir Ermeni komitesi görmüş değilim. Şayet daha sonra varlığını tesbit edersem 22 Ocak tarihli mektubunuzda benden istediğiniz bilgileri derhal iletacağım."

Sekiz yıldan beri yazılarımın hiçbirine cevap vermeyen Nice ve Toulon'daki görevlilerimize gelince, uzun zamandan beri onların değiştirilmesini istediğimi Ekselansınız bilmiyor değildir, fakat prensip olarak benimsenmemesine rağmen İmparatorluk Hükümetimiz tarafından bu teklifle ilgili henüz olumlu bir tedbir alınmış da değildir.

Sayın Büyükelçi esen kalmız.

D. Mavroyeni

BOA. HR. SYS. 2788/16

14

**Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Şifre Kalemi
Telgraf
Sayı: 11/36**

Paris, 29 Ocak 1895

Ziya Paşa'dan Said Paşa'ya

Bugünkü tarihli fakat dünkü "Le Temps" gazetesi, Ermenistan ile ilgili İstanbul'dan düşmanca bir mektup içermektedir. Ankara Mahkemesi tarafından ölüme mahkum edilen bir Ermeni'nin Londra'dan Paris'e geldiğini ve bu kişinin bir Protestan papaz ile birlikte birkaç gündür "Le Temps" gazetesinin yayınladığı makaleleri hazırladıkları bana temin edilmektedir.

**Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Telgraf
Sayı: 12343/24**

30 Ocak 1895

Said Paşa'dan Ziya Paşa'ya

36 Sayılı telgrafı aldım.

Adı geçen Ermeni'nin adını öğrenmenizi ve bana bildirmenizi istiyorum.

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Şifre Kalemi
Telgraf
Sayı: 41

Paris, 1 Şubat 1895

Ziya Paşa'dan Said Paşa'ya

24 sayılı telgrafı aldım.

Söz konusu bilgiyi bana veren kişi, ısrarına rağmen, adı geçen Ermeni'nin ismini bana vermek istemedi.

Bu konuyla ilgili, bir daha düşmanca makaleler yayımlanmayacağı hususunda "Le Temps"nin Müdürü Sayın Hebrart'dan söz aldığımı da siz ekselanslarına bildirmek istiyorum. Bu sözün içtenliğini kontrol etmeyi uygun bir zamana bırakıyorum.

BOA. HR. SYS. 2748/59

15

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Sayı: 12729/21

5 Mart 1895

Said Paşa'dan

Osmanlı dış temsilciliklerine genelge (Paris, Londra, Viyana, Roma, St. Petersburg, Berlin, Atina, Madrid, Bükreş, Brüksel, Washington).

Genelge: Ermeni kışkırtıcılar

Bazı kötü niyetli kişiler, bir kısım Avrupa gazetelerinde eski Adana Başpiskoposu Mighidritch Vehabetian'ın Kudüs'te göz altına alınması ve birkaç Ermeni papaz ile metropolitin sürgüne gönderilmesi ya da tutuklanması ile ilgili olarak düzmece haberler yayınlamaktadırlar.

Bize zarar vermek maksadıyla yapılmış olan imalı sözlere karşı koymasını yeterince bilmiyoruz,

İmparatorluk Hükümetimiz, her işinde adalet ve hakkaniyet prensiplerinden asla vazgeçmemiştir. Ve eğer birkaç Ermeni kilisesi adamı hakkında bir takım hukukî tedbirler almak zorunda kalıyorsa, bunun sebebi omuzlarında çok ağır yük olmasındandır.

Bir fikir vermek bakımından size ekte Londra ve Marsilya Ermeni komitelerince Başpiskopos Vehabetian'a gönderilmiş olan kışkırtıcı bir mektubun tercümesini iletmek mecburiyetindeyim.

Bu yazı, komitelerin işledikleri suçlarda bu din adamının suç ortaklığını açık bir tarzda belirtmekte ve bunların ihtilalci gayelerini ortaya koymaktadır. Ben sizden bu hususda büyük bir yayın başlatmanızı rica ediyorum.

Hoşçakalınız.

Osmanlı İmparatorluğu Büyükelçiliği

Sayı: 21356/146

Viyana, 23 Mart 1895

Hariciye Nazırı Ekselans Said Paşa'ya

Kışkırtıcı Mektup

Sayın Bakan,

Ekselansınızın emirlerine uygun olarak, 5 Mart (1895) tarihi ve 21 özel sayılı yazıyla şahsıma göndermiş olduğunuz Londra ve Marsilya Ermeni Komitesinin kışkırtıcı mektubunun özetini “Correspondance de l'Est”de yayınlattım.

Eskelansınıza ekte, “Nouvelle Presse Libre” ve “Neues Wiener Tagblatt”ın iktibas ettikleri bu yayından bir kupür gönderiyorum.

Ekselansınızdan en derin saygılarımın kabulünü istirham ederim.

A. Galib

(Correspondance de l'Est)

20 Mart 1895

Haberlerimiz

İstanbul'dan bildirilmektedir.

Bir takım kötü niyetli kimseler, birkaç Avrupa gazetesinde eski Adana Başpiskoposu Mighirditch Vehabetian'ın Kudüs'te gözaltına alınması ve birkaç Ermeni Papaz ile Metropolitin sürgüne gönderilmesi ya da tutuklanması ile ilgili olarak düzmece haberler üretmektedirler.

Osmanlı İmparatorluk Hükümeti burada adalet ve hakkaniyet esaslarını, icraatlarına yansıtmadığı şeklindeki kasıtlı iddiaları reddetmektedir. Eğer birkaç kilise görevlisine karşı hukukî tedbirler almak zorunda kaldıysa da bu taşıdığı sorumluluktan kaynaklanmaktadır.

Bu konuda bir fikir verebilmek için en iyi yolun, Başpiskopos Vehabetian'a Londra ve Marsilya Ermeni Komitesi'nin göndermiş olduğu kışkırtıcı mektubun tercümesini buraya aktarmak gerektiğine inanıyorum:

“Komite, muhbirlerle karşı gerekli talimatlarla Türkiye'deki diğer komitelerin başkanlarıyla ilgili talimatları daha evvel size iletmişti. Bunlar arasındaki koordinasyonu en üst seviyede temin ederek daima size uygun davranmalarına itina gösteriniz. *Birlikten Kuvvet doğar.*

Gerek nihilist gerek panslavist ya da Avrupa'daki diğer ihtilalci komitelerin, binlerce insanın silahlanması için gerekli olan malzemeleri hizmetinize sunmuş olduklarını öğrendik ki, bu da hedefine ulaşmıştır. Siz, aracılara Adana, Payas ve Maraş'a gönderiniz ve yalnızca telgraf emrini bekleyiniz: *Ülkeyi ihtilale ve ateşe vermek için ölülerimize dua ediniz.*

Telgraf tellerini keserek, hükümete ait binaları yakarak, memurları öldürerek, kamu mallarını yağmalayarak, mahkumları kaçırmak ve silahları ele geçirerek ihtilali başlatmak lazımdır. Ancak vilayetin üst

seviyedeki memurları nezdinde en küçük bir şüphe uyandırmamak için ihtiyatı elden bırakmamak lazımdır. Onların dostluk ve güvenini kazanmak için yalandan sevgi, şefkat, rüşvet, iki yüzlülük gibi akla gelebilecek her türlü yola başvurunuz.

Saflarımızı genişletmek için her ülkenin komiteleri; Kürt, Çerkes, Arap, Arnavut ya da Müslüman köylü kılığında çok sayıda yandaş gönderdiler. Davamızda başarılı olmak için merkez komite; Çarın, İngiltere Kraliçesinin, Fransa Cumhurbaşkanı ve İtalya Kralının resmî desteğini elde etmiştir. Korkacak bir durum yok, bütün dünya bizimle birlikte. Halkın bütün kesimlerinin görüş ve düşüncelerine göre samsasyonel haberlerle coşturarak onları hükümete karşı kıskırtmaya devam ediniz. Yüz civarında Harput Ermenisi sağ salim Amerika'ya vardılar. Göç etmek isteyenler, hükümetin denetiminden kurtulmak için Yunan gemici tayfası kılığına girsinler.

Çocukları iyi okutunuz ve onları Müslüman okullarına bırakmayınız, çünkü iki genç arasında kurulacak kontak, sevgi ve şefkat doğurabilir. Ne pahasına olursa olsun bundan kaçınmak lazımdır.

Bizi garnizon seviyesindeki birliklerin sayısından haberdar ediniz ve ülkenin topografik haritasını gönderiniz.

Rusya ve Fransa Doğu'da üçüncü bir savaşa katılmak için birleştiler; bu, bizim kurtuluşumuzun başlangıcı olacaktır. Rusya ve İngiltere, Ermeni meselesine farklı siyasi görüşlerle bakıyorlar ve dolayısıyla Türkiye'de pek bilinmeyen bir siyasi tarzla Ermeni davasına hizmet ediyorlar. Ermenistan; şimdi Rusya için yeni bir Bulgaristan, İngiltere için yeni bir Mısır, Fransa için yeni bir Cezayir ya da yeni bir Tunus durumundadır.”

BOA. HR. SYS. 2788/23

Osmanlı İmparatorluğu Büyükelçiliği
Sayı: 8867/194

Paris, 16 Mayıs 1895

Hariciye Nazırı Ekselans Said Paşa'ya

*Konu: Anadoludaki kargaşalar
hakkındaki konferans.*

Sayın Bakan,

Sayın Nicolaidès'in teşvikiyle Millet Meclisi'nde stenograf olan George Buisson'un Anadolu'daki kargaşaların kökeni hakkında bir konferans yapacağını öğrendikten sonra güvendiğim bir kişiyi bu konferansa bulunmak ve bana bu konuda bilgi vermekle görevlendirdim.

Gerçekten de sayın Buisson, "La Société'de Geographie" salonunda, çok az bir dinleyici önünde söz konusu olan kargaşalardan gerçekten bu ayın 8'inde bahsetmiştir.

Sayın Ekselanslarına, yukarıda bahsi geçen kişi tarafından ele alınan toplantının raporunu ekte sunmaktan onur duymaktayım.

Sayın Ekselansları, en içten saygı ve selamlarımın kabulü dileğiyle.

Ziya

Bâb-ı Âlî

Tercüme Odası

Numara:115

Tarih: 29 Mayıs 1895

*Hariciye Nezaretî'ne 16 Mayıs 1895 tarihiyle Paris
Büyükelçiliği'nden gelen 194 numaralı tahriratın tercümesidir.*

*Ermeni meselesi hakkında Mösyö
Nicolaidès'in teşvikiyle Fransız Parlamentosu
Stenografı Mösyö George Buisson'un düzenle-
diği konferans tutanağının ekte gönderildiğine
dair*

Parlamento Stenografı George Buisson'un Anadolu'da meydana gelen karışıklıkların mahiyet ve kaynağı hakkında bir konferans verdiğini

haber alınca bu konferansta hazır bulunarak nasıl geçtiği konusunda bana bilgi vermek üzere güvenilir bir kişiyi görevlendirdim. Gerçekten de Buisson bu ayın sekizinde Coğrafya Cemiyeti salonunda dinleyiciler huzurunda konuşmuştur. Görevlendirdiğim memur tarafından bu konuda verilen rapor ekte sunulmuştur.

Belgenin Tercümesi

“Theatre de familles” Derneği mevsimin son suaresini dün Coğrafya Cemiyeti (Société de Geographic) salonunda vermiştir. Katılanlar çok idiyse de çoğunluğu kadınlar ve genç kızlardan oluşmakta, sadece elli kadar erkek bulunmaktaydı. Bu toplantıda Parlamento Stenografi George Buisson tarafından Anadolu’da meydana gelen karışıklıkların mahiyeti ile Osmanlı Hükümeti’nin yaptığı zorlama ve baskılardan, İngilizlerin o bölgede yaşayan Hıristiyanlar lehinde gösterdikleri kayırma ve gayretten doğan siyasî sıkıntılardan ve diğer konulardan söz edilmiştir. Bu toplantı sadece yirmi dakika sürdüğü için konuşmacı birçok önemli bilgiyi ortaya koymaya ancak vakit bulabilmiştir. Kaydetmeye ve tekrarlamaya değer diğer ifadeler aşağıda kısaca yazılmıştır:

“Özellikle İngiltere tarafından uydurulmuş bir masaldan ibaret olan Ermeni katliamı hakkında Paris halkının dikkatini çekmek amacıyla bu salonda üç kez toplantı yapılmıştır. Hırs ve açgözlülük öyle bir alışkanlıktır ki ahlak üzerinde çok kötü tesir yapar. İngilizler kendi amaçlarına ulaşmak için güçleri yettiğinde zor ve kuvvet kullanırlar. Bunu yapamadıkları zaman da hile ve iftiraya başvururlar. Bu Ermeni karışıklıkları dolayısıyla Avrupa’da ilk kez ortaya çıkan bir olaydır. İngilizler çok az bir düşünce ve dikkatle uzak ihtimal olduğuna hükmedilen öldürme olayını bahane ederek insanlık meselesini ortaya koymaya kadar vardırırlar. Oysa tahta çıkışından beri geçen on sekiz yıllık süre içerisinde bütün tebasına karşı merhamet ve şefkat dolu barışsever bir hükümdarın yaptıkları incelenirse bu gibi rivayetlerin

gerçekleşmesinin imkansız olduğu görülür.” Adı geçen şahıs Ermeni komiteleri tarafından Osmanlı memurları ve askerlerine atfedilen bir takım yalan rivayetleri reddederek bunun ne derece mantıksız olduğunu ortaya koymuştur. Kendisi bu bahaneyle bin sekiz yüz altmış iki yılında Çin gazetelerinin de aynı bu şekilde vehim ve hayalden ibaret yani Fransız ve İngiliz askerlerinin Çin’de buldukları süre içerisinde kadınların namusuna tecavüz ederek erkekleri diri diri yaktıkları, çocukları parça parça keserek tuzlayıp yedikleri ve bunun gibi bir takım mezalim ve düşmanlıkta buldukları hakkında bazı iftiralar attıklarını hatırlatmış, Ermeni komitelerinin bu gibi uydurmalar konusunda Çinlileri geride bıraktıklarını belirtmiştir. Daha sonra da İngiltere Hükümetiyle halkın fikir ve düşüncelerinin neden ibaret olduğunu kanıtlayarak “işin aslı incelenirse İngiltere’nin amaçlarına hizmet edenlerin memleketlerinden kovulmuş bir takım ıpsız sapsız ve serseri takımından Ermenilerden ibaret olduğu görülür. İşin esası ise Mısır’ın İngiltere tarafından sürekli olarak işgalinden ibarettir. Hidiv, padişahın bir valisi olduğundan bu ünvanın ortadan kaldırılması kesin bir işgale bağlıdır. Bunun için ise Osmanlı ülkesinin harita üzerinde olduğu gibi bölünmesi gerekir. Fakat Fransız basını bu hileyi çabucak anlamakta ustadır.” demiş ve bütün Fransızlardan nefret eden İngiltere’nin hırslı bakış açısıyla haince hareketleri tarif edildikten sonra olan karışıklıkları tarih açısından inceleyerek “esas meselenin bir takım hayvan sürülerinin gasbedilmesinden dolayı her zaman olduğu gibi Ermenilerle Doğu Anadolu halkı arasında meydana gelen bir mücadeleden ibaret olduğu ve bölge memurlarının askerlerin yardımını istemeye mecbur olduklarını ve az çok çatışma olduğunu, bütün karışıklık hareketlerinde olduğu gibi bu çatışmada da bazı ölen ve yaralananlar olduğunu” sözlerine eklemiştir. Konuşmacı daha sonra İngiltere’den para alan bazı fesatçıların gösterdikleri olaylara benzer olayların uygar ülkelerde de birçok kez ortaya çıktığını, hatta şu anda bile, meydana gelmekte olduğunu göstererek bu gibi isyan hareketlerinin nerelerde ortaya çıkmışsa oradaki hükümet tarafından bastırılmış olduğunu hatırlatmış ve sözü tarihe getirerek “Ermeniler kendilerini bir hükümet halinde şekillendirme

konusunda yeteneksiz bir millet olduklarını eski zamanlardan beri göstermişlerdir. Daha doğrusu Ermeniler tarih sayfalarında millet adını taşıyacak bir millet değildir. Tarih sayfalarına göz gezdirilecek olursa bu milletin eskiden beri İranlılara, Ispartalılara, Romalılarına, Abbasilere, Moğollara, Kürtlere vergi veregelmiş oldukları görülür.” dedikten sonra Cengiz Han ile Luzinyan’ın hüküm sürdüğü dönemi ve “Haçlılar”dan sonra Fransızların Ermenistan’da bir süre hüküm sürdüklerini belirtmiş ve sonunda Ermenilerin “Avrupa, İran ve Mısır”da tüccar, banker yahut yüksek dereceli memur olabilen, çalışkan ve zeki insanlar olduklarını ancak bağımsız bir hükümet oluşturmaya kesinlikle kabiliyet ve yeteneklerinin bulunmadığını göstermiştir. Kendisi toplantıya son vermeden önce Anadolu’nun kuzeyinde yaşayan halkın nüfus miktarını açıklayarak Ermeni Hıristiyanların tüm nüfusun ancak üçte birini oluşturabileceklerini belirtmiştir. Şurada burada bulunan Ermenilere gelince “özellikle İstanbul’dakiler serseri ve evsiz barksız insanlardır, bir Ermeni yönetimi kurma fikri ise İngilizlerin uydurmalarından biridir.” demiştir. Kendisi, bir takım çıkarıcılar tarafından yayılmaya çalışılan yalan haberleri bu ifadeleriyle Fransa kamuoyunda tashihe ve İngiltere tarafından, Fransa’nın çıkarlarıyla Osmanlı Devleti’nin itibar ve haysiyetine aykırı olarak uzun süreden beri beslenen düşüncelere engel bir set çekmeye yardımcı olabilirse bu durumun kendisi için bir mutluluk kaynağı olacağını belirterek konuşmasına son vermiştir. Bunun üzerine alkışlanmış ve toplantı dağılmıştır.

BOA. HR. SYS. 2748/73, 2838/7

17

Bâb-ı Âlî

Dâire-i Sadâret-i Uzmâ

Sivas Vilayeti’nden gelen şifreli telgrafın suretidir

Fransa Devleti’nin Sivas viskonsolosu maiyyetine Osmanlı Devleti tebaasından Doktor Karakin, büyükelçilikçe imtiyazlı tercüman tayin

edildiği ve bunda hiçbir sakınca olmadığı halde, anılan sıfat ile tanınmasına dair Hariciye Nezareti'nden yazılan 19 Nisan 1895 tarihli tahrirat viskonsolos tarafından resmi yazı ile verilmiştir. Amasya'da Ağaton Minasyan takma adıyla Merzifon'da Karabet adına (?) ecza ile yazılmış olan ve 1893 senesinde devren Amasya'da bulunduğu sırada ele geçirilerek çözümü yapılan mektubun içeriğinden Karakin'in fesat erbabından olduğunun anlaşıldığı belirtilerek gerekli tedbirlerin alınması Sadaret'ten gelen 9 Ağustos 1894 tarihli telgrafla bildirilmiştir. Padişahın yardımcılarıyla Karakin ile yandaşlarının zararlı düşüncelerine meydan verilmediği ve bu konuda gerekli görülen kişilerin yargılanarak haberleşmelerinin sınırlandırıldığı 27 Ağustos 1894 tarihli cevap yazısı ile arz edilip bildirilmiştir. Kanunî delillerin yetersizliği yüzünden Karakin'in o vakit mahkeme tarafından beraatine karar verilmiş ise de kendisi hükümetçe şüpheli görülmüştür. Kardeşi Doktor Dikran'ın da geçen sene Yozgat meselesinde müfsitlerin elebaşlarından ve planlayarak adam öldürenlerden olması dolayısıyla Divan-ı Harb tarafından idam cezasına hüküm verilmiştir. Hâlâ Yozgat'ta tutuklu olduğuna göre Karakin'in tercümanlıktan yararlanarak ileride daha fazla fesat hareketlerinde bulunacağı, bundan ötürü hükümet ile konsoloshane arasında devam eden iyi ilişkilerin zarar göreceği ve tartışmalara yol açma ihtimali yüksek olduğundan bu konuda gereğinin yapılması Sadaret'in isteğine bağlıdır.

10 Haziran 1895

Bâb-ı Âlî
Dâire-i Hâriciye
Mektûbî Kalemi
Aded: 1625

Sadaret Yüksek Makamına

Fransa Devleti'nin Sivas viskonsolosunun maiyetine imtiyazlı tercüman tayin edilen Doktor Karakin'in geçmişte işlediği suçlar göz önünde bulundurularak hükümetçe şüpheli görüldüğü ve biraderi Dikran'ın da Divan-ı Harb tarafından Yozgat'ta tutuklandığı, Karakin'in

tercümanlığa getirilmesi halinde bundan yararlanarak Hükümet ile Konsoloshane arasında devam eden iyi ilişkilere zarar verebileceği ifade edilmiştir. Buna dair Sivas Vilayeti'ne sunulan telgrafın gönderildiği bildirilmiş, gereğinin yapılması hakkında 13 Haziran 1895 tarih ve 509 numaralı Sadâret'ten gönderilen yazınız tarafımdan incelenmiştir. Bu konuda yapılan bildirim üzerine bu tercümanlığa bir başka kişinin tayin olunmasına dair sözkonusu Konsolosluğa gerekli emirlerin verileceği Büyükelçilik'ten cevap olarak ifade olunmuştur. Emir ve ferman emir sahibinindir.

3 Temmuz 1895

Hariciye Nazırı
Turhan

Sadâret
Mektûbî Kalemi
Numara: 1625
Tarih: 4 Temmuz 1895

Sivas Vilayeti'ne

Şifre

Cevap 10 Haziran 1895. Karakin'in yerine başka bir kişinin tayini için Fransa Konsolosluğu'na Büyükelçilik tarafından gerekli emirlerin verileceği Hariciye Nezâreti'den bildirilmiştir.

BOA. A. MKT. MHM 660/2

18

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Telgraf
Sayı: 14915/250

Londra, 9 Ağustos 1895

Turhan Paşa'dan Rüstem Paşa'ya

Paris Büyükelçiliğimiz bana gönderdiği bir telgrafta, kendisinin Sayın Hanotaux ile yaptığı bir görüşmede onun kendisine, Lord

Salisbury'nin büyükelçilerin başlangıçtaki tekliflerinde hiçbir değişiklik yapmama kararında olduğunu ve Osmanlı Hükümeti'ne, aleyhimize bir karar alınmasına İngiltere'yi götürebilecek bir yola sokmamasını salık verdiğini söylediğini belirtmektedir. Bunu haklı gösterecek benzer herhangi bir ihtimal olduğu kanaatinde değiliz. Hakikatte Osmanlı Devleti, Müslüman bir devlettir ve sınırları içerisinde yaşayanların çok büyük bir bölümü Müslüman'dır. Asya Türkiyesi de Müslümanlarca meskundur. Ermeni cemaati burada çok küçük bir topluluktur. Bu şartlar içerisinde Ermenilere imtiyaz tanımak büyük devletlere bildirilen ve uygulanması kararlaştırılmış olan karşı-projelerimizin muhtevassından daha fazlasını istemek demektir. Bu gazetelerde de yayınlanmış olup ekselansınıza da bildirmiştım. Avrupalı bir komiserin gönderilmesini düşünmek ihtimali memleketin yıkılmasıyla sonuçlanacak bir durum anlamına gelir. Tabiatıyla böyle bir şeye razı olmak kesinlikle mümkün değildir.

Lord Salisbury, Osmanlı Hükümeti'nin bütün tebaasına ayırım yapmaksızın eşit bir şekilde hakkaniyet ve şefkatle hareket etmek maksat ve niyetini takdir ederek karşı-projemizle yetinmeliydi.

Türkiye ile Büyük Britanya arasında mevcut dostluk ilişkilerini ve bu dostluğu sürdürme arzusunda olan bu devletin, Osmanlı Devleti'nin çökmesine yol açacak fikir ve teşebbüslere razı olmayacağı kanaatindeyiz. Başka türlü bir davranışı dostlukla bağdaştırmak mümkün değildir ve böyle bir durum karşısında Osmanlı Hükümeti'nin tutumu da bellidir.

Ekselansınızdan Lord Salisbury'ye yukarıdaki açıklamamızı iletmenizi ve bizden büyük acılara sebep olacak karşı- projemizdeki hususlardan daha fazlasını teklif etmemesini ya da istememesini temin etmek için gayret göstermenizi rica ederim.

Ekselansınızın becerisine inanarak aşikâr olan dirâyetinizle bunun sonuçlarını temin edeceğiniz kanaatindeyim.

BOA. HR. SYS. 2815-1/59-60

Bâb-ı Âlî
Tercüme Odası
Numara: 213
5 Ekim 1895

*Hariciye Nezareti'ne 4 Ekim 1895 tarihiyle Paris
Büyükelçiliği'nden gelen 380 numaralı telgrafın çevirisidir.*

*İstanbul'da Ermeni olayına dair
Dışişleri Bakanlığıyla yapılan görüşmeyi
kapsamaktadır.*

Şimdi Dışişleri Bakanı Hanotaux'yu gördüm. Kendisi şu andaki durumdan dolayı çok endişeli görünüyordu. Durumu birkaç günden beri tehlikeli bulunduğu halde bugün tehlikenin büyüklüğünün inkârının mümkün olmadığını bildirdi. Ben huzur ve asayişin muhafazası için Osmanlı hükümeti tarafından gerekli olan tüm tedbirlerin alındığını belirterek kendisini tatmine çalıştıysam da kendisi bir takım büyük sıkıntıların ortaya çıkışını engellemek için Ermeni işleri hakkında kesin bir karar verilmesinin acilen gerekli olduğunu ısrarla söyledi.

BOA. HR. SYS. 2831/7

Zabtiye Nezâreti
Mektûbî Kalemi
Sayı: 266

Sadaret Yüksek Makamı'na

Marsilya'da, Amerika'da ve Avrupa'nın diğer bazı yerlerinde bulunan ve fesat komiteleri tarafından bozgunculuğa ilişkin talimatlar alarak İstanbul'a ve Osmanlı ülkesine geri dönen Ermeniler duruma göre geldikleri yerlere iade edilmekteydi. Almanya'nın İstanbul'da bulunan Hoffman Acentesi'ne mensup bir İngiliz bugün Deniz Polis Merkezi'ne başvurarak Marsilya'dan İstanbul'a gelmek için müracaat eden

Ermenilerin şirket tarafından kabul edilmediklerini, bundan sonra da kabul edilip edilmeyeceklerini, kabul edileceklerse ne şekilde kabul edilmeleri gerekeceğini sormuştur. Gerekli işlem İstanbul Polis Müdüriyeti'nden yazıyla sorulmuştur. Devlet sâdık tebasını hiçbir zaman reddetmek istemezse de sözü edilen yerden gelmek isteyenlerin çoğunluğu esasen bozgunculuk fikirleri edinmek üzere Amerika gibi yerlere kaçarak giden takımdan olduklarından, bu gibilerin şu sıralarda kabulleri de zaten var olan fesat ateşini bir kat daha alevlendirmek anlamına geleceğinden kesinlikle uygun görülemez. Bu yüzden bunlar haricinde dürüst ve onurlu kişilerle geri dönüşleri özellikle kötü bir niyete dayanmayanların daha sonra uygunsuzlukları ortaya çıktığında sorumluluğu konsoloslara ait olmak şartıyla isim ve ünvanları araştırılarak tamamen emniyet hasıl olunca kendilerine pasaport verdirilmesi konusunun Hariciye Nezareti aracılığıyla gereken büyükelçiliklere bildirilmesi, buna göre Osmanlı büyükelçilik ve konsolosluklarından usulüne ve kurallara uygun pasaport sahibi Ermenilerin kabulünde sakınca olmadığının sözkonusu acenteye bildirilmek üzere durumun tarafımıza emredilmesi Sadâret'in görüşüne bağlıdır. Arz olunur.

29 Ekim 1895

Zaptiye Nazırı

İmza

Sadâret

Mektûbî Kalemî

Tarih: 4 Kasım 1895

Hariciye Nezareti'ne

(Gizli)

Marsilya, Amerika ve Avrupa'nın bazı yerlerinde bulunup şu sıralar İstanbul'a ve Osmanlı ülkesinin diğer bölgelerine dönmek isteyen Ermenilerin çoğunluğu aslında oralara eylem fikri edinmek üzere gittiklerinden bunlar haricindeki dürüst ve onurlu kimselerle dönüşleri kötü bir niyete yönelik olmayanların sonradan ortaya çıkacak

uygunsuzluklarının sorumluluğu konsoloslara ait olmak koşuluyla durumları araştırılarak tam bir güven ortaya çıktığında pasaport verilmesi hakkında gereken büyükelçiliklere tebligat lüzumu Zabtiye Nezareti'nden bildirilmişti. Yabancı ülkelere göç etmiş olan Ermenilerin geri dönebilmeleri Osmanlı uyruğunda olmaları, iyi davranış ve hareketlerini ortaya koymalarına bağlı olduğundan bunun aksine sahte pasaportla Osmanlı uyruğu iddiasında bulunanların, iyi davranışlarda bulunmayanların ve yabancı uyruğunda olanların tek başlarına ve toplu olarak Osmanlı ülkesine göç etmemeleri için son derece dikkat ve özen gösterilmesi gerektiği padişahın emri olduğundan bu gibi şahısların pasaport alamamaları için her an dikkatli olunması ve padişah buyruğuna uygun davranışlarda bulunulması Osmanlı büyükelçilikleri ile konsoloslara gerekli tebliğ ve uyarıların yapılması.¹

BOA. A. MKT. MHM. 746/28

21

Bâb-ı Âli
Dâire-i Sadâret-i Uzmâ
Mektûbî Kalemî

Halep Vilayeti'nden gelen şifre telgrafın çözümüdür.

Maraş'da bulunan Fransız Antrasante rahiplerinin resmî izin ile inşa ettikleri ev ve okulun altındaki mahzende top, silah ve savaş mühimmatının olduğu yakalanan bir Ermeni casusunun alınan ifadesine dayanılarak polis dairesinin verdiği rapordan anlaşılmıştır. Bahsedilen mahzenin aranıp aranmayacağı Maraş mutasarrıflığından alınan şifre telgrafta bildirilmektedir. Bu konuda emrinizin bildirilmesi.

8 Kasım 1895

Vali
Hasan

¹Bu yazının bir nüshası da Zaptiye Nezareti'ne gönderilmiş ve gerekli tedbirler alınarak Osmanlı ülkesine girmeleri uygun olmayan Ermenilerin girişlerine fırsat verilmemesi istenmiştir.

Sadâret
Mektûbî Kalemi
Tarih: 8 Kasım 1895

Halep Vilayeti'ne Sadaret telgrafı

Şifre

Cevap 8 Kasım 1895. Bir Ermeni casusunun tek bir sözüyle yabancılara ait bir yerin aranması uygun olmayacağından etraflı bir soruşturma yapılarak varlığı konusunda sağlam bir bilgi elde edilirse gereği bildirilmek üzere durumun haber verilmesi tavsiye olunur.

BOA. A. MKT. MHM. 646/32

22

Bâb-ı Âli
Tercüme Odası
Numara: 269
Tarih: 10 Kasım 1895

Hariciye Nezareti'ne 9 Kasım 1895 tarihiyle Paris Büyükelçiliği'nden gelen 454 numaralı telgrafın çevirisidir.

Ermeni olayından dolayı tutulacak yol hakkında altı büyük devlet arasında tam bir uzlaşma bulunduğunu Dışişleri Bakanının Elize Sarayı'nda yapılan toplantıda açıkladığını, Akdeniz donanmasının hareketine karar verildiğini, Müntefik aşiretleri arasında karışıklık çıktığını, İstanbul'da bir fesat hazırlandığını, önde gelen bazı memurların sürgüne gönderildiğini Ajans Havass ve New York Herald'ın yayınladığına dair.

“Ajans Havass”ın bildirdiğine göre bugün Elize Sarayı'nda toplanan Bakanlar Kurulu'nda Dışişleri bakanı, Ermeni olaylarından dolayı tutulacak yol hakkında altı büyük devlet arasında tam bir uzlaşma bulunduğunu bildirmiştir. Akdeniz donanması tarafından her yıl gerçekleştirilen olağan manevranın Osmanlı ülkesindeki olaylar yüzünden bu sene alışılagelenden bir ay önce gerçekleştirilmesi Meclis tarafından kararlaştırılmıştır. Dolayısıyla söz konusu donanma, bu

manevrayı gerçekleştirmek için en kısa zamanda hareket edecektir. Dışişleri Bakanını görür görmez bu bilginin doğru olup olmadığını araştıracağım. Yine adı geçen ajansın İngiliz kaynaklarından alıp son derece ihtiyatlı yaklaşarak yayınladığı bilgiye bakılırsa Müntefik aşiretleri arasında bir karışıklık çıkmış ve Basra'da kanlı bir mücadele meydana gelmiştir. Yine "Ajans Fournier", İstanbul'da bir fesat düzenlenmiş olduğuna dair Berlin'den "New York Herald" gazetesine gönderilen telgrafi yayınlamıştır. Bu gün yayınlanan tüm telgrafların içeriği kötümserdir. "Tan" gazetesi bu akşamki baskısında, söz konusu telgraflar ile önde gelen bazı memurlardan hatırı sayılır bir kısmının sürgün edildiği iddiasını içeren bir telgraf yayınlamıştır.

Bâb-ı Âlî
Tercüme Odası
Numara: 277

Fransız filusunun Doğu sularına gönderilmesi ve İngiliz politikasının neleri amaçladığı hakkında Dışişleri Bakanıyla yapılan görüşmeye dair 461 numaralı telgrafa ek.

Nezarete 13 Kasım 1895 tarihiyle Paris Büyükelçiliği'nden gelen gizli telgrafın çevirisidir.

Bir Fransız filusunun acele olarak Doğu sularına gönderilmesi hakkında bu defa Dışişleri Bakanıyla gerçekleşen görüşmemi 461 numaralı telgrafıma ek olmak üzere aşağıda sunuyorum:

Şöyle ki: Fransız donanmasını vaktinden önce Doğu sularına göndermeye Paris kabinesini sevk eden sebepleri sorduğumda Fransa'nın Osmanlı Devleti hakkındaki eski dostluğundan bahsederek Osmanlı Devleti'nin varlığının gerekli ve istenen bir durum olduğunu söyledikten sonra "Şurasını sizden saklayamam ki Hristiyanların katledilmekte olduğuna dair İstanbul'dan alınan telgraflar güven verici görünmüyor. Şu hal ve duruma bakarak Fransa Hükümeti Doğu'da çok eskiden beri geçersiz bir şekilde sürdürdüğü politikadan ötürü diğer devletlerden geri

kalamayacağı gibi Ermenilerin yaşadığı Osmanlı vilayetlerindeki olaylar hakkında büyük devletlerce oluşturulan birliği desteklemek istiyor” sözlerini ilave etmiştir. Ben de “kıtal” tabiri aleyhine şiddetle itiraz ederek İstanbul’dan alınan bilgilerin biraz abartılmış olduğunu, Osmanlı Hükümeti’nin genel asayiş ve huzuru korumak için kışkırtıcı unsurları haklı olarak yola getirmekten başka bir şey yapmadığını, devletlerin İngiliz entrikalarına kapılarak yanlış bir yola sapmış olduklarını, zaten Londra belediye başkanının ziyafetinde Lord Salisbury tarafından yapılan konuşmanın, İngiltere Devleti’nin izlediği iğrenç ve iki yüzlü yolun en büyük bir delili olduğunu, sözün kısası Avrupa kabinelerince endişeyle karşılanan tüm olayların sorumluluğunun İngiltere’ye ait olduğunu, adı geçen devletin kışkırtma ve ayartmalarının artık inkâra meydan bırakmadığını hatırlattım. Adı geçen donanmanın gönderilmesini ertelemek için kendisi nezdinde çok ısrar ettim. Mösyö Berthelot görüşüme göre İngiltere’nin bu meselede maksadının ne olduğunu sorunca öncelikle bu konuda yapacağım açıklamanın şahsi görüşüm olduğunu ve Osmanlı Hükümetini hiçbir şekilde bağlamayacağımı açıkça belirtmek istediğimi söyledim. Söz konusu kişi tarafından uygun cevap verilmesi üzerine sözlerime şöyle devam ettim: “Düşünceme göre İngiltere’nin iki amacı vardır. Birincisi Osmanlı Devleti ile Rusya arasında “tampon bölge” oluşturmak; yani bir sınır çizgisi olacak özel bir yönetim oluşturarak orada iktidarını yerleştirdikten sonra İran’dan geçerek Hindistan’da bitecek bir demiryolu kurmak kendisince kolay olacaktır. İkincisi ise Osmanlı Hükümeti’ne her çeşit zorluğu çıkararak ebediyen yerleşmek istiyor gibi görüldüğü Mısır ülkesinde serbestçe hareket etmek için devletleri oyalamaktır.

Adı geçen Bakan kendisini son derece etkileyen bu açıklamaları büyük bir dikkatle dinledikten sonra “Zaten İngiltere’nin Mısır hakkındaki niyetlerini biliyorum. Fakat Ermeni işlerine dair İngiltere’nin sadece insanî duygularla hareket ettiği düşüncesindeydim. Şimdi şu gizlilik perdesini kaldırdığınız için tüm samimiyetimle teşekkür ederim. Bu dikkate değer bir durumdur” dedi. Yaptığım bu girişimi Bakanlar

Kurulu'nda gündeme getirmeceğine söz veriyse de donanmanın gönderilmesinin ertelenmesinde pek başarılı olunacağını ümit eder gibi görünmemiştir.

BOA. HR. SYS. 469/59, 65

23

Bâb-ı Âlî

Tercüme Odası

Numara:378

Tarih: 18 Kasım 1895

*Hariciye Nezareti'ne 10 Kasım 1895 tarihinde Fransa
Parlamentosu'ndan Mösyö Chiseren tarafından gönderilen
mektubun tercümesidir.*

*Müslümanların değer verilecek bir toplum
olduğuna ve şu anki buhran sebebiyle Hariciye
Nezareti'ne tayin edildikleri için duyduğu
memnuniyeti dile getiren Fransa Millet
Meclisi üyelerinden Mösyö Chiseren imzasıyla
Hariciye Nezareti'ne*

İngiltere'nin telkinlerinin etkisiyle Osmanlı Devleti'nin dehşetli bir buhranın içinde bulunduğu bir zamanda Hariciye Nezareti'ne tayin edildiğinizi memnuniyetle öğrendim. Osmanlı memleketi hakkındaki tecrübelerimin sonucunu herkese söylüyorum. Osmanlı memleketinde değer verilecek bir topluluk varsa o da Müslümanlardır. Diğer topluluklar ise acınacak durumdadırlar. En kötü olanları da hiç şüphesiz ki Ermenilerdir. İnsanlık aleminin en iğrenç olan bu millet "Luzinyan" kraliyetini yeniden kurma hülyasındadır. İngiltere de Ermenileri alet olarak kullanmak için kendilerine yardım etmektedir. Fakat Lord Salisbury istediği kadar uğraşsın İngiltere'nin hile ve oyunları ortadadır. Burada hepimiz ne yapmamız gerektiğini biliyoruz. Umarım Rusya ile Almanya da gerçekleri anlamaya başlamış olduklarından hepimiz birden İngiltere'nin Avrupaya ve daha doğrusu bütün dünyaya saçtığı kargaşalıklara son veririz. Şurası üzücü bir gerçektir ki Dışişleri

Bakanımız yoktur. Zamanında her konuda Fransa ileride bulunurdu. Şimdi ise politikamız “iş yoktur” demekten ibarettir. İşte genellikle ortaya iş çıkarmak için bundan iyi bir yol bulunamaz. Durumu arzeder bu vesileyle saygılar sunarım.

BOA. HR. SYS. 1922/106

24

Telgraf

Tarih: 20/11/1895

Mersin'den İstanbul Fransa Büyükelçiliği'ne

Dün Lenbua(?) gemisinden beş saat sonra telgraf gelmiştir. Papaz daha önce kurtarılmıştır. Vali Osmanlı tebaasının emniyet içerisinde olduğuna güvence veriyor. Kiliseler için cevap yoktur. Kabul töreni için yarın kararlaştırılmıştır. Haçin* tarafında yoğun karışıklıklar çıktığı haber verilmektedir.

Sumaripa

Sadâret

Mektûbî Kalemi

Tarih: 26 Kasım 1895

Adana Vilayeti'ne

Şifre

Haçin dolaylarında şiddetli karışıklar çıktığının haber alındığına ilişkin Sumaripa imzasıyla Fransa Büyükelçiliği'nden gelen telgrafın doğruluğunun araştırılarak acilen bildirilmesi.

Sadâret

Mektûbî Kalemi

Tarih: 30 Kasım 1895

Hariciye Nezareti'ne

Haçin dolaylarında yoğun karışıklıklar çıktığının haber alındığına ilişkin Sumaripa imzasıyla Mersin'den Fransa Büyükelçiliği'ne çekilen

* Saimbeyli'nin eski adı.

telgraf üzerine durum Adana Vilayeti'nden sorulduğunda, vilayetin her tarafında asayişin yerinde olduğu, emniyeti ihlâl eden bir durum olmadığı ve Mersin Fransız konsolosu olan adı geçen Sumaripa'nın uygunsuz ve karışıklığa sebep olan davranışlarda bulunduğu bildirilmiştir. Gereğinin yapılmasına dair cevap olarak alınan 27 Kasım 1895 tarihli telgraf ekte gönderildiğinden içeriğine göre gereğinin yapılarak bildirilmesi.

BOA. A. MKT. MHM. 616/26

25

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Şifre Kalemî
Telgraf
Sayı: 11/585

Paris, 30 Aralık 1895

Münir Bey'den Tevfik Paşa'ya

Ermeniler lehinde evvelki gün akşam, Rocheforte'un başkanlık ettiği bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantı: Minas Tcheraz ve Sosyalist Milletvekili Ernest Roche'un katkılarıyla Paris Ermeni Yurtseverler Komitesi tarafından düzenlenmiştir.

Düşmanca birçok konuşma yapılmıştır. Dün, bu hususta Dışişleri Bakanıyla görüşerek yabancı hükümdarlara karşı hakaret ile ilgili yasanın uygulanmasını kendisinden ısrarla talep ettim.

Bu olayla ilgili tüm üzüntülerini ilettikten sonra, İmparatorluk Hükümeti'ne karşı duyduğu dostluğu ve padişahımıza olan derin saygısını ifade ederek gerekli takibatı yerine getirmek amacıyla İçişleri ve Adalet bakanlarının (meslektaşlarıyla) bu meseleyi inceleyeceklerini bana söz verdi.

Teşebbüslerimi devam ettireceğim.

Yıldız Saray-ı Hümâyûnu
Başkitâbet Dâiresi

Paris Büyükelçiliği'nden şifre telgraf

Önceki gece sosyalistlerden Rocheforte ile kendi gibi beş altı Fransızın da hazır bulunduğu Ermeni fesatçılardan tahminen 250 kişinin bir toplantı yaptıkları, Ermeni işlerini gündeme getirdikleri, Osmanlı Devleti ve idaresi aleyhinde atıp tutmaya cüret ettikleri haber alınmıştır. Bu olaydan dolayı gereken tebligatı yapmak ve dil uzatanlara hadlerini bildirmek üzere dün Dışişleri Bakanlığı'na başvurdum. Pazar olduğu için Bakanlık kapalıydı. Akşam üzeri Bakanı buldum. Kendisine olayları ayrıntılarıyla anlattım ve İstanbul'da bulunan dost ülke elçilerine karşı gösterdiğimiz saygı dolu ve gönül alıcı tavırları hatırlattıktan sonra adı geçen fesatçıların yaptıkları bu davranışları nasıl ve ne şekilde uluslararası hukuka ve Fransa kanunlarına aykırı gördüğümü söyledim. Bunun üzerine o da bu olaydan dolayı bize üzüntülerini bildirdi. Ancak ben fesatçılardan gereklenlere kanunen hadlerinin bildirilmesini ısrarla istedim. Fransa Hükümeti'nin bu isteğimizi kabul etmekte bize cidden ve fiilen dostluğunu göstereceğini ümit ettiğimi anlattım. Adı geçen Bakan bu cemiyetin başkanının aslen Osmanlı tebaasından olduğunu, içlerindeki Rocheforte gibi üç beş Fransız gelince, bunların da bilindiği gibi sosyalist gruhundan basit ve sözleri kaleme girmez kimseler olduklarını, uzun zamandan beri Fransız bakanlara da dil uzattıklarını, hatta cumhurbaşkanının ırz ve namusuna dokunacak şeyler yapıp söylemişlerse de yüzüstü takımından olduklarından kimsenin kendilerine karşılık vermeye tenezzül etmemiş olduğu cevabını vermiştir. Ancak ben talebimde ısrarcı olduğumdan sonunda olaydan dolayı üzüntülerini bildirerek Fransa Hükümet ve milletinin Osmanlı Devleti ile padişahına olan dostluğuna, saygı ve hürmet dolu davranışlarına eskiden olduğu gibi güvenilmesini ve dil uzatmaya cüret eden şahıslar hakkında lazım gelen cezaların Adalet bakanıyla görüşülerek gereğinin yapılacağını söylemiştir.

31 Aralık 1895

BOA. HR. SYS. 2749/7, Y. PRK. EŞA. 21/1

*Dahiliye Nezareti'nden Hariciye Nezareti'ne 23 Mart 1896
tarihiyle gönderilen yazının suretidir.*

Devletlü efendim hazretleri

Zeytun eşkiyasından Agasi (Oghassi) ile dört arkadaşının Fransız vapuruna teslim edildiği, Mersin Fransız konsolosundan teminat alındığı, adı geçenlerin eşkalleri tarif edilerek istenilen yere vardıklarında yanlışlık olmaması için mahallî konsolosluğa tebligatta bulunulduğuna ilişkin Adana Vilayeti'nden gelen 15 Mart 1896 tarihli telgrafın sureti Tesrî-i Muamelat Komisyonu kararıyla ekli olarak tarafınıza gönderildiğinden içeriğine göre gereğinin yapılması tarafınıza bırakılmıştır.

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Telgraf
Sayı: 18021/54

Tevfik Paşa'dan Mavroyeni Bey'e

Marsilya, 25 Mart 1896

Marsilya'ya gitmek üzere Mersin'deki Fransa konsolosunun garantisi (teminatı) altında Mersin'den Oghassi, Ratchia, Eyak ve Meldj adlarında, Zeytun'da ayaklanan dört kişi gemiye bindirilmiştir.

Eşkalleri şöyledir:

Oghassi: Orta boy, açık ten, kestane renginde sakal ve bıyık, açık mavi gözler, biraz sivri bir burun, 25 yaşında.

Ratchia: Orta boy, esmerimsi ten, koyu kestane renginde sakal ve bıyık, tombul yüz, 24 yaşında.

Eyak: Kısa boy, esmer ten, açık mavi gözler, kestane renginde sakal ve bıyık, tombul yüz, 24 yaşında.

Meldj: Orta boy, esmer ten, koyu mavi gözler, kestane renginde bıyık, tombul yüz, 28 yaşında.

Bu eşkallere uyan şahısların Marsilya'ya inip inmediklerini tarafıma iletmenizi ve bu şehirde kalma süreleri boyunca olaylarından ve davranışlarından beni haberdar etmenizi talep ediyorum.

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Şifre Kalemi
Telgraf
Sayı: 29

Marsilya, 26 Mart 1896

Mavroyeni Bey'den Tevfik Paşa'ya

54 sayılı telgrafı aldım.

Adı geçen dört isyancı "Lind des Messageries" ile dün geldiler ve Londra Komitesi'nin bir delegasyonu ile bir grup dindaşları tarafından karşılandılar. Bugün Paris ve Londra'ya gideceklerdir.

Bu akşam ekselansları Münir Bey'e bilgi vereceğim.

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Şifre Kalemi
Telgraf
Sayı: 30

Marsilya, 27 Mart 1896

Mavroyeni Bey'den Tevfik Paşa'ya

29 sayılı telgrafın devamı.

Dört isyancı Paris'e gitti.

BOA. HR. SYS. 2749/12

Sadâret
Mektûbî Kalemi
Tarih: 29 Nisan 1896
Numara: 96

Hariciye Nezareti'ne

Halep Fransa konsolos vekilinin Zeytun'dan Maraş'a dönüşünde eylemcilerden oldukları sabit olan bir takım Ermenileri himaye ile bunları bir takım iddia ve zararlı düşüncelere yönlendirmek gibi teşvik ve kışkırtmalarda bulunduğunu, bunun da Ermeni Katolik piskoposunun yaptığı kandırmacaların bir eseri olduğunu, bu defa Maraş'a gelen Fransa Büyükelçiliği askerî ateşesinin de bu yolda kandırmacalara devam ettiğini, başka ifadeleri içeren Halep vilayeti'nden alınan 27 Nisan 1896 tarihli telgraf ek olarak sunulmuştur. Adı geçenlerin açıktan açığa Katolikleri himaye ve korumaya kalkışmaları konusu üzerine, ileri sürülen görüşler dikkate değer görüldüğünden gereğinin yapılması ve telgrafın iadesi.

BOA. A. MKT. MHM. 651/10

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Telgraf
Sayı: 18110/83

Paris, 30 Mart 1896

Tevfik Paşa'dan Münir Bey'e

Paris'teki Ermeni Komitesi'nin mensuplarından biri olan Mighirditch Kabayan Choumla'ya gitmiş ve bu şehirdeki Ermeni okulunda yapılan bir toplantıda, bu komitenin kendisinden bahsettirecek eylemlere girişeceği bildirilmiştir.

Adı geçen komitenin entrikaları hakkında araştırmalarınızı yaparak bunlara engel olmak için her durumda alınacak tedbirleri tarafıma bildiriniz.

Osmanlı İmparatorluğu Büyükelçiliği

Paris, Nisan 1896

Hariciye Nazırı Ekselans Teyfik Paşa'ya

Gizli

Sayın Bakan,

Choumla'daki Ermeni okulunda son zamanlarda yapılan toplantıda, Paris'teki Ermeni Komitesi'nin mensuplarından birisi Mighirditch Kabayan tarafından yapılan konuşması ile ilgili 30 Mart tarih ve 83 sayılı sayın ekselanslarınızın telgrafını almış olmaktan onur duydum.

Gerçekten, bu mevcut raporumda sayın ekselanslarınıza bildirmekten onur duyduğum benzer türden bazı ipuçlarını ben de topladım; fakat bunları, az çok olumlu veriler almak amacıyla derinleştirmeden ve tamamıyla kontrol etmeden sizlere sunmak istemiyordum.

Baş kışkırtıcı Nazarbekian ve Ermeni devrimci hareketinin diğer şeflerin yanına Londra'ya özel görevliler gönderen, anarşist Atabek tarafından yönetilen Cenevre ve Paris'teki Ermeniler arasında bir süredir gidip gelmelerin olduğunu gerçekten fark etmekteyim. Ve bunun üzerine gerek Paris gerek Londra'daki bu gizli görevlilerin elebaşlarının takibe alınmasının yararlı olduğunu düşündüm. Sahip olduğum yetersiz imkanlarla elde etmiş olduğum bilgilere göre, Londra'daki komitelerin kışkırtmaları zerine Mayıs ayı içerisinde Ermenilerin bir silahlı gösteri deneme niyetinde oldukları görünmektedir. İstanbul'da büyükelçilerin ve yabancı toplulukların gözleri önünde daha az risk taşıyacaklarını ve Anadolu'dakinden daha az kayıpları olacağını, ayrıca Avrupa'nın dikkat ve merhametini yapacakları hareketler üzerine daha emin bir şekilde

çekmeyi başarabileceklerini düşünerek Galata'yı isyan alanı olarak seçmişlerdir. Böylece, kendileri için oldukça değerden düşmüş davalarına belli bir önem atfetmeyi deneyeceklermiş. İstanbul ile aynı zamanda Türkiye'nin Avrupa kısmının birçok yerinde kargaşalar çıkarmak için Makedonyalı bir avukat tarafından yönetilen Makedon Devrimci Komiteyle bazı belirtilerin ortaya çıkması ihtimali vardır. Hatta topluma dehşet salıp eşkıyalıklar yaparak kargaşalara yol açmak ve Anadolu'ya ayaklanmalar düzenlemek amacıyla silahlı bir çeteye gitmesini Ermeni Devrimci Komitesi'ne Captan Stephan adındaki bir eşkıya başının öneride bulunduğu söylenmektedir. Bununla birlikte, bu son konu üzerinde kesin bir anlaşmaya henüz varılmadığını düşünmekteyim.

Elimdeki az-çok kesin bilgilere göre; Ermeniler, hareketi tasarlamayı henüz bitirememişler ve ayrıca, bazı Avrupa güçlerinin desteğine artık güvenemeyeceklerini de bilmektedirler; bu durum ise kızgınlık ve şiddetlerini azaltmaktadır. Bununla birlikte, entrikalarının büyük titizlik, zeka ve sebatla Paris'te, Londra'da ve Cenevre'de takip edilmesi gerekli gibi görünmektedir. Çünkü şu anda istenilen tutkunluğa henüz sahip değiller ve önemli miktarda parasal imkanlara sahip İngiliz Ermeni komiteleri hiç beklemediğimiz zamanda bunlara destek olabilirler.

Toplayabildiğimiz tüm bu bilgiler, güvenilir olmalarına karşın, gerekli bilgileri sizlere anlatmamız ve bu entrikalara karşı etkinlikle hareket etmemiz için, yeterince ayrıntılı ve de kesin değildir. Şu anda yanımda, kısıtlı imkanlarım ölçüsünde bazen birkaçını kullandığım zeki, deneyimli, mükemmel ve iyi referansları olan dürüst ajanlarım var, fakat gerçekten etkili bir soruşturma yapmak ve gerekli olduğu müddetçe bunu sürdürebilmek için; Rus hükümetinin nihilistlere karşı Paris ve Londra'da teşkilatlandırdığı ve büyük ölçüde yararlandığı servise benzer bir modeli kesinlikle kurmam gereklidir. Böylece ajanlarımız, Ermenilerin devrimci çevrelerine daha rahatça girebilecek, onların güvenlerini kazanabilecek, hareketin elebaşlarının yanına nüfuz edebilecek, daha önce tesbit edebildiğimiz Ermenilerin saygısız ve övüngeç karakterlerini kullanıp

yararlanabilecek ve hatta geveze ve kıskanç eğilimlerini de kullanabileceklerdir. Şimdiye kadar öğrenmiş olduğum, kişisel rekabetlerinden yararlanarak kesinlikle değerli bilgi ve sonuçlar elde edebilir ve gruplarının dağılmasını kolaylaştırabiliriz. Bunu sağlamak için, harcamalarımda hiçbir şekilde aşırıya gitmeksizin bu ajanlara uygun bir ücret vermek gerekir. Bu ya düzenli ödenen bir ücret veya ikramiyeler şeklinde olabilir. Ayrıca ilgili diğer masraflar ve seyahat harcamaları da karşılanmalıdır. Bu konuyla ilgili bana ne gibi bir kaynak tahsis edildiğini en erken bir zamanda öğrenmem gerekir.

Bu hususun sağlanmasını beklerken kişisel imkânlarımla ve arkadaşlarımla yardımıyla bu komitelerin faaliyetlerini izlemeye ve ilgili makamlara bu güne kadar daima yaptığımız gibi kayda değer bilgileri iletmeye ve imkânlarımla ölçüsünde fitneci entrikaları önlemeye çalışacağım. Bu maksatla Fransız Hükümet'inin iyi niyetinden ve üstün yardımlarından yararlanmaktan geri kalmayacağım. Ekselanslarınız şundan emin olabilir: Sınırsız bir minnettarlık ve sadakat duygularıyla bağlı olduğum hükümdârımıza sonsuz bağlılığımızın bir ifadesi olarak gerekli bütün dikkati ve titizliği göstereceğim ve insan olarak elimden gelen herşeyi sultanımızın kutsal menfaatleri ve İmparatorluğumuzun selâmeti için yapacağım.

Ekselanslarınızdan en üstün saygılarımla lütfen kabulünü rica ederim.

S. Münir

Hariciye Nezareti'ne gelen 29 Nisan 1896 tarihli Sadaret yazısının suretidir

Daha önce yazılan resmî yazı üzerine Paris Büyükelçiliği'ne yapılan tebligata cevap olarak adı geçen elçilikten gönderilen ve Paris ile Avrupa'nın çeşitli bölgelerindeki Ermeni anarşi gruplarının şu anda ne gibi düşünce ve girişimlerde bulunmakta olduklarına dair alınan bilgileri ve bu konuda bazı ifadeleri ihtiva eden gizli tahriratın tercüme edilmiş sureti, nezaretinizin 6 Nisan 1896 tarih ve üç yüz elli üç numaralı

yazısıyla bildirildiğinden yapılan değerlendirmelerden sonra bir sureti de bilgi olmak üzere Dahiliye Nezareti'ne verilmişti.

Hınçak Komitesi'nin İstanbul'da ve Osmanlı topraklarında kargaşa ve anarşi çıkarmak için fırsat gözetmekte oldukları bilindiğinden zabıtaca her türlü güvenlik önlemlerine başvurulmuştur. Anarşiye yol açacak hareketleri sezilenlerin yakalanarak haklarında yasal işlemlere başlanmakta ve istenmeyen durumların ortaya çıkmasına izin verilmemekteyse de adı geçen Büyükelçiliğin de bildirmiş olduğu gibi Avrupa'nın dikkatini çekmek için bunların yine bazı girişimlerde bulunabilecekleri beklendiğinden Paris Büyükelçiliğince gizli tahkikata devamla alınan bilgilerden yavaş yavaş malumat verilmesi lüzumunun Zabtiye Nezareti tarafından istendiği Dahiliye Nezareti'nden bildirilmektedir. Buna göre gereğinin yapılmasına gayret gösterilmesi hususunda Sadaret yazısı yazılmıştır.

BOA. HR. SYS. 2749/13

29

Sadâret
Mektûbî Kalemi
Tarih: 21 Haziran 1896

Diyarbakır Vilayeti'ne

Şifre

Diyarbakır'da geçen seneki olaylar gibi bir hadise meydana geleceği hakkında burada bulunan yabancı elçiler tarafından iki-üç aydan beri yapılan uyarı ve ihtarlar bu sefer ısrarlı bir surette tekrar edilmekte olup son zamanlarda Van'da ortaya çıkan kargaşalık da bu ihtimalleri kuvvetlendirmektedir. Her ne kadar karışıklığın Anadolu'nun Ermeni bulunan diğer taraflarına dahi yayılması muhtemel ve her tarafta önleyici tedbirler alınması gerekli ise de yapılan uyarılar ve özellikle Diyarbakır hakkında olanlar dikkat çekmektedir. Seraskerlik tarafından Dördüncü Ordu Kumandanlığı'na lâzım gelen tavsiyeler yapıldığından adı geçen kumandanlık ile haberleşilerek böyle bir fesat ve karışıklığın çıkmasını

önlemeye yönelik ciddi tedbirlerin alınıp asayışı bozacak en küçük bir hadisenin bile çıkmasına mahal ve ihtimal verilmemesi kesinlikle istenmektedir.

Sadâret
Mektûbî Kalemi
Numara: 46
Tarih: 25 Haziran 1896

Hariciye Nezareti'ne

Diyarbakır'da karışıklığın tekrar edeceğine dair Fransa Büyükelçiliği'nden gelen son tebligat hakkında 23 ve 25 Haziran 1896 tarihli iki adet yazınız Sadaret tarafından incelenmiştir. Yabancı elçiler tarafından daha önce yapılan uyarı ve ihtarlar üzerine istenilen bilgiye cevap olarak, Diyarbakır'da uygunsuz olaylar olduğuna dair verilen bilginin kaynağının, Ermeni fesatçılardan Fransa Konsolosluğu tercümanlığında görevli Kasabyan'ın kışkırtması eseri olarak, Fransa ve İngiltere konsolos vekilleri olduğunu ve hiç bir uygunsuzluk olmaması için etkili tedbirler alındığını ve diğer ifadeleri içeren Diyarbakır Vilayeti'nden alınan 23 Haziran 1896 tarihli telgrafın bilgi olmak üzere ek olarak tarafınıza gönderilmiş olduğu bildirilerek yazı yazılmıştır.

Bâb-ı Âlî
Dâire-i Hâriciye
Mektûbî Kalemi
Aded: 1774

Sadaret Yüksek Makamı'na

Diyarbakır'da karışıklığın tekrar edeceğine, Vali Enis Paşa'nın azlinin istenmesine ve sebeplerine dair Fransa Büyükelçiliği'nden verilen yazı ve telgrafların tercümelerini takdim ederek bildirimde bulunmuştum. Buna cevaben, yabancı elçilerin önceden yaptıkları uyarılar üzerine durum hakkında bilgi istendiğinde Diyarbakır'da uygunsuzluk olduğuna dair haberlerin kaynağının Ermeni fesatçılardan olan Fransa

Konsolosluğu tercümanlığında görevli Kasabyan'ın yanlış bilgilendirilmesinin etkisiyle Fransa ve İngiltere konsolos vekilleri olduğuna ve hiçbir uygunsuzluk çıkmaması için etkili tedbirler alındığına dair vilayetten takdim edilen telgrafın gönderildiği ifadesini taşıyan 26 Haziran 1896 tarih ve 585 numaralı Sadaret yazısı tarafımızdan incelenmiştir. Bu konuda tekrar yapılan tebligat üzerine Sadaret yazısı gereği lüzumlu savunmalar yapılmaktaysa da Fransız Büyükelçiliği daha önce arzedilen yazısına yazılı cevap talebinde ısrar ettiğinden gereğinin yapılması Sadaret'in yüksek iradesine bırakılmıştır.

18 Temmuz 1896

Hariciye Nazırı
Tevfik

Sadâret
Mektûbî Kalemi
Numara: 1774
Tarih: 20 Temmuz 1896

Hariciye Nezareti'ne

Diyarbakır'da şu sıralar hiçbir uygunsuzluk belirtisi olmadığı ve durumun tam tersi olduğuna dair gelen haberlerin Diyarbakır Fransa Konsolosluğu tercümanlığında görevli Kasabyan'ın yanlış bilgilendirilmesinden kaynaklandığı, gerekli savunmalar yapılmakta ise de Fransa Büyükelçiliği'nin bu husustaki yazısına yazılı cevap verilmesi talebinde bulunduğuna dair 18 Temmuz 1896 tarih ve 1774 numaralı yazınız Büyükelçilikçe incelenmiştir. Yalnız adı geöen Kasabyan'ın fesatöılardan olduğundan söz edilerek değiştirilmesi gerekeceğinin yazılı olarak adı geöen Büyükelçilik'ten talep olunması gereği belirtilerek yazı yazılması.

BOA. A. MKT. MHM. 637/30

30

Hariciye Nezareti'ne 21 Eylül 1896 tarihiyle gelen Sadaret yazısının sureti

Devletlü efendim hazretleri

Paris'te bulunan Ermeni öğrenciler, kendi milletlerine sürekli olarak Türkler ve Kürtler tarafından yapılan sözde mezâlimin ayrıntılarıyla yayınlanmasını Fransız basınından istemektedirler. Bunlardan bazılarının istenilen tarzda yayın yaptıkları, diğerlerinin de çarın geri dönüşünden sonra yayında bulunacaklarının öğrenildiği Dahiliye Nezareti'den yazıyla bildirilmiştir. Gereğinin yapılması.

BOA. HR. SYS. 2749/31

31

Paris Büyükelçiliği'ne

Şifre

Filibe'de çıkan Emniyet adlı Türkçe gazetenin 25 Eylül 1896 tarihli nüshasında yer alan ve padişaha arzedilen bir paragrafta Londra basınından Press Asuspasyan (?) dergisinde; 10.000 frank yardımda bulunan Fransa Dışişleri bakanına Ermeni komitesinin tüm üyeleri adına teşekkür edildiği yazılmıştır. Sözü edilen Dışişleri bakanı tarafından İstanbul'da humbara atan Ermeni ihtilalcilerine böyle bir maddi yardımda bulunup bulunmadığının araştırılarak acilen bildirilmesi padişah tarafından emredilmiştir. Bu konuda gereği.

28 Eylül 1896

BOA. Y. PRK. BŞK. 47/112

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Telgraf
Sayı: 20777/242

30 Eylül 1896

Osmanlı İmparatorluğu'nun Roma, Petersburg, Paris, Londra, Viyana, Berlin büyükelçilerine telgraf.

Ermeni ihtilalcilerin kışkırttıkları şiddet olayları ile başvurdukları bölücü faaliyetlerinin mevcudiyetini tesbit etmek hususunda hükümetimizin tavrını bildiren ve kamu düzeninin temini için alınmış olan tedbirleri tanıtan 238 sayılı telgrafımla sizden, nezdinde bulunduğunuz hükümetlerden Avrupa'daki ihtilalcilerin faaliyetlerinin engellenmesi için destek sağlamanızı istemiştim.

Bunlar yıkıcı faaliyetlerinden ve Osmanlı Hükümeti'nin bütün gayretiyle temin etmeye çalıştığı kamu güvenliğini tehdit edecek yollara başvurmaktan bir an bile vazgeçmediler.

Hükümetimiz kamu güvenliğini tesis edecek polisiye tedbirlere başvururken, son günlerde İstanbul'da meydana gelen hadiselere karışmış olanların yargılanmasını Olağanüstü Mahkeme (Tribunal Extraordinaire) ile ilişkilendirmiştir. Dolayısıyla kanunen kesinleşmiş olan cezaların uygulanması hususunda hükümetimiz asla taviz vermemiştir ve nizami olmayan bir gücün kullanılmasına veya benzer bir müdahaleye de göz yummayacaktır.

Altı vilayette yapılmasına karar verilen ıslahata gelince; hükümetimiz bunları belirgin bir biçimde tamamen ve harfiyen uygulamak kararındadır. Eğer adı geçen ıslahatın bir kaçı bir miktar gecikmeye maruz kaldıysa bu, ihtilalci Ermenilerin isyana yol açmaktan vazgeçmemelerinden ve bu maksatla hükümetimize gerekli zamanı vermemelerinden kaynaklanmaktadır. Halbuki, alınmış olan kararların yerine getirilmemesi gibi bir düşünce yoktur.

Buna karşılık, ıslahatın bir kısmının aciliyetle yerine getirilmesi için ilgili mercilere kesin emirler verilmiştir ve hükümetimiz bunun uygulanmasının takipçisidir. Yapılanlar gelecekte hükümetimizin niyetini ispatlayacaktır.

Dolayısıyla daha evvelki telgrafımda da bildirdiğim gibi hükümetimiz Berlin Antlaşması'nın 61. maddesinde vermiş olduğu sözü tutmuş olacaktır. O günden sonra altı vilayet için büyük devletlerle anlaşma sonucu kararlaştırılmış olan ıslahatlardan başka Ermenilerin bir şey talep etmeye hakları yoktur. Onların da bu ıslahat haricinde Ermenilerin başka bir şey istemelerini uygun bulmayacakları kesindir.

Nezinde bulunduğunuz hükümetin, hükümetimizce yapılmış olan ıslahatı göz önünde bulunduracağına ve Avrupa'nın bazı noktalarını entrikalarına merkez seçmiş olan Ermenileri sınırları dışına çıkararak, yıkım ve ölüme sebebiyet veren ve diğer iğrenç ve menfur olaylara başvurmak maksadıyla bomba ve dinamit gibi patlayıcı maddelerin yapılmasına karşı gerekli tedbirleri alarak bize adalet ve eşitlik hislerinin kanıtlarını vereceğine tam anlamıyla inanmış bulunuyoruz.

Teşebbüslerimizin başarısı hususunda ekselansınızın bilgi ve becerisine güveniyorum.

Osmanlı İmparatorluğu büyükelçilerine 24 Eylül 1896 tarihinde gönderilmiş olan sirküler telgrafının kopyası.

Tarih ve hadiseler kanıtlamaktadır ki, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan itibaren, hakimiyeti altında bulunan bütün halklar ırk ve din ayrımı gözetilmeksizin eşit şartlar içerisinde adaletin en üst seviyedeki koruma ve nimetlerinden faydalanmaktadırlar. Refaha giden yollar, hangi ırktan olursa olsun ülke içerisinde bulunan herkese açık tutulmuştur.

Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu Hükümeti bu esasları sadece Ermenilere uygulamakla kalmıyor, içeride ve dışarıda devletin bütün kesimlerinde herkese karşı aynı işlemleri uyguluyor ve uygulamaya da devam edecektir. Dışarıda mahkeme ve kurullara mensup ve bölgelerle

ilgili diğer görevlerde bulunan kişilere bakıldığında başkentte gayrimüslim 597 görevlinin mevcut olduğu, buna karşılık Müslüman görevlilerin sayısının 1700'ü geçmediği görölmektedir. İnanıyoruz ki hiçbir ülkenin halkı benzer imtiyazlardan istifade etmemektedir.

Bununla birlikte bir süreden beri bu itimadı ve imtiyazı kötüye kullanan Ermeniler, hükümdarlarına karşı isyana başladılar ve her türlü yıkıcı ve bölücü vasıtaları kullanarak suçun her çeşidini uygulamaya koydular. Bütün bu oyunlara rağmen Osmanlı Hükümeti, aldığı tedbirler sayesinde kamu güvenliğini ve düzeni temin edebildi ve suç işleyen herkes için mensup oldukları ırk ve din ayrımı gözetmeden yargılama ve cezalandırmakla görevli yargı organları kurdu. Ayrıca, Osmanlı Hükümeti'nin emirlerinin uygulanması hususunda, yetkileri dahilinde ihmali olan devlet görevlilerinin bulunup bulunmadığını, kanun esaslarına göre hareket edilip edilmediğini tesbit etmek için soruşturma yapmak üzere, mareşal, paşa ve diğer üst düzey subaylardan müteşekkil bir askeri araştırma komisyonu görevlendirilmiştir. Şerefli ve ciddi kişiliklere sahip, adalet ve hakkaniyetten ayrılmayacaklarına ant içmiş olan bu komisyonun üyelerinin gerçeğin aleyhine karar vermeleri söz konusu olmadığından, verecekleri raporların sonuçlarına uygun davranılmasına karar verilmiştir.

Osmanlı Hükümeti; bir yandan bazı bölgelerdeki Ermeniler tarafından ekilen isyan tohumlarını temizlemekle meşgul olurken, diğer taraftan Anadolu'nun altı vilayeti için geçen yıl kararlaştırılmış olan ıslahatları uygulamaya koymakta, Berlin Antlaşması'ndaki vaatlerini gerçekleştirmeye ve hatta bu ıslahatları diğer bölgelere de yaymaya çalışmaktadır.

Öte yandan yukarıda adı geçen antlaşmanın 61. maddesinin hükümlerine gelince; Ulu Hakanımızın bütün tebaaya karşı sürdürdüğu cömertlik ve iyi niyetinin yeni bir kanıtıdır.

Bununla birlikte Ermeniler ihtilal entrikalarıyla, iddia ettikleri gibi ıslahatları elde etmeye çalışmıyorlar. Anadolu'daki altı vilayet içerisinde 8.000.000'u sayılmış, 2.000.000'u da henüz sayıma tabi tutulmamış olan

toplam 10.000.000'luk Müslüman nüfusa karşılık sayıları ancak 600.000'e ulaşmaktadır. Buna rağmen bağımsızlığı ve bütünlüğü milletlerarası anlaşmalarla kabul edilmiş olan Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli bir kısmında neredeyse idarî bir muhtariyet ve öncelik elde etmektedirler. Osmanlı Hükümeti ve Osmanlı milleti bölünmeye eşdeğer benzer bir ihtimali hiçbir şart ve zamanda kabul edemez. Adı geçen anlaşmalara imza koyan büyük devletlerin de böyle bir duruma asla izin vermeyecekleri kesindir.

Padişah'ın onayladığı Bakanlar Kurulu kararına uygun olarak ekselansınız, nezdinde bulunduğunuz hükümetin insanlık ve adalet hislerine hükümetimizce ele alınmış ıslahatlar hususunda çağrı yapmaya, bölücü faaliyetlerinde Avrupa ve bazı noktaları merkez seçen Ermeni militanları sınırlarından çıkarmaya ve şiddet olaylarını çıkaranların, bomba ve dinamit kullananların, tek bir tanesinin altmış kadar masumu öldürmeye yeten patlayıcı maddeleri kullananların cezalandırılmasını öngören bir kanunun ilan edilmesi hususunda teşebbüslerde bulunmaya davet edilmektedir.

Faaliyetlerinizin başarısı için ekselansınızın bilgi ve yeteneğine güveniyorum.

Bâb-ı Âlî
Tercüme Odası
Numara: 360
Tarih: 2 Ekim 1896

Osmanlı Devleti'nin durumunun düzeltilmesi için yapılması gereken ıslahat hakkında Mösyö Cambon'un gerekli yetkiye sahip olduğunu Dışişleri Bakanı'nın ifade ettiğine dair 242 numaralı telgrafa cevap.

Hariciye Nezareti'ne 1 Ekim 1896 tarihli Paris Büyükelçiliği'nden gelen 516 numaralı telgrafın tercümesi

Kırk iki numaralı telgraf alındı.

Dışişleri Bakanıyla Bakanlıkta yaptığım görüşmede, bakan beni dinledikten sonra bu kez fikir ve düşüncelerimin ancak İstanbul'da

hakkıyla değerlendirilebileceğini, bu konuda işlerimiz için genel olarak bütün lazım gelen talimatlara sahip olan Mösyö Cambon ile müzakere edilmesini cevap olarak ifade etti. Bu görüşmeden çıkarabildiğime göre Osmanlı Hükümeti esaslı bir takım ıslahatı hemen yaparsa, Osmanlı'nın iyi niyetini gösteren bu hareketi, devletlerin şimdiki düşüncelerini bir dereceye kadar hafifletebilir.

BOA. HR. SYS. 2789/8

33

**Marsilya'daki
Türkiye Başkonsolosluğu
Sayı: 401**

Marsilya, 17 Ekim 1896

Mavroyeni Bey'den Hariciye Nazırı Ekselans Tevfik Paşa'ya

Sayın Bakan,

15 Ekim tarihinde sayın ekselanslarınıza sunmakla onur duyduğum 121 sayılı telgrafımın devamı olarak, sığınmacı Ermenilerin lehinde Marsilya'da yakın geçmişte kurulmuş olan komitenin üye listesini aşağıda sunmaktan mutluluk duymaktayım.

Ad	Adres	Meslek
Mouline	15 rue Grignan	Protestan Papaz
Schackleton	15 rue Grignan	Protestan Papazları Kurulu Memuru
Gujer	10 rue Puget	Protestan Papaz
Delord	61 rue de Village	“ “ “
Steggs	56 boulev notre dame	Muhterem
Souwerwein	16 rue pavillon	İncil Yazarı
Peyron	Mas de la ville par Arles	Protestan Papaz
Such	40 rue de la Republigue	İncil Yazarı
Stitt	29 rue Estelle	İngiliz Albay
Hodler		Yaver-Emir Subayı

Utudjian	17 boul. de Rome	Ermeni Papaz
Selian	24 rue Nicolas	Tüccar
Tekeian	96 rue St. Jacques	“ “ “
Turalian	10 rue pave d’amour	“ “ “
Manoukian	5 rue des Arcades	Tüccar
Amassian	27 rue Rotonde	Görevli ve Sekreter
Lenoir	397 rue Paradis	Papaz-Genel Sekreter

Sayın ekselanslarınızın da farkedeceği üzere, yukarıda sıralanan isimler, reforme edilmiş kilisenin [Protestan] papazları, Ermeni papazlar ve bu şehirde ticaretle uğraşan hatırı sayılır birkaç Ermeniden oluşmaktadır. Özel bilgilerime göre, bu üyelerin arasına Marsilya Ticaret Mahkemesi Başkanı Sayın Girard Cornillon çekilmek istenilmiştir. Fakat bu kişi valiliğin görüşü üzerine bu öneriyi reddetmiştir.

Sayın bakan, en içten saygılarımın kabulünü istirham ediyorum.

D. Mavroyeni

**Marsilya’daki
Türkiye Başkonsolosluğu
Sayı: 414**

Marsilya, 28 Ekim 1896

Hariciye Nazırı Ekselans Tevfik Paşa’ya

Sayın Bakan,

17 Ekim tarihli ve 401 sayılı raporumla kuruluşu daha önce size bildirilmiş olan “Sığınmacı Ermenilere Yardım Komitesi’nin”, ekteki küpürden de göreceğiniz üzere, bağışlar toplamayı amaçlayan bir çağrıyla yerel gazete’de yayınlatmış olduğunu sizlerin bilgisine iletmekten onur duymaktayım.

Sayın ekselanslarınızın da farkedeceği üzere, bu komitenin başkanlığını reddeden sayın Girard Cornillon’un yerine “Journal de Marselle” Müdürü Sayın Eugene Rostand kabul etmiştir.

Sayın bakan, en içten saygılarımın kabulünü istirham ediyorum.

D. Mavroyeni

Türkiye Başkonsolosluğu

Marsilya, 31 Ekim 1896

Büyükelçi Münir Bey'e

Sayın Büyükelçi,

20 Ekim tarih ve 404 sayılı raporumun da konusunu teşkil eden, İmparatorluk Hükümeti tarafından kararlaştırılan hükümlerle ilgili kendisine yazmış olduğum yazıya Ermenilere Yardım Komitesi'nin Sekreteri Sayın Amassian'ın ekte kopyası bulunan cevabına dikkatinizi çekmekten onur duymaktayım.

Sayın Amassian, bu cevabı vermek ve bu komitenin hiçbir siyasi karakter taşımadığı güvencesini şifahen yinelemek için bizzat kendisi gelmiştir. Ayrıca bu kişi, üyelerinin büyük bir kısmı muhtelif mezheplerin temsilcileri olan bu şahısların, Fransız yasa hükümlerine göre hiçbir şekilde siyasi faaliyetlerde bulunmayacakları hususunda ısrar etmiştir.

Bunun üzerine, 28 Ekim tarihli 415 sayılı raporumla sizlere de bildirdiğim gibi, gazetelerde bu komitenin Marsilya halkına yapmış olduğu çağrının; siyasi yönünün bulunduğu ortaya çıktığı, son zamanlarda başkentin sahne olduğu anarşist ve diğer devrimcilerin cânice faaliyetlerini sessizce geçiştirdiğini, yanlış ve tarafgir bir şekilde meseleyi göz önünde bulundurduğunu kendisine bildirdim.

Bu görüşlerimden şaşakalmış olan sayın Amassian, sekreteri olduğu bu komitenin temel amacının sadece insanlık ve iyilikseverlik olduğunu tekrar ederek İmparatorluk hükümetine karşı kişisel iyi duygularını dile getirmekle yetinmiştir. Devamında, üyesi olan Ermenilerin hepsinin Osmanlı İmparatorluğu'nda büyük çıkarları olan tüccarlar olduklarını ve genel asayiş ve huzuru istediklerini eklemiştir.

Saygılarımla

D. Mavroyeni

Marsilya, 28 Ekim 1896

Kopya

Ekselans,

19 Ekim 1896 tarihli mektubunuza cevaben ifade etmiş olduğunuz dilekleri yerine getirerek, Marsilya'ya gelen Ermeni göçmenlerle ilgili İmparatorluk iradesindeki hükümler hususundaki yazınızın “Marsilya Ermeni Sığınmacılara Yardım Komitesi”nin oturumunda okunmasını sağladığımı sizlere bildirmekten onur duymaktayım. Ayrıca bu yazı, ilgililerin herbirine doğrudan iletilecektir.

Ayrıca, sayın konsolosun her türlü basında yüksek sesle ifade ettiği gibi şehrimizde kurulmuş olan “Marsilya Osmanlı Sığınmacılara Yardım Komitesi”nin hiçbir siyasi niyet taşımadığını, çalışmasının tamamen özel ve insanlık yararına olduğunu, tek amacının sizlerin de farkettiğiniz gibi, halkın yardımsever duygularına çağrıda bulunarak hiçbir maddi imkanı olmayan terkedilmiş fakir ve zavallı insanlara yardım etmek olduğunu bilgilerinize sunmak istiyorum.

Bu komitenin tarafsızlığını tam sağlayabilmek için, kendisini teşkil eden üyelerin çoğunluğu farklı mezheplerin temsilcileri arasından seçilmişlerdir ve isimleri de aşağıdaki gibidir.

Protestan Papazları Kurulu Başkanı Papaz Mouline

Hahambaşı Weyl

Protestan Derneği'nde Albay Stitt ve Yüzbaşı Hodler

Papaz Steggs

Ermeni Kilisesi Pederi Utudjian

Ve bu farklı mezheplere sahip diğerleri

Ayrıca sayın başkonsolos, kabul edeceğimiz üzere, bu bakımdan kesin olan Fransız yasası hükümlerine göre, farklı mezhep temsilcilerinin siyasetle ilgilenmeleri kesinlikle yasaktır. Oysa, adı geçen komitede sözü edilen üyelerin varlığı, görüş tarafsızlığı konusunda mutlak bir garanti sunmaktadır.

Sayın başkonsolos, sizlere iletmış olduğum olayların doğruluğunu sağlamak amacıyla bu detayları sizlere iletmek istiyorum.

Bu vesileyle Osmanlı İmparatorluğu Hükümeti'ne en içten saygı ve selamlarımı sunuyorum.

BOA. HR. SYS. 2786-1/242, 244, 249, 250

34

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Şifre Kalemi
Telgraf
Sayı: 585

Paris, 2 Kasım 1896

Münir Bey'den Tevfik Paşa'ya

Bu sabah Sainte Clotilde Kilisesi'nde, Ermeniler tarafından, ölümler gününde düzenlenen bir cenaze töreni yapılmıştır. Bir Ermeni Katolik papazının icra ettiği ve Peder Charmetan'ın da eşlik ettiği ayine yüz elli kadar kişi katılmıştır.

Ayinin ortasında, ayini yöneten Ermeni papazı kısa bir konuşma yapmış ve dinleyicilerine seslenerek, Haçlı Seferleri zamanında Ermenilerin silah arkadaşlarını kurtardıklarını, Fransızlara hatırlatmayı amaçlayan birkaç cümle okuyup, bugün ise Ermenilerin binlerce şehit vererek ve yalvaran kollarını Fransaya uzatmakta olduklarını söylemiştir.

Ermeni halkını kurtarmak için tüm Fransızların hayırseverliklerine çağrıda bulunmaktadır.

Bu söylevin sonunda Peder Charmetan tarafından, Ermeniler yararına para yardımı yapılması sağlanmıştır.

BOA. HR. SYS. 2747/57

Mösyö Hanotaux'un yaptığı konuşmanın bütün Rus gazeteleri tarafından kabul gördüğü ve bu konuşmada Ermeni nüfusunun üç milyondan az aşağı yani iki ile üç milyon raddesinde bulunduğu gösterildiği bugünkü ihbarlardan anlaşılmıştır. Sizin de bildiğiniz gibi nüfus sayımında her nasılsa Ermeni nüfusu fazla gösterilmişse de bütün Osmanlı ülkesindeki Ermeni nüfusu ancak dokuz yüz bin civarında bulunmaktadır. Söz konusu konuşmada ise Ermeni nüfusunun bu kadar fazla gösterilmesinin devlet siyasetine çok zararlı olacağı açıktır. Bugün padişahla görüşen Mösyö Cambon'un Anadolu'da henüz hiç bir ıslahat yapılmadığını beyan etmesi üzerine işin sorumlusu Şakir Paşa'dan açıklama istenmiştir. Şakir Paşa yaptığı açıklamada nahiyeler teşkilatı gibi bir iki önemsiz madde dışında, kararlaştırılan ıslahatın tamamının uygulamaya konulduğunu, söz konusu bir iki maddenin şimdiye kadar yerine getirilememesinin kendisinin bu konuda tesadüf ettiği bazı zorluklardan ileri geldiğini, bununla beraber konsoloslardan bir kere sorulması halinde gerçek durumun böyle olduğunun ortaya çıkacağı cevabını vermiştir. Mösyö Cambon'un büyük ıslahat hakkında yapılanların aksini iddia etmesi, Mösyö Hanotaux'un dokuz yüz binden fazla olmayan Ermeni nüfusunu üç milyondan biraz aşağı göstermesi gibi konular bir gizli amaca dayanabileceğinden bu nüfus konusunun hemen düzeltilmesinin sağlanması için acilen ciddi girişimlerde bulunularak söz konusu konuşma ve tesirlerine dair Paris Büyükelçiliği'nin edindiği malumatın süratle bildirilmesi istenmektedir.

7 Kasım 1896

BOA. Y. PRK. BŞK. 48/60

Bâb-ı Âlî
Dâire-i Sadâret
Âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn
1374

Fransa Parlamentosu'nda Dışışleri Bakanı'nın yaptığı konuşmanın metninin yer aldığı Paris Büyükelçiliği'nden alınan telgrafın tercümesi padişaha sunulmak üzere Hariciye Nezareti'nin yazısıyla birlikte takdim olunmuştur.

8 Kasım 1896

Sadrazam
Rıfat

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Tercüme Odası

*Hariciye Nezareti'ne 6 Kasım 1896 tarihinde Paris
 Büyükelçiliği'nden gelen 597 numaralı telgrafın tercümesidir.*

İki yüz doksan numaralı telgrafınız alındı.

Mösyö Hanotaux'nun konuşma yaptığı toplantının resmî tutanaklarını dünkü posta ile gönderdim. Sözkonusu konuşmanın metni aşağıda sunulmuştur:

“Benden önce konuşan kişilerin açtığı genel konulara değinmezden önce Bay De Moun tarafından bahsedilen özel bir olaya dair Meclis'in beklediği bilgileri vermem için izin talep ediyorum. Söz konusu kişi, İtalya uyruğunda fakat doğuda mezhebimizin koruyuculuğu altında olan Rahip Salvator'un öldürülmesinden bahsetmiştir. Askerî Ateşemiz Albay Mösyö De Viyalar (?) aracılığıyla yapılan araştırma bu konuda bizce hiç bir şüphe bırakmamıştır. Şurasını hemen ilave edeyim ki elçimizin etkili bir şekilde yaptığı baskı üzerine bu kez Bâbîâlî, şüphesiz suçlunun da içinde bulunduğu müfrezinin kumandanı Albay Mazhar Bey'i Divan-ı

Harb'e göndermiştir. İşte bu şekilde bizim gönlümüzü almaya çalıştılar. Cinayet olayını gerçekleştirenlerin gereği gibi cezalandırılmaları için ısrar edeceğiz. Bu arada şunu da söylemeliyim ki tebaamızın ve korumamız altındakilerin muhafazası konusunda İstanbul elçimizin ortaya koyduğu faaliyet ve metaneti itiraf etmemek adaletsizlik olacaktır. Birçok olayda ve belki tebaamızın yararına olan bütün işlerde Mösyö Cambon'un müdahalesiyle en çabuk ve memnuniyet verici sonuçlar elde edilmiştir. Elimde iddiaların doğruluğunu ispat edecek eksiksiz bir dosya vardır. Millet Meclisi elçimizin dikkatine ve gücüne güvenebilir. Şimdi yapılan konuşmaların belirlediği sorundan bahsedeyim. Ne yazık ki geçen kış Ermenilerin yaşadığı vilayetlerde en korkunç olaylar başgösterdiğine itiraz edilemez. Bu esef verici olaylar dünyanın her yerinde kamuoyunda tamamıyla üzüntüye sebep oldu. Her ne kadar karışıklığın büyüklüğüne ve karşılaşılan maddî zorluklara rağmen gerçekte doğru ve sıhhatli bilgiye ulaşıp anlamak zorsa da olayların korkunçluğu açıktır ve bu derece büyük bir kötülüğe çare aramanın acil bir durum olduğu inancında herkes hemfikirdir.

Vaktiyle Ermeni Krallığını oluşturan eski eyaletlerin durumu size anlatılmıştı. Dicle ve Fırat Nehri'nin kaynağından Hazar Denizi ile Karadeniz, Basra ve İskenderun körfezleri arasında bulunan vilayetler bildiğiniz gibi Rusya, İran ve Osmanlı Devleti gibi üç değişik hükümetin idaresi altındadır. Osmanlı Devleti'nin idaresinde bulunan ve şimdi tek tartışma konusu olan bu vilayetlerdeki Ermeni halkının, elimizdeki istatistiklerden anlaşıldığı gibi tüm Osmanlı ahalisine göre yüzde on üçden fazla olmadığı bir gerçektir. Anadolu vilayetlerindeki Ermenilerin toplam miktarı şüphesiz üç milyon değildir. Zaten Ermeniler bahsedilen eyaletlere eşit miktarda değil, bazı yerlerde sık ve bazı yerlerde dağınık bir şekilde bölünmüşlerdir. Sözün kısası hiçbir vilayette bir nokta bulunamaz ki orada bu zavallı ahali hakikaten çoğunlukta olsun ve etrafında bir şekilde muhtariyet idaresi usulünün uygulanabileceği bir merkez oluşturulabilsin.

Bundan dolayı Avrupa ile görüşmek Ermeni milleti arasından bazılarının içinden bağımsızlık ümit ve arzusunu atmamıştır. O cümleden olarak Osmanlı idaresinin hareket tarzından kaynaklanan kötülükler, haklı olarak sık sık şikayetlerde bulunulmasına sebep olmasaydı fesat hareketleri bu kadar büyümeyebilirdi.

1878-1881 yıllarında Berlin Antlaşması ve Kıbrıs Mukavelenamesi'nde Avrupa ve özellikle İngiltere Ermenilerin durumuyla ilgileniyordu. Fakat bir Ermeni fesat hareketi ilk olarak sadece 1885 yılında duyuldu. Ermenilerden Fransa, İngiltere ve Avusturya'ya dağılanlar intikam duygularına kapıldılar. Komiteler kurup, gazeteler çıkararak hararetle bazı telkinlerde bulunmaya başladılar. St. Dennis'de Luzinyan'ın kabri üzerinde gösteriler yapıldı. Fesat hareketi Fransa'da yayıldıysa da İngiltere'de büyüdü ve İncil Cemiyetleri tahriklere başladılar. Bu hareket yavaş yavaş kürsülerden toplantı yerlerine, sonra da sokaklara hatta parlamentoya yayıldı. Hükümet dahi bu problemle uğraşmak zorunda kaldı.

Güdülen amaç Osmanlı idaresinin yolsuzluklarını kesintisiz olarak ilan edip Avrupa'nın dikkatini çekmek; müdahale fikrini veya başka bir deyişle Avrupa'yı, doğu meselelerinde zorla isteklerini desteklemeye bir çok kez sevkeden Haçlılık düşüncesini yavaş yavaş genişletmekti.

1893 senesinden itibaren yeniden bir takım olaylar meydana gelmiştir. İlk haksızlıkların kime ait olduğu hakkında anlaşılamadığından ahali ile Osmanlı memurları arasında gittikçe vahim bir takım anlaşmazlıklar olmuştur. Cezalar sert bir şekilde uygulanmış, olaylar gittikçe korkunç bir hal almış ve her iki tarafın düşüncelerinde çalkantılar meydana gelmiştir. Bin sekiz yüz doksan dört senesi Eylül ve Ekim aylarında fesat hareketleri bütün o bölgeyi istila etmişti. Her taraftan fazlasıyla endişelendirecek haberler gelmekteydi. Tokat, Diyarbakır, Bitlis, Muş, Sason'da şehir ve köylerin her tarafında karışıklıklar çıkmıştı. Daha sonra sizlere acıklı ve etkileyici bir şekilde tasvir edilen, sıkıntı ve yolsuzluklara yol açmış olan karışıklıklar bu şekilde başlamıştı.

Ahalisi mezralarda oturan Kürtlerin tecavüzlerine savunmasız bir şekilde maruz olan bir bölgenin olağan durumu, kötü bir idareden doğan acı ve sıkıntılar ile yabancıların müdahaleleri ve memleketin her tarafını dolaşan yaptıklarından sorumlu tutulmayan acentaların devamlı tahrikleri, rahiplere, manastırlarına ve bütün kutsal eşyalarına taarruz edildiğinden dolayı ahalinin içine düştüğü ümitsizlik, mahallî idarecilerin iktidarsızlığı veya kötü niyeti, hatta defalarca söylendiği gibi doğruluktan, tedbirden ve insanlıktan uzak olan memurlara gereğinden fazla yetki veren bazı talimatlar gibi çeşitli sebepler bu karışıklığa yardım etmiştir. Bu haberler İstanbul'a ulaşır ulaşmaz ecnebî elçileri böyle birdenbire ortaya çıkan mesele ile uğraşmak zorunda kalmışlardır. Uzun zamandan beri İngiltere diplomasisi Kafkasya ile Karadeniz ve Boğaziçi sahillerine bu derece yakın ve komşu bulunan Dicle ile Fırat nehirlerinin çıkış yeri olan arasındaki bölgeyi, Asya'nın geleceğine yönelik meselelerin halledilmesi açısından kesin etkili olabilecek olan bir bölgeyi, büyük bir dikkatle teftiş ve gözetimde bulundurmaktadır. Birçok İncil Cemiyeti o bölgeye dağılmış, doğal olarak elçiler ve konsoloslar ile haberleşmektedirler. Fakat işin başlangıcında İngiltere Hükümeti tek başına hareket edilmek istendiği takdirde nasıl bir tehlikeyle karşılaşacaklarını idrak etmiştir. Hatta Padişah'tan gelen talep üzerine İngiltere, Rusya ve Fransa büyükelçilikleri arasında bir şekilde anlaşma ortamı oluşmuştur. Fransa Büyükelçiliği doğrudan doğruya ilgilenmediğimiz bir konuda uzlaştırma amacına ve insanlığa ait bazı sebeplere dayanarak arabuluculuk teklif etmiştir. Konu enine boyuna görüşüldükten ve olayların korkunçluk derecesi yapılan araştırmalarla tamamen açığa çıktıktan sonra Ermenilerin yaşadıkları vilayetler hakkında uygulanacak bir ıslahat layihasının düzenlenmesi için yukarıda sözü edilen üç büyükelçilik ile Bâbîâlî arasında fikir birliğine varılmıştır. Bu anlaşma 1895 senesi Ekimi'nin sonunda ortaya çıkmıştır. Eğer bahsedilen hükümler derhal uygulamaya konulmuş olsaydı daha sonra meydana gelen ciddi felaketler önlenebilirdi. Ne yazık ki ya iyi niyetten uzak olduğundan ya da yeniden bu yerlerde baş gösteren olayların araya girmesiyle bu ıslahat layihası uygulanamamıştır. 1895 senesi Kasımı'ndan itibaren her tarafta

savaş ve kavgalara yeniden başlanmış, en çok da (1895-1896) senesi kış mevsimi korkunç bir şekilde geçmiştir. İşte bilginiz dahilinde olan en kötü olay o zaman olmuştur. Bahsedilen olay üzücü bir şekilde cereyan etmiştir. Gerçi ölümlerin sayısı hakkında verilen bilgilerin güvenilirliği şüpheli ve hatta bazen de bilgiler birbirine zıt ise de bu bölgenin her halde şimdiye kadar örneği hiç görülmemiş bir musibete hedef olduğu bir gerçektir.

Bu olayların ardından ortaya çıkan maddî ve manevî durum hakkında bilgi sahibi olunmak istenirse olayların doğruluğuna dair herkesten fazla sağlıklı bilgi alabilecek konumda bulunan bir memurumuzun raporundan alınan bazı bölümleri açıklamama izin verilmesini rica ederim. Bahsedilen rapor geçen Nisan ayında kaleme alınmıştır. Adı geçen memur bu raporunda diyor ki: Durumun kötülüğünün tam anlamıyla anlaşılabilmesi için gerek şehir ve gerekse köy ahalisinin dehşet içerisinde oldukları, Müslüman halkın bile bu durumdan artık usandıkları, fakirlik ve sefaletin her sınıf ahaliyi etkilediği, ticaret ve zanaat yapılmadığı, ziraatın kesintiye uğramasıyla binlerce kişinin işsiz güçsüz serseri bir şekilde sokaklarda dolaştıkları, eğer bu durum düzelmeyecek olursa yapılacak yardımlarla bile halkın, ölümün pençesinden kurtulmasının imkânsız olduğu ve bütün ahalinin açlıktan telef olacağını ifade etmek gerekir.

Memurumuz bu sözleri söyledikten sonra bu üzücü durumun sebeplerini açıklayarak “vilayet merkezinde evsiz yurtsuz, her türlü geçim kaynağından yoksun ve ‘kaçak’ denilen bir takım tutucu kişilerden oluşan bir çete mevcuttur. Her ne kadar bu çete mensuplarının sayısı bir kaç yüz kişiden ibaret ise de yaptıkları saldırılarla Hıristiyan ahaliyi dehşete düşürmektedirler. Bunlara karşılık tecrübesiz gençlerden oluşan bazı Ermeni komiteleri vardır ki bunlar, bir takım uydurma haberler yayınlarak insanları fikren heyecan içerisinde tutmakta ve halkı boş yere telaş ve endişeye düşürerek delice ümitler beslemelerine sebep olmaktadır. Ayrıca özellikle mahallî memurlarla ilişkide bulduklarından dolayı vatan haini gibi bakılan bazı Ermenilere karşı

yapılacak siyasî cinayetleri de düzenlemektedirler. Bununla beraber yukarıda söylediğim gibi sayıları altı-yedi yüz dolaylarında olup İran'da köylere dağılmış olan ve memleketimize girmeye daima hazır bulunan 'kaçak'lar da unutulmamalıdır. Sonuç olarak karışıklık çıkmasına sebep olan bu 'kaçak'lara Müslümanlar tarafından çok önemli bir unsur daha katılmaktadır ki o da tecavüz-kâr hareketlerini açıklama ihtiyacı olmayan Kürtler ve özellikle Hamidiye Alayları"dır sözlerini eklemektedir.

İşte kötülüklerin başlıca sebepleri bunlardan ibarettir. Bu sebepler dışında başka, idarî yönetimin genelinde yaygın olan kararsızlık halini (bu raporda kullanılan tabiriyle alt tabakalarda mevcut durgunluğu doğuran, üst tabakanın durgunluğunu) anlatmakla yetindim. Bir de her türlü iyi niyet bile etkisiz bırakılmakta ve her şey olayların gidişine, korku ve dehşete veya fikir çatışmalarına terk edilmektedir. Bu gibi durumlarda ve bu gibi olayların ardından ne ümitlerinde ne de zaruret ve sefaletlerinde bir çözüm bulamamış olan kişilerin içinde ümitsizliğe düşüş ve kendilerini en cüretkar hareket ve girişimlere sevkeden bir hal görürseniz şaşırır mısınız? İşte geçen Ağustos'ta İstanbul'da birdenbire o garip fesat olayları bu şekilde baş göstermiş ve bu saldırı ilk önce Osmanlı Bankası'na karşı yapılmıştır. Saldırının çığınca yapılması birçok sıkıntılar meydana gelmesine sebep olmuştur. Kendi halinde olan ahali bir kaç küstahın saldırgan hareketlerinin sıkıntısını çekmiştir. İstanbul sokaklarında birkaç gündür gözlenen durum Avrupa'ya gerçekten en üzücü manzaralardan birini göstermiştir. Avrupa, herşeyden önce saldırı olaylarının faillerine karşı hiddet ve öfkesini göstermişken sonradan, cezalandırma bahanesiyle yapılan mezalim ve yolsuzluklardan dolayı fazlasıyla etkilenmiştir. Bu olaylara karşı devletlerin seyirci kaldıklarını zannetmeyiniz. Bu devletler, kötülükleri engellemek ve tehdit altında bulunan tebaalarını korumak gibi üzerlerine düşen iki görevden hiç birini yerine getirmek konusunda ihmal göstermemişlerdir. Zamanında neşredilecek olan bir takım evrak ve yazışmaları meclise göstermeye gerek yoktur. Şundan eminim ki Fransa Hükümeti gerek İstanbul Büyükelçiliği ve gerek Paris büyükelçiliği aracılığıyla öyle bir dil kullanmıştır ki bu

dilin hüküm ve kuvvetiyle anlaşılmasına imkân yoktur. Bu dile kulak verilmiş gibi görünüyor. Çünkü bundan sonra ne padişahlıkta ne de Osmanlı memleketinde hiç bir üzücü olay meydana gelmemiştir. Bununla beraber fenalık yine vardı. Zaten Osmanlı Hükümeti o sırada başka sıkıntılara düşmüştü. Diplomasinin yavaşlığını görüp eleştirenler yaptıkları çalışmaları ve rastladıkları zorlukları gözönüne almıyorlar. Gerçekten kötü bir idare sonucu halk içinde yaygınlaşan felaketler, özellikle Ermenilerin yaşadıkları bölgeye ait değildir. Gerek Müslümanlar ve gerekse gayrimüslimler herkes bu felaketlerden şikayetçi ve üzgündür. Ne zaman Osmanlı memleketinin bir yerinde sarsıntı olsa diğer kısım da etkilenmektedir. İşte bu durum Ermeni olaylarının aksi tesiriyle bazı vilayetlerde olmuştur. Geçen sene Makedonya'da, bu sene de Girit'te büyük olaylar baş göstermiş ve ancak çeşitli devletlerin iyi niyetle karşılık vermesi ve barışçıl fikirleri sayesinde bu meşale müthiş bir yangına dönüşmemiştir. Makedonya bölgesinde Bulgaristan ile Yunanistan sınırı üzerindeki tehlike Avusturya'nın takdire değer girişimiyle giderilmiştir. Bildiğiniz gibi bu takdire, Girit Adası için yeni ve daha uygun bir idare şeklinin meydana getirilmesi şartları ileri sürülmüş ve devletlerin talebi üzerine bu usule padişahlıkça onay verilmiştir. Eğer bu idare şekli gereği gibi kararlılık ve iyi niyetle uygulanırsa adanın huzuru sağlanabilecektir.

Her ne kadar bu özel çözümler kötülüğü kökünden yok etmemiş ise de hiç değilse tehlikeye sebep olan bu ince meselenin çözümünde devletlerce yol gösterici kabul edilecek gibi görünen idare ve kanunların ortaya çıkmasına yaramıştır. Gizli çıkarlarının birbiriyle rekabetine, genellikle doğruluk ve tedbirden uzak amaçlarının zorlama ve yönlendirmesine rağmen uygulanması gerektiği yavaş yavaş bütün devletlerin gözü önünde ortaya çıkan bu kuralları izah etmeme izin vermenizi rica ederim.

Her şeyden önce bu devletler, aralarında güçlü ve samimi bir anlaşma yapılması gerektiğine kesinlikle karar vermiş gibi görünüyorlar. Devletler bu anlaşmanın ortaya çıkış sebeplerini araştırmak için hep

beraber çalışıyorlar ve anlaşmayı kuvvetlendirmek amacıyla şu saatlerde bile kendilerini ayrılığa düşürebilecek gibi görünen herşeyi etkisiz kılmaya veya kesin olarak halletmeye çalışıyorlar İstanbul'da bulunan büyük devlet elçileri buhranın başından beri düzenli ve ortaklaşa hareket etmektedirler. Bundan dolayı içlerinden sadece biri değil tamamı övgüye layıktır. Kabinelerin onayıyla sürekli kuvvetlenen bu birlik Girit ve Makedonya'da az önce bildirdiğim sonuçları elde etmiştir.

Bu ilk bilgilerden hemen diğer bir sorun ortaya çıkıyor ki o da her çeşit kişisel hareket etme fikrinin ortadan kaldırılması gereğidir. Bu konuya dair İngiltere'de yapılan genel görüşmelere mutlaka dikkat etmişsinizdir. Daha önceki gün Serbest Fırka başkanı iken Muhafazakarlar Fırkası'na giren şimdiki kabine başkanının resmî beyanlarına bu konu da karşı çıkmaktansa başkanlığı bırakmayı tercih etmiş olan kişinin çalışmaları dikkatinizi çekmiş olmalıdır. Bundan bir başka sonuç daha çıkar ki o da genel ve özel durumların bütünüyle düzeltilmesini padişahdan istemek için devletlerin İstanbul'da harekete geçmeleri mümkün ve gerekli ise de bu hareketlerin Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne ve antlaşmalardan kaynaklanan durumlara asla zarar vermemesi konusudur. Fransa daima bu görüşte kararlı olmuştur. Denilebilir ki burası Fransa politikası ve tarihinin geçmişte en fazla uymaya gerek gördüğü örneklerdendir. Avrupa dengesinin en sağlam ilkelerinden biri olmak onuruyla bu politikaya diğer devletlerin katılımlarını gördüğümüzden dolayı mutluyuz.

Devletlerin bu belirli sınırlar içerisinde güç kazanacak ortak hareketleri, benden önce konuşan kişilerin gösterdiği yolda İstanbul'da yapılabilir kanaatindeyim. İş ne doğrudan doğruya müdahaleden ne de her nasıl olursa olsun ortak bir idareye benzeyebilecek bir şeyden ibaret değildir. Bu şekil en zararlı ve en tehlikeli bahane sayılabilir. Fakat Avrupa diplomasisi, görevini anlayıp yaraları sarmak ve ortaya çıkan felaketlerin tekrarına engel olmak kararında olduğundan Osmanlı memleketinin ıslahı meselesini Osmanlı Devleti ile birlikte görüşmeye koyabilir. Bu görev zor olmakla beraber ne iyi niyetimizin ne de

yapabilme vasıtalarımızın üstünde değildir. Bunu meclise söylemekte faydadan başka bir şey görmüyorum. Bu sonucu Rusya imparatorunun Paris'e yaptığı seyahatin sonuçlarından sayıyoruz. Meclisin dikkatini çeken bu nokta hakkında açık ve kesin bir şekilde görüş alışverişinde bulunulmuştur.

Rusya ve Fransa hükümetlerinin ortak düşünce ve çıkarları ortaya çıkmıştır. Ölçülülüğü ve doğruluğu gerektiren ve geleceği düşünerek söze ve tartışmaya konu olan bütün çıkarları gözeterek istenilen neticeye varmanın, diğer bütün kabinelerin fikirlerine ve Doğu'daki durumun ihtiyaçlarına uygun olacağına güvenimiz tamdır.

Ümit ederiz ki Avrupa hükümetleri gönüllerindeki şeyi hep birlikte padişaha anlatabilecek ve onu zararlı etkilerden sakınmaya yönlendirebileceklerdir. İş Osmanlı ülkesinin herhangi bir kısmının yararlı hale getirmekten ibaret değildir. Fakat Katolik, Ermeni, Ortodoks ve Müslüman ahalinin tamamının aynı felaketlerden zarar gördüklerini gösterip ispat edebileceklerdir. Kötülüklerin kaynağı siyasî, malî ve mülkî işlerin kötü idare edilmesindedir. İşi bir derece yoluna koymak için gerekenleri ve devletlerin geleceğinin buna bağlı olduğunu gösterecek, padişah tarafından verilen sözlerin yerine getirilmesini, bahsedilen ıslahatın gereken yerlere yaygınlaştırılmasını, sert bir şekilde uygulanan cezalara son verilmesini, hapisteki mahkumların tahliye edilmesini ve büyük bir sefalet içerisinde bulunanlara yardım yapılmasını talep edeceklerdir. Bir de Avrupalıların hayatının padişaha emanet edilmiş olduğu, bundan sorumlu olup, sadece kendi tebealarına değil ülkelerinde bulunanların tümüne huzur, emniyet ve düzeni sağlamaya mecbur oldukları, kendilerine ılımlı ve daha etkili bir dille tekrar anlatılacaktır. Bu politik yol dışında doğru, sağlam ve başarılı bir politika olmayacağı, kısacası padişah ve hanedana da kendileri için şeref kaynağının ancak bu politika olacağı ispat edilecektir. Fakat bazen oldukça cesur bir şekilde başlayan girişimlerin sorumlularının, alacakları yanlış kararlar ve tedbirsizliklerle ortaya çıkabilecek bir takım hareketlerin sebep olacağı kötülükleri terazide tartarak iyice düşünmeleri gerekir. Bunlar

kendilerinin içine düştükleri kötülüğe karşı Avrupa'nın kayıtsız davranmadığını şimdi biliyorlarsa da şunu da anlamalıdır ki uygulamaya başlanacak girişim (---)* olup görünüşte bir çok gecikmeye uğrayabilirse de zorlama ve şiddet buna yardım edemez. Açıkladığım gibi iyi niyet duygularıyla dolu olan bütün Avrupa, onlara dikkatini yöneltmek diğer bütün Osmanlı tebaası gibi kendilerinin de iyiliğini ve çıkarlarını istiyor ise de ani bir takım hareketlerin ortaya çıkarak kendisini görevinden uzaklaştırmasını ve herkeste gözlenen iyi niyetin yerini üzüntü ve bıkkınlığa bırakmasını istemiyor.

İşte bana yöneltilen sorulara ve belirtilen endişelere bu kürsüden elimden geldiği kadarıyla cevap vermeye çalıştım. Şimdi gizli kalan bir sorunun ortaya çıkış sebebini veya daha doğru bir ifadeyle, olayların gelişiminin bu bitip tükenmeyen doğu sorununa eklediği yeni bilgileri huzurunuzda açıklamaya başlıyorum.

Memleketimizin politikasını en baştan etkileyen sebeplerin nelerden ibaret olduğunun gerek meclisce ve gerek meclisin dışındakilerce anlaşılacağını zannediyorum.

Fransa Devleti eskiden beri izlediği yolda devam ettiği için Doğu toplumlarının durumlarını düzeltmek istemekte ve yapmakta olduğu dini koruyuculuktan kaynaklanan görevleri aklından çıkarmamaktadır. Savunduğu büyük çıkarlar için düzen ve emniyetin olması gerektiğini bilmektedir. Bir de Osmanlı Devleti ile kendi arasında eskiden beri var olan birliği ve bağlılığı, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün sürdürülmesinin kendisi için gerekli oluş sebeplerini de unutmamaktadır. Fakat geçmişteki olaylar yardımıyla sonucu şüpheli düşünceleri reddetmekte ve dünyada görevlerinin büyük olduğunu, çeşitli olaylarda sürekli gayretlerini kendi sorumluluğuna verilen işlerin büyüklüğüne göre harcamak zorunda olduğunu da bilmektedir.

* Orijinalinde bu şekildedir.

Avrupa'nın gözleri önüne konulan bu derece hassas meselelerin olabildiğince halledilmesine çalıştığımız sırada Fransa politikasınca öncü hareket olarak kabul edilen ve eğer onayınız olursa ilerde de kabul edilecek olan fikirler işte bunlardır. Bu meselelerin önem ve güçlüğü ne derecede olursa olsun bizim yaptığımız gibi herkes hukuk ve insaniyet fikirleriyle çalışırsa imkânsız değildir.

BOA. Y. A. HUS. 362/8

37

**Bâb-ı Âlî
Dâire-i Hâriciye
Mektûbî Kalemi
Aded: 2691**

Sadaret Yüksek Makamı'na

Adana Ceza Mahkemesi tarafından yedi Ermeni'nin idamına karar verildiği ve durumun Temyiz Mahkemesi'ne havale edildiği bildirilerek, bu mahkeme tarafından verilen hükmün incelenip onaylanmasına değin bunların cezalarının uygulanmasının ertelenmesi konusu nezdime gelen Fransa elçisi tarafından ifade edilmiştir. Karşılık olarak, bu gibi hükümlerin uygulamaya konulması usulen Temyiz Mahkemesi'nin onayına bağlı olduğu için adı geçenler hakkında bu yolda işlem yapılmasının normal olduğu söz konusu elçiye bildirilmiştir. Arzulunur.

25 Eylül 1896

Hariciye Nazırı
Tevfik

**Sadâret
Mektûbî Kalemi
Numara: 2693
Tarih: 28 Eylül 1896**

Adliye Nezareti'ne

Adana Ceza Mahkemesi tarafından yedi Ermeni'nin idamına karar verildiği ve durumun Temyiz Mahkemesi'ne havale edildiği bildirilerek

Temyiz Mahkemesince verilen hükmün incelenip onaylanmasına değin bunlara ceza uygulamasının ertelenmesi Fransa elçisi tarafından ifade edilmiştir. Bu gibi hükümlerin uygulamaya konulması usülen Temyiz Mahkemesi'nin onayına bağlı bulunduğundan söz konusu şahıslar hakkında bu şekilde bir uygulama yapılmasının normal olduğunun Fransız elçisine cevaben anlatıldığı Hariciye Nezareti'nden yazılı olarak bildirilmiştir. İfadenin ve haberlerin tarzına bakılıp konunun incelenerek bilgi ve uygulama hakkında bildirimde bulunulmasına gayret gösterilmesi.

Adliye ve Mezâhib Nezâreti
Umûr-ı Cezâiye Müdürlüğü
642

Sadaret Yüksek Makamı'na

28 Eylül 1896 tarih ve 560 numaralı Sadaret yazısına cevaptır. Adana Ceza Mahkemesi tarafından yedi Ermeni'nin idamına karar verilmediği, iç güvenliği ihlal ile beraber başka eylemlere giriştikleri ve Hınçakyan fesat komitesi memuru oldukları iddia edilen ve cinayetle itham olunan Gökdereliyan Karabet ve Stephan Hayko'nun idamlarına ve suç ortakları olan Ohannes ile Hamo'nun müebbeden küreğe konulmalarına adı geçen mahkeme tarafından karar verilerek hükme ait evrakın 25 Ekim 1896 tarihinde Temyiz Mahkemesi'ne gönderildiği Adana İstinaf Mahkemesi Savcılığı'ndan gelen 7 Kasım 1896 tarihli resmi yazıda ifade olunmuştur. Bu hususta gereği tarafınıza bırakılmıştır.

19 Kasım 1896

Adliye Nazırı
[Abdurrahman Nureddin Paşa]

Sadâret
Mektûbî Kalemi
Numara: 642
Tarih: 26 Kasım 1896

Hariciye Nezareti'ne

25 Eylül 1896 tarihli ve 2691 numaralı yazıya cevaptır.

Fransa Büyükelçiliği'nden ifade edildiği gibi Adana Ceza Mahkemesi tarafından yedi Ermeni'nin idamına karar verilmemiş, iç güvenliği ihlal ile beraber başka eylemlere teşebbüs ettikleri ve Hınçakyan fesat komitesi memurlarından oldukları iddiasından dolayı cinayetle itham olunan Gökdereliyan Karabet ve Stephan Hayko'nun idamlarına ve suç ortakları olan Ohannes ve Hamo'nun müebbeden küreğe konulmalarına adı geçen mahkemece karar verilerek hükme ait evrakın Temyiz Mahkemesi'ne gönderilmiş olduğu Adana İstinaf Savcılığı'nın yazılı bildirimine atfen Adliye Nezareti'nden cevap yazısı ile bildirilmiş olduğundan gereğinin yapılmasına gayret gösterilmesi.

BOA. A.MKT. MHM. 617/9

38

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Şifre Kalemi
Telgraf
Sayı: 601

Paris, 8 Kasım 1896

Münir Bey'den Tevfik Paşa'ya

Fransız Hükümeti tarafından alınan tedbirlere uygun olarak Marsilya'ya gelen Ermenilerden üçü, parasız ve yasal belgelere sahip olmadıklarından dolayı, idari yetkililerin emriyle tutuklanmışlardır.

Zabtiye Nezareti'nden gelen 19 Kasım 1896 tarihli yazının sureti

Devletlü efendim hazretleri

8 Kasım 1896 tarih ve doksan numaralı yazınızın cevabıdır.

Fransız Hükümeti tarafından alınan tedbirler gereği son günlerde Marsilya'ya gelen Ermenilerden geçim yolu olmayan ve düzenli evrak taşımayanlardan üç Ermeni'nin mülkî memurların emriyle tutuklandığı Marsilya Başkonsolosluğu'ndan bildirilmişti. 12 Kasım 1896 tarih ve elli beş numaralı yazımda da cevaben bildirildiği gibi isimleri, kimlikleri ve eşkalleri bilinmedikçe güvenlik kuvvetlerince bir şey yapılamayacağı ve bu konudaki haberleşmenin bir fayda sağlamayacağı ifade edilmişti. Bununla birlikte fesatçıların çoğunlukla takma ad kullandıkları ve kılık kıyafet değiştirdikleri bilindiğinden gerek bu üç Ermeninin gerekse bundan sonra oraya gideceklerin isim, kimlik ve eşkalleriyle nereden hangi vapurla gitmiş olduklarının soruşturularak bildirilmesi nezaretinizin yüksek müsaadelerine bırakılmıştır.

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Sayı: 21599/320

Paris, 25 Kasım 1896

Tevfik Paşa'dan Münir Bey'e

*Konu: Ermeni kıskırtıcıları
hususunda cevap*

İdari yetkililerin emriyle Marsilya'da tutuklanan üç Ermeniyle ilgili 8 Kasım 1896 tarih ve 601 sayılı, sayın Ekselanslarımın bana göndermiş olduğu telgrafı aldım.

Bu belge ile Marsilya'daki başkonsolosumuzun bu konu hakkında gönderdiği iki telgrafı ilettiğim Emniyet Müdürlüğü, sureti elde bulunan raporda adları geçen Ermenilerin ad, soyad ve eşkallerini öğrenmek istemekte ve Marsilya'ya nereden, hangi gemi ile geldiklerini sormaktadır.

Ekselansınızdan, adı geçen ajanımıza talep edilen bilgileri gecikmeksizin bize göndermesini ve Marsilya'ya ileride gelecek

Ermeniler hakkında da aynı bilgileri tedrici olarak bize sağlamasını emretmenizi rica ederim. Ancak yabancı ülkelere giden elebaşları çoğunlukla kıyafetlerini değiştirdikleri veya takma ad kullandıkları için, Mavroyeni Bey'e elde ettiğini inceden inceye tahkik etmesini emretmenizi rica ederim. Ekselanslarının ayrıca, adı geçen ajana yalnızca Marsilya'dan Osmanlı İmparatorluğu'na giden Ermenileri bize bildirmeleri için telgraf kullanmasını tenbih etmesi gerekir. 10 Kasım 1896 tarih ve 21404/278 sayılı genelgemin hükümlerine göre bu şehre gelen veya bu şehirden ayrılan Ermeniler hakkında, gönderilmesi gereken bilgiler posta ile yollanır.

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Şifre Kalemi
Telgraf
Sayı: 131

Marsilya, 4 Kasım 1896

Mavroyeni Bey'den Tevfik Paşa'ya

Burada kalanların yeni kurulan yardım komitesi tarafından İsviçre ve İngiltere'ye aralıksız olarak yönlendirilmiş olmalarından dolayı, artık burada göçmen Ermeni bulunmamaktadır.

Yerel yetkililerin, Marsilya'ya inen tüm Ermeni gezginlerde yasal belgelerin ibrazı hususunda, bu günlerde ısrar etmekte olduklarını öğrendim.

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Şifre Kalemi
Telgraf
Sayı: 11/135

Marsilya, 6 Kasım 1896

Mavroyeni Bey'den Tevfik Paşa'ya

4 Kasım tarihli telgrafımla daha önce bildirdiğim gibi Fransız Hükümeti tarafından alınan tedbirlere uygun olarak dün belirtilen

Ermenilerden üçü yasal belgelere sahip olmadıkları için idari yetkililerin emriyle tutuklanmışlardır.

Marsilya'daki Türkiye Başkonsolosluğu
Sayı: 468

Marsilya, 8 Aralık 1896

Mavroyeni Bey'den Ekselans Müinir Bey'e

Kopya

Sayın Büyükelçi

İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nün tutuklanan üç Ermeni'nin ad ve soyadlarını, eşkallerini, hangi köy-kasabadan çıktıklarını ve hangi gemiyle Marsilya'ya gittiklerini bilmesinde yarar olduğunu kendisine bildiren Ekselans Tevfik Paşa'nın gönderdiği 25 Kasım tarihli Bakanlık yazısını ileten 5 Aralık tarih ve 10.683 sayılı sayın ekselanslarınızın bana göndermiş olduğu yazıyı aldım.

Bu emri alır almaz vilayete giderek idarî işlere bakan genel sekreterle görüştim. Her ikimiz beraberce Emniyet Müdürlüğü Özel Bürosu'nda inceden inceye araştırmalarda bulunduk. Üzerinde durulan üç şahsın ad ve soyadlarını bulduk. Bu şahıslar şunlardır: Mirtad Kurdian, Karnik Maraklian ve Roupen Chaloukian'dır.

Ayrıca, bu kişilerin, İskenderiye'den gelen İtalyan vapuru "Tirso" ile 4 Ekim tarihinde Marsilya'ya vardıklarını, yasal belgeleri bulunmadığı için son hükümet kararı gereğince 20 Kasım tarihine kadar St. Pierre Hapishanesi'nde tutuklu kaldıklarını tesbit ettik.

Eşkallerine gelince, emniyet yetkilileri bu hususta özel herhangi bir talimat almadıkları, bu sebeple de suçun tekrarını önleyen tedbirlere tabi tutulmadıklarını ifade ettiklerinden bu hususla ilgili ekselanslarınıza bilgi veremiyorum.

Adı geçen Bakanlığa ait mektupta, genelde buraya gelecek Ermenilerin ad ve soyadlarının gizlenip gizlenmediğini incelemem için bana tavsiyede bulunulduğunu görmekteyim. Oysa ki, tüm Ermenilerin

bugün, bizzat Osmanlı yetkililer tarafından kendilerine verilen, usule uygun evraka sahip oldukları hususuna dikkat edilmesi gerekmektedir. Bu durum, bana verilen gözetleme görevini oldukça sınırlamaktadır. Diğer taraftan, evraksız olarak Paris'e gelecek tüm kişilerin, İçişleri bakanının emrine uygun olarak tutuklanacağı da apaçıktır; ayrıca bu gibi durumların meydana gelmesi halinde elde etmiş olduğum bilgileri sizlere iletmekten geri kalmayacağım.

Bu beklenti içerisinde, hizmetimde olacak ve düzenli olarak hergün talimatlarımı alacak olan özel bir görevlinin Fransa'da yerleşmiş olan bu Başkonsolosluğun ihtiyacı olduğunu saygılarımla sayın ekselanslarınıza bu vesileyle bildirmek istiyorum. Ermeni göçmenlerin gelişinin yakın zamanlarda neredeyse durduğu gerçektir. Fakat burada gerekli olan çalışmalarını ilk işareten itibaren yapacak bir görevlinin hazır bulunması da önemlidir.

Bu güne kadar, emniyet yetkililerine başvurarak önerilen amaca ulaşıyordum, fakat bana göre onların hatırlarının fazlaca kötüye kullanılmaması, kuşkusuz lehimize olacaktır. Şu anda bizleri meşgul eden hususlar hakkında daha üst yetkililerle temasa geçmenin her zaman daha avantajlı olacağını sayın ekselanslarınız göz önünde bulunduracaklardır.

Bu düşünce düzeni içerisinde, sayın büyükelçi, eğer benim düşünme yöntemimi paylaşıyorsanız ya Paris'teki İçişleri Bakanlığı nezdindeki etkinizle ya da daha önce bakan onayı olmadan ulaşabileceğimi kabul ederek Marsilya'daki Emniyet müdürü (valisi) nezdinde aracılığım ile bu ajanı (görevliyi) temin etmemiz bizler için mutlaka gerekli olacaktır. Bu olasılık içerisinde, bağlı olduğum kançılıyanın gelirleri içerisinde aylık 120-150 Frank olarak hesapladığım bir miktar bu görevli için yeterli bir maaş olarak verilmesi gerekir. Yapılacak hizmetler karşılığında, bu miktar bana abartılı gelmemektedir.

Sadece acil gereklilik durumlarında telgraf yolunu kullanabileceğimi not ediyor ve bazen alışılmışın üstünde kullanımda bulduysam,

Marsilya'ya transit geçişte bulunan göçmen Ermeni hareketi hakkında en küçük detayları sayın ekselanslarınıza (Bakanlığa) bildirme isteğimden dolayıdır.

Saygılarımla.

BOA. HR. SYS. 2749/60

39

Bâb-ı Âlî

Tercüme Odası

Numara: 510

Tarih: 13 Ocak 1897

Hariciye Nezareti'ne 30 Aralık 1896 tarihiyle Paris Büyükelçiliği'nden gelen 706 numaralı yazının tercümesidir.

Osmanlı Devleti işlerine dair gazetelerde yer alan makalelerin muhteva özetlerini içeren bir adet rapor ek olarak takdim edilmiştir. Gereğinin yapılması tarafınıza bırakılmıştır.

Ek raporun tercüme özetidir:

Büyük bir kısmı yabancı ülkelerden gelen bir takım farklı haberler Osmanlı Devleti işleri hakkında Paris gazeteleri tarafından yazılı tartışmalara temel oluşturmuştur. Bu münasebetle Estafette gazetesi Fransız gazetelerinin Osmanlı Hükümeti'yle ilgili bütün haberleri İngiliz ve Viyana telgraf şirketleri vasıtasıyla almakta olduklarını yazmaktadır. Şurası açıklanmaya değerdir ki Ermeniler hakkındaki genel af ile ıslahat hükümlerinden bazısının yapıldığı ve bazısının da yapılmakta olduğunun yayınlanarak ilanı durumu şu iki gün zarfında yine gazetelerce söze ve yazıya sermaye olmuştur. Önemli gazeteler, açıklanan konuların Osmanlı Hükümeti'nin o konudaki iyi niyeti ile padişahın Avrupa devletlerine karşı verdiği sözleri tutmak hususundaki yüce azim ve niyetlerinin açık bir göstergesi olduğunu ortak olarak belirtmişlerdir.

Gazeteler İstanbul'da oturan büyük devletler elçileri arasında ne gibi görüşmeler cereyan ettiğini öğrenme çabalarına devam etmekte olduklarından bu durum elçilerin yaptıkları davranışlara dair sürekli ve asılsız bir takım yorumlar ve dedikodulara yol açmıştır. Figaro gazetesi bundan bir kaç gün önce ıslahatın derhal uygulamaya konulması hususundaki gecikmeyi Mösyö Nelidof'a, diğer gazeteler ise İstanbul elçileri arasında bu konuda ne gibi görüşmeler cereyan ettiğini bilmediklerini itiraf ederek bunun sorumluluğunu Mösyö Cambon'a yüklemişlerdi.

BOA. HR. SYS. 470/142

40

Halep ve Adana Fevkalade Kumandanlığı Vekâleti'nden şifre

Bölgede karışıklık çıkarıp geçen sene Marsilya'ya sürülen dört nefer Ermeni bozguncusundan ikisinin Fransız posta vapuruyla Kıbrıs'a geldiği, diğer ikisinin de bu şekilde Kıbrıs'a gelerek diğer arkadaşlarıyla birleştiği, dördünün gemici kıyafetinde olarak söz konusu Fransız vapuruyla İskenderun'a çıktıkları, burada bulunan İngiliz zırhlısına girip İngiliz gemici tayfası kıyafetine bürünerek karaya çıktıkları, oradan da Payas kazasına tabi Çamlık köyüne gittikleri ve Mart'ın sonuna doğru bir fesat çıkaracakları Mersin Mutasarrıflık ve Kumandanlığı'ndan haber verilmiştir. Bunun üzerine Payas mevkiindeki askerin redif olması dolayısıyla Adana'da bulunan nizamiye taburundan bir zabıt tayin edilerek bir karışıklığa meydan verilmemesi için gönderileceği Adana Kumandanlığı'ndan bildirilmiştir. Bununla beraber bahsedilen dört bozguncuyu tanıyıp hemen yakalamaları için bende bulunan fotoğraflar özel süvari ile Adana Kumandanlığı'na gönderilmiş ve adı geçen köyün aranması için kesin emir verilmiştir.

13 Mart 1897

Ali Muhsin

BOA. Y. PRK. ASK. 119/45

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Telgraf
Sayı: 20293/198

Atina, 29 Ağustos 1896

Tevfik Paşa'dan Asım Bey'e

Son kargaşaların kışkırtıcıları bazı anarşist Ermeniler, Perşembe günü Pire'ye giden "Gironde" adlı Fransız yolcu gemisine binmişlerdir.

Bu anarşistlerin orada inip inmediklerini, adlarını ve gitmek istedikleri ülke hakkında bilgilenmenizi ve bana iletmenizi rica ediyorum.

Hareket ve davranışları hakkında da beni haberdar kılın.

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Şifre Kalemi
Telgraf

Marsilya, 29 Ağustos 1896

Mavroyeni Bey'den Tevfik Paşa'ya

Mümkünse, 28 Ağustos tarihli telgrafta sözü edilen geminin adını ve kişilerin eşkallerini bana telgraf olarak geçmenizi rica ediyorum.

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Telgraf
Sayı: 20294/164

Marsilya, 30 Ağustos 1896

Tevfik Paşa'dan Mavroyeni Bey'e

29 tarihli telgraf alındı.

Sözü edilen anarşistlerin binmiş olduğu geminin adı "Gironde" dur. Bu kişilerin eşkalleri bilinmemektedir.

30 Ağustos 1896 tarihli Sadaret yazısının suretidir

Devletlü efendim hazretleri

Osmanlı Bankası'na saldırarak kargaşa çıkartan ve Marsilya'ya gitmek üzere vapura bindirilip İstanbul'dan çıkarılmış olan şahıslar arasında iki de subay bulunduğu, güvenilir kaynaklarca haber verildiğinden Marsilya'ya vardıklarında bunların ve diğerlerinin orada kimlerle bağlantı kurduklarının ve nereye gittiklerinin uygun yollardan araştırılması hususunda elçiliğe acele tebligatta bulunulması Zabtiye Nezareti'nden bildirildiğinden, gereğinin yapılarak araştırma ve istihbarat sonuçlarının bildirilmesine gayret gösterilmesi konusunda yazı yazılmıştır.

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Şifre Kalemi
Telgraf
Sayı: 51

Marsilya, 31 Ağustos 1896

Mavroyeni Bey'den Tevfik Paşa'ya

164 sayılı telgraf alındı.

Fransız Hükümeti'nin, Ermeni anarşistler buraya geldiklerinde onları tutuklayacağını ve siyasi mahkum olarak davranacağını valilik bana bildirmektedir. Sayın ekselanslarının talimatlarını yerine getirmek için tüm tedbirleri aldım ve onları fotoğraflamak için mümkün olan her şeyi yapıyorum.

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Telgraf
Sayı: 226/20297

Paris, 31 Ağustos 1896

Tevfik Paşa'dan Münir Bey'e

Marsilya'ya giden "Gironde" gemisine binmiş olan anarşist Ermeniler arasında iki subayın da bulunduğu bilgisi gelmektedir.

Bu nedenle, bu durumun kontrol edilmesi, başkonsolosun bu kıskırtmacıların hareket ve davranışlarını her an gözetleyerek onların tüm eylemlerinden sayın ekselanslarınızı haberdar etmesi amacıyla gecikmeden gerekli talimatları vermenizi rica ediyorum.

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Şifre Kalemi
Telgraf
Sayı: 11/400

Atina, 1 Eylül 1896

Asım Bey'den Tevfik Paşa'ya

198 sayılı telgraf alındı.

Edinilen bilgilere göre “Gironde” adlı Fransız yolcu gemisi Pire’ye gelmiş, fakat kaptanı gemide bulunan on yedi anarşist Ermeni’den hiç birisinin inmesine müsaade etmemiş ve bunlar Marsilya’ya doğru gitmişlerdir.

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Şifre Kalemi
Telgraf
Sayı: 450

Paris, 2 Eylül 1896

Münir Bey'den Tevfik Paşa'ya

Ekselanslarının 226 sayılı telgrafını almadan önce, Dışişleri bakanına anarşistlerin işlediği suçlar konusunda dikkatini çekmek üzere suçluların cezalandırılması konusundaki istisnai durumların belli olduğuna dair bir not (nota) ilettim. Cumhuriyet Hükümeti’nin, aynı zamanda tehlikeli olan bu insanların Fransa’ya kabulünü reddedeceğini kuvvetle ümit etmekteyim.

Bugün, Fransa Hükümeti'nin söz konusu anarşistleri Fransa'ya geldiklerinde tutuklamak ve onlara siyasi tutuklu muamelesi yapmak üzere tedbirler aldığı ve bu meyanda önceden Marsilya valisine gerekli emirleri vermiş olduğu şeklindeki haberi teyit ettim.

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Şifre Kalemi
Telgraf
Sayı: 459

Paris, 4 Eylül 1896

Münir Bey'den Tevfik Paşa'ya

450 sayılı telgrafımın devamıdır.

Marsilya'ya dün gelmiş olan on yedi Ermeni anarşist beşli gruplar halinde tutuklanmışlardır. Şeflerinde polisin ele geçirdiği bir tabanca bulunuyordu.

Onlara karşı alınan tedbirlerle ilgili yaptığım müracaatlar üzerine ikinci bir Ermeni anarşist konvoyunun Marsilya'ya bilahare varışı tarafıma bildirilmiştir. Suriye olaylarına karışmış ve Kıbrıs'ta Gironde'a binmiş olan diğer sekiz kişi Amerika'ya hareket edinceye kadar Marsilya polisi tarafından sıkı bir şekilde gözetim altında tutulmuşlardır.

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Şifre Kalemi
Telgraf
Sayı: 58

Marsilya, 4 Eylül 1896

Mavroyeni Bey'den Tevfik Paşa'ya

Dün akşam saat 10.00'da gelmiş olan Gironde vapurundan on yedi anarşist beşli gruplar halinde tutuklanmış olarak karaya çıktı; şefleri

polisin teslim aldığı bir tabanca taşıyordu. Diğer sekiz kişinin tutuklanmış olarak Kıbrıs kıyılarında olduğu ve Suriye olaylarına karışmış olabilecekleri bildirilmiştir, ben onları gözetlemeleri için polise sıkı sıkı emir verdim. Sekiz gün içerisinde Amerika'ya gitmek zorundadırlar.

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Şifre Kalemi
Telgraf
Sayı: 60

Marsilya, 5 Eylül 1896

Mavroyeni Bey'den Tevfik Paşa'ya

Hamparzunian isimli bir tüccar bugün deniz nakliye şirketiyle İzmir'e gidiyor.

Tutuklu bulunan on yedi anarşist, ailelerinin mevcudiyetini tehlikeye atmaktan çekindiklerini öne sürerek kimliklerini tanıtmayı reddediyor ve İstanbul'da kendilerine aksi yönde söz verilmiş olmasına karşılık tutuklu bulunmaktan yakınıyorlar. Son anda onlara kimlik çüzdanı verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu konudaki ayrıntıları elde etmeye çalışacağım. Hiç kimseyle görüşemiyorlar.

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Telgraf
Sayı: 20408/234

6 Eylül 1896

Tevfik Paşa'dan Münir Bey'e

459 sayılı telgraf alınmıştır.

İstanbul'dan sürülen ve Kıbrıs Adası'ndan Marsilya'ya gelmiş olan Ermeni anarşistlerin New York'a gidecekleri güne kadar tutuklu

olmalarından dolayı Fransız Dışişleri bakanına İmparatorluk Hükümeti adına şükranlarımızı ifade ediniz.

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Şifre Kalemî
Telgraf
Sayı: 465

Paris, 6 Eylül 1896

Münir Bey'den Tevfik Paşa'ya

Marsilya'daki başkonsolosumuz bana, tutuklu on yedi Ermeni arasında herhangi bir subayın bulunmadığını telgrafla bildirdi.

Onlar da ailelerinin tehlikede olduğu bahanesiyle kimliklerini açıklamaktan kaçınmışlar ve İstanbul'da kendilerine aksi yönde söz verilmiş olmasına karşılık tutuklu olmaktan yakınmışlardır. Netice itibariyle konsolosumuzun ayrıntılarını elde etmeye çalıştığı kesin bir kimlik bilgisi vermişlerdir.

Mahkumlar hiç kimseyle görüşemiyorlar.

Osmanlı İmparatorluğu Büyükelçiliği
Sayı: 10380/463

Paris, 9 Eylül 1896

*Cevap: Ermeni ihtilalcilerin
Marsilya'ya gelişi.*

Hariciye Nazırı Ekselans Tevfik Paşa

Sayın Bakan,

450 sayılı telgrafımla ekselanslarına bildirdiğim gibi, geçen 31 Ağustos (1896) tarih ve 226 sayılı Bakanlık telgrafını almadan önce, Sayın Hanotaux'ya, İstanbul'dan sürülmüş olan Ermeni anarşistlerin Fransa sınırlarına kabulünün reddedilmesini rica eden bir mektup göndermiştim.

Bugün ekte, 29 Ağustos tarihini taşıyan bu mektubun bir nüshasını ekselanslarına takdim etmekten şeref duyarım.

Ekselansları ayrıca ekte, Emniyet Genel Müdürlüğü'nün İçişleri Bakanlığı adına, Marsilya'ya beklenen ikinci bir anarşist konvoyu ile ilgili alınmış olan tedbirler konusunda beni bilgilendirmek maksadıyla göndermiş olduğu mektubun nüshasını da görecektir.

Ekselanslarının yine bir nüshasını ekte göreceği gibi, ben de bu sebeple menfaatimize olduğu inancımı taşıdığımdan Fransız Hükümeti'ne şükranlarımı bildirdim.

Ekselanslarından en derin saygılarımın kabulünü istirham ederim.

Münir

Kopya

Münir Bey tarafından Dışişleri Bakanı Sayın Hanotaux'ya gönderilmiş olan 29 Ağustos 1896 tarihli mektubun sureti.

İstanbul'da çeşitli olaylara karışıp, son günlerdeki olayları provoke ederek Osmanlı Bankası'na saldırmış olan Ermeniler İmparatorluk'tan sürgün edilmişler ve muhtemelen Marsilya'ya gelmek niyetindedirler.

Fransa, cömertlik içerisinde misafirperverliğini her mevki ve her milliyetten yabancılara göstermektedir, fakat açıkça şüpheli bir karakter taşıyanları sınır dışı etmekte tereddüt etmemelidir. Burada suçlar apaçık ortadadır ve suçluların cezalandırılmaları konusundaki istisnaî durumlar bellidir.

Dolayısıyla, Cumhuriyet Hükümeti'nin aynı zamanda tehlikeli olan bu insanların Fransa'ya kabul edilmesini reddeceğini kuvvetle ümit etmekteyim.

Yüce takdirlerinize sunduğum düşünceler dışında, güvendiğim kaynaklardan aldığım bilgilere göre, burada bulunan Ermeni mihrakların Büyükelçiliğimiz ve personeline karşı suikast tasarladıklarını da göz önünde bulundurmanızı ümit ediyorum. Bu durumda, olmaz ya, bir an

için İstanbul'dan sürülmüş olan anarşistler bir süre için Fransa'ya gel-
sinler ve hoş görülsünler, söz konusu suikastçiler muhtemelen burada
etkili bir yardım görecekle ve cesaret bulacaklardır.

Eğer size bu özel durum için yazmakta rahat davranıyorsam, söyle-
diğim gibi bu, Fransız Hükümeti'nin önceden tedbir almayı tercih
edebileceği fikrinden kaynaklanmaktadır.

Paris, 4 Eylül 1896

*Emniyet Genel müdüründen Türkiye Büyükelçisi
Ekselans Münir Bey'e*

Kopya

Sayın Büyükelçi,

“Gironde” gemisiyle gelmiş olan Ermeniler için alınan tedbirlerin
Marsilya'ya gelmek üzere Selanik'te gemiye binmiş olan yirmi dört Er-
meni için de alınmış olacağını bildirmekten şeref duyarım.

Ekselanslarının duacıyım.

Bakan Adına
Emniyet Genel Müdürü
Charles Blanc

*Münir Bey tarafından Sayın Hanotaux'ya gönderilmiş olan 4 Eylül
1896 tarih ve 10372 sayılı mektubun sureti.*

Ermeni anarşistler ve Osmanlı'yı ilgilendiren diğer suçluların
Fransa'ya gelmeleriyle ilgili konuda Cumhuriyet Hükümeti'nin nazik ça-
balarıyla almakta olduğu tedbirleri gerek Bâbîâli'ye gerekse Saray'a
bildirmek görevimdir.

Burada, bu fırsattan istifade ederek minnet duygularımı belirtmek
istiyorum, ayrıca bu samimi duygularımı sayın İçişleri bakanına ve
kendilerinden Başkonsolosumuz Mavroyeni Bey'in gönderdiği rapor-
larda övgüyle söz ettiği Marsilya'daki yetkililere de iletmenizi rica
ediyorum.

Osmanlı İmparatorluğu Büyükelçiliği
Sayı: 10402/477

Paris, 11 Eylül 1896

Hariciye Nazırı Ekselans Teyfik Paşa'ya

*Konu: Marsilya'ya gelmiş olan
Ermenilerin listesi*

Sayın Bakan,

“Sidon” ile Marsilya'ya gelmiş olan Ermenilerle yine bu şehre Kıbrıs'tan “Gironde” ile gelmiş olanların ayrıntılı listesini ekselanslarına ekte sunmaktan şeref duyarım.

Ekselanslarından en derin saygılarımın kabulünü istirham ederim.

S. Münir

Larnaka'da “Gironde”a binmiş olan Ermenilerin beyanı:

1-Kirkor Samelian : 24 yaşında, Diyarbakırlı, 19 Nisan 1896 tarih tezkereli, İskenderun'da gemiye binmiş ve İzmir'e gelmiş, sonra Kıbrıs'ta Gironde'a dahil olmuş.

2-Kiworts Geskolian : 15 Yaşında, Protestan Ermeni, 2 Nisan 1896 tarih tezkereli, İzmir'e Samsun'dan gelmiş, oradan da Kıbrıs'ta Gironde'a dahil olmuş.

3-Girgor oğlu Agob : 23 yaşında, Mamuretülazizli, 11 Temmuz 1896 tarih tezkereli, ...'den İzmir'e gelmiş, Kıbrıs'ta Gironde'a binerek arkadaşlarına katılmış.

4-Kiorg oğlu Stephan : 18 yaşında, Diyarbakırlı, 28 Şubat 1896 tarih tezkereli, İskenderun'dan gemiyle İzmir'e gelmiş, sonra da Kıbrıs'ta Gironde'a dahil olmuş

5-Serkos oğlu Hagob : 23 yaşında, Diyarbakırlı, 29 Mart 1895 tarih tezkereli, bir İngiliz gemisiyle Beyrut'a oradan da Kıbrıs'a gelerek Gironde'da arkadaşlarına katılmış.

6-Martakis oğlu Garabed : 30 yaşında, Protestan Ermeni, Mamuretülazizli, 10 Haziran 1896 tarih tezkereli, Beyrut'a gitmek üzere Karayoluyla Samsun'a gelmiş, İstanbul yönüne gemiye binmiş ve Kıbrıs'a gelerek Gironde'a dahil olmuş.

7-Badneli Astour oğlu Nikogos : 15 yaşında, Protestan Ermeni, Mamuretülazizli, 28 (...) * 1896 tarih tezkereli, Beyrut'a gitmek üzere karayoluyla Samsun'a gelmiş, buradan İstanbul'a daha sonra da Kıbrıs'a gelerek Gironde'a dahil olmuş.

8-Agob Garmichian : 22 yaşında, Diyarbakırlı, 17 Haziran 1896 tarih tezkereli, İstanbul'a gelmek için İskenderun'dan gemiye binmiş, İzmir'de inerek Kıbrıs'a gitmiş ve orada Gironde'a dahil olmuş.

Sidon Vapuruyla Marsilya'ya gelen Ermeniler

1-Miran Karoukian : İstanbul'da doğdu, 21 yaşında, rıhtımda işçi, bekâr. Marsilya'ya 7 Eylül 1896'da "Sidon"la geldi, parasız. Yeni bir emre kadar kalacak. Petit Versailles Rue, Nationale Oteli'nde kalmaktadır.

2-Dostonnian Krikor : Ordon ile Tekhchone'un oğlu olarak 1846'da Sivas'ta doğdu. 1866'da evlendi, iki çocuk sahibidir. İstanbul'da rıhtımda gündelikçi mesleği ile meşguldü, parasızdır, yeni bir emre kadar Marsilya'da kalacaktır. Buraya Sidon ile geldi ve Petit Versailles Rue Nationale Oteli'nde kalmaktadır.

3-Nacachian Garabed : Marderos ile Sarra'nın oğlu olarak 1878'de Harput'da doğdu. Öğrencidir. Sidon ile gelmiştir ve parasızdır. Yeni bir emre kadar Marsilya'da kalacaktır. Yurtta barınmaktadır.

4-Khachmanian Nigogos : Tateos ile Zartar'ın oğlu olarak 1876'da Sivas'ta doğdu, bekar. İstanbul'da (...) idi. Sidon ile geldi, parasızdır, yeni bir emre kadar kalacak ve yurtta barınmaktadır.

5-Gochdikian Mardiros : Sarkis ile Serpouhie'nin oğlu olarak 1878'de Harput'ta doğdu, bekârdır, tenekecidir. Trabzon'da ikamet

* Ayın adı okunamadı.

etmekteydi. Sidon'la geldi, parasızdır. Yeni bir emre kadar kalacak ve yurttan barınmaktadır.

6-Sarrafiyan Bedros : Kunduracı, Rapael ile Mariane'ın oğlu olarak 1866'da Sivas'ta doğmuştur, bekârdır. İstanbul'da ikamet etmekte idi. Sidon ile geldi ve parasızdır. Yeni bir emre kadar kalacak ve de yurttan barınmaktadır.

7-Karakzian Agabriel : Rıhtımda işçi. Maguer ile Elisa'nın oğlu olarak 1860'da Sivas'ta doğdu. İstanbul'da ikamet etmekteydi. Sidon'la geldi.

8-Dastourian Gabriel : Rıhtımda işçi, Andon ile Tekhchone'un oğlu olarak 1860'da Sivas'ta doğdu, evli, çocukları yok. Sidon'la geldi, parasızdır. Geçici olarak Marsilya'da kalmaktadır. Rue Nationale'de Petit Versailles Oteli'nde kalmaktadır. (İstanbul'da ikamet etmekteydi).

9-Oniakian Ohannes : Gündelikçi, 25 yaşındadır. Sivas'ta doğdu. Sidon vapuruyla geldi, parasızdır; yeni bir emre kadar kalacak. Lajor 45 Bulvarı'ndadır (Sivas'ta ikamet etmekteydi.)

10-Bedikian Elmas : Öğretmen. Mardiros ile Tekouhie'nin oğlu olarak 1860'da Sivas'ta doğdu. Samsun'da ikamet etmekteydi. Sidon ile geldi, parasızdır, yeni bir emre kadar Lajor 45 Bulvarı'nda kalacaktır.

11-Sahakian Miran : Sarraf. Gabriel ile Deghchouk'un oğlu olarak 1868'de Sivas'ta doğdu. 1890'da evlendi iki kızı ve bir oğlu var. Samsun'da ikâmet etmekteydi. Sidon ile geldi. Kötü muamele gördüğü için ülkesini terk ettiğini ve kendi parasıyla New York'a gitmek niyetiyle Marsilya'ya gelmiş olduğunu söylemektedir. 45 Boulevard de la Lajor'da Georges Sabath'ın yanında kalmaktadır.

12-Sahakian Armenak : Maliyeci. Gabriel ile Deghchouk'un oğlu olarak 1871'de Sivas'ta doğdu. 1893'te evlendi, bir kızı var. Samsun'da ikâmet ediyordu. Sidon'la geldi. Memleketi Sivas'ı kötü muameleye maruz kaldığından terk etti. Kendi parasıyla New York'a gitmek niyetindedir. Boulevard de la Lajor 45'tedir.

13-Betchaktchian Vahan : Öğrenci. Sarkis ile Guossel'in oğlu olarak 1878'de Sivas'ta doğdu. Samsun'da ikâmet ediyordu. Sidon ile geldi ve memleketini kötü muameleye maruz kaldığından terk etti, kendi parasıyla Amerika'ya gitmeyi tasarlamaktadır. 45 Boulevard de la Lajor'da kalmaktadır.

14-Tchordoukian Nazaret : Kunduracı. Sarkis ile Mamas'ın oğlu olarak 1856'da Sivas'ta doğdu. Ecpozioe (?) adında karısı ve iki çocuğu vardır. Samsun'da ikâmet ediyordu. Kötü muamelelerden dolayı memleketini terk etti. New York'a göç etmeyi tasarlamaktadır. 45 Boulevard de la Lajor'da kalmaktadır.

15-Belvian Avedis : Ressam. Oskian ile Achouchane'ın oğlu olarak 1877'de Sivas'ta doğdu. Samsun'da ikâmet ediyordu. Memleketini New York'a gitmek için kendi iradesiyle terk etti. 45 Bulevard de la Lajor'da kalmaktadır.

16-Buyajian Guregh : Demirci Asadvor ile Marnusse'un oğlu olarak 1863'de Sivas'ta doğdu. Evlidir. Samsun'da ikâmet ediyordu. Marsilya'ya Sidon ile geldi. New York'a gitmeyi tasarlamaktadır. 45 Boulevard'de la Lajor'da kalmaktadır.

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Şifre Kalemi
Telgraf
Sayı: 70

Marsilya, 11 Eylül 1896

Mavroyeni Bey'den Tefik Paşa'ya

On yedi anarşist sürekli tutuklu iken son gelen ve serbest bırakılan Ermeniler Amerika'ya gitmişlerdir. 60'ı yoksul olan toplam 140 Ermeni nakliye şirketi (Bağdad ?) vasıtasıyla bu sabah İstanbul'dan gelmişlerdir. İçlerinde kılavuzlara para sağladığını beyan eden on sekiz yaşlarında Maria Azopian isimli biri vardır. Diğerleri gibi sıkı bir şekilde gözetim altında tutulmakta ve kendisi İsviçre'ye gitmeyi tasarlamaktadır.

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Şifre Kalemi
Telgraf
Sayı: 72

Marsilya, 12 Eylül 1896

Mavroyeni Bey'den Tevfik Paşa'ya

Mahalli basın on yedi anarşistin serbest bırakıldığını haber vermektedir, ancak bu haber düzmecedir. Benim gizlice öğrendiğime göre içlerinden ikisi, serbest kaldıktan sonra Fransa'da kalmak için Emniyet'ten izin istemişler, fakat bu mahalli idare Fransız Hükümeti'ne bunların sınırdışı edilmelerini tavsiye etmiştir.

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Şifre Kalemi
Telgraf
Sayı: 75

Marsilya, 15 Eylül 1896

Mavroyeni Bey'den Tevfik Paşa'ya

Israrlı ricalarım üzerine Vilayet birçok defa olduğu gibi bugün de Paris'ten on yedi anarşistin resimlerinin çekilmesi için izin istedi; bu maksatla ben de Osmanlı İmparatorluğu Büyükelçiliği'nden harekete geçmesini rica ettim, fakat siyasî mahkum telakki edildiklerinden bir netice alınamadı. Yalnız ekselansları, bu mahkumların suç işlediklerini ve liderlerinin çok tehlikeli olduğunu ortaya koyarak idari bir anlaşma çerçevesinde diplomatik yolla belki tatminkâr bir şey elde edebilir.

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Telgraf
Sayı: 20562/244

Paris, 16 Eylül 1896

Tevfik Paşa'dan Münir Bey'e

Marsilya Valiliği'ne on yedi Ermeni anarşistin resimlerinin çekilmesi ve bu resimlerden bir nüsha bize gönderilmek üzere

başkonsolosumuza teslim edilmesi yetkisinin verilmesi hususunda lütfen Fransız Hükümeti nezdinde gerekli müracaatları yapınız.

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Şifre Kalemi
Telgraf
Sayı: 80

Marsilya, 16 Eylül 1896

Mavroyeni Bey'den Tevfik Paşa'ya

Mahallî basın, on yedi anarşistin serbest bırakılması için bir kampanya açmıştır. Bu on yedi anarşistin lideri, Cenevre'de oturan ve en kötü türden bir anarşist olan Gasparian'a Osmanlı Bankası saldırısını ve diğer konuları anlatan bir mektup yazmıştır. Valilik mektubu göndermeden İçişleri Bakanlığı'nın bilgisine sunmuştur.

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Şifre Kalemi
Telgraf
Sayı: 82

Marsilya, 17 Eylül 1896

Mavroyeni Bey'den Tevfik Paşa'ya

Gizlice öğrendiğime göre mahalli yetkililerin elinde on yedi anarşistin elebaşlarının Londra Komitesi'ne mensup olduğuna dair kanıtlar vardır. Valilik bu akşam bu konu hakkında, daha doğrusu bu anarşistin Cenevre'deki ihtilalcilerle olan ilişkileri üzerine İçişleri Bakanı'na bir rapor sunacaktır. On'u yoksul olan altmış Ermeni, Messageries Maritimes'in Seyne vapuruyla nakliye şirketi vasıtasıyla gelmişler ve diğerleri gibi Amerika'ya gideceklerdir. Yirmi Ermeni bugün Havre üzerinden bu istikamete gidiyor.

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Şifre Kalemî
Telgraf

Marsilya, 19 Eylül 1896

Mavroyeni Bey'den Tefik Paşa'ya

Valiliğin on yedi anarşistin iki elebaşının Cenevre'ye kadar iki özel komiserle götürülmesi emrini verdiğini tam zamanında öğrenmiş bulunuyorum.

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Telgraf
Sayı: 20633/190

Marsilya, 21 Eylül 1896

Tefik Paşa'dan Mavroyeni Bey'e

19 Ağustos tarihli telgraf alınmıştır.

Adı geçen iki anarşistin isimlerini acele telgrafla bildiriniz.

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Şifre Kalemî
Telgraf
Sayı: 92

Marsilya, 21 Eylül 1896

Mavroyeni Bey'den Tefik Paşa'ya

190 sayılı telgraf alınmıştır.

İstediğiniz isimler Armen Garo ve Iratchian (İraçyan)'dır.

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Şifre Kalemi
Telgraf
Sayı: 90

Marsilya, 21 Eylül 1896

Mavroyeni Bey'den Tevfik Paşa'ya

İki anarşist Cenevre'ye gitmeden evvel arkadaşlarına 1200 Frank para bırakmışlardır. Sayıları on beş olan bu kişiler Valiliğin sorumluluğunda Buenos Aires istikametine giden İtalyan Deniz İşletmeciliği Vapuru'na bindirilmişlerdir, ancak benim bilgilerime göre bu on yedi anarşistin tamamının Fransa'dan uzaklaştırılmaları konusunda henüz alınmış bir sınırdışı kararı yoktur.

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Şifre Kalemi
Telgraf
Sayı: 104

Marsilya, 29 Eylül 1896

Mavroyeni Bey'den Tevfik Paşa'ya

Cenevre'de bulunan iki anarşist hakkında elde ettiğim bilgiler şunlardır:

Rue Lictede Bock No: 7 adresinde, Ermeni sığınmacı olan bir taşbaskıcının (litografyacı) yanında ikâmet etmekte ve çarın hareketinden sonra Paris'e gitmeyi tasarlamaktadırlar; hergün Rue de Barouge No: 36'da ikâmet eden Gasparian ile görüşmektedirler.

Osmanlı İmparatorluğu Büyükelçiliği
Sayı: 10494/934

Paris, 10 Ekim 1896

*Konu: New York'a gitmiş olan
on yedi Ermeni'nin listesi*

Hariciye Nazırı Ekselans Tevfik Paşa'ya

Sayın Bakan, Marsilya'daki başkonsolosumuzun bana iletmiş ve içerisinde son olarak Marsilya'dan New York'a giden on yedi

Ermeni'nin ad-soyad ve diğer bilgilerinin bulunduğu teferruatlı bir listeyi ekte ekselanslarına ulaştırmaktan şeref duyarım.

Bu listenin bir nüshasını aynı şekilde Washington'daki maslahat-güzârımıza da ilettim.

Ekselanslarından en derin saygılarımın kabulünü istirham ederim.

(İmza)

S. Münir

28 Eylül 1896 tarihinde Marsilya'dan New York istikametine gitmiş olan Ermenilerin isim durumu

Sıra No	Ad ve Soyad	Dağılım			Milliyeti	İstikamet (Gittiği Yer)	Düşünceler
		Erkek	Kadın	Çocuk			
1	Kiper Chatzidepan	30	-	-	Ermeni	New York	İşçi
2	Petros Vriscor	30	-	-	"	"	"
3	Symeon Garabedian	24	-	-	"	"	"
4	Ibaseli Garabedian	20			"	"	"
5	Oranesse Panayan	21			"	"	"
6	Ohannes Serkisian	38			"	"	"
7	Kirkor Garabedian	19			"	"	"
8	Manuel Manazzuganian	18			"	"	"
9	Djavar Vartanian	-	30		"	"	"
10	Sultane Vartanian	-	10		"	"	"
11	Vartan Vartanian	9	-		"	"	"
12	Ersabeth Vartanian			7	"	"	"
13	Surkouy Serkissian	15			"	"	"
14	Krikor Sagnian	23			"	"	Aşçı
15	Sarkis Tarporian	42			"	"	
16	Dicran Solomonian	22			"	"	
17	Sempatte Ispirian	18			"	"	

Osmanlı İmparatorluğu Büyükelçiliği
Sayı: 10624/619

Paris, 19 Kasım 1896

Hariciye Nazırı Ekselans Tevfik Paşa'ya

*Konu: "Gironde" ile Marsilya'ya
gelmiş olan 17 Ermeni anarşistin fotoğrafları*

Sayın Bakan,

"Gironde" ile gelmiş olan on yedi Ermeni anarşistin fotoğraflarının düzmece olup olmadığı maksadıyla yapılmış olan araştırmalara ilişkin Marsilya başkonsolosumuzun iki adet raporunun nüshasını ekselanslarına ekte sunmaktan şeref duyarım.

Bu konuda Mavroyeni Bey tarafından sergilenmiş olan gayretler kuşkusuz övgüye layıktır ve ben ekselanslarının memnuniyetini ifade edeceğinden kuşku duymuyorum.

Ekselanslarından en derin saygılarımın kabulünü istirham ederim.

(İmza)

S. Münir

Türkiye'nin Marsilya Başkonsolosluğu
Sayı: 424

Marsilya, 3 Kasım 1896

Ekselans Hariciye Nazırı Tevfik Paşa'ya

Sayın Bakan,

31 Ekim (1896) tarihli Paris "Illustration" gazetesinin, "Gironde" ile gelmiş olan on yedi Ermeni anarşisti temsil eden J. Fabre'in çekmiş olduğu bir fotoğrafı neşrettiği gözlemlenmiştir. Bu maksatla onların yanına, tutukevine nasıl girmiş olduğunu öğrenebilmek için ben de adı geçen şahsın atölyesine gittim.

Ekselansları hatırlayacaklardır ki, mahallî yetkililere yaptığım ısrarlı müracaatlarıma rağmen gizlilik teşkil ettiği gerekçesiyle bu

kişilerin fotoğraflarını benim temin etmem mümkün olmadı, hatta Paris'te İçişleri Bakanlığı'na benim ricalarımla Emniyet tarafından yapılmış olan müracaatlar da bunun alınmasına imkan vermedi. Dolayısıyla Sayın Fabre'in kendisi tarafından gazeteye gönderilmiş olan bu resmin, bildiğimiz gibi Amerika'ya gitmeden evvel sadece bakımevinde (Hospice de la Charite) göçmenler arasındaki Ermeni tipleri temsil ettiğini öğrenmem beni şaşırtmadı. "Illustration" yönetiminin, adı geçen anarşistleri görünüşte temsil eden bir grubu gözler önüne sererken, İstanbul'da Osmanlı Bankası'na saldırarak can sıkıcı bu hadisenin bilinmesiyle birlikte okuyucularının ilgi ve merakını uyandırmak istemiş olabileceğini de ilave etti.

Her durumda ekselanslarına saygıyla şunu belirtmeliyim ki, bu fotoğraflara bizzat ben ulaşamadıysam, Marsilya'da hiç kimse ulaşamamıştır.

Ekselanslarına hizmet etmekten şeref duyduğum sayın Bakandan en derin saygılarımın kabulünü rica ederim.

(İmza)

D. Mavroyeni

Türkiye'nin Marsilya Başkonsolosluğu

Sayı: 425

Marsilya, 4 Kasım 1896

Hariciye Nazırı Ekselans Tevfik Paşa'ya,

Sayın Bakan,

Dünkü 423 sayılı raporumu müteakip, son "Illustration" gazetesinde çıkmış olan bir grup Ermeni'nin resmiyle ilgili olarak Sayın Fabre'in çektiği fotoğrafın doğruluğu konusundaki bilgileri teyid etmek üzere Vilayet'e (Emniyet'e) yaptığım başvuruyu ekselanslarının bilgisine sunmaktan şeref duyarım. Vali Paris'te bulunduğundan ben de Genel Sekreter Sayın Regnault'yla görüştüm, o da bana, daha evvel ekselanslarının dikkatine sunduğum ve yazmakla şeref duyduğum hususlara uygun olarak şu bilgileri verdi:

“İçişleri Bakanlığı, St. Pierre Hapishanesi’nde birkaç hafta boyunca tutuklu olan ve aralarında Armen Garo ile Iratchian’ın da bulunduğu on yedi Ermeni’nin fotoğraflarının çekilme veya çektirilme yetkisini Vilayet de dahil hiç kimseye vermemiştir. Ekteki fotoğraf, emin olunuz, kesinlikle düzmedir, fotoğrafları çekilmiş olan bu Ermeniler’in, spekülasyon yapmak maksadıyla resimleri çekilmiş herhangi bir grup Ermeni olduklarını tahmin ediyorum. Tutukluluk süreleri esnasında on yedi Ermeni’ye hiç kimse yaklaştırılmamış, bunun için kesin emirler verilmiş ve talimatlar titizlikle takip edilmiştir.

Kaçakların on yedi kişi olmasına karşılık, Sayın Fabre’in grubunun on sekiz kişiyi ihtiva ettiğini belirtmeliyim ve bunların aralarından hiç biri ne türban nede fes giyyordu, hemen hemen tamamı Avrupalı kisvesindeydi, neticede ne özel Komiser Sayın Leal, ne kabinenin sayın şefi, ne de onları gözetim altında tutan muhafız, tek kelimeyle giderken onları görenlerin hiçbiri hapishanede tutuklu olan on yedi Ermeni’den bir tekini dahi fotoğraf üzerinde teşhis etmemiştir.

Sizi heyecanlandıran bu hadisede, tahmin ediyorum ki, bir işletmenin spekülasyonunu görmek gerekir.”

Sayın bakan, kendilerine hizmet etmekten şeref duyduğum ekselanslarından en derin saygılarımın kabulünü istirham ederim.

D. Mavroyeni

Türkiye’nin Marsilya Başkonsolosluğu
Sayı: 930

Marsilya, 8 Şubat 1897

Hariciye Nazırı Ekselans Tevfik Paşa’ya,

Sayın Bakan,

Selefim, Paris Büyükelçisi Ekselans Münir Bey’e gönderdiği geçen 29 Ekim (1896) tarih ve 417 sayılı raporuyla Osmanlı Hükümeti’nden, bir çok konuda, özellikle de Ermeni anarşistlerin ve dört ay önce

Marsilya'ya gelmiş olan aynı ırktan göçmenlerin izlenmeleri konusunda yardım etmeleri için birkaç kişinin görevlendirilmesini istiyordu.

Ben de söz konusu teklifi ekselanslarına tekrarlıyorum:

Sayın M. Floret, Bouche du Rhône Valisi, ikinci rütbeden mecidiye;

Andre Regnault, Vilayet Genel Sekreteri, üçüncü rütbeden mecidiye;

Leal, Demiryolları Özel Komiseri, dördüncü rütbeden osmaniye;

Bonnaud, Merkez Komiseri, dördüncü rütbeden mecidiye;

Fabre, Özel Komiser Yardımcısı, beşinci rütbeden mecidiye.

Bu sonucusu bugün bana tekliflerle geldi. Aynı zamanda Cenevre'de sığınmacı olarak bulunan ve Osmanlı Bankası'na yapılan saldırının failleri olan on yedi Ermeni'nin fotoğrafını bana iletme sözü verdi. Ayrıca elebaşları Armen Garo'nun şu anda Londra'da olduğunu ve İstanbul'a dönme niyeti taşıdığı bilgisini de verdi.

Mahalli yetkililerin Başkonsolosluğumuza yardımlarının devam etmesi için onlarla anlaşma yapmanın uygun olacağına inanıyorum ve ekselanslarından bu teklifimi yukarıya iletmesini ve gerekli desteği almalarını rica ediyorum.

Kendilerine hizmet etmekten şeref duyduğum ekselanslarından en derin saygılarımın kabulünü istirham ederim.

Edhem

Bâb-ı Âlî

Hâriciye Nezâreti

Sayı: 23117/67

Sadâret

4837

Marsilya, 25 Mart 1897

Tevfik Paşa'dan Edhem Bey'e

*Konu: Birkaç Fransız görevli
ile ilgili teklife cevap*

Gönderdiğiniz 9 Şubat (1897) tarih ve 930 sayılı, Marsilya'daki Ermeni tedhişçilerin gözetim altında tutulmaları için Başkonsolosluk

adına çalışan bazı Fransız görevlilere farklı rütbelerde nişanlar verilmesini isteyen raporu aldım.

Bu konuda alınacak kararı bize bildirmesi için sadrazama gerekli müracaatı yaptım.

Bu arada, Sayın Fabre nezdinde, Galata'da Osmanlı Bankası'na saldırmış olan anarşistlerle ilgili bilgiler ile fotoğrafları, özellikle de Armen Garo ile ilgili olanları temin ederek bize ulaştırmanızı rica ederim.

İstanbul'da son olaylarda Osmanlı Bankası'na saldırmış olan 17 Ermeni'nin isim ve eşkalleri – Marsilya'da tutukevindeki notlardan alınmıştır:

Adı ve Soyadı	Nesebi	Mesleği	Yaşı	İkametgahı	Özel Bilgiler
Garo Armen	Etyranman (ölu) ile karısı Marie'nin oğlu	Öğretmen	23	İstanbul	Kumral bıyık, renkli çehre, oval surat
Antréasjian Hrachia	Stepan ile Marie'nin oğlu	“	25	“	Esmer çehre, saçlar ve gözler siyah
Dakesian Mueguer ditch	Dakes ile Anna'nın oğlu	Muhafız	37	“	Kırılmış çehre, sarıkık yüz, saçlar ve gözler siyah
Baronir Davith	Davith ile Marie'nin oğlu	Tamirci	İd.	“	Kıvrık siyah saçlı, çukur tip çeneli (gamze)
Vartanian Setrok	Vartanik ile Marianne'ın oğlu	İşçi	22	“	Açık çehre, kare biçiminde kıvrık burun
Khatchadourian Zareh	Khatchador ile Lucie'nin oğlu	İşçi	27	“	Kızıl sakal, çukur tip çene (gamze)
Khozignian Hagob	Thorose ile S. Marianne'ın oğlu	İşçi	28	“	Mat çehre, koyu renk saç
Haroutounian Arakel	Haroutoun ile Ksature'un oğlu	İşçi	25	“	Yanlardan kelleşmiş, kül rengi gözler

Harnoulian Antranik	Sarkis ile Takouhie'nin oğlu	Doğra-macı (Dülger)	18	“	Kemerli burun, geniş surat, mat çehre...
Daniguian Minas	Abrahame ile Eglisabéte'in oğlu	“ “	25	“	Çukur tip çene (gamze), mat çehre
Kapridian Sarkis	Kapriel ile Dirouhi'nin oğlu	Kapıcı (Bekçi)	23	“	Esmer sakal, siyah saç
Kizirian Arakel	Artin ile Techpkoun'un oğlu	Kahveci	28	“	Renkli çehre, kızıl saçlı
Kalledjian Proupéne	Manauke ile Horope'un oğlu	Maran goz	28	“	Sağ kolunun önünde yıldız biçiminde yara izi, esmer
Karaguavourian Nerses	Mazdirof ile Antraresse'in oğlu	“	22	“	Çıkık alın, koyu kah-verengi gözler
Anouchian Yenok	Simon ile Sarah'ın oğlu	Yontma cı	23	“	İri ağız, siyah saç, yarma sakal
Gregorian Sahak	Grigar ile Soultan'ın oğlu	İşçi	25	“	Çok renkli çehre, siyah saçlar
Migirditchian Meghitar	Migirditch ile Armania'nın oğlu	İşçi	26	“	Kare biçiminde çene, çok renkli ve koyu çehre

Sayın bakan, kendilerine hizmet etmekten şeref duyduğum ekselanslarından en derin saygılarımın kabulünü istirham ederim.

Edhem

BOA. HR. SYS. 2802-4, 2749/25

Bâb-ı Âlî
Dâire-i Umûr-ı Dâhiliye
Tesrî'-i Muâmelât Komisyonu
Aded: 419

Sadaret Yüksek Makamı'na

Maraş Çarşısı'nda bir Müslüman ile bir Hıristiyan arasında pastırma alışverişinden dolayı ortaya çıkan kişisel çekişmeyi mahalli konsolos vekilinin ne denli büyüttüğü, görevi dışında bazı müdahalelere kalkıştığı ve Halep Fransa konsolosunun bir uygunsuzluk ortaya çıkmasından korkulduğu hakkındaki tebliğinden bahseden bir takım ifadelerin yer aldığı Halep Vilayeti'nden Sadaret'e sunulup Hariciye Nezareti'ne gönderilen iki adet telgraf üzerine Fransa Büyükelçiliği'ne yapılmış olan tebliğe cevap olarak vekil aleyhine yapılan bildirimlerin hiçbir esasa dayanmadığını ve Fransız memurlarının Anadolu Hıristiyanlarının maruz buldukları tehlikeleri Osmanlı memurlarına bildirmelerinden dolayı kınanamayacaklarını içeren muhtıranın ekiyle nezaretten sunulan yazı gönderilerek Tesrî-i Muamelat Komisyonu'nda incelenmiştir. Vilayetin bildirimi Maraş konsolos vekilinin hal ve hareketini anlatmakta olup büyükelçiliğin muhtırası ise başka şekilde bir takım beyanata içerdiğinden gereğinin yapılması yüksek görüşlerinize bağlıdır. Bahsi geçen yazı ekleriyle iade edilmiştir.

10 Nisan 1897

Dahiliye Nazırı
Memduh

Bâb-ı Âlî
Dâire-i Hâriciye
Mektûbî Kalemi
Aded: 331

Sadaret Yüksek Makamı'na

Maraş Çarşısı'nda bir Müslüman ile bir Hıristiyan arasında pastırma alışverişi esnasında ortaya çıkan kişisel çekişmeyi mahalli

Fransa konsolos vekilinin ne denli büyüttüğüne, Büyükelçiliğe yazacağını açıkça belirterek görevi dışında bir çok müdahalelere kalkıştığına; söz konusu vekilin bildirdiklerine dayanarak Halep Fransa konsolosunun da, ahalinin silah taşınmasına müsaade edildiği, bir uygunsuzluk çıkmasından korkulduğu hakkında yaptığı tebligattan bahseden bazı ifadelerin yer aldığı Halep Vilayeti'nden Sadaret'e çekilip Hariciye Nezareti'ne gönderilen ve ekte iade kılınan 17 ve 26 Şubat 1897 tarihli ve iki adet telgraf üzerine Fransa Büyükelçiliği'ne gerekli tebliğler yapılmıştı. Adı geçen vekil aleyhinde vilayetten yapılan bildirimlerin hiç bir temele dayanmadığını, Maraş Hıristiyanlarının Müslümanlar tarafından devamlı tehlikeye maruz kalan rahatlık ve güvenliklerini korumaya gayret etmesinin büyükelçilikten kendisine verilen talimat gereği olduğunu, kendisinin şehir mahallî memurları nezdinde sürekli yinelemek mecburiyetinde olduğu girişimlerin uygun görüldüğünü ve son olayların evvelki sene ortaya çıkan dehşetli çatışmalara sebebiyet verenlerin cezasız kalmalarından dolayı bütün müslüman ahalinin açıktan açığa düşmanca fikirlerde bulunduğunu isbat ettiğini anlatan bazı ifadeleri ve Fransa memurlarının aynı zamanda Anadolu Hıristiyan ahalesinin maruz buldukları tehlikeleri Osmanlı memurlarına bildirmelerinden dolayı kınanamayacakları ifadesinin yer aldığı ,cevaben alınan 12 Mart 1897 tarihli ve otuz bir numaralı muhtıranın tercümesi ekte sunulmuştur.

28 Mart 1897

Hariciye Nazırı
Tevfik

Bâb-ı Âlî
Nezâret-i Umûr-ı Hâriciye
Tercüme Odası

*Hariciye Nezareti'ne 12 Mart 1897 tarihiyle Fransa
Büyükelçiliği'nden gelen 31 numaralı muhtıranın tercümesi*

Maraş Fransız Konsolos Vekili Mösyö Viet'ten gelen raporlar üzerine büyükelçilik Halep Vilayeti'nden adı geçen şahıs aleyhine yapılan

kınamanın hiç bir temele dayanmadığını Hariciye Nezareti'nin 9 Mart 1897 tarihli ve yirmi iki bin dokuz yüz üç numaralı yazısına cevaben bildirilmiştir. Mösyö Viet'e verilen talimat, Maraş Hıristiyanlarının Müslümanlar tarafından sürekli olarak tehlikeye maruz kalan rahat ve güvenlerinin korunmasını sağlamaya gayret sarfedilmesine ilişkindir. Bu sebeple büyükelçilik söz konusu kişinin bu şehrin mahalli görevlileri nezdinde daima yinelemek zorunda olduğu girişimleri doğru bulmaktadır. Son olaylar, 1895 senesi Kasımı'nda meydana gelmiş olan dehşetli çatışmalara sebebiyet verenlerin şu ana kadar cezasız kalmalarından dolayı bütün Müslüman ahalinin açıktan açığa düşmanca fikirlerde bulunduğunu ispatlamaktadır. O bölgede meydana gelen olaylar ile Rahib Salvator'un öldürülmesi ve Osmanlı Hükümeti'nin bu olaya kalkışanları takib etmekten ısrarla kaçınması ve söz konusu kişinin öldürülmesinden dolayı Fransa Hükümeti'ne iş işten geçtikten sonra özür dilenmesi gibi Bâbîâlî'nin yaptıkları unutulamaz. İki devlet arasında, bu gibi davranış ve hareketlerin sürdürülmesi Hariciye Nezareti tarafından arzu edildiği bildirilen dostluk ilişkilerine pek de uygun görünmemektedir. Fransız memurlarının aynı zamanda Mösyö Viet'in Anadolu Hıristiyan ahalisinin maruz buldukları tehlikeleri Osmanlı memurlarına bildirmelerinden dolayı kınanamayacaklarının Hariciye Nezareti tarafından da uygun görüleceği aşıkardır.

Sadâret

Mektûbî Kalemi

Tarih: 17 Nisan 1897

Numara: 419

Hariciye Nezareti'ne

Maraş'ta bulunan Fransız konsolos vekilinin burada bir Müslüman ile bir Hıristiyan arasında meydana gelen şahsi çekişmeyi ne ölçüde büyütüp görevi dışında müdahaleye kalkıştığına dair Halep Vilayeti'nden çekilen telgraflar nezaretinize havale olunmuştur. Bunun üzerine yapılan tebliğe cevaben Fransa Büyükelçiliği'nden verilen ve tercümesi 28 Mart 1897 tarih ve 331 numaralı yazınızla gönderilen muhtırada adı geçen

vekilin Hıristiyanların uğradığı tehlikeleri Osmanlı görevlilerine bildirmelerinden dolayı kınanamayacağı belirtilmiştir. Ancak padişah sayesinde her sınıf ahalinin rahatının sağlanmasının Osmanlı Hükümetince gerekli görüldüğü ve bu konuda lüzumlu tedbirlerin alınmasına daima gayret gösterildiği, bu yolda yabancı görevliler tarafından yapılmakta olan iyi niyetli ifade ve ihbarların anlayışla karşılandığı, alınan tedbirlerin desteklenerek sonuçlandırıldığı gösteren bir çok belirti herkesçe kabul edilmektedir. Buna göre bu konudan bahsedilmeye gerek olmadığı gibi adı geçen vekil hakkında vilayetten gelen haberlerin de Büyükelçiliğin iddia ettiği şekilde asılsız olmadığı, kendisinin böyle şahsi ve hiç bir önemi olmayan bir takım çekişmeleri büyütmesinden ve işi vilayet merkezindeki Konsolosluğa ve Büyükelçiliğe abartılı ve hakikati örtecek şekilde bildirmesinden kaynaklandığı, bu gibi durumlardan, içişlerine yaptığı sınırını aşan müdahalelerinden dolayı idare açısından bir takım zorluklarla karşılaştığı, bu yolda devam ettiği takdirde bir uygunsuzluk ortaya çıkması ihtimalinin uzak olmadığı bildirilmekte, delil ve örneklerle ortaya konulmaktadır. Büyükelçiliğin daha önceki ifadesine bakılarak vilayetten gelen haberlerle nezaretinizin tebliğinin büyükelçilikçe yanlış anlaşıldığı hissedilmektedir. Ekte tarafınıza iade edilen telgraflardan yararlanılarak büyükelçiliğe gerekli ve uygun şekilde aydınlatıcı tebliğ yapılması hususuna gayret edilmesi.

BOA. A. MKT. MHM. 652/28

43

Başkitabet'e Halep ve Adana Fevkalade Kumandan Vekili Muhsin Paşa'dan şifre.

Antakya ve Süveydiye civarını tamamen dolaşarak edindiğim izlenim ve araştırmalarım şu şekildedir: Süveydiye nahiyesi Müslüman, Nusayri ve Ermeni köylerinden meydana gelmiştir. Rum Ortodokslarından oluşan sadece bir köyün olduğu görülmüştür. Ermenilerden kurulu köyler beş tane olup, bunlar padişahımızın arzusuna

uygun olarak o bölgelerde gereğinden fazla yerleştirilmiş olan Osmanlı askerinin ve mahalli hükümetin sürekli teyakkuz halinde bulunmalarından dolayı isteklerine kavuşamamışlardır. Her tarafta asayiş sağlandıktan sonra bahsedilen ahali işleriyle güçleriyle meşgul olmuşlardır. Bu kez de benim dönemimde bütün Ermeni köylerinin ileri gelenleriyle papazları davet edilerek gerekli tavsiyeler tekrar yapılmış, hepsi ortak bir dille tebaasını koruyan ve adaletin temsilcisi olan padişaha, emirleri oldukça bağlılık ve sadakatlerini bildireceklerini ve halifeye hayır duada bulunacaklarını söylemişlerdir. Süveydiye Ermeni ahalisinden ve Kebusiye(?) köyü ahalisinden İsa ve kardeşi Karabet önce Hınçak fesat cemiyetine bağlı sakıncalı kişilerden oldukları hükümetçe araştırılarak gözaltına alınmış ve daha sonra aftan yararlanarak tahliye edilmişlerdir. Ancak şimdi de rahat durmamakta ve Süveydiye'deki Ermeni ahalisini de rahatsız etmektedirler. Bu konuda Antakya'da bulunan Fransız Viskonsolosu Mösyö Potun(?) ile İngiliz Konsolosu Mösyö Safovik(?)'in gizli bir şekilde bahsedilen kişileri koruyup himayesi altına aldığı anlaşılmıştır. Bu kişilerin kovulup uzaklaştırılması yoluna gidilmesinin bir çok haberleşmeyi gerektireceği düşünüldüğünden kendileri uygun bir dille ikna edilerek İskenderiye'de oturmağa razı olduklarından hemen mahalli hükümetten ellerine mürur tezkiresi verilerek ilk vapurla hareket etmeleri sağlanmıştır. Geçtiğim yerlerin tamamında asayiş bozan bir durum görmediğimden Antakya'dan bugün İskenderun'a gitmek üzere hareket ettiğimi bildiririm.

30 Eylül 1897

Ferik
Ali Muhsin

BOA. Y. PRK. ASK 133/9

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Sayı: 29232/204

Marsilya, 4 Nisan 1898

Tevfik Paşa'dan Edhem Bey'e

Gizli

İçişleri bakanı meslektaşımın ekteki kopya mektubu üzerine, Vanlı Mighirditch adlı bir Ermeni'nin Marsilya'da bulunup bulunmadığını, ve bu şehirde "Ermeniler- (Les Armeniens)" adlı bir gazetenin yayınlanıp yayınlanmadığını öğrenmenizi ve tarafıma bildirmenizi rica ediyorum.

Saygılarımla.

Bâb-ı Âlî
Dâire-i Nezâret-i Dâhiliye
Aded: 238

Hariciye Nezaretine

Devletlü efendim hazretleri

Geçenlerde Muş'ta yakalanan Serkis adlı bir Ermeni'nin kendisinin Rus uyruklu ve Rusya'nın Gence vilayetine bağlı Kazan şehrinin Karataş köyü halkından olduğunu ifade ettiğine ve ayrıntılarına dair Bitlis Vilayeti'nden gelen telgraf üzerine kendisinin gerçekten o köy nüfusuna kayıtlı olup olmadığının araştırılarak sonucunun bildirilmesi 16 Temmuz 1898 tarihinde tarafınıza yazıyla haber verilmişti. Bu defa sözkonusu vilayetten gelen başka bir telgrafta aslında Vanlı değilse de sekiz-on yıl Van'da ikametinden dolayı Vanlı diye tanınmış olan Mighirditch adlı bir Ermeninin Marsilya'da bulunduğu ve kendisinin Van'da okul açtığı sırada fesatçı olduğunun ortaya çıkması üzerine yedi-sekiz sene önce Avrupa'ya gidip şu anda Marsilya'da "Ermeniler" adında bir gazete çıkarmakta olduğu Serkis hakkındaki tahkikat derinleştirildiği sırada Van Vilayeti'nden yazıyla bildirilmiştir. Şu anda Marsilya'da Mighirditch adlı bir kişi olup olmadığının ve "Ermeniler" adlı bir gazete çıkıp

çıkmadığının da soruşturularak sonucun bildirilmesi konusunun tarafınıza bırakıldığı Tesrî-i Muamelat Komisyonu 'ndan ifade edilmiştir. Gereğinin yapılması için Nezaretinizin yardımları rica olunur.

30 Temmuz 1898

Dahiliye Nazırı
Memduh

Türkiye Başkonsolosluğu
Sayı: 417/46

Marsilya, 12 Ağustos 1898

Hariciye Nazırı Ekselans Tefik Paşa'ya

Sayın Bakan,

Vanlı Mighirditch ile ilgili 4 Nisan tarih ve 29232/204 sayılı sayın ekselanslarının bana göndermiş olduğu mektuba cevap olarak; edindiğimiz bilgilere göre, bu kişinin “Ermenie-L’Armenie” başlığı taşıyan gazetenin müdürü olduğunu ve adının Mighirditch, soyadının Portokalian olduğunu sizlere bildirmekten onur duymaktayım.

Başkonsolos, onun adresini ve adı geçen gazetenin matbaasını (basım yerini) bilmektedir.

Bu kişi, Van'daki bir Ermeni okulunun müdürüyle aynı kişidir.

Bu gazete, Marsilya'da Ermenice kaleme alınmakta ve ilk baskıları, ben buraya gelmeden çok önceki yıllara dayanmakta, bunun yanında Başkonsolosluk, zamanında bu konuda İmparatorluk Bakanlığı'na haber vermiştir. Adı geçen gazetenin İmparatorluğa girmesi yasaktır ve Rusya'da birkaç abonesi vardır.

Marsilya'da “(Les Armeniens)-Ermeniler” başlıklı bir gazete bulunmamaktadır. Bununla birlikte Paris'te “(Armenie)-Ermenistan” başlıklı Fransızca bir gazete basılmakta; müdür olarak da başında meşhur fesatçı Minas Tcheraz bulunmaktadır.

Mighirditch Portokalian, 27 Ekim 1888 tarihinde bu şehrin belediyesine yapmış olduğu yabancı bildiriminde, 21 Ekim 1848 tarihinde İstanbul'da doğduğunu ve Raphael ile Marie Pedrossiau'nun oğlu olduğunu bildirmiştir.

Ayrıca, bu kişinin yurttaşlığa geçme ile ilgili Fransa cumhurbaşkanına sunduğu dilekçe üzerine, 18 Ekim 1892 tarihli kararname ile, medeni haklardan yararlanması için, Fransa'da yerleşmesine izin verilmiştir. Sayın ekselanslarına bu bilgileri vermeden geçemeyeceğim.

Sayın bakan, en içten selam ve saygılarımın kabulünü istirham ediyorum.

Edhem

BOA. HR. SYS. 2749/110

45

Sadaret Makamı'ndan 28 Haziran 1899 tarihiyle gelen yazının suretidir

Devletlü efendim hazretleri

Geçenlerde İskenderun'dan gece hareket ederek 9 Haziran günü sabah Mersin'e gelen Messageries Maritimes Kumpanyası'na mensup Kongo Vapuru'nun İskenderun'dan altı mil kadar açıldıktan sonra durduğu, iki sandalla giden otuz kadar Ermeni'nin vapura alındığı ve bunların Kıbrıs'a çıkacakları anlaşılmıştır. Hastalığın kol gezdiği böyle bir zamanda bu vapurun iskele dışında ve denizin ortasında kimlikleri meçhul bir takım kişileri kabul etmesi gibi yasadışı hareketlere cüret eden kaptanın yetkililerce uyarılması gerektiğinden durumun Fransız Konsolosluğu'na da bildirildiği, Adana Vilayeti'nden gelerek Sıhhiye Nezareti'nden yazıyla Bâbîâlî'ye gönderilen telgrafta gösterilmiştir. Adı geçen kaptanın bu hareketinin sağlık ve güvenlik açısından büyük sakıncalar taşıyacağı ortada olduğundan gereğinin yapılarak neticesinin bildirilmesi için Sadaret yazısı yazılmıştır.

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Sayı: 33641/46

12 Temmuz 1899

Fransa Büyükelçiliği'ne sözlü nota

Bahriye Nezareti'nin bir raporuna göre, İskenderun'dan akşam çıkmış olan Messageries Maritimes'in "Kongo" adlı vapurunun altı milik bir mesafede kıyıda durduğunu ve kimse görmeden otuz kadar Ermeni'yi aldığını öğrenmiş bulunmaktayız.

Geçen ayın 30'u gecesinde, saat 3.30'da aynı firmanın "Sakalire" adlı yolcu gemisi, İskenderun limanında bu kategorideki 17 Ermeni'yi almak üzere iken, Osmanlı Karakol Gemisi Kılıç Ali onların binmelerine engel olmuştur.

Adı geçen gemilerin kaptanlarının gözlenen bu davranışları usulsüzdür. Gerçekten de, evrakları tam olmayan kişilerin gece boyunca gemiye alınması ve kalkış yerlerinin belli olmaması, hem yürürlükte olan kurala aykırı, hem de salgının ortalığı kırıp geçirdiği İskenderun'da özellikle böyle bir zamanda, ciddi mahzurlar ortaya çıkarmaktadır. Bunun için, yukarıdaki olaylar hakkında bilgi sahibi olduktan sonra, Fransa Büyükelçiliği'nin adı geçen kaptanlara çok sert bir ihtarda bulunmasından (cezalandırmasından) ve benzer olayların tekrür etmemesi için gerekenleri yapmasından Osmanlı Hükümeti Hariciye Nezareti emin olmak istemektedir.

BOA. HR. SYS. 2793/7

46

Bâb-ı Âlî
Dâire-i Nezâret-i Dâhiliye
Aded: 2610

Sadaret Yüksek Makamı'na

Van Vilayeti'nden gelen ve bir sureti ekte sunulan 12 Eylül 1898 tarihli telgrafta Fransa konsolosunun Çölemerik tarafına gittiği ve bundan

amacının vilayet merkezi Ermenileriyle Nasturîleri arasında olduğu gibi Çölemerik Nasturîleri arasında ortaya çıkan Katolikliğe yönelişten yararlanmak için Musul'dan gelmiş bir papazla görüşmekten ibaret olacağı; ve İran'ın Urmiye tarafındaki Nasturîlerin hepsinin Rusya papazlarının teşvikiyle Ortodoks mezhebini kabul etmiş oldukları, ve bunların bizim taraftaki Nasturîleri de yanlarına çekmek hevesi içinde buldukları, bu bakımdan Katolik papazlarının daha zararsız oldukları açıklaması ile yapılacak muamele sorulmaktadır. 16 Ağustos 1898 tarih ve 1860 numaralı Sadaret yazısı ile tebliğ edilen padişah iradesi hükmüne göre Ermenilerin Katolik mezhebine dahil olmalarının kabul edilebilir bir tarafının olmadığı, bundan doğabilecek sakıncalar daha önce sunulan 4 Ağustos 1898 tarihli Dahiliye Nezareti yazısıyla açıklanmıştır. Adı geçen vilayetten gelen haberlere bakılarak gereğinin Sadaret'e sorulmasına Tesrî-i Muâmelat Komisyonu ifadesiyle başlanmıştır. Bu konuda gereğinin yapılması tarafınıza bırakılmıştır.

19 Eylül 1898

Dahiliye Nazırı
Memduh

Bâb-ı Âlî
Dâire-i Umûr-ı Dâhiliye
Tesrî'-i Muâmelât Komisyonu

12 Eylül 1898 tarihiyle Van Vilayeti'nden çekilen telgrafın suretidir.

Fransa Konsolosu Çölemerik tarafına gitmiştir. Amacı vilayet merkezi Ermenileriyle Nasturîleri arasında olduğu gibi Çölemerik Nasturîlerinin de Katolikliğe olan hızlı yönelişinden istifade etmek ve Musul'dan gelen bir papaz ile görüşmek niyetine dayanmaktadır. İran'ın Urmiye tarafındaki Nasturîlerin tamamının, Rusya papazlarının teşvikiyle Ortodoks mezhebini kabul etmekte oldukları, Rusya papazlarının geçen sene Çölemerik yönüne geçtikleri delilleriyle tesbit edilmiş olduğundan Osmanlı Nasturîlerini kendilerine çekmek için büyük bir heves içinde olduklarına bakılarak Katolik papazlarının daha zararsız olduklarının göz

önünde bulundurulması, ortaya çıkan bunun gibi işlerin vilayetçe takibi ve lazım gelen doğru yolun tayininin nezaretin emir ve talimatlarına bağlı olduğunu arz ederim.

Sadâret
Mektubî Kalemi
Numara: 2610
Tarih: 27 Eylül 1898

Dahiliye Nezareti'ne

26 Eylül 1898

Nasturîleri Katolikliğe yahut Ortodoksluğa dahil etmek için yabancılar tarafından yapılan girişimlerle ortaya çıkan meseleyi içeren Van vilayetinden alınan telgraf suretinin gönderildiği ve Ermenilerin Katolik mezhebine geçmeleri halinde doğacak sakıncaların yazıyla bildirildiğine dair 19 Eylül 1898 tarih ve 2610 numaralı yazı incelenmiş, sözkonusu ilk yazınız ve o konuda Adliye ve Mezahip Nezareti ile yapılan yazışmalar üzerine Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâ tarafından verilen karar 18 Ağustos 1898 tarihinde tarafınıza ayrıntılı bir şekilde bildirilmiş olduğundan ona göre gereğinin yapılması.

Umûm Erkân-ı Harbiye Dâiresi
Dördüncü Şubesi
1296

(Sadaret Yüksek Makamı'na)

Aşiretiyle birlikte yaylakta bulunan Hamidiye Kaymakamı Hacı Bey'in iki bin kadar koyununu Tayyarîler kaçırmış olduğundan bu aşiret ile Livin nahiyesi ve Şeydan ve Kuhipir(?) aşiretleri arasında ortaya çıkan anlaşmazlık ve zıtlaşmanın istenmeyen herhangi bir duruma yol açmaması ve gasbedilen malların geri alınması için Başkale'den yeterli miktarda askeri müfreze gönderilmiştir. Gasb olayları, önceden beri aşiretler arasında süre gelen basit bir çoban hırsızlığından ibarettir. Önemli bir şey olmadığı gibi büyük bir kısmı geri alınmıştır. Ancak şu sıralar Nasturîleri karıştırmak için Çölemerik taraflarında bulunan Per Defrance, birkaç saf kişiyi gasbedilen mallarını teslim bahanesiyle

karışıklık çıkarmak için kışkırttığı gibi kendisi Hacı Bey'in tutuklanmasını tehditkar ve ısrarcı bir tavırla Çölemerik Kaymakamlığı'na bildirmiştir. Bunun üzerine sözü edilen kişinin hapsedilmesini gerektirecek bir durum olmadığı gibi olsa bile bunun Osmanlı hükümetini ilgilendiren bir konu olduğu ve onun müdahalesine gerek olmadığı hakkında kesin cevap verilmesinin ardından kiliseye giderek ahaliyi toplamış ve Katolik mezhebini övdükten sonra adı geçen aşiretler arasında ortaya çıkan gasb meselesini söz konusu ederek bunun giderilmesi için oraya birkaç altın getirdiğini ve Van'da dört bin lirası olduğu için hiç bir şeyden çekinmemelerini ancak padişahın idaresinde kaldıkça ilerde yine Kürtlerin zulüm ve saldırılarından kurtulamayacaklarını, eğer Fransız tebaasına geçerlerse kendilerini korumak için Fransız askeri getirtileceğini ifade etmiş, ahali de her emrine razı olacaklarına söz vermişlerdir. Sözü edilen gasbı gerçekleştiren aşiretlerin Şeydan ve Mahuranlı gibi başboş aşiretler olduğu, Kaymakam Hacı Bey'in hapsedilmesindeki amacın kişisel olmadığı, resmi bir sıfat taşımasından kaynaklanan bir durum olduğu, konunun siyaset alanında başka renkler altında gösterilmek istendiği için adı geçen Per Defrance en kısa zamanda o bölgeden alınması Hudud Kumandanlığıyla Hakkari Mutasarrıflığı'ndan ortaklaşa gönderilen telgrafta bildirilmiş olduğu ve Nasturîler gibi önceden beri karışıklık çıkarmaya meyilli vahşi topluluklar içerisinde böyle bir kimsenin dolaşmasının alçakça bir düşüncenin sonucu olduğu da ortada olduğundan gereğinin yapılması Dördüncü Ordu Müşiriyeti'nden gelen telgrafta bildirilmiştir. Per Defrance'ın oradan alınması gerektiği Bâbîâlî'ye de haber verilmiş olduğundan dikkatli davranılarak bir karışıklık çıkmasına fırsat tanınmaması cevaben adı geçen müşiriyete bildirilmiştir. Bu konuda gereğinin acilen yapılarak sonucun tarafımıza bildirilmesi Sadaret'in müsaadelerine bırakılmıştır.

2 Ekim 1898

Serasker

Rıza

Bâb-ı Âlî
Dâire-i Hâriciye
Mektûbî Kalemi
Aded: 2529

Sadaret Yüksek Makamı'na

Çölemerik bölgesinde bulunan “Per Defrance”ın aşiretler arasındaki basit olaylardan dolayı hükümetin işlerine müdahaleye cüret ettiği, Nasturîleri kiliseye toplayıp nasıl kötü niyetli telkinler yaparak zihinleri karıştırma cesaretini gösterdiği söz konusu edilerek acilen o bölgeden uzaklaştırılması konusunda Sadaret’in emri gereği yapılan tebligata Fransa Büyükelçiliği’nden verilen cevap 25 Ekim 1898 tarihli yazımızda arz edilmişti. Adı geçen Per Defrance’ın o bölgeye bir buçuk ay önce gidişinin, oralarda Katolik mezhebine girdiklerini haber aldığı bazı Ermenilerin kendi arzu ve vicdanlarına uyarak kabul edip etmediklerini araştırıp, doğrusya kendilerine gerekli dîni öğüt ve talimatlarda bulunmak, aksi takdirde mezhep değiştirmelerinin gerçek nedenlerini anlamak amacıyla yönelik olduğu, araştırma ve dînî öğütlerin verilmesi bittiğinde o bölgeden doğal olarak geri döneceği Fransız Büyükelçiliği’nden bu kez ayrıca belirtilmiştir. Gereğinin yapılması tarafınıza bırakılmıştır.

29 Ekim 1898

Hariciye Nazırı
Tevfik

Bâb-ı Âlî
Dâire-i Umûr-ı Dâhiliye
Tesrî‘-i Mu‘âmelât Komisyonu
Aded: 1828

Sadaret Yüksek Makamı'na

Van Fransa Viskonsolosluğu görevinde bulunan Per Defrance’ın, aşiretler arasındaki basit bir olay olan koyun meselesini siyasi bir sorun haline getirdiği Fransa Büyükelçiliği haberine dayanılarak vilayetten tebliğ edilen Sadaret telgrafının içeriğinden anlaşılmıştır. Bu kişinin görevi yaza kadar devam ederse ne gibi sakıncalar doğuracağına ilişkin Hakkari

Mutasarrıflığı'ndan alınan 5 Temmuz 1899 tarihli telgrafın sureti Tesrî-i Muamelat Komisyonu ifadesiyle ekte tarafınıza arzedilmiştir. Musul aşiretleri tarafından kaçırılıp sonradan bölge yönetimi aracılığıyla geri alınarak sahiplerine geri verilen hayvanlar hakkında adı geçen Defrance'ın Büyükelçiliğe abartılı bildirimde bulunduğunu gösteren resmî evrak gönderilmiştir. Defrance'ın Katolik mezhebine girdiklerini işittiği bazı Ermenilere dînî telkinlerde bulunmak düşüncesiyle Çölemerik taraflarına gittiği Büyükelçiliğin ifadesine atfen Hariciye Nezareti'nden gelen yazı incelendiğinde anlaşılmaktadır. Ancak Defrance tarafından bildirilen olayların kendisiyle Nasturî ruhani reisine karşı olan Nemrud(?) tarafından ne şekilde tertip edildiğini ve sorumluluğu bölge memurlarına yüklenmek istenen hoş olmayan durumların bu konuda şikayetçi sıfatını takınan tarafın çıkar sağlamak amacıyla yaptığı kötü niyetli davranışların sonucu olduğu resmî ihbar ve soruşturmaları içeren bu evrakta delilleriyle ortaya konulmaktadır Buna göre büyükelçilik Defrance'ı değiştirmeyi uygun görmezse; konsolosluklarda şifre bulunduğu için Büyükelçiliğe telgrafla yazacağı konuların şifre ile alınıp verilmesine doğal olarak engel olunamayacağı ortadadır. Ancak kendisi ruhban sınıfından iken konsolos vekili sıfatıyla köy köy dolaşarak hükümet yönetimine dokunacak ve fikirleri harekete geçirecek telgraflar göndermesine izin verilemeyeceğinden, Posta ve Telgraf Nezareti de bu konuda uyarıldığından söz edilmiştir. Gereğinin yapılması hakkında daha önceki haberlere cevaben bu konuda yapılan tavsiyelere dayanarak adı geçen vekile mahallî memurlarla iyi ilişkilerde bulunması tavsiye edildiği gibi altı aydan beri de şifre telgraf gönderdiğinin Büyükelçilik tarafından bildirildiği Hariciye Nezareti'nden ifade edilmiştir. Van Vilayeti'ne durum bildirildiğinden ve adı geçen livanın telgrafının içeriği de dikkat çekici olduğundan gereğinin yapılarak bildirilmesi yüksek görüşünüze bağlıdır.

17 Temmuz 1899

Dahiliye Nazırı
Memduh

BOA. A. MKT. MHM. 642/2, 698/16

Dâire-i Hâriciye
Husûsiye

Bugün makamıma gelen Fransa elçisi gümrük tahvilleri üzerine bir ortaklık yapılacağını haber aldığını, bu ortaklığa çoğunlukla Fransız maliye uzmanlarının katılarak yüzde yetmiş beş kadar bir yarar sağlayacaklarının anlaşıldığını, gerçi Ermeni olaylarından dolayı tazminat istemek için kendinden önceki elçi tarafından birçok girişimlerde bulunulduğunu, devleti tarafından kendisinin de buna kesinlikle memur edilmiş olduğunu ancak bu yoldaki taleplerinin padişahın gönlüne hoş gelmediğini bildiğinden, padişaha bağlılık ve sadakatinden dolayı bunu uygun bulmadığını fakat yakında toplanacak Millet Meclisi'nde bu işin sözkonusu edileceğini, baş ağrıtabilecek bazı durumların ortaya çıkacağını, her ne kadar bu tazminat için altmış bin liradan fazla bir meblağ istenmekteyse de bu miktarın kendisine çok göründüğünü, otuz bin lira ile işin görüleceğini ve bu paranın Mösyö Breje(?)'ye kendisi tarafından teşvik ve tavsiyelerde bulunularak daha önce belirtildiği üzere sözü edilen ortaklıktan edinilecek paraya bir miktar zam yaptırılarak ondan ödetilebileceğini, bu tarzı onlar da kabul edip yapacaklarından devlet tarafından ayrıca para verilmesine gerek kalmayacağını, bu yüzden tazminat sözü kaleme alınmadan başka uygun bir isim verilerek bu fazla akçeden otuz bin liranın Paris'te Dışişleri Bakanlığı'na ödenerek bu işe son verilmesinin her açıdan yararlı olacağını, artık kendisinden önceki elçiye yapılan tebliğ gibi yeniden birtakım havaleler yapılarak istenen meblağın ödenmesi konusunda başka çare aranmasına gerek kalmayacağını ifade etmiştir. Arz olunur.

18 Eylül 1899

Hariciye Nazırı
Tevfik

BOA. Y. PRK. HR. 28/4

Bâb-ı Âlî
Dâire-i Sadâret-i Uzmâ
Mektûbî Kalemi

Halep Vilayeti'nden gelen şifreli telgraf

Halep ve Adana Bölgesi Fevkalade Kumandanı Müşir Edhem Paşa'dan gelen telgrafta Halep Fransa konsolosu olup arabuluculuk göreviyle Maraş'a giden ve daha geri dönmeyen Barthélemy'nin Maraş'ta sürekli konsolos olacağı söylentilerinin yayılmış olduğu, bu kişinin Maraş'ta bulunduğu süre içerisinde sergilediği bazı davranış, düşünce ve hareketlerden bahsedilerek kendisinin görevden alınması için şimdiden gerekli girişimlerde bulunulması gereği 12 Mayıs 1896 tarihli telgraf ve 16 Mayıs 1896 tarih ve on üç numaralı yazıyla bildirilmişti. Ayrıca Barthélemy'nin Maraş'ta söylendiği gibi konsolos sıfatıyla sürekli olarak bırakılması mümkün değilse de Fransa Büyükelçiliği böyle bir istek ve girişimde bulunduğu doğacak sakıncanın devlet tarafından cidden gözönünde bulundurulması gereken bir konu olduğunu bildirir, daha önce yazdıklarımın önemini burada da tekrara mecbur olduğumu arz ederim.

10 Haziran 1896

Halep Valisi
Raif

Bâb-ı Âlî
Dâire-i Hâriciye
Mektûbî Kalemi
Aded: 1779

Sadaret Yüksek Makamı'na

Maraş'ta bulunan Fransa Konsolos Vekili Barthélemy'nin uygun-suz hareketlerinden dolayı Fransa Büyükelçiliği'ne gerekli tebligat yapılarak bir an önce görevden alınması yolunda gerekenin yapılması hakkında Sadaret'in daha önceki emir ve yazılarından, Barthélemy'nin hoş olmayan hareket ve müdahalelerinden söz ederek görevden alınması

gerektiğine dair Halep ve Adana Fevkalâde Kumandanı Edhem Paşa'dan alınan yazı ve eklerinin, ayrıca Seraskerlik'ten gönderilen yazının takımıyla gönderildiğine ve gereğinin yapılmasına dair olan 7 Temmuz 1896 tarih ve altı yüz elli altı numaralı Sadaret yazısı tarafımızdan incelenmiş ve bu konuda Fransa Büyükelçiliği'ne tekrar tebligat yapılmıştı. Barthélemy'nin, bildirildiği gibi Maraş konsolos vekili olmadığı, Halep'teki Fransa Konsolosluğu memurlarından olduğu ve tahkikat yapmak üzere geçici olarak orada görevlendirildiği, işlerini henüz tamamlayamadığından geri dönemediği, hatta kendisi hasta olduğundan izin istediği halde görevini tamamlamadığından talebinin yerine getirilemediği, dönüşünün ise kendisine verilen işlerin (görevinin) Osmanlı Hükümeti tarafından onaylanmasına bağlı olduğu, hakkında ileri sürülen şikâyetlerin ve son olaylar sırasında yapılanlara ilişkin Büyükelçiliğine zorunlu olarak işin aslını bildirmesinden kaynaklandığı Fransa Büyükelçiliği'nden bildirilmiş ve gönderilen belgeler iade edilmiştir.

18 Temmuz 1896

Hariciye Nazırı
Tevfik

Bâb-ı Âlî
Dâire-i Hâriciye
Mektûbî Kalemi
Aded: 1006

Sadaret Yüksek Makamı'na

Fransa Hükümeti tarafından memur olarak Maraş'a gönderilen ve uygunsuz davranışlarıyla saldırgan hâli nedeniyle görevden alınmışken bu defa da Maraş konsolos vekili olarak atanan Barthélemy'nin görevinin ertelenmesi için nezaretimizce bir kez daha gayret gösterilmesi Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâ tarafından kararlaştırılmış, gereğinin yapılması ifadesiyle gönderilen Sadaret'in 3 Mayıs 1897 tarih ve iki yüz elli dört numaralı cevap yazısı tarafımızdan incelenmiştir. Daha önceki tebligat üzerine Barthélemy bağlı olduğu hükümet tarafından resmen bu konsolos

vekâletine atanmış olduğundan beratının verilmemesi Fransa Hükümeti tarafından bir çeşit hakaret olarak kabul edebilir. Gerçi kendisinin oradan alınması için şimdilik geçerli bir sebep yoksa da Osmanlı Hükümeti'nin bu konudaki arzusuna uygun olarak başka bir yerde görevlendirilmesi şimdiki resmî sıfatının tanınmasına bağlı olduğundan yakında başka bir konsolosluğa atanmak üzere şu anki memuriyetinin onaylanması Fransa elçisi tarafından ısrarla istenmektedir. Gereğinin yapılması isteğinize bağlıdır.

8 Mayıs 1897

Hariciye Nazırı
Tevfik

Haleb Vilayeti
Mektûbî Kalemi

Maraş Mutasarrıflığı'ndan gelen 1 Ağustos 1897 tarihli şifreli telgrafın sureti

30 Temmuz 1897 (tarihli yazıya) cevaptır. Barthélemy'nin eski mutasarrıf ve dolayısıyla bölge yönetimi aleyhinde göstermiş olduğu öfkeli tavır, adeta düşmanlık dolu davranışlar ve eski mutasarrıf zamanında yapmaktan çekinmediği bazı tecavüzler göz önüne alınırsa zaman aşımı ve şahıs değişikliği nedeniyle ortadan kalktığı Büyükelçilik tarafından kabul edilen sakıncanın her zaman için geçerli olduğu ve resmi bir sınırlama getirilmesi halinde tamamen genişleyeceği ortadadır. İstanbul Hükümeti'nin dediği gibi kendisinin görevden alınmasının Maraş'taki memuriyetinin onaylanmasından sonraya bırakılması ve bu konuda ısrar edilmesinin hikmetini anlamak bize düşmezse de daha sonra Maraş Mutasarrıflığınca da hükümeti rahatsız etmek için Mösyö Barthélemy gibi bir resmi vasıta bulunmayacağı da söz konusu değildir. Kendisinin, hareketlerini kontrol altına alma ve değiştirme kabiliyeti gibi meziyetlerden uzaklığı su götürmez bir gerçektir. Buna örnek olarak küçük bir çocuk olan Ahmed'e karşı olan saldırgan davranışı tavrındaki şiddeti ve tabiatındaki vahşiliği ortaya koymuştur. Bu konudaki ayrıntılar

8 Temmuz 1897 tarihli şifreli telgrafla bildirilmişti. Kendisi dışardan benimle anlaşmaya istekli görünüyorsa da amacı, hakkında daha önceki şikayetler nedeniyle onaylanamayan memuriyeti için uyumlu görünerek benden o yolda olumlu bir görüş almaktan başka bir şey değildir. Çünkü bu kişi Maraş'ta Müslüman olmayan halka karşı kendisine bir merci süsü vermeye çalışmakta ve bu yolda başvuruda bulunan düşüncesizler hakkında bana sözle haberler göndermekteyse de Hariciye Nezaretinin kırk altı numaralı ve 23 Mayıs 1897 tarihli umumî yazısıyla bütün ayrıcalık isteyenler nazik bir şekilde reddedilmektedir. Bununla birlikte Barthélemy, bölge yönetimi ve Osmanlı askerleriyle müslüman halk için olanca gücüyle iftiralarda bulunmaya çalışmaktadır. Allah göstermesin eline geçerse hükümeti meşgul edecek bazı problemler çıkarıncaya kadar gayret göstereceği gidişattan anlaşıldığından düşüncesi, kalemi ve tarzı iyi niyetli olmayan bu kişinin geçici de olsa memuriyetinin onaylanması Maraş için her açıdan ve her zaman için sakıncalıdır.

Makâm-ı Seraskerî

Mektûbî Kalemi

494

Beşinci Ordu Müşiriyeti'nden gelen telgrafta Fransa Hükümeti tarafından konsolos vekili olmak üzere Maraş'a gönderilen ve Osmanlı Hükümeti tarafından bildirilen bazı sakıncalara dayanılarak henüz memuriyeti onaylanmamış olan Barthélemy'nin karışıklık çıkarma eğilimli ve Osmanlı Devleti için fazlasıyla kötü düşünceli bir kişi olduğu, önceden beri Osmanlı hükümeti, Müslüman halk ve Osmanlı askerleri aleyhinde iftiralarda bulunduğu ve Konsolosluğa Hıristiyanlar için bir merci süsü vermekle birlikte bazı düşüncesiz Ermenileri Müslümanlar aleyhinde kandırmak gibi tahriklerden geri durmadığı, gerçi mutasarrıf paşa ile anlaşmasına meydan veriliyorsa da Maraş'ta memuriyetini ve ikametini sürdürmesi sakıncalı olduğundan bir an önce oradan uzaklaştırılması yolunda gereğinin yapılması Maraş Kumandanlığı'ndan telgrafla belirtilmiş olduğu bildirilmektedir. Gerçekten bu özelliklere sahip yabancı bir memurun memuriyetini sürdürmesi yüzünden doğacak

sakıncalara dayanarak bölgeden gelecek haberlere göre kendisinin hemen Maraş'tan uzaklaştırılması konusunun acilen ele alınması gerektiği bildirilmiştir. Buna göre gereğinin yapılarak bildirilmesi görüşünüze bağlıdır.

21 Ağustos 1897

Serasker

Rıza

Bâb-ı Âlî
Dâire-i Hâriciye
Mektûbî Kalemi
Aded: 2485

Sadaret Yüksek Makamı'na

Maraş Fransa Konsolos Vekili Barthélemy'nin bugünlerde vilayet içerisinde dolaşmasının bölge memurlarınca şüpheyle karşılandığı Halep valiliğince de bilinmektedir. Öteden beri görülen uygunsuz davranışlarından dolayı oradan alınması için girişimlerde bulunulmasının padişah buyruğu gereği olduğunun belirtildiği ve gereğinin yapılarak bildirilmesi ifadesini içeren 23 Eylül 1897 tarih ve dokuz yüz doksan yedi numaralı Sadaret yazısı tarafımızdan incelenmiştir. Daha önce de yapılan uyarılara dayanılarak bu konsolos vekilinin azli konusunda zaten Fransız Dışişleri Bakanı nezdinde gerekli girişimlerde bulunulduğu, bu konuda yakında uygun bir sonuç alınacağına kuvvetle umulduğu ve gecikmenin Dışişleri Bakanının şu günlerde Paris'te olmamasından kaynaklandığına dair Paris elçisinden alınan 27 Eylül 1897 tarih ve dört yüz yetmiş dokuz numaralı telgrafın tercümesi, bu konuyla ilişkin 27 Ağustos 1897 tarihli Sadaret yazısıyla gönderilmiş olan evrakın iadesiyle birlikte sunulmuştur.

28 Eylül 1897

Hariciye Nazırı

Tevfik

Bâb-ı Âlî
Dâire-i Sadâret
Âmedî-i Divân-ı Hümâyûn
715

Maraş Fransız Konsolosu Barthélemy'nin bazı bölgeleri gezerek Ermenilerin fikirlerini bozmak için nasıl çalıştığına ve kendisinin orada bir dakika bile bulunmasının sakıncalarına dair Halep Vilayeti'nden gelen telgraf ekte sunulmuştur. Barthélemy'nin oradan uzaklaştırılması hakkında padişah buyruğu gereği yapılmış olan girişimlerin üzerinde durularak acilen neticesinin yazılması Hariciye Nezareti'ne bildirilmiş, gelişmelerden vilayetin de haberdâr edildiğinin padişaha arzı uygun görülmüştür.

9 Ekim 1897

Sadrazam
Rifat

Bâb-ı Âlî
Dâire-i Sadâret-i Uzmâ
Mektûbî Kalemî

Halep Vilayeti'nden gelen şifre telgraf

Zeytun Kaymakam muavininin bildirdiğine göre Maraş Mutasarrıflığı'ndan alınan telgrafta: Mösyö Barthélemy Zeytun'a gelmiş, görüşme esnasında İslam ahalinin silahlı ve Hıristiyanların silahsız olduklarını, İslamların saldırılarını sürdürdüklerini, sataşma esnasında ve karışıklığın ardından Elbistan, Kızılöz, Çukurhisar ve Göksun'da öldürülen Ermenileri belirtmiştir. Kendisine olayların oluş şekline dair ikna edici cevaplar verilmiş ve bir dereceye kadar susmak zorunda bırakılmıştır. Barthélemy tarafından fikir ve niyetinin anlaşılması amacıyla yanına gönderilen Nazaret Çavuş'a kargaşada esir olan askerlerin Zeytun'u yakmaya kalkışmış oldukları halde ahalinin onları kurtarmış olduğu, yerlilerin dışarı gidip gelemedikleri, hükümetin Hıristiyanların silah taşımalarını engellediği halde İslamlara silahsız gezmelerini tenbih ettiği ve Hıristiyanlardan orada ölenlerin

katillerinin görünürde yakalanarak Maraş'a gönderildikleri halde İslam ahali tarafından bunlara yardım ve bahşış verenlerin salıverildiğine dair bir takım sorular sorulmuştur. Sözü edilen şahsın görev harici bu gibi ifade ve itirazlarda bulunmasının yaradılışından kaynaklanan düşmanlık olduğu, kendisinin bu şekilde dolaşmasının idare açısından son derece tehlikeli olacağı, Göksun ve Andırın taraflarına da gideceği haber alındığından derhal kaymakam vekaletinde bulunmak üzere Tahrirat müdürünün Göksun'a gönderileceği, Barthélemy'nin Ermenileri silahlandırma fikrini yayarak dolaşmasının engellenmesi gerektiği bildirilmiştir. Sözü edilen şahsın daha önceki hareket ve tavırları muhtelif tarihlerde telgraf ve yazılarla ayrıntılı olarak bildirildiğinden bunun bir dakika bile oralarda kalmasının sakıncaları tekrar bildirilmiştir. Gereğinin yapılması görüşünüze bırakılmıştır, arz olunur.

8 Ekim 1897

Halep Valisi
Raif

Makâm-ı Seraskerî
Mektûbî Kalemi

Maraş'ta kendisine Fransız Konsolosu süsünü vermekte olan Mösyö Barthélemy'nin Elbistan taraflarında sergilediği tutum ve davranışlar hakkında Halep ve Adana Fevkalade Kumandanlığı Vekaleti'nden gelen telgraf üzerine durum 12 Ekim 1897 tarihli hususi yazıyla bildirilmiştir. Sözü edilen şahsın Ferniz taraflarına giderek o bölgede bulunan Ermeni köylerindeki ahali arasında eli silah tutan kaç tane erkek nüfus bulunduğunu araştırdığına, ve daha başka zarar verici girişimlerde bulunduğu dair bazı bilgi ve araştırmaları içeren Kumandandanlık vekaletinden gelen telgraf sureti sunulmuştur. Bâbîâlî'ye de bilgi verilmesi uygun görülmüştür.

16 Ekim 1897

Serasker
Rıza

Makâm-ı Seraskerî
Mektûbî Kalemi

Adana'da bulunan Adana ve Halep Fevkalade Kumandanı Ferik Ali Muhsin Paşa'dan gelen 15 Ekim 1897 tarihli şifreli telgraf sureti

Ferniz'e gittiği daha evvel bildirilen Maraş Fransız Konsolosu Barthélemy Ferniz'e varışında oradaki ve etraftaki Ermeni köylerin ahalisini çağırarak bunlardan ne kadarının erkek ve ne kadarının kadın olduğunu ve silah kullanmaya gücü yeten kaç kişiyi bulabileceğini açıkça soruşturmuştur. Bu bölge ile Göksun ve havalisindeki Ermeni köylerinden bir çok kişi gelerek yardım suretiyle sağlamış oldukları erzakları hükümetin onlardan vergi adıyla sözde zorla almakta olduğu şikayetinde bulunmuşlardır. Civar köylerin Hıristiyan ileri gelenleri ile halk tabakasını yanına davet ederek gizlice kendileriyle konuşmuş ve yine gece söz konusu köyün erkek ve işe yarar ahalisinin nüfuslarını elindeki deftere kaydetmiştir. Ahlal'daki (?) İslamların silah taşımaya rağmen Hıristiyanların engellenmesinin sebepleri ve buna benzer asayiş ihlal ettirecek pek çok faydasız soruşturmada bulunmuş, buradan da Göksun yönüne hareket etmiştir. Daha önce verilen talimat üzerine Barthélemy'ye hürmeten refakatine verilip gizlice durumunu araştırmakla görevlendirilen Zeyton Polis ve Ferniz nahiyesi müdürü tarafından alınan rapora dayanarak Zeyton Kumandanlığı'ndan gelen telgrafta bildirilen malumat arz olunur.

Bâb-ı Âlî nezdinde
Fransa Büyükelçiliği

Fransa'nın Maraş konsolos yardımcısı; Ermeni Protestan Metcherian'ın, ikisi jandarma kılığında onbeş silahlı kişi ile birlikte M. Barthélemy'nin çıkışını beklemek üzere iki defa konsolosluğun kapısına geldiğini ve şahitler huzurunda yetkililerin onu öldürmesi için kendisine çağırarak emir verdiğini bildirmektedir.

Fransa Büyükelçiliği, Bâbîâlî'den mahalli yetkilileri derhal düzeni sağlamaları ve Maraş'taki konsolos yardımcısının güvenliğini temin etmeleri için gerekli tedbirleri almaları yönünde harekete geçirmesini istemektedir.

Bundan böyle Maraş'ta meydana gelecek her olayın sorumluluğu Bâbîâlî'de olacaktır.

22 Ekim 1899

Bâb-ı Âlî
Dâire-i Hâriciye
Mektûbî Kalemi
Aded: 2386

Sadaret Yüksek Makamı'na

Metcherian adlı Protestan bir Ermeninin ikisi kılık değiştirmiş jandarma olmak üzere on beş kişiyle Maraş Fransa Konsolos Vekili Barthélemy'nin çıkışını beklemek üzere iki defa konsolosluğun kapısına geldiği ve Barthélemy'yi öldürmek için memurlar tarafından emir verilmiş olduğunu şahitler huzurunda söylediği konsolos vekili tarafından Büyükelçiliğe bildirilmiştir. Bunun üzerine Fransız Büyükelçiliği'nden huzur ve güvenliğin derhal sağlanarak Barthélemy'nin korunması için gerekli tedbirlerin alınması hususunun bölge memurlarına emredilmesi istenmiştir. Ayrıca o bölgede çıkması muhtemel tüm olaylardan Osmanlı Hükümeti'nin sorumlu tutulacağı da ilave edilmiştir. Hükümet memurlarının böyle kışkırtmalarda bulunmayacakları bilindiğinden bunun serseri tarzında bazı kişilerin hareketleri olarak kabul edilmesi gerekeceği Fransa Büyükelçiliği baştercümanına cevap olarak bildirilmiş ve buna da Barthélemy'nin kötü hal ve şöhretinin sebep olmasının doğal olduğu, defalarca talep edildiği gibi kendisinin bir an önce buradan alınması gerektiği belirtilmiştir. Bunun üzerine büyükelçilik tercümanı, elçinin bu konuyu Paris'e yazdığını, Barthélemy'nin yakında oradan alınacağını ifade etmiştir. Bu yüzden şu sıralar bir olay çıkmasına

meydan verilmemek üzere bu konuda telgrafla bölgeye gerekli emirlerin verilmesi Sadaret'in isteğine bağlıdır.

22 Ekim 1899

Hariciye Nazırı

Tevfik

BOA. A. MKT. MHM. 651/17
Y. MTV. 168/65
Y. A. HUS. 377/54
HR. SYS. 2793/12

49

Dahiliye Nezareti'nin 12 Eylül 1900 tarihli yazısının sureti

Devletlü efendim hazretleri

8 Mart 1900 tarihli yazıma ektir. Antep'te Fransisken Manastırı'nda bulunan sakıncalı belgelerle armalı bir mühürden dolayı bu manastır rahiplerinden Peder Sanbeto'nun Antep Savcılığınca sorgulanmasına gerek görülmüştür. Bu konuda düzenlenen celp kağıdı usulüne uygun olarak kendisine tebliğ edilmek üzere yazıyla Halep Fransa Konsolosluğu'na gönderilerek iki defa da tekit edildiği halde sözkonusu celp kağıdının mühürlü nüshası geri gönderilmemiş ayrıca adı geçen şahıs da mahkemeye gönderilmemiştir. Bu meseleden dolayı Antep kazasınca tutuklanan Turaboğlu Serkis'in mahkum olduğu, beraatı da yukarıda adı geçen rahibin sorgusuna bağlı olduğundan, Serkis'in de sürekli olarak hükümete başvurarak sızlandığından söz edilerek Sanbeto'nun mahkemeye gönderilmesi için Büyükelçilik aracılığıyla Konsolosluğa gerekli tebligatta bulunulması Halep Vilayeti'nden bu kez alınan telgrafta belirtilmiştir. Gereği yapılarak sonucun bildirilmesi lüzumunun tarafınıza bırakıldığı Tesrî-i Muamelat Komisyonu'ndan ifade edilmiştir.

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Sayı: 39837/73

3 Kasım 1900

Fransa Büyükelçiliği'ne sözlü nota

Halep Vilayeti genel valisinin telgrafına göre, bu yerleşim biriminde oturmakta olan Fransa konsolosu Antep'teki Fransisken Manastırı'nda görevli Peder Sanbeto'yu bu ildeki sorgu yargıcına göndermeyi reddetmektedir.

Adı geçen manastırda ele geçirilmiş olan mühür ve belgelerle ilgili davanın mahkemesini engellemeye yönelik olan bu red, bu davada sanık sıfatıyla tutuklu bulunan Turaboğlu Serkis isimli birinin haklı olarak şikayetini de sebep olmaktadır.

Hariciye nazırı, bu durum karşısında, Fransa Büyükelçiliği'nden Halep'teki konsolosuna Peder Sanbeto'nun geciktirilmeden sorgu yargıcının huzuruna çıkarılması hususunda gerekli emirleri vermesini rica etmektedir.

Bâb-ı Âlî nezdinde
Fransa Büyükelçiliği
Sayı: 105

Pera, 7 Aralık 1900

Sözlü nota

Bâbîâlî, Elçiliğimize 3 Kasım tarihinde Peder Sanbeto ile ilgili bir nota göndermiştir. Bu isteğe cevap vermek için Elçiliğimiz, Fransa'nın Halep Konsolosluğu'na, bu din adamının sorgu yargıcının karşısına çıkarılması hususunda gerekli talimatları iletmiştir.

Sayın Pognon'un elçiliğimize verdiği bilgiye göre Peder Sanbeto artık Antep'te değildir ve durumdan mahalli yetkililer de haberdar edilmiştir. Kendisi halihazırda Kudüs'te ikâmet etmektedir. Bu durum karşısında Bâbîâlî Peder Sanbeto'nun adalet önüne tanık olarak çıkarıl-

masını arzu ediyorsa, Fransa'nın bu ildeki Başkonsolosluğu da dahil olmak üzere bu meseleyle ilgili Kudüs'teki mahalli yetkililere de talimat verebilir.

BOA. HR. SYS. 2793/28

50

Fransa Devleti Maslahatgüzarı Mösyö Bapest(?) dün ikinci defa olarak bağlı olduğu hükümetten aldığı emir ve talimat üzerine Patrik Ormanyan Efendi'nin yanına gelmiş, Bitlis vilayetinin bazı yerlerinde uygunsuz haller meydana gelmesi, bir hayli Ermeni'nin öldürülmesi ile ilgili kendisinin özel bilgilerine başvurmuştur. Şimdiye kadar ne gibi teşebbüslerde bulunulduğunu sormuş ve henüz bulunmamış ise bir an evvel girişimde bulunmasını tavsiye etmiştir. Patrik meydana geldiği belirtilen uygunsuzluğun üzerinden şimdiye kadar hayli zaman geçtiğini ve bir çok yazışmada bulunulduğu halde bu gibi bir olaydan bahs olunmadığından aslı olmayacağını ve bundan dolayı hiçbir teşebbüs ve tahkikata lüzum olmadığı cevabını vermiştir.

Kulları

Dâire-i Hâriciye
Husûsiye
488

Fransa Müsteşarı Mösyö Bapest'(?)'in Ermeni Patriği Ormanyan Efendi'nin yanına giderek Bitlis vilayetinin bazı mahallerinde uygunsuz haller meydana geldiğini ve bir çok Ermeni'nin katledilmiş olduğunu belirtip bu konuda ne gibi teşebbüslerde bulunulduğunu sorduğu haber alınmıştır. Bahsi geçen maslahatgüzar bu işe dair tahkikat yapılmasına lüzum görmüş ise Büyükelçiliğin bu gibi durum ve meselelerde resmî müracaat yeri nezaretimiz olduğuna göre kendisinin esasen bizden durumu sorması gerekirdi. Bununla beraber Patriklik'te bulunan zatın milliyete göre taraf tutması ihtimali bulunmadığından adı geçen müsteşarın şu yolsuz muamelesinden dolayı protesto edilmesi lazım

geleceğini, çıkan padişah iradesinin içeriğine uygun olarak tebliğ buyurulduğunu bildiren ve elimize ulaşmış olan 5 Ekim 1901 tarihli ve dört bin beş yüz otuziki numaralı özel yazınız tarafımdan incelenmiştir. Padişahın her emir ve buyruğunu yerine getirmek zaruridir, ancak şu aralık Fransa Hükümetiyle resmî ilişkiler kesildiğinden adı geçen müsteşara karşı yapılacak protestonun bir açıklaması olamayacağından patriğin bu şekilde ecnebilerle konuşmaya girişmekten kesinlikle sakınması ve soru sorulduğunda nezaretimize müracaat olunması lazım geleceğini belirtmekle yetinmesi hakkında kendisine gerekli uyarılarda bulunulması hususunun Adliye ve Mezahib Nezareti'ne yazılı emir olarak bildirilmesi görüşünüze bırakılmıştır. Emir ve ferman emir sahibinindir.

5 Ekim 1901

Hariciye Nazırı
Tevfik

BOA. Y. PRK. HR. 31/53

51

Bâb-ı Âlî
Dâire-i Hâriciye
Mektûbî Kalemi
Aded: 2649

Sadaret Yüksek Makamı'na

Diyarbakır'da Müslüman halk arasında gayrimüslim ahali aleyhine çatışma hazırlıkları yapıldığına ve Hıristiyanların korku içinde bulunduğu ilişkin Fransa elçisinin ifadeleri üzerine yapılan tebliğe cevap olarak Diyarbakır Vilayeti'nden alınan telgraf takdim edilmiştir. Bu telgrafta Diyarbakır'da asla öyle bir durumun ortada olmadığı, rahat ve huzur içinde herkesin işiyle gücüyle meşgul olduğu, Fransa konsolos vekilinin büyükelçiliğe verdiği bilginin düzmece ve Konsolos Tercümanı Kasabyan Artin adlı Ermeni fesatçının uydurmasından ibaret olduğu ve söz konusu şahsın daha evvel de fesatçılık yaptığı bildirilmiştir. Bu

durum karşısında böyle bir şahsın Konsolosluk'ta bulunmasının Büyükelçilik tarafından da uygun görülemeyeceği belli olduğundan ve ülkenin asayışı aleyhinde yalan haberler uydurup yaymış olması açısından da Osmanlı Hükümetince değiştirilmesi talebi gerekli görülmüştür. Büyükelçilik nezdinde girişimde bulunularak söz konusu şahsın oradan hemen uzaklaştırılmasının, çıkan padişah emri gereği olduğu, gereğinin süratle yapılması ifadesini taşıyan ve ekte sunulan 9 Ocak 1902 tarihli Sadaret yazısı tarafımızdan incelenmiştir. Padişahın emir ve buyruğuna uygun olarak Fransa elçisine gerekli ve uygun tebligat yapılmıştır. Elçi ifadesinin bir şikayet tarzında olmadığını ancak iyi niyetli bir uyarı kabiline olduğunu, genel asayişin korunması amacına yönelik olduğunu ve daha önce kendisine yapılan tebligat üzerine konsolos vekiline yaptığı uyarılara aldığı cevapta bu bilgilerin bir kısmının oradaki İngiliz konsolosundan, İngiliz konsolosunun da sözde vilayet valisinden aldığını bildirdiğini ve ne olursa olsun bu bilginin kaynağı hakkında yapmakta olduğu araştırma sonucunda sebep olanın şiddetli surette cezalandırılacağını, tercümanın orada geçici olarak bulunduğunu, yakında yeni görev yeri olan Maraş'a gideceğini ve sekiz güne kadar bizzat yanıma gelerek bu konuda alacağı tedbirleri bildireceğini ifade etmiştir.

11 Ocak 1902

Hariciye Nazırı
Tevfik

Bâb-ı Âlî
Dâire-i Sadâret
Âmedî-i Dîvân-ı Hümâyûn
1156

Diyarbakır'da Müslüman halk arasında gayrimüslim ahali aleyhine çatışma hazırlıkları yapıldığı ve Hıristiyanların korku içinde buldukları hakkında Fransız konsolos vekilinin Büyükelçiliğe verdiği bilginin düzmece ve Konsolosluk Tercümanı Kasabyan Artin adlı bir Ermeni fesatçının uydurması olduğu anlaşılmıştır. Böyle bir kişinin Konsolos-

luk'ta bulunması Fransa Büyükelçiliği tarafından da uygun görülemeyeceğinden sözü edilen şahsın oradan alınması konusundaki padişah buyruğu Hariciye Nezareti'ne bildirilmiştir. Bu konuda yapılan tebliğe cevap olarak Fransa elçisinin, söylediği sözlerin şikayet tarzında olmadığına, iyi niyetli bir uyarı kabilinden olduğuna ve bu bilginin kaynağı hakkında yapılan araştırmanın sonucunda sebep olanın şiddetli bir surette cezalandırılacağına, tercümanın orada geçici olarak bulunduğuna yeni görev yeri olan Maraş'a gideceğine ve alacağı önlemleri yakında bildireceğini ifade ettiğine dair nezaretten gelen yazı sunulmuştur. Böyle fesatçı bir kişinin Maraş'ta görevlendirilmesi de uygun olmayacağından kendisinin Maraş'ta memur edilmemesinin gerekeceği Nazır paşaya bildirilmiş, padişaha da arzı uygun görülmüştür.

14 Ocak 1902

Sadrazam
Sait

BOA. Y. A. HUS 424/10

52

Osmanlı İmparatorluğu Büyükelçiliği
Numara: 19897/72

Paris, 8 Şubat 1902

Hariciye Nazırı Ekselans Tevfik Paşa'ya

Konu: İhtilalci Ermeniler

Sayın Bakan,

Marsilya Başkonsolosumuzun Kiği kazasında tertiplenecek olan ve Erzurum'a kadar da yayılma tehlikesi bulunan hadiseler hakkındaki bir raporunu bilgi için ekte ekselansınıza gönderiyorum.

Ekselansınızdan en derin saygılarımı kabul etmenizi istirham ederim.

S. Münir

Sayı: 1903/380

Marsilya, 3 Şubat 1902

*Türkiye'nin Marsilya Başkonsolos Vekili Nissim Efendi'den
Münir Bey'e*

Suret

Ermenilerle ilgili araştırmalarımın devamı niteliğinde olan sonuçları ekselansınıza ulaştırmaktan şeref duymaktayım.

Güvenilir olduğuna inandığım kaynaklara göre, Sivas vilayetine bağlı Kiğı kazası ciddi olaylara sahne olacaktır.

Bu kazada tertiplenen büyük ayaklanma, Erzurum'a kadar da yayılacaktır.

İki yüz elli Batum ve Kars Ermeni militanı, büyük bir kısmı Bitlis'te saklanan yirmi bin bombanın hazırlanmasıyla bu harekete faal bir şekilde iştirak edeceklerdir.

İsyanın tarihi kesinleşmemiştir, ancak bana teyid edildiğine göre; Ermeniler, bu projelerini, Kiğı kaymakamından hoşnut olmayan Ermenileri cesaretlendirerek içinde bulunduğumuz Şubat ayının sonunu geçmeyecek bir sürede gerçekleştirmeyi hesaplamaktadır.

Bana intikal eden, üzerinde durulmaya değer bütün bilgileri, ekselansınızın yüksek dikkatine sunacağımı ifade etmek isterim.

Hoşçakalınız.

BOA. HR. SYS. 2794/6

53

**Yıldız Sarây-ı Hümayûnu
Başkitâbet Dâiresi**

Van Vilayeti'nden şifre telgraf

Gizlidir

Fransa'da bulunan Ermeniler Fransa Dışişleri Bakanının huzuruna çıkarak diğer devletler gibi Fransa Hükümeti tarafından da bir konsolos

memuru Bitlis'te bulundurulmasını rica etmişlerdir. Bunun üzerine adı geçen Bakan Musul konsolos memurunun Siirt, Bitlis ve Muş'a uğrayarak Van'a kadar bir seyahatte bulunma emrini vermiştir. Musul konsolos memuru şimdi ya Bitlis'te veya Muş'ta olacaktır. Arzolunur.

28 Ağustos 1902

Van Valisi
Tahir

BOA. Y. MTV. 233/80

54

Bâb-ı Âlî
Dâire-i Umûr-ı Dâhiliye
Tesrî'-i Muâmelât Komisyonu

Erzurum Vilayeti'nden gelen şifreli telgrafın suretidir.

Fransız konsolosuyla İngiliz konsolos vekili ayrı ayrı makamıma gelerek Erzincan'a iki saat mesafede bulunan Şuha Manastırı'na Kürt elbisesi giymiş yerli yedi Müslümanın girip sekiz Ermeni'yi yaraladıklarını, bunlardan dördünün ağır yaralı olduğu haberini aldıklarını söyleyerek durum hakkında açıklama yapılmasını istediler. Olayın kesinlikle doğru olmadığını, vilayetin her yerinde kamu emniyet ve huzurunun mevcut olduğunu cevaben ifade ettim. Ardından tekrar başvurarak çeşitli kaynaklardan bilgilerin doğruluğunun iddia edildiğini ifade ettiler. Olayın kesinlikle aslı ve esasının olmadığını, hattâ iki aydan beri gece ve gündüz adı bir suç bile işlenmediği halde bu gibi söylentilerin nasıl bir özel maksada dayandığını uygun bir dille anlatarak madem ki, kendilerine bu konuda bilgi verenler olayın doğruluğunu iddia edebiliyorlar, öyleyse olay günü yaralanan Ermenilerin isimlerini şahıs şahıs açıklamaları gerekir diyerek bu gibi yalan haberleri ulaştırırlar hakkında vilayet tarafından bilgi alınmış olsa gelecekte bu türlü olayların önlenileceğini düşündüğümü söyledim. Sonradan Fransız konsolosu bu söylentinin gerçek olmadığına inandığını sözlü olarak ifade etmiş, İngiliz

konsoles vekilinin de bu defa gönderdiği yazıda rivayetin esassız ve bile bile uydurulmuş olduğuna artık tamamen inandığını söyleyerek yapılan müracaattan dolayı özür dilemiş, ayrıca böyle gerçek dışı olayları kimlerin bile bile uydurduğuna dair alabileceği bilgileri, bunların ciddi biçimde cezalandırılması için hükümete haber vermeyi bir görev saydığını bildirmiş ve her ikisi de büyükelçiliklerine durumu bu şekilde bildirdiklerini ilaveten açıklamışlardır. Bu konu bilgilerinize arz olunur.

28 Ağustos 1903

BOA. HR. SYS. 2795/43

55

Bâb-ı Âlî
Tercüme Odası
Numara:117
Tarih:19 Temmuz 1904

Ermeni işlerine dair Millet Meclisi'nde yapılan konuşmalar üzerine Fransa Hükümeti nezdinde ne gibi girişimlerde bulunulduğunun ve Paris gazetelerine ne şekilde reddiyeler yazdırıldığının bildirilmesini isteyen 23 Haziran 1904 tarihli ve 120 numaralı telgrafa cevap

Hariciye Nezareti'ne 27 Haziran 1904 tarihiyle Paris Büyükelçiliği'nden gelen 187 numaralı yazının tercümesidir.

Ermeni işlerine dair Millet Meclisi'nde yapılan konuşmalar üzerine Fransa Hükümeti nezdinde ne gibi girişimlerde bulunduğumun ve Paris gazetelerine ne şekilde reddiyeler yazdırdığının bildirilmesini isteyen ayın yirmi üçü tarihli ve yüz yirmi numaralı nezaretinizin telgrafını aldım. Mösyö De Pressensé tarafından soru sorulmasının ardından Mösyö Delcassé ve diğer Fransız Hükümeti ileri gelenleri ile yaptığım görüşmede Mösyö De Pressensé tarafından Millet Meclisi'nde dile getirilen durumun doğru olmadığını anlattım. Daha sonra köylerin

tahribinin ise bu karışıklığı hazırlayan Ermeni ihtilalcileri tarafından yapıldığını söylemek gerekeceğini göstermek ve kanıtlamak için nüshası ekteki yazıyı Hariciye Nezareti'ne gönderdim. Diğer taraftan kendileriyle dostluk ilişkilerinde bulunduğum Osmanlı Devleti'nin iyiliğini isteyen vekillerden nüfûzlu üç kişiye de işin ayrıntılı bir özetini verdim Bunun için Saray'dan aldığım ayrıntılı bir telgrafla nezaretin mükerrer yazılarının içeriğinden alıntılar yaptım. Söz konusu vekiller bu fezlekeyi durumun gerçekliğini ortaya koymak için arkadaşlarından bir çoğuna okuyacaklarını bana kesin olarak söz verdiklerinden Mösyö De Pressensé ile dostlarından bazılarının girişimlerinin hiçbir neticeye varmayacağını kuvvetle zannediyorum. Bundan başka bu vekiller yine bağlı buldukları partilerce sahip oldukları nüfûz sayesinde münakaşanın gerçekleştiği gün konuşmaların uzamasına ve diğer beş konuşmacının Sason olayları hakkında konuşmalarına engel olmayı başarmışlardır. İş bu olaylar hakkında Paris gazetelerine yazdırıp yayınladığım reddiyeler ekte takdim kılınmıştır. Gazete tahsisatının düzenli olarak ödenmesi hakkındaki daha önce yaptığım istek Bâbîâlî tarafından olumlu görülseydi bu konuda daha geniş yayında bulunabilirdim. Bu konudaki girişim ve çalışmalarım bunlardan ibaret olup gelecekte de bu şekilde harekette bulunacağım aşikardır. Arzolunur.

'Liberte' gazetesinde 'Muş Karışıklıkları' başlığıyla yazılı bölümün tercümesidir.

Batı kamuoyu son Ermeni olayları hakkında yayılan kasıtlı söylentilere ve coşkuya kapılanlara son derece temkinli yaklaşarak isabet kaydetmiştir. Gerçekte şurası hatırdan çıkarılmamalıdır ki ulaştırma ve haberleşme araçlarından mahrum olan bu dağlık bölgeden sağlıklı bilgi alınması gayet zordur. Gelen bilgi kimi zaman kendi isyan hareketlerini haklı göstermeye çalışan asiler tarafından kimi zaman da acınacak durumlarının gittikçe daha kötü bir hal almasından daima korku ve endişe içinde bulunan, kafaları karma karışık olan ahali tarafından değiştirilmekte veya büyütülmektedir. Avrupa'ya gelen telgraflar doğal olarak bu kötümser duyguların yansımaları olduğundan genellikle bu

telgraflarda hikaye olunan durum ve olaylar doğru değildir. Şimdi olaylar hakkında doğru bir yargıya varılabilmesi için olay yerinde mahalli ve resmi görevliler veya Avrupa devletlerinin oralardaki görevlilerince yapılan araştırma sonuçlarının beklenmesi doğru ve tedbirli davranmak esasına uygun ve iyi niyetli bir yaklaşım olur. Bugün bu araştırmanın ilk sonuçları bilgimiz dahilindedir. Bu sonuçlar mahalli görevliler ve askerler tarafından zulüm ya da öldürme gibi davranışlarda bulunulmadığını, olayın mahalli bir isyandan ve daha doğrusu bir takım eşkiyalık hareketlerinden ibaret olduğunu, bunların diğer bütün Avrupa devletlerinin de yaptıkları gibi Osmanlı Hükümeti tarafından engellenip uzaklaştırıldığını şimdiden göstermekte ve ortaya koymaktadır. Doğruluğuna hiç kimsenin itirazı olmayan araştırma dosyasından anlaşılacağı üzere belirli bir meskenleri olmayan bir takım Ermeni çeteleri Osmanlı ülkesinde ve özellikle de Muş civarı ile Talori vadisinde yağmalama olaylarında bulunmak için İran'dan ve Kafkasya ötesinden gelmişlerdir. Kulp ve Akçerin (?) köylerini tahrip ettikten sonra yaklaşık sekiz yüz kişi kadar oldukları halde Gelikozan köyüne doğru gitmişler ve yolda buldukları hayvanları ve erzakı zorla ele geçirerek en çok Helin ile Guzanaguart (?) köylerindeki bütün evleri ve hatta Hıristiyanlara ait evleri bile yakmışlar, bir genç kızın ırzına geçtikten sonra boğmuşlar sonra Laçkan (?) köyüne saldırarak orada on dokuz Müslümanı öldürmüşler veya ağır surette yaralamışlar, iki haneyi ve Gülmansur ismindeki civar bir köyde de on sekiz haneyi yakarak bütün erkek ahalisini beraber götürmüşler ve Keligenç (?) de onbeş haneyi yakmışlardır. Bitlis valisi böyle bir alçaklığı haber alır almaz dört tabur asker ile bir bölük süvari jandarma ve bazı adliye görevlileri eşliğinde piskopos ve Hıristiyan cemaatinin ileri gelenlerini olay yerine göndermiş ve bunlara ihtilalcileri teskin için emir vermiştir. Bu heyet Ermenilerin çeşitli rezilliklere kalkıştıkları Laçkan (?) köyüne gitmek üzere Kızılağaç'tan hareket etmiştir. Köy girişinde bir kolunu kurşun alıp götürmüş olan bir Kürd'e tesadüf edilmiş daha ileride dört jandarma ile bir Kürd'ün yaralı olarak yerde yattıkları görülmüş ve biraz daha ötede de diğer bir Kürd'ün cesedi bulunmuştur. Yaralıların tedavileri sırasında

heyet çete reisleri yanına gitmiş, Padişahın merhametine nail olacakları vaadiyle bir karara varmaları için sözü edilen şahıslara sekiz saat süre verilmiştir. Bu süre güneş batımında son bulduğundan heyet ile eşkiya arasında haberleşmeye aracı olan Ermeni papazının gelmesi ertesi sabaha kadar beklenilmiştir. Ancak bu bekleyiş boşa çıkmış ve o zaman Şinik ve Simal köyleri üzerine yürümeleri için üç tabura emir verilmiştir. Köyün girişinde bir çeşit tabya inşa edilmiş, askerler yaklaştığı anda asiler evleri yakıp askerlerin üzerine ateş ettiklerinden askerler de mecburen karşılık vererek köyü işgal etmişlerdir. O zaman Kızılağaç papazı kumandanın yanına gelerek vazifesinde başarılı olamadığını ve Ermenilerin tebligatını dinleyecekleri yerde aksine kendisini tutukladıklarını naklen anlatmıştır. Tarafların kayıplarına dair kumandanlardan henüz raporlar gelmemiştir.

Aurone gazetesinde 'Osmanlı ülkesi işleri' başlığı ile yer alan makalenin tercümesidir.

Aşağıda bahsi geçen muhtıra Osmanlı Büyükelçiliği tarafından tarafımıza tebliğ olunmuştur:

İsyancılar hakkında tutulan evraktan bugün elde edilen verilere göre son zamanlarda Sason ve Bitlis civarlarında meydana gelen isyan hareketi Hınçakist Komitesiyle yabancı memleketlerdeki diğer Ermeni komiteleri tarafından uzun zamandan beri hazırlanmıştır. Osmanlı Hükümeti, zamanında bu tahriklerden haberdar olmuş, Ermeni patriği vasıtasıyla söz konusu bölgede oturan Ermenilere akıllıca hareket etmeleri konusunda nasihatlerde bulunmuş ve bunların ihtilalcilerin kışkırtmalarına karşı korunmalarını Osmanlı görevlilerine emir ve tenbih etmiştir. Bu ikna vasıtalarından istenilen sonuç alınamamış, isyancılara istenilen hususların anlatılması için yanlarına önderliğinde kendi mezheplerine mensub bir papaz bulunduğu halde bir hayli Ermeni ileri geleni gönderilmesine lüzum görünmüştür. Bu nasihatlerden de sonuç alınamamış ve asilerin silahlı tecavüzlerinden ötürü askerler, asayişin iadesi ve asilerin kanunlara itaate davet olunması için işe karışmaya mecbur olmuştur. Sonra bir genel af ilan edilmiş ve mültecilerin iskani, erzak ve yiyecek dağıtımı konusunda gerekli tedbirler alınmıştır. Bu

karışıklıkların gerçek sebeplerinin anlaşılması ve kışkırtmaların nasıl hazırlanıldığını göstermek üzere zaten icrasına başlanan adlî tahkikatın ayrıntıları etraflıca yayınlanıp duyurulacaktır.

Liberte, La Patri, Le Deba, Le Goliva, Le Figaro gazeteleriyle Ajans Havass bu tebligatı aynen veya kısmen gazetelerinde yazmışlardır.

BOA. HR. SYS. 2865/11

56

Osmanlı İmparatorluğu Büyükelçiliği
Sayı: 1826/22

Konu: Ermeni ruhanî reisleri

Paris, 4 Ağustos 1904

Hariciye Nazırı Tevfik Paşaya

Sayın Bakanın da dikkatini çekmiş olması gerektiği üzere Etchmiazian katogigosu adına şikayetlerini iletmek için biri Amerika'da diğeri Hindistan'da başpiskopos olan ve bu yöreye gelen iki yüksek rütbeli Ermeni papazını, cumhurbaşkanı ve Dışişleri bakanının kabul ettiğini, son günlerde bazı Fransız gazeteleri bildirmişlerdir.

Bu kişileri görevlendiren kişi, Rus uyruklu olmasına ve Etchmiazian katogigosu sıfatını taşımasına rağmen, bu kabul için, Dışişleri bakanına üzüntülerimizi ve düşüncelerimizi iletmekten geri kalmadım. Bu din adamlarının, Ermeni meselesiyle özellikle ilgilenen etkili bazı milletvekillerinin baskılarıyla kabul edildikleri ve bu kişiler kabul edilirken bu milletvekillerinin Mecliste ve basında meydana getirebilecekleri kargaşanın engellenmek istendiği gibi bir cevap tarafıma verilmiştir.

Bu kabulü açıklayan gazetelerdeki yayınlara gelince, ilgili kişiler tarafından bildirilmiş olmalı. Zaten Dışişleri bakanı da bu haberleri yersiz olarak nitelemişti.

Fransız Hükümeti'nin bu kişilerin yalanlarından etkilenmesini engellemek ve aynı anda gerçek durumu öğrenmeleri amacıyla, bu din adamlarının kendi çıkarları için her yedre ayaklanmayı teşvik eden, hayadan yoksun bayağı kıskırtıcılar olduğunu Dışişleri bakanına iletmek zorunda olduğumu düşündüm.

Sayın bakan, en içten saygılarımın kabulü dileğiyle.

S. Münir

BOA. HR. SYS. 1773/82

57

Bâb-ı Âlî
Dâire-i Umûr-ı Dâhiliye
Tesrî-i Muâmelât Komisyonu

Van Vilayeti'nden alınan telgrafın sureti

Fransız konsolosu makamıma gelerek geçen sene yakalanan ve ilkinde ömür boyu kalebentliğe ve ikinci defada idam cezasına mahkum olan Van Komitesi Reisi Varteks'in mahkumiyetine yol açan sebepleri araştırmaya hükümeti tarafından görevlendirildiğini belirtmiştir. Evrak İstanbul'a gittiğinden Büyükelçiliğin bu işi öğrenebileceği cevabı verilerek gönderilmiştir. Arzolunur.

5 Nisan 1904

Bâb-ı Âlî
Dâire-i Hâriciye
Mektûbî Kalemî
Aded: 421

Sadaret Yüksek Makamı'na

Fransız konsolosunun, geçen sene yakalanarak ömür boyu kalebentliğe ve ikinci defada idam cezasına mahkum edilen Van Komitesi Reisi Varteks'in mahkumiyetine yol açan sebepleri araştırmaya hükümeti tarafından görevlendirildiğini ifade etmesi üzerine kendisine evrakın İstanbul'a gönderildiği belirtilerek büyükelçiliğin bu işi öğrenebileceği cevabının verildiği Van Vilayeti'nden bildirilmiştir. Komite reisi

olduğu mahkemece sabit ve idama mahkûm olan bir caninin mahkûmiyetine yol açan sebepler hakkında açıklama talep etmeye konsolosun Büyükelçilikçe niçin görevlendirildiğinin anlaşılamadığına dair Dahiliye Nezareti'nden takdim olunan yazının ekleriyle birlikte gönderildiği ifade edilerek, gereğinin yerine getirilmesi ve sonucunun bildirilmesi ifadesini taşıyan 13 Nisan 1904 tarih ve 185 numaralı Sadaret yazısı, tarafımdan incelenmiştir. Yapılan tebligata cevap olarak Fransa Dışışleri Bakanı Mösyö Delcassé'nin Fransa Parlamentosu'nun bir çok etkili üyesi tarafından gerçekleştirilen tavassut dolayısıyla söz konusu şahsın cezasının hafifletilmesi yolunda büyükelçiliğe haber göndermesi yüzünden büyükelçilikçe Osmanlı Hükümeti nezdinde bu yolda harekete geçmeden önce işin ayrıntıları hakkında bilgi toplaması Van Fransa konsolosuna tavsiye edilmiştir. Ancak Van'ın yerel memurlarının bu konuda ayrıntılı bilgi vermekten kaçınmaları yüzünden ve cinayet davalarında mahkumiyet için gerekli olan üçte ikilik çoğunluğun yeterli olmasına rağmen adı geçen şahsın mutlak çoğunluk ile mahkum edilmesi nedeniyle davayı temyiz ettiğinden söz edilmiş ve bu durum göz önüne alınarak adı geçen şahsın cezasının hafifletilmesi özel ve resmî olmayan bir şekilde sağlanmış, gönderilen yazı ekte sunulurak iade edilmiştir. Arzolunur.

23 Nisan 1904

Hariciye Nazırı
Tevfik

Adliye ve Mezâhib Nezâreti
Umûr-ı Cezâiye Müdüriyeti
543

Sadaret Yüksek Makamı'na

28 Nisan 1904 tarih ve yüz on sekiz numaralı Sadaret yazısına cevaptır. Geçen sene yakalanarak ömür boyu kalebentliğe ve ikinci defada idam cezasına mahkum olup cezasının hafifletilmesi Fransa Dışışleri bakanı tarafından özel ve gayri resmi olarak sağlanmaya çalışılan Van Komitesi Reisi Varteks hakkında Van İstinaf Mahkemesi'nden verilen

hükmün Temyiz Mahkemesi Ceza Dairesi'nce onaylanmış olduğu anlaşılmiş, gönderilen evrak ek olarak takdim ve iade kılınmıştır. Bu konuda gereği tarafınıza bırakılmıştır.

26 Ekim 1904

Adliye Nazırı
Abdurrahman Nureddin Paşa

Sadâret-i Uzmâ
Mektûbî Kalemi
Numara: 543
Tarih: 27 Ekim 1904

Hariciye Nezareti'ne

23 Nisan 1904 tarihli yazınıza cevaptır. Geçen sene yakalanarak ömür boyu kalebentliğe ve ikinci defada idam cezasına mahkum olup cezasının hafifletilmesi, Fransa Dışişleri Bakanı tarafından özel ve gayriresmi olarak sağlanmaya çalışılan Van Komitesi Reisi Varteks hakkında Van İstinaf Mahkemesi'nden verilen hükmün Temyiz Mahkemesi Ceza Dairesi'nce onaylandığının Adliye Nezareti'nden yazılı cevap olarak gönderilmiş olduğu bildirilerek yazı yazılmıştır.

BOA. A. MKT. MHM. 673/13

58

Bâb-ı Âlî
Dâire-i Sadâret-i Uzmâ
Mektûbî Kalemi

Bitlis Vilayeti'nden gelen şifre telgraf

24 Mayıs 1905 tarihli yazıya ektir. Fransa'nın Van viskonsolosunun dağ ahalisi için koyun satın alıp dağıtılmak üzere Muş Ermeni Piskopos Vekili Keşiş Arin'e üç yüz Osmanlı lirası teslim ederek Van'a dönmüş olduğunun Muş Mutasarrıflığı'ndan bildirildiği arz olunur.

6 Haziran 1905

Vali
Ferid

BOA. A. MKT. MHM. 549/21

Bâb-ı Âlî
Dâire-i Sadâret-i Uzmâ
Mektûbî Kalemi

Bitlis Vilayeti'nden gelen şifre telgraf

Van Fransız konsolosu vilayet merkezinden geçerek Muş'a gitmiş. Bunun ne manaya geleceği sorulduğunda kendisinin bu seyahatten maksadının Çanlı Manastırı'nı görmek olduğunu, dağa kadar gittiğini ve oralarda kalmayacağını söylediği mutasarrıflıktan bildirilmiştir. Arz olunur.

20 Mayıs 1905

Bitlis Valisi
Ferid

Muş Vilayeti
Aded: 85

Liva Asliye Mahkemesi Savcı Yardımcılığı'na

Kasabada dolaşmakta olan dağ halkından iki şahıs hüviyetlerinin araştırılması için polis dairesine götürülmüş ise de Muş'ta bulunan Fransa Devleti'nin Van Viskonsolosu Mösyö Rupen, tercümanı Mihran Efendi ile beraber oraya gittiği, resmi dairede bağırıp çağırarak bu iki kişiyi beraberinde götürmek gibi aşağılayıcı davranışlara kalkıştıkları anlaşılmış ve o yolda tutulan tutanak ekte size gönderilmiş olduğundan içeriğine bakılarak adı geçen kişi hakkında kanunen gerekli yolun izlenmesi ve sonucunun bildirilmesi konusunda yardımlarınız istenmektedir.

21 Mayıs 1905

Muş Mutasarrıfı
İmza

Bütün köy halkının gerek kasaba gerek diğer yerlerde dolaştıkları sırada durum ve kimliklerini isbat için ellerinde birer adet mahallelerinin muhtar ve ihtiyar heyeti tarafından verilen ve alt tarafı polis onaylı belge

bulunmasının emniyet açısından gerekli olduğu vilayetten gelen 25 Nisan 1905 tarih ve 64 numaralı emir hükümlerinden olduğu gibi dağ halkından bazı kişiler aman dilemeyerek hala eşkıyalık yapmakta olduklarından dün serserice dolaşan iki meçhul şahıs Polis Abdülhakim Efendi tarafından görülüp yakalanarak Çarşı Karakolhanesi'ne götürülmüş, sorgulanıp kimlikleri araştırılırken Fransa Hükümeti'nin Van Konsolosu Rupen ve Tercümanı Mihran'ın daireye gelerek bunları niçin sorguluyorsunuz diye resmi dairede gürültü çıkararak nöbetçi polis memurlarından Ziya Efendi'ye hakaret ettikleri, meçhul şahısları zorla daireden dışarıya çıkardıkları görülmüş ve bu tutanak düzenlenerek hazır bulunanlar tarafından imza altına alınmıştır.

18 Mayıs 1905

Piyade Jandarmalarından İsmail	Piyade Jandarmalarından Abdulhekim	32. Alay 4. Tabur Nizamiye Kanun Çavuş	Polis Mehmet Ziya
Polis	Polis	Polis	Polis

Bu iki meçhul şahıs kimlerdir. Hangi köy halkındandırlar. İsimleriyle babalarının isimleri nedir ve şimdiye kadar pişmanlık dilemişler midir yoksa hâlâ eşkıyalığa devam etmekte midirler? Bunların açıkça belirtilmesi gereğinin icab edenlere bildirilmek üzere mutasarrıfa takdim kılınmıştır.

21 Mayıs 1905

İmza

Numara: 88

Acele Polis Dairesi'ne

21 Mayıs 1905

Adı geçen kişilerin Simal köyü ahalisinden Hoço oğlu Manuk ve Şero oğlu Sipo adlı kişiler oldukları, bunlardan Sipo'nun pişmanlık dileyen şahıslardan Manuk'un ise pişmanlık dilemeyenlerden ve şimdiye kadar firar halinde eşkıyalık yapmaya devam eden sakıncalı kişilerden oldukları tahkikattan anlaşıldığından konsolos ve tercümanın yetkileri

haricinde resmi dairede güvenlik görevlilerine hakaret ederek bu gibi suçluları alıp götürmeleri kanuna ve devletler hukukuna aykırı olduğundan haklarında gerekli işlemin yapılması için tekrar Muş Savcı Yardımcılığı memuriyetine emir ve havale buyurulması konusunda gereği tarafınıza bırakılmıştır.

21 Mayıs 1905

Muş Başkomiseri

Merkez Başkomiseri
Mehmed Halid

Kasabada dolaşmakta olan dağ halkından iki şahıs, hüviyetleri araştırılmak üzere Polis Dairesi'ne götürülmüş ise de Muş'ta bulunan Fransa Devleti'nin Van Viskonsolosu Mösyö Rupen, tercümanı Mihran Efendi ile birlikte oraya giderek resmi dairede bir takım hakaretlerde bulunarak bu iki kişiyi beraberlerinde götürmek girişimlerinde bulduklarından adı geçen kişiler hakkında gereken kanuni işlemin yapılması için bu konuda tutulan tutanağın ekte gönderildiği Muş Mutasarrıflığı'ndan makamınıza gönderilen 21 Mayıs 1905 tarih ve 85 numaralı emir mektubunda belirtilmiştir. Bu konuda yapılan araştırmanın evrakıdır.

Sözkonusu tutanakta mühürü bulunan Polis Mehmet Ziya Efendi'nin alınan ifadesi aşağıdadır.

21 Mayıs 1905

— *Fransa Devleti'nin Muş'ta bulunan Van konsolosu tarafından Polis Dairesi'nde bağırıp çağırarak suretiyle hakaretler yapıldığı ve hüviyetleri araştırılmak üzere daireye götürülen dağ halkından iki Ermeni'yi alıp götürdüklerine ilişkin düzenlenen 18 Mayıs 1905 tarihli tutanakta resmî mührünüz bulunduğundan bu konuda açıklama yapınız, mesele nasıl cereyan etmiş ise ayrıntılı olarak anlatınız.*

Başkomiser İmza	Muş Polis Başkomiseri İmza	Muş Savcı Yardımcısı İmza
--------------------	----------------------------------	------------------------------

— Bu rumî ayın Perşembe günü tahminen saat altı veya yedi sularında kanun çavuşlarından Kerim Çavuş dağ halkından iki Ermeniye daireye getirerek, bunlar kendilerinden kötülük beklenen adamlar takımından olup durumları araştırılmak üzere Polis Abdülhakim Efendi gönderdi dedi. O gün ben nöbetçi polis olduğumdan bana teslim ettikten sonra, adı geçen konsolos ve tercümanı, korumaları ile birlikte daireye girerek bu adamları niçin yakaladınız diye sordular. Ben de durumlarının araştırılacağını cevaben bildirdim ise de adı geçen kişi asla dinlemeyip ve itibar etmeden bana karşı gayet hiddetle bağırıp çağırarak kendi lisanıyla tarzından anlaşıldığına göre sövüp sayarak elimden bu Ermenileri zorla çekip götürdü hatta bu sırada adı geçen konsolosun yanında bulunan koruması belindeki revolverine elini götürerek davrandıysa da teşhir etmedi. İşte olayın cereyanı bundan ibarettir.

— *Dairede senden başka daha kimler vardı?*

— Polis İstapan Efendi, Jandarma Hakim, Mustafa, İsmail, Polis Mustafa Efendi, Kanun Çavuşu Kerim Çavuş vardı. O sırada Polis Hakim Efendi de gelmiştir.

— *Bu ifadenizi okuyunuz, uygun ise imza ediniz.*

— Okudum, uygundur. Fakat tercüman efendi de bağırıp çağırarak suretiyle bana karşı hakarete bulunmuştur.

21 Mayıs 1905

Polis
Mehmed Ziya
İmza

Muş
Savcı Yardımcısı
İmza

Adı geçen Mehmed Ziya Efendi'nin ifadesinde ismi geçen Polis Abdülhakim Efendi'nin alınan ifadesidir.

21 Mayıs 1905

— *Durumu araştırılmak üzere Polis Dairesi'ne iki Ermeni göndermişsiniz. Daha sonra Fransa konsolosunun bunları daireden alıp götürmüş olduğu, bu sırada nöbetçi olan polisleri aşağıladığı, bu konuda*

düzenlenen tutanağın içeriğinden anlaşıldığından bu konuda bildiklerinizi ayrıntılarıyla söyleyiniz.

Başkomiser İmza	Polis Başkomiseri İmza	Muş Savcı Yardımcısı İmza
--------------------	---------------------------	------------------------------

— Bu rumî ayın beşinci Perşembe günü ben devriye karakolunda görevli olarak dolaşmaktaydım. Cerkaşın (?) mahallesi sokak aralarında dağ halkından iki Ermeniye rastladım. Dağ halkı öteden beri eşkiyalık yaptığından ve halleri her zaman şüpheli olduğundan dolayı amirlerimizin emriyle buraya gelenler izlenmekte ve dağda bulunan memurlar tarafından kabul edilen usule göre geçiş belgelerinin olup olmadığı araştırılmaktadır. Söz konusu halkın çoğunluğu henüz aman dilemediğinden adları geçen iki Ermeni de dağ halkından olduklarından bu açıdan araştırılmak üzere kendilerini yakalayıp kanun çavuşu Kerim Çavuş'a teslim ederek polis dairesine göndermiştim. Arkasından ben de geldim. Dairede bir kalabalık olduğunu gördüm. Bu nedir diye sordum. Konsolosun daireye gelip bağırıp çağırdığını, hakaretler ederek gönderdiğim iki Ermeni alıp götürdüğünü söylediler. Gerçekten adı geçen konsolosun bahsedilen iki Ermeni alıp götürdüğünü gördüm. Bildiklerim ve gözümle gördüğüm bundan ibarettir.

— *İfadenizi okudum, uygun ise imzalayınız.*

— Evet uygundur, imza ederim.

21 Mayıs 1905

Polis
İmza

Bilgi için polis İstefan Efendi'nin alınan ifadesidir.

21 Mayıs 1905

— *Size gösterdiğim şu 18 Mayıs 1905 tarihli tutanakta resmi mühürünüz vardır. Bakınız, bu mühür sizin midir? Olayın meydana gelişi neden ibarettir? Ayrıntılarıyla söyleyiniz.*

Başkomiser İmza	Başkomiser İmza	Muş Savcı Yardımcısı İmza
--------------------	--------------------	------------------------------

— O gün ben dairenin üst katındaydım. Aşağıda bir takım öfkeli sözler ve gürültüler duydum. Aşağıya indim baktım ki adı geçen konsolos ve tercümanı, Polis Mehmet Ziya Efendi'yi hiddet ve öfkeyle azarlıyorlardı. Kendisinin sözünü anlayamadım. Fakat tercüman, “sizin ne hakkınız var, bunları ne hakla buraya getirmişsiniz ?” diyordu. Durumu Polis Ziya Efendi'ye sordum. “Belgelerinin olup olmadığı ve pişmanlık dileyip dilemediklerini araştırmak üzere daireye iki dağlı Ermeni göndermişlerdi. Bunlar için bağıyorlar ve elimden alıyorlar” dedi. Söz konusu kişilerin arkasından bakınca gerçekten iki Ermeni'yi konsolos ve tercümanın arkaları sıra götürdüklerini gördüm.

— *Konsolosun yanında bulunan koruma Polis Ziya Efendi'ye karşı revolverine davranmış, bu konuya dair bilginiz var mıdır ?*

— Gerçi öfkeli söylüyorlardı fakat ben böyle bir şeyi görmedim.

— *İşte ifadenizi okudum, uygun ise imza veya mühürleyiniz.*

— Evet, uygundur imza ederim.

21 Mayıs 1905

Polis
İstephan

Muş Piyade Jandarma neferlerinden ve Süfla mahallesi halkından Abdülhakim bin Hacı Hüseyin'in alınan ifadesi aşağıdadır.

21 Mayıs 1905

— *Fransa Devleti'nin Muş'ta bulunan Van konsolosu Polis Dairesi'nden zorla iki Ermeni'yi alıp götürmüş, buna dair bir de tutanak düzenlemişsiniz. Bu konuda bildiklerinizi söyleyiniz.*

— Biz bu ayın beşinci Perşembe günü devriye geziyorduk. Cerkaşin (?) mahallesi tarafında sokak aralarında iki dağlı Ermeniye rastladım. Bunların belgelerinin olup olmadığını ve pişmanlık dileyip dilemediklerini araştırmak üzere kendilerini yakaladık. Polis Hakim Efendi bunları kanun çavuşu Kerim Çavuş'a teslim ederek Polis Dairesi'ne götürdü. Ben de arkalarından geldim. Dairenin yanına geldiğimde

konsoles ve tercüman daireye girdiler. Bir müddet içeride durduktan sonra bizim tutup daireye getirdiğimiz iki Ermeni'yi alıp götürdüler.

— *Bahsedilen kişilerin beraberindeki koruma, Polis Ziya Efendi'ye karşı silaha davranmış, gördünüz mü?*

— Bu tarafı görmedim, bilgim yoktur.

— *İfadenizi okudum, uygun ise imza veya mühürleyiniz.*

— Evet uygundur. Yazı yazmayı bilmiyorum, fakat mühürlerim.

21 Mayıs 1905

Jandarma Neferlerinden

Abdülhakim

Muş Jandarma Piyade erlerinden ve Süfla mahallesi halkından Mustafa bin Abdülaziz'in alınan ifadesi aşağıdadır:

21 Mayıs 1905

— *Muş'ta bulunan Fransa Devleti Van konsolosu ve tercümanı Polis Dairesi'ne gelerek hükümetçe yakalanmış olan iki Ermeni'yi cebren alıp götürmüşler, bu konuda bildikleriniz neden ibaret ise söyleyiniz.*

— Biz dairede iken Kanun Çavuşu Abdülkerim Kavaralı (?) iki Ermeni getirip bunların belgeleri araştırılacaktır diye Polis Ziya Efendi'ye teslim edip gitti. Ziya Efendi'de bunları koğuşa götürdü. Arkasından konsolos, tercümanı ve koruması daireye gelip koğuşa girdiler. Konsolos elindeki bastonu Ziya Efendi'ye sallayarak bazı sözler söylüyordu. Tercümanı da ne hakla bu herifleri götürmüşsünüz diyordu. Bu sırada koruma da elini revolverinin üzerine koyup revolveri ile oynuyordu. Bir hayli bağırıp gürültü ederek sözkonusu iki Ermeni'yi zorla koğuştan alıp götürdü, işte bildiklerim bundan ibarettir.

— *İfadenizi okudum, uygun ise mühürleyiniz.*

— Evet uygundur, mühürlerim.

21 Mayıs 1905

Jandarma erlerinden

Mustafa bin Abdülaziz

Aslen Mardin Sancağı'nın Cami-i Şerif mahallesi halkından ve Otuz İkinci Alay'ın Dördüncü Taburu'nun İkinci Bölük kanun çavuşu Abdülkerim bin Şeyh Musa'nın alınan ifadesi aşağıdadır:

21 Mayıs 1905

— *Bu rumî ayın beşinci Perşembe günü yakalanan iki Ermeni'yi Polis Dairesi'nde Fransa konsolos ve tercümanı zorla alıp götürmüşler, buna dair bildikleriniz neden ibaret ise söyleyiniz.*

— O gün ben nöbet mahalline geliyordum. Yolda devriyede bulunan polis Hakim Efendi'ye rastladım. Bana iki Ermeni'yi teslim ederek “bunların belge ve durumları araştırılacaktır götür Polis Dairesi'ne teslim et” dedi. Ben de bu iki nefer Ermeni'yi alıp çarşıda Arslan Kaplan Hanı'nın yanına geldiğimde orada bana konsolos bey rastladı. Bunları nereye götürüyorsun diyerek Ermenilerin yakasından tuttu. Ben de Polis Dairesi'ne götürüyorum dedim. Hiddetle, götüremezsin dedi. Ben de bana teslim edilmiştir götürürüm dedim. Bunun üzerine adı geçen kişi elindeki kırbağı kaldırıp bana vuracak oldu. Ben de bana vuramazsın, ben memurum diyerek sözkonusu Ermenileri polis dairesine getirip orada polis Ziya Efendi'ye teslim ettim. Kapıdan dışarıya çıkarken adı geçen konsolos, tercümanı ile gelip daireye girdi, adı geçen polise karşı bir takım sözler söyleyip “ekenef sen ne karışırırsın” diyerek bahsedilen Ermenileri polisin elinden alıp götürdü. Bu sırada korumanın eli revolver üzerinde durup bakıyordu. İşte bilip gördüğüm bundan ibarettir.

— *İfademi okudum, uygun ise imza veya mühürleyiniz.*

— Evet uygundur, mühürlerim.

21 Mayıs 1905

Kanun Çavuşu
Kerim

Muş Piyade Jandarma erlerinden ve Kale mahallesi halkından İsmail bin Seyfi'nin alınan ifadesi aşağıdadır:

21 Mayıs 1905

— *Muş'ta bulunan Fransa konsolosu ile tercümanı Polis Dairesi'ne gelerek polislere karşı aşağılayıcı bir takım hareketlerle yakalanmış olan iki dağlı Ermeniye zorla alıp götürmüşler. Bu konudaki bildiklerin neden ibaret ibaret ise ayrıntılı olarak söyleyiniz.*

— Geçen Perşembe günü Polis Hakim Efendi devriyede durumları şüpheli iki Kavarlı Ermeni'yi yakalayıp Çavuş Abdülkerim ile Polis Dairesine göndermişti. Ben de dairede memur olduğum için sözkonusu Ermenileri alıp koğuşa koydum. Bunun üzerine konsolos, tercümanı ve koruması geldiler. Konsolos hiddetle bağırarak Polis Ziya Efendi'ye bir takım sözler söylüyordu. Tercümanı da şimdi fenalık olur, bu Ermenileri bırak diyordu. Fakat polis de bırakmam diyordu. Bu arada da konsolos efendi hiddetle elindeki ağacı polise karşı sallamaktaydı, korumanın eli de revolverde idi. Nihayet zorla sözkonusu Ermenileri alıp götürdüler. İşte bildiklerim ve gördüğüm bundan ibarettir.

— *Ifadenizi okudum, uygun ise imza veya mühürleyiniz.*

— Evet uygundur. İmza ve mühürlerim.

21 Mayıs 1905

Muş Jandarma erlerinden

İsmail

Mühür

İmza	İmza	İmza
------	------	------

Fezleke

Numara: 154

Bu soruşturma evrakının değerlendirilmesinden durum açıkça anlaşılmıştır. Şöyle ki bu rumi ayın beşinci Perşembe günü Muş'ta sokak aralarında dolaşmakta olan dağlı iki Ermeni'nin, geçen yılki cezalandırmanın ardından dağ halkından bir kısmının hâlâ pişmanlık dilememiş olmaları ve üzerlerinde kasabaya gelebilmek için mahallî memurlarının belgeleri bulunup bulunmadığı araştırılmak üzere polisçe yakalanarak karakola gönderildiği, arkasından Fransa Devleti'nin Muş'da bulunan Van Viskonsolosu Mösyö Rupen ve Tercümanı Mihran'ın sözkonusu karakola girerek nöbetçi polis Ziya Efendi'ye hiddet ve öfke ile bağırarak "ne hakla bunları yakaladınız" dedikleri, durumlarının araştırılması için götürdükleri cevabı verilince de Ziya Efendi'ye karşı elindeki bastonu tehdit eder bir surette kaldırıp "ekenef sen ne karışsın" diye hakaret ettikleri ve zorla bu Ermenileri yanlarına alarak götürdükleri Polis Ziya, Abdülhakim ve İstepan Efendiler ile Jandarma Piyade Neferlerinden Abdülhakim, Mustafa bin Abdülaziz, Kanun Çavuşu Abdülkerim ve İsmail bin Seyfi'nin sırayla alınan ifadelerinden anlaşılmıştır. Sözkonusu Ermenilerin dağlı Simal köyü halkından Hiço oğlu Manuk ve Şero oğlu Sipo adlı kişiler olup, bunlardan Manuk'un henüz pişmanlık dilemeyip şimdiye kadar firar halinde eşkıyalık yapan sakıncalı şahıslardan olduğu bu konudaki tutanağın altında yazılı Polis Dairesi'nin notundan anlaşılmış, ancak bunun gibi hükümet tarafından yakalanan sakıncalı şahısların bu şekilde yani ilgili memurlar aşağılanıp tehdit edilerek zorla daireden alınıp götürülmesi, şurada burada mahallî asayiş bozmak maksadıyla dolaşan Ermeni bozguncularının cüretlerinin artmasına sebep olduğundan bu halin ülke güvenliği üzerinde doğal olarak kötü etkilerinin olacağı düşünülmüş, adı geçen konsolosun bu hareketi, milletler arasında geçerli ve yürürlükte olan devletler hukuku kurallarına aykırı ve Osmanlı kanunlarına göre de yasak olduğundan bu fezleke düzenlenmiştir.

23 Mayıs 1905

Mühür

Bâb-ı Âlî
Dâire-i Sadâret-i Uzmâ
Mektûbî Kalemi

Bitlis Vilayeti'nden gelen şifre telgraf

20 Mayıs 1905'e ektir. Fransız konsolosu köylülere ve Katolik piskopos vekiline Müslümanlar dışındaki dağlılarla köylülere yardım dağıtacağını söyleyerek Muş'a gelmiş ve tercümanı Ermeni Mihran ile beraber Çanlı Manastırı'na gitmiş ve Karavi (?) köyünde ahaliye dağıtılmak üzere on lira vermiş ve manastırda Rahip Vartan ile gizli olarak görüşüp geri dönmüş ve dağ halkından olup Muş Polis Dairesi'nde durumu araştırılmakta olan üç Ermeni işine müdahale ederek bizzat komiserden alıp götürmek gibi hareketlere kalkışmıştır. Bu yüzden evrakı adliyeye verilmiş, adı geçen kişi, üzerinde bin iki yüz Osmanlı lirası bulunduğu ve büyükelçilikten Bâbîâlfî'ye başvuruda bulunulduğundan dağa giderek orada dağıtım yapacağını ve hükümetten memur verilmesine lüzum olmadığını ifade etmiştir. Kışla ve kalelerde bulunan polislere gerekli talimat verilmesi izleme konusunda işi sağlamlaştıracağından başka memur gönderilmesine gerek görülememiş ise de bu konuda hiçbir emir olmamasından dolayı ne şekilde davranılacağı Muş Mutasarrıflığı'ndan sorulmaktadır. Konsolosa Bâbîâlfî'den emir gelene kadar teşebbüsde acele etmemesi önerilmiş, dağa gitmek konusunda ısrar ederse kusursuz bir şekilde izlenmesi cevaben mutasarrıflığa bildirilmiştir. Arzolunur.

23 Mayıs 1905

Bitlis Valisi
Ferid

Bâb-ı Âlî
Dâire-i Sadâret-i Uzmâ
Mektûbî Kalemi

Bitlis Vilayeti'nden gelen şifre telgraf

23 Mayıs 1905'e ektir. Muş'taki Van Fransız konsolosunun dağa gittiği Muş Mutasarrıflığı'ndan bildirilmiştir. Arz olunur.

24 Mayıs 1905

Bitlis Valisi
Ferid

Bâb-ı Âlî
Dâire-i Sadâret-i Uzmâ
Şifre Kalemi

Bitlis Vilayeti'nden gelen şifre telgraf

23 Mayıs 1905'e ektir. Bu günlerde Rusya'dan yüze yakın militanın geleceği ve bunları karşılamak için Hınıs ve Ahlat taraflarına rehberler gittiği, Karakinyan adlı fesatçının otuz kadar yandaşıyla Van veya Muş taraflarına gelmek üzere sınırı geçtiği haber verilmektedir. Alınan önlemler devam ettirilmekteyse de geçen kış Muş'a gelen Van İngiliz konsolosunun yardımlarını Erzurum'dan gelen Amerikalı Doktor Anderon ve Bitlis'de ikamet eden Mister Kol'un para, yiyecek, elbise ve ilaç gibi yardımları takip etmesi ve Van Fransız konsolosunun da bu defa Muş yönüne gelip yardım dağıtımında bulunması, konsolosun bu yardımların hükümetleri tarafından verildiğini, yardımseverler tarafından verilmediğini ve Müslümanlar dışındaki Ermeni muhtaçlara dağıtmakla görevli olup Katolik ve Protestan cemaatlerini de ayrı tutmayacağını Muş Katolik piskopos vekili huzuruyla Muş mutasarrıfına söylediği halde gıyabında adı geçen piskoposun mutasarrıfa yaptığı açıklamanın durumun gereğinden kaynaklandığını ve yardımın dağda olay çıkarıcı köylerin ahalisine mahsus olduğunu söylemesi ve konsolosla tercümanı

Mihran'ın Muş'taki anlı Manastırı'ndan geri dönüşlerinde Hergüft köyüne uğramaları, Ermenilerin yardım isteğinde bulunmaları üzerine Tercüman Mihran'ın "siz kimlerle savaştınız ki size de para verelim" diye cevap vermesi, yabancı memurlar ile misyonerlerin hükümet aleyhine silahla isyana kalkışan köylerin halkının ayağına kadar gönderilip bu suretle yardım dağıtılması ve yardımın sadece bir kısım ahaliye ayrılması suretiyle açıkça arka çıkıldığının gösterilmesi bozguncuları olay çıkarmaya teşvik demek olduğuna ve yüzsüzlerin cüretlerinin artmasına sebep olduğundan şu şekilde cereyan eden durumlara ve birbirine arka çıkmalarının kaldırılması lüzumuna karşı artık gerekli işlemin yapılması ve sonucuna göre vilayetçe alınacak tedbir hakkında emir ve talimat verilmesi arz olunur.

29 Mayıs 1905

Vali
Ferid

Bitlis Vilayeti'nden gelen iki ayrı telgraf üzerine 1 Haziran 1905 tarihinde Seraskerlik'e ve Hariciye Nezareti'ne tezkireler yazılmıştır.

Fransız konsolosunun Osmanlı Hükümeti'ne başvurmadan Sason dağına ve Talori yönüne giderek yardım dağıtması ve yanında Ermeni bir tercüman bulundurmasının doğru bir hareket olamayacağı konusunda Fransa Büyükelçiliği'nin dikkati çekilerek konsolosun hareketinin sınırlandırılması hakkında Hariciye'ye yazı.

Fransız konsolosunun bu gibi yerlerde özellikle yalnız dolaşması uygun olmayacağı, eğer bir olay ortaya çıkarsa Osmanlı Hükümeti tarafından sorumluluk kabul edilmeyeceği bildirilerek kendisine gerekli ikazda bulunulması için Büyükelçiliğe tebliğat gönderilmesi istenmiştir.

Bitlis Vilayeti
Mektûbî Kalemi
Aded: 36

Dahiliye Nezareti'ne

Devletlü efendim hazretleri

23 Mayıs 1905 tarihli şifreli telgrafımda belirtildiği gibi dağ halkından iki Ermeni'nin durumları ve kimlikleri Muş Polis Dairesi'nce araştırılmaktayken Muş'ta bulunan Van Fransız Viskonsolosu Mösyö Rupen ile Tercümanı Ermeni Mihran Polis Dairesi'ne girip bir takım hakaretlere girişerek adı geçen kişileri resmi daireden alıp götürdüklerine dair yapılan soruşturmayı içeren Vilayet İstinaf Savcılığı'ndan yazıyla gönderilen evrak, takımıyla nezaretinize sunulmuş ve adı geçen konsolosun geçen ve bu sene Muş'da takındığı yanlış tavır ve hareketlerinden dolayı hakkında azl ve değiştirme gibi bir işlemin yapılması yolunda çaba gösterilmesi yerinde olacağından bu konuda gereği tarafınıza bırakılmıştır.

4 Haziran 1905

Bitlis Vilayeti Valisi
Mehmed Ferid

Bâb-ı Âlî
Dâire-i Umûr-ı Dâhiliye
Tesrî'-i Muâmelat ve Islahât Komisyonu
Aded: 1335

Sadaret Yüksek Makamı'na

Yardım dağıtmak maksadıyla Muş'a gelen Van Fransız konsolosu hakkında Bitlis Vilayeti'nden alınan ve birer benzeri makamınıza da sunulan 23 ve 29 Mayıs 1905 tarihli telgraftan anlaşılacağı üzere konsolosun Muş Polis İdaresince durumu araştırılmakta olan üç Ermeni'nin işine müdahale etmesinin, bizzat alıp götürmek gibi

davranışlara kalkışmasının götürdüğü yardımı devlete karşı isyanda bulunmuş olan Ermenilere özellikle ayırmış olmasının Ermenileri tahrik anlamına geldiği ve onları şımartacağı, zaten hakkında bir emir de tebliğ olunmadığı için vilayetçe yapılacak işlemin belirlenmesi istenmektedir. Yardım dağıtımının mutlaka mahallî hükümetin bilgisi dahilinde olması ve konsolosun başıboş davranış ve müdahalelerine fırsat tanınmaması gerekeceğinden Büyükelçiliğe tebliğat yapılması ve vilayete ne yolda talimat verileceğinin bildirilmesi Sadaret'in görüşüne bağlıdır.

6 Haziran 1905

Dahiliye Nazırı
Memduh

Bâb-ı Âlî
Dâire-i Hâriciye
Mektûbî Kalemi
Aded: 984

Sadaret Yüksek Makamı'na

Fransa konsolosunun Muş'a gelerek müslümanlar dışındaki dağ halkı ile köylülere para dağıtacağını, hükümetin yanına memur vermesine gerek olmadığını söylemiş olduğu bildirilerek işlem yapılmasına izin verilmesine dair Bitlis Vilayeti'nden çekilip Hariciye Nezareti'ne havale edilen ve ekte sunulup geri gönderilen 23 Mayıs 1905 tarihli telgraf tarafımdan incelenmiş, adı geçen konsolosun bu gibi yerlerde özellikle de yalnız dolaşması uygun olmayacağından kendisine lazım gelen uyarılarda bulunulması için Büyükelçiliğe gerekli tebliğler yapılmıştır.

7 Haziran 1905

Hariciye Nazırı
Tevfik

Umûm Erkân-ı Harbiye Dâiresi
Dördüncü Şubesi
749

Sason'a giden Van Fransız konsolosunun 1 Haziran 1905 tarihinde dönüp Van'a doğru hareket etmek için hazırlandığı ve şu günlerde bozguncuların Van'da bir takım olaylar çıkaracaklarının alınan bilgilerden anlaşıldığı Muş Kumandanlığı'ndan haber verilmektedir. Bunun üzerine asayişin korunması yönünde daha dikkatli olunması ve istenmeyen bazı olayların ortaya çıkmasına meydan verilmemesine dair Van Vilayeti ile Van Kumandanlığı Vekaleti'ne yazıldığı Dördüncü Ordu Müşiriyeti'nden gelen telgrafta bildirilmiştir. Arzolunur.

7 Haziran 1905

Serasker
Rıza

Bâb-ı Âlî
Dâire-i Sadâret-i Uzmâ
Mektûbî Kalemi

Bitlis Vilayeti'nden gelen şifre telgraf

6 Haziran 1905'e ektir. Van Fransız konsolosu tarafından dağdaki on bir köyün Ermenilerine otuz sekiz bin beş yüz kuruş dağıtıldığı ve dağıtım esnasında Tercümanı Mihran'ın Ermenilere hitaben idareleriniz için akçe ve hayvan verilmesindeki gaye önceki fikirleriniz gibi davranmanız içindir, bu işe aykırı hareket etmeyeceksiniz, gibi bozguncu kışkırtmalarda bulunduğu Gelikozan polis memurunun jurnaline atfen Muş Mutasarrıflığı'ndan bildirilmiştir. Arzolunur. Ferman.

8 Haziran 1905

Bitlis Valisi
Ferid

Sadâret-i Uzmâ
Mektûbî Kalemî
Tarih: 10 Haziran 1905

Hariciye Nezareti'ne

7 Haziran 1905 tarih ve 989 numaralı yazınıza cevaptır. Van Fransız konsolosunun Muş Polis İdaresince durumu araştırılmakta olan üç Ermeni'nin işine müdahale ve bunları bizzat alıp götürmeğe teşebbüs etmek gibi bir takım yolsuz uygulamalara kalkıştığına ve beraberindeki yardımı ihtilal hareketinde bulunmuş olan Ermenilere tahsis etmekte olduğuna dair Dahiliye Nezareti'ne gelen 6 Haziran 1905 tarih ve 1335 numaralı yazı, adı geçen konsolos tarafından bu defa dağda bulunan on bir köyün Ermenilerine otuz sekiz bin beş yüz kuruş miktarında yardım dağıttığı ve dağıtım sırasında beraberinde bulunan Tercümanı Mihran'ın Ermenileri ihtilal hareketine teşvik için bazı konuşmalarda bulunduğu hakkında Bitlis Vilayeti'nden alınan telgraf ile beraber Hariciye Nezareti'ne gönderilmiştir. Osmanlı Hükümeti'ne müracaatta bulunulmaksızın konsolosun Sason dağına ve Talori taraflarına giderek yardım dağıtması ve yanında Ermeni tercüman bulundurmasının doğru bir hareket olmayacağına dair Fransa Büyükelçiliği'nin dikkati çekilerek konsolosun hareketinin sınırlandırılmasına lüzum görülmüştür. Gereğinin süratle yerine getirilerek bildirilmesi ve eklerin iadesi rica olunur.

Sadâret-i Uzmâ
Mektûbî Kalemî
Numara: 1052
Tarih: 10 Haziran 1905

Van Vilayeti'ne Şifre

Sason'a giden Van Fransız konsolosunun Van'a dönmek üzere olduğu ve bu günlerde bozguncuların Van'da bir takım olaylar çıkaracakları istihbaratı alınmıştır. Durum Seraskerlik'e de bildirilmiştir.

Gerekli tedbirlerin alınarak kötü bir durumun ortaya çıkmasına meydan verilmemesi tavsiye olunur.

Bitlis Vilayeti
Mektubî Kalemi
Aded: 14

Sadaret Yüksek Makamı'na

8 Haziran 1905 tarihli şifreli telgrafıma ektir.

Van Fransız konsolosunun Sason ve Talori dağındaki yirmi köyün Ermenilerine son günlerde beş yüz kırk sekiz adet Osmanlı lirası dağıttığının Muş Mutasarrıflığı'ndan haber verildiği arz olunur. Bu konuda gereği tarafınıza bırakılmıştır.

18 Haziran 1905

Bitlis Vilayeti Valisi
Mehmet Ferid

Bâb-ı Âlî
Dâire-i Hâriciye
Mektûbî Kalemi
Aded: 1115

Sadaret Yüksek Makamı'na

Van Fransız konsolosu hakkında dikkate değer bazı ifadeler içeren Van Vilayeti'nden alınan telgraflarla Dahiliye Nezareti'nin bu konudaki yazısı gönderilmiştir. Osmanlı Hükümeti'ne başvurulmadan konsolosun Sason dağına ve Talori yönüne giderek yardımlar dağıtması ve yanında Ermeni tercüman bulundurması doğru bir hareket olmayacağından Fransız Büyükelçiliği'nin dikkatinin çekilerek konsolosun hareketinin kısıtlanmasının gerekli görüldüğüne dair bana gelen 1 Haziran ve 11 Haziran 1905 tarihli iki ayrı Sadaret yazısı tarafımdan incelenmiştir. Gereğince büyükelçiliğe zorunlu tebligat yapıldığında Fransız

konsolosunun seyahatinin sebebinin maslahatgüzar tarafından size arz olunduğu cevabı alınmış ve sözkonusu evrak ekte geri gönderilmiştir.

19 Haziran 1905

Hariciye Nazırı

Tevfik

Sadâret-i Uzmâ

Mektûbî Kalemi

Tarih: 22 Haziran 1905

Hariciye Nezareti'ne

19 Haziran 1905 tarihli ve 1115 numaralı yazınıza cevaptır. Van Fransız konsolosunun yardım amacıyla para dağıtmak için Muş taraflarına gittiğini Fransız maslahatgüzarı geçende size de ifade etmiş ise de yardım dağıtımının mutlaka hükümetin bilgisi dahilinde yapılması, öyle kendi başına hareket ve uygulamanın kesinlikle uygun bir davranış olmayacağı o zaman kendisine açıkça anlatılmıştı. Dahiliye Nezareti'nin Bitlis Vilayeti'nin gönderdiği bilgiye dayanarak, konsolos yanına memur verilmesine rıza göstermeyerek tercüman sıfatıyla beraberinde taşıdığı Mihran adında bir Ermeni ile Ermeni köylerini gezdiği, Muş Polis İdaresi tarafından durumu araştırılmakta olan üç Ermeni'nin işine müdahale ile bunları bizzat alıp götürmek gibi hareketlere kalkıştığı ve yanındaki yardım paralarını ihtilal hareketinde bulunan Ermenilere tahsis edip ayırdığı anlaşılmıştır. Özellikle beraberinde öyle bir Ermeni taşıması doğru bir hareket olamayacağı gibi yardımların hükümetin bilgisi dahilinde dağıtılması gerektiğinden ona göre büyükelçiliğe tekrar tebliğatta bulunularak konsolosun hareketlerinin mutlaka sınırlandırılmasının sağlanması ve yardımcı olunması rica olunur.

Sadâret-i Uzmâ
Mektûbî Kalemi
Numara: 1599
Tarih: 26 Haziran 1905

Hariciye Nezareti'ne

22 Haziran 1905 tarihli yazıya ektir. Van Fransız konsolosu tarafından dağdaki on bir köyün Ermenilerine yapılan para yardımı miktarına ve dağıtım sırasında Tercümanı Mihran'ın ne gibi kötü sözler söylediğine dair Bitlis Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'nden gönderilen iki ayrı telgrafın suretleri de adı geçen nezaretin 24 Haziran 1905 tarih ve 1599 numaralı yazısıyla birlikte size gönderilmiştir. Daha önce bildirilenlere göre gereğinin seri bir şekilde yapılarak haber verilmesi ve eklerin iadesine yardımcı olunması rica olunur.

Sözkonusu tarihli yazı üzerine 28 Haziran 1905 tarihinde Hariciye Nezareti'ne yazı yazılmış ve cevabı gelmemiştir.

Bâb-ı Âlî
Dâire-i Umûr-ı Dâhiliye
Tesrî'-i Muâmelât ve Islâhât Komisyonu
Aded: 1683

Sadaret Yüksek Makamı'na

24 Haziran 1905 tarihli yazıya ektir.

Muş'a gelen Van Fransız Konsolosu Rupen ile tercümanı Ermeni Mihran'ın dağlı iki Ermeni'nin durum ve kimlikleri araştırılırken Muş Polis Dairesi'ne gidip adı geçen kişileri alarak söylemek cüretinde buldukları kötü söz ve hareketlere dair düzenlenen soruşturma evrakının ekiyle adı geçen konsolosun geçen ve bu sene Muş'ta takındığı yakışsız tavırlardan dolayı azl ve değiştirilmesi yolunda çaba gösterilmesine dair Bitlis Vilayeti'nden alınan yazı Tesrî-i Muamelat

Komisyonu ifadesiyle ve bahsedilen evrakla sunulmuştur. Aslında görevi Van'la sınırlı olması gereken konsolosun kendi kendine Muş'a kadar gelip defalarca böyle harekete kalkışması ve özellikle hükümet işlerine müdahale ve tecavüz etmesi çok önem taşıyan ve hele Tercümanı Mihran'ın söz söyleme cesareti, hakkında şiddetli cezayı gerektiren bir durum olduğundan adı geçen tercümanın hemen azli ve konsolosun da yalnız Van'a iadesi ile yetinilemez. Onun da mutlaka değiştirilmesinin sağlanması, böylece hükümetin ihlal edilen onurunun iadesi, bu suretle çok şırmamış olan Ermenilerin atak fikirlerinin de yatıştırılması gerektiği, Rusya'daki Ermenilerin karışıklık hareketlerini bu tarafa da sirayet ettirmekten başka bir maksada dayandırılmayacak bu gibi söz ve davranışlara göz yumulmasının kötü sonuçlara neden olacağı arz olunur. Bu konuda gereği tarafınıza bırakılmıştır.

29 Haziran 1905

Dahiliye Nazırı
Memduh

Sadâret-i Uzmâ
Mektûbî Kalemi
Numara:1683
Tarih: 2 Temmuz 1905

Hariciye Nezareti'ne

28 Haziran 1905 tarihli yazıya ektir.

Van Fransız Konsolosu Rupen ile Tercümanı Mihran'ın Muş'a gelerek durum ve hüviyeti araştırılmakta olan dağlı iki Ermeniye polis dairesinden alarak uygunsuz sözler söyleyip hakaretlere kalkışıklarına ve adı geçen konsolosun geçen ve bu sene Muş'ta takındığı yakışsız tavırlara dair Bitlis Vilayeti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen yazı ekleri, aslında görev yeri Van'la sınırlı olması gereken konsolosun kendi kendine Muş'a kadar gelip defalarca böyle hareketlere kalkışması özellikle hükümet işlerine müdahale ve tecavüz etmesi, hele Tercümanı Mihran'ın kötü sözler söyleme cüretinde bulunması şiddetli cezayı

gerektirdiğinden her ikisinin de azil ve değiştirilmesi için gerekli işlemin yapılması hakkında bazı ifadeleri içeren, sözkonusu nezaretin 29 Haziran 1905 tarih ve 1683 numaralı yazısıyla beraber tomarıyla size gönderilmiştir. İçeriğine ve önceki haberlere göre gereğinin acilen yapılarak bildirilmesi ve eklerinin iadesine yardımcı olunması konusunda yazı yazılmıştır.

Sadâret-i Uzmâ
Mektûbî Kalemi
Numara:1649
Tarih:10 Ağustos 1905

Dahiliye Nezareti'ne

29 Haziran 1905 tarihli ve 1683 numaralı yazınıza cevaptır. Van Fransız Konsolosu Rupen ile Tercümanı Mihran'ın geçen ve bu sene Muş'ta takındığı yakışksız tavırlardan dolayı azilleri için Fransa Büyükelçiliği'ne gerekli tebligat yapılmıştır. Adı geçen konsolosun yapmakta olduğu mesleğe ve büyükelçiliğe yapılan yardımcı bildirimlere göre hakkında şikayet beyan edilmesinin şartırtıcı olduğu ve Van'a geri dönüşünde Bitlis Vilayeti'ne yaptığı seyahate dair gönderdiği rapor gösterilerek Osmanlı Hükümeti'nin iyiliğini isteyen böyle bir kişinin azlini istemenin uygun olmadığı cevabı verildiğine dair Hariciye Nezareti'nden cevaben gelen yazı ekte tarafınıza gönderilmiştir. İçeriğine göre gereğinin yapılarak bildirilmesi konusunda yardımcı olmanız rica olunur.

BOA. A. MKT. MHM. 673/25

Bâb-ı Âlî
Tercüme Odası
Numara: 254
Tarih: 9 Aralık 1905

Anadolu ve Kafkasya'da yaşayan Ermenilere karşı aşırı ilgisiyle tanınan eski Denizcilik Bakanı Mösyö Pelletan'ın başkanlığında yapılan toplantıya dair.

Hariciye Nezareti'ne 1 Aralık 1905 tarihiyle Paris Büyükelçiliği maslahatgüzarından gelen 380 numaralı yazının çevirisidir.

Anadolu'da ve Kafkasya'da yaşayan Ermenilere karşı aşırı ilgisiyle tanınan eski Denizcilik Bakanı Mösyö Pelletan'ın başkanlığında dün gece Paris'te Cemiyet-i İlmiye salonunda bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantıda Rus fesat erbabı hakkında düzenlenen bir çok gösteriler sırasında konuşma yapanların tümü söz almışlardır. Yalnız Sosyalist Partisi Başkanı Mösyö Jaures hasta olduğu bahanesiyle bu toplantıda hazır bulunmamıştır. Konuşmacılar sözde adı geçen bölgede Ermenilerin endişe içinde bulduklarını söyledikten sonra ihtilal aracılığıyla hak ve hürriyetlerini elde etmek yolunda Leh, Finland ve Ermeni milletleri ile birlikte çalıştıklarından dolayı Rusların takdir edilmesine ve Berlin Antlaşması kararlarının tam olarak uygulanmasının gerekli olduğuna dair bir karar alınmasını teklif etmişlerdir. Osmanlı ülkesi ve Rusya işleri konusunda daha önce gerçekleşenler gibi bu toplantının da herhangi bir etkisi olmamış Aurone, Le Matin, Vantraşiran, gibi aşırı etkileriyle tanınan bazı gazeteler ayrı tutulduğu zaman hükümetle hatta Muhafazakâr Partiyle bağlantısı olan gazeteler bile bu yolda herhangi bir haber yayınlamamışlardır. Bu münasebetle ön ayak olan Sosyalist milletvekillerin seçim zamanının yaklaşmakta olması yüzünden ihtilalci fikirlerini ilandan başka amaçlarının olmadığı açıktır. Mösyö Pelletan'ın parti mitingi anlamına gelen bu toplantıda hazır bulunması bunun

öneminin artmasına yardımcı olamamıştır. Çünkü kendisinin Denizcilik Bakanlığı'ndan azledilmesine neden olan şiddetli eleştiriler sadece bazı toplum çevrelerinde sahip olduğu itibar ve onurunu garip bir şekilde zedelemiştir. Arzulunur.

BOA. HR. SYS. 2865/63

61

Bâb-ı Âlî
Tercüme Odası
Numara: 26
Tarih: 14 Mart 1907

Ermeni Dostları Komiteleri tarafından yapılan toplantıya dair

Nezaret'e 9 Mart 1907'de Paris Büyükelçiliği maslahatgüzarından gelen 62 numaralı yazı

Ermeni Dostları Komiteleri tarafından dün akşam buradaki “Sosyete Savante” salonunda bir toplantı yapılmıştır. Konuşma yapmak üzere adlarını kaydettiren hatiplerin büyük çoğunluğu son anda vazgeçmişlerdir. Radikal Sosyalist Parti ile bağlantılı olan eski Denizcilik Bakanı Camille Pelletan toplantıya başkanlık ederek genç bir Fransız doktoruna söz alması teklifinde bulunmuş, bu doktor da Ermeni fesat hareketinin bir tarihçesini anlattıktan sonra Fransa'da yaşamayı seçen Ermenilerin Fransa tabiiyetine girmek istedikleri zaman maruz kaldıkları zorluklardan uzun uzun söz etmiştir. Bunun üzerine Mösyö Pelletan Fransa Hükümeti'nin 1869 tarihli tabiiyet değiştirme nizamnamesinde değişiklik yapılarak bu zorlukların giderilmesine elinden geldiğince gayret sarf edeceği sözünü vermiştir. Toplantıyı düzenleyenlerin asıl amacı özellikle Fransa'daki ruhban taraftarları partisini etkilemek ve bazı politikacıları ve esas olarak şarktaki Alman politikasını eleştirmekten ibaretti. Ancak elli kadar kişiden oluşan bu toplantıdan çıktığı sırada bir kişi kışkırtıcı bir beyanname dağıtmış ise de hazır bulunanlar tarafından

buna asla önem verilmemiştir. Aslında Sosyalist Parti yöneticilerinden birinin bu şekilde başkanlık etmiş olduğu bu toplantı, özellikle tekrar iktidara gelmeyi arzu eden ve Ermeni işlerini, sadece kendisine dikkatleri çekmek için fırsat bilen bir partinin, gerek seçim düşünülerek gerek parlamentoda sağlayacağı çıkarlar açısından düzenlenmiştir. Arz olunur.

BOA. HR. SYS. 2866/32

62

Altı vilayette (Van, Bitlis, Mamuretülaziz, Sivas, Erzurum, Diyarbakır) bulunan Ermeni piskoposları Patrikhane ile gizlice haberleşmek için bölgelerindeki Rus, İngiliz ve Fransız konsoloslarına başvurmuşlardır. Konsoloslar da piskoposların mektuplarını kendi resmi zarflarının içine koyup İstanbul'da oturan elçilere gönderdiklerinden bunlar da zarfları açtıklarında içlerinden çıkan Patrikhane'ye hitaben yazılmış bu mektupları Patrikhane'ye göndermektedirler. Patrikhane'nin bu tarz haberleşmesi Osmanlı Devleti'nin gerek emniyeti ve gerekse dışişleri açısından son derece dikkate değer bulunduğundan bahsi geçen vilayetlerin valilerine ve polis müdürlerine Ermeni piskoposların bölgedeki konsoloslarla olan ilişkilerini sıkı bir şekilde gözlemeleri ve bu şekilde haberleşmelere kesinlikle fırsat tanınamaları için etkili emirler verilmiştir. Arz olunur.

29 Haziran 1907

Asador

BOA. Y. PRK. AZJ. 52/60

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Şifre Kalemi
Telgraf
Sayı: 478

Paris, 28 Eylül 1909

Naoum Paşa'dan Rifat Paşa'ya

Şikayetlerini sunmak ve Adana meselelerinde hükümetin sözde taraflılığını protesto etmek amacıyla, Ermeniler Perşembe günü için bir miting hazırlamaktadırlar.

Bu toplantıyı zorunlu kılan patriğin istifasıdır.

Osmanlı İmparatorluğu Büyükelçiliği
Sayı: 864/497

Paris, 4 Ekim 1909

Hariciye Nazırı Ekselans Rifat Paşa'ya

*Konu: Ermeni toplantısı
(siyasi)*

Sayın bakan,

28 Eylül ve 824/478 sayılı telgrafımla sayın ekselanslarınıza bildirme onurunu duyduğum toplantı, 30 Eylül Perşembe günü Boulevard de Strasbourg adresindeki Globe Kahvehanesi'nin salonunda yapılmıştır.

Gündem maddeleri şunlardı: “(1) Son Adana katliamlarıyla ilgili Ermenilerin şikayetlerini sunmak. (2) Katliam yapan kişilere karşı alınan baskı tedbirlerinde Osmanlı Hükümeti'nin taraflılığını protesto etmek.”

Yaklaşık iki yüz elli kişinin katıldığı bu toplantı, organizatörlerin hayal kırıklığına yol açmış ve kimse tarafından ilgi görmemiştir. Hatipler; toplantıyı engellemek istediği için İmparatorluk

Büyükelçiliğinin saldırıya uğradığını belirtmişlerdir. Sonuç olarak, Meclis (toplanan kişiler); Adana'daki büyük katliamların cezalandırılmamasıyla ilgili olarak Ermeni patriğinin protestosuna katılmaları ve aynı anda bu protestolarını Osmanlı Millet Meclisi'ne ve İstanbul'daki Ermeni Millet Meclisi'ne iletmeleri hususuna Paris'teki Ermeni topluluğunu davet eden bir önergeyi kabul etmiştir.”

“Türkiye'deki Ermenilerin üzücü durumunu bildirmek ve Fransa'nın maddi ve manevi desteğini talep etmek amacıyla Konsey Başkanı Sayın Briand'ın nezdinde ortak bir başvuru” yapmayı amaçlayan bu önerge reddedilmiştir.

“Ermeni Meselesi” başlığıyla 30 Eylül tarihli sayısında “Le Temps” gazetesi tarafından yayınlanan başyazıyı ekselansları kuşkusuz farketmiştir.

En içten saygılarımın kabulü dileğiyle.

Naoum

BOA. HR. SYS. 2750/76

64

Bâb-ı Âlî
Nezâret-i Hâriciye
Umûr-ı Siyâsiye Müdiriyet-i Umûmiyesi
Devâ'ir ve Vilâyât Kalemi
Aded: 51

Dahiliye Nezareti'ne

Özet: Adana vilayeti dahilinde uygunsuz davranışlarda buldukları vilayetten bildirilen Fransa rahipleri hakkında

Devletlü efendim hazretleri

21 Şubat ve 10 Mart 1910 tarihli, 1248 ve 1350 numaralı nezaretinizin iki yazısına cevaptır. Adana vilayeti dahilinde Kars**ta bulunan Fransisken Rahibi İspanyalı Peder Emmanuel Grasya'nın

* Kadirli'nin eski adı.

beğenilmeyen durumları hakkında sözlü tebligatta bulunmuş, bu konuda vilayet valisince Mersin Fransız Viskonsolosluğu'na yazılmıştır. Bahsi geçen konsolos tarafından da Büyükelçiliğe yapılan başvuru üzerine bundan sonra uygunsuz hareketlerde bulunmaması için rahibe etkin uyarılarda bulunulduğu Fransa Büyükelçiliği'nden cevaben bildirilmiştir. Ermenileri Katolik mezhebine sokmaya gayret ettikleri bildirilen Fransız rahiplerine gelince, gerek yazı metninde belirtilen Islahiye kazasının Şeyhli ve Hassa'nın Ekyaz (?) köylerinde bulunan ve gerek Osmanlı memleketinin çeşitli bölgelerinde oturan Fransız rahiplerinin mezhep değiştirme konusundaki teşvik ve telkinleri ve özellikle afetzede olan Adana Ermeni ahalisinden bu yolda yine yararlanmaya kalkışmalarının çok çirkin bulunduğu belirtilerek adı geçen rahiplerin asıl görevlerinin eğitimden ibaret olduğu, bunun haricinde işlerle uğraşmalarının uygun olmayacağı hakkında da kendilerine etkin uyarılar yapılması için Halep'te ve diğer yerlerde bulunan Fransa konsoloslarına gerekli talimat verileceğine ayrıca söz verilmiş, evrak ve gönderilen belgeler ekte iade edilmiştir.

2 Nisan 1910

Hariciye Nazırı adına
Müsteşar
Ohannes

Adana Vilayeti
Mektûbî Kalemi
Aded: 439

Dahiliye Nezareti'ne

*Gamsaragan Artin ve Peder
Emmanuel Grasya hakkında.*

Saadetlü efendim hazretleri

Bundan on beş gün evvel Peder Emmanuel Grasya imzasıyla Kars'tan (Kadirli) Mersin'deki Fransız konsolosuna bir telgraf çekilmiş ve Müslümanların orada silah atmak suretiyle asayiş ihlal ettikleri, Ermeni ahalinin korku ve heyecana düştüğü, bir çoklarının Haçın ve diğer civar kazalara göç ettikleri, kendisinin de son derece korku içinde

olup nasıl hareket edeceği hakkında talimat beklediği bildirilmişti. Telgraf başmüdürü telgrafı gösterir göstermez gece saat beşte telgrafla verdiğim emir üzerine Kozan Jandarma Taburu kumandanını tahkikat için Kars'a gönderdim. Tahkikat neticesine dair aldığım telgraflarda Grasya'nın aslen İspanyalı olup Fransa himayesinde bir Fransisken rahibi olduğunu, telgrafnamesinin de yalan ve uydurma olup Kars'ta Katolik mezhebini yayabilmek maksadıyla halkın gözünde hükümet üzerine mutlak hakim olduğunu kanıtlamak için bu gibi entrikalara baş vurduğu, girişim ve icraatlarını az çok engellemeye çalışan kaza kaymakamına zarar verebilmek için basit bir olaya tehlikeli bir şekil vermeye çalıştığı bildirilmiş olduğundan ardından Mersin Fransız Konsolosu'na sureti ekli bir numaralı yazıyı yazdım. Aynı günde Mehmet Ali Bey'in uğurlanması için Mersin'e inmiştim. Orada iadeyi ziyaretine gittiğim Kilikya Katogigosu Sahak Efendi ile konuşmamız esnasında Kars'taki Katolik Fransisken rahibinin yanına yerleşerek çeşitli şeytanca kötülöklere başlamış olan Gamsaragan Artin namında bir şahıs bulunduğunu, bu şahsın mazisinin karanlık ve kötü ahlak sahibi bulunmasından dolayı iki ay evvel Patrikhane ile kendisi tarafından kovulmuş bir eski Ermeni papazı ve Ermeni mektebi muallimi olduğunu söyledi. Bunun üzerine böyle fesatçı ve kötü ahlakıyla tanınan örfi idare altında bulunan mahallerde meskenleri bulunan şahısların, örfi idare dışına sürölmeleri ve uzaklaştırılmaları konusunda askeri yönetimin yetkili olduğuna dair olan Örfi İdare Nizamnamesi'nin altıncı maddesine dayanarak adı geçen kişiyi gizlice Adana'ya göndermelerini ve genel durumu hakkında uzun uzadıya tahkikat yapmalarını tekrar Kozan Mutasarrıflığı'na yazdım.

Bu konudaki tahkikat kötü durumunu ve Kars'ta halk arasında karışıklık çıkartmaya gayreti bulunduğunu ortaya koymuş olduğundan 11 Şubat 1910 tarihli ve (olağanüstü) işaretli yazı ile arz olunduğu gibi kendisini gizlice sürgün olarak Harbiye Nezareti'ne gönderdim. Adana'da bulunan Fransız Cizvit Rahipleri Reisi Pierre Joe dünkü Cuma günü bana gelerek Kars'tan sözü edilen telgrafı yazmış olan İspanyalı Fransisken rahibinin yaptığı hatadan dolayı benden af dilemeye ve

bundan sonra benzer durumlarda bulunmayacağı hakkında teminat vermeğe hazır bulunduğunu, tarafımdan kabul edilmesinin Mersin Fransız konsolosu tarafından özel surette rica edildiğini belirtmiştir. Bunun üzerine adı geçen kişi kabul edilmiş ve kendisi Türkçe bilmediğinden Gamsaragan Artin tarafından böyle heyecanlı bir telgraf yazılarak kandırıldığını açıklamış, bunun üzerine kendisine gerekli nasihatlerde bulunulmuştur.

Konu önem taşımamakla beraber Osmanlı Hükümeti'nin, işlemleriyle ilgili konularda yabancıların hatta dolaylı olsa (indirectement) bile nüfuz ve müdahalesine tahammül edemeyeceğini gösterdiğimi zannediyorum.

Arkasından Mersin Fransız konsolosuna sureti ekli (2) numaralı yazıyı yazarak gönderdim. Konsolos verdiğim ziyafete karşılık buraya geldiği gün Fransisken rahibinin yaptığı hareketten dolayı çok üzgün olduğunu ve ilk yazdığım yazıyı aynen Büyükelçiliğe takdim ederek adı geçen kişi hakkında şikayette bulunduğunu belirtmiş olduğundan oradan nezaretinize başvurulur düşüncesiyle bu küçük olayı ayrıntılarıyla arz etmeye kendimi mecbur hissettiğimi bildirir, sözü uzatıp başınızı ağrıttığımdan dolayı kusurumun iyi niyetime bağışlanmasını istirham ederim. Bu konuda gereği tarafınıza bırakılmıştır.

12 Şubat 1910

Adana Valisi

Adana Vilayeti
Mektûbî Kalemi
Aded: 1

Fransa Devleti'nin Mersin'de bulunan Viskonsolosluğu'na yazılan yazının sureti

Evvelki gün Kars'tan Peder Emmanuel Grasya imzasıyla tarafınıza bir telgraf çekildiğini, Kars'ta Müslümanlardan bazılarının silah atarak mahalî asayiş tehdit ettiklerini, bundan heyecana düşen kaza halkından

çoğunun da Haçın'e ve başka yerlere göç ettiklerinin bildirildiğini haber aldım. Memleketin emniyet ve asayişini ilgilendiren bu meselelerde doğrudan doğruya bölge kaymakamlığına, liva veya vilayete başvurulmadan tarafınıza ihbarlarda bulunulması şaşımama neden oldu. Derhal tahkikat yapılması için mutasarrıflığa telgrafla tebligatta bulunarak meselenin doğrusunu, bu imza sahibinin kim olduğunu ve mahalli kaymakamlığa bilgi verilip verilmediği konusunda açıklama istedim. Gerek soruşturmaya görevli gönderdiğim kişilerden ve gerek mutasarrıflıktan aldığım bilgiye göre silah atma olayının; memlekette kuduz köpek olduğu konusunda halkın daha önce uyarıldığı, birkaç kişiyi ısırılmış olan kuduz köpeğe atılan kurşundan ve serçe kuşlarının çocuklar tarafından çifte tüfeğiyle avlanmasından ibaret olup halkın Haçın'e gitmesinin ise Paskalya dolayısıyla akraba ve dostlarını ziyaret maksadına dayandığı, Peder Emmanuel Grasya'nın aslen İspanyol olup Fransa Devleti tebaasından bir Cizvit rahibi olduğu ve bu yolda ihbarlarda bulunmasının gerek bölge kaymakamlığına ve gerek vilayete karşı vaktiyle kendine çıkar sağlamak için kanunsuz isteklere cüret etmesi yüzünden engel olunmasından ileri geldiği anlaşılmıştır. Zaten bundan evvel katogigos efendi ile sohbetimiz esnasında bazı ruhbanın ve bunlardan Kars ve Bahçe'de bulunan Katolik papazlarının memleket halkını Katolik yapmak için kalp ve vicdanlarına baskı yaptıkları söz konusu olmuştu. Sonradan karışıklık esnasında yanan ve hükümet tarafından tekrar inşatına başlanan evlerin daha iyilerinin Cizvit kilisesi tarafından tamamıyla inşa edileceği vaad edilerek halkın mezhep değiştirmesi için açıkça teşvikler yaptıkları da haber verilmişti. Bununla beraber her ferdin mezhebe ait vicdanî kanaati kendi bileceği konulardan olduğundan, hükümetçe hiç bir tarafa şikayete lüzum görülmemiştir. Ancak bu defa Peder Emmanuel'in hiç asıl ve esas olmayan bir olay uydurarak memleketin bunca uğraşma neticesinde sağlamaya çalıştığım sükunetini bozacak şekilde olağanüstü heyecanlı durum ortaya çıkarmaya kalkışmasını susarak geçiştiremedim.

Hükümetin siyaseti, memleketin emniyet ve asayişiyile sıkı bağlantısı olan bu gibi hususlarda etrafı kışkırtmak katiyen tahammül edemeyeceğim cüretlerden olduğu için bahsi geçen kişi hakkında uygulanması gereken kanun hükmünün bildirilmesini Dahiliye Nezareti'nden talep ettim. Alacağım tebligata uygun hareket edeceğim tabîi ise de daha ani ve şiddetli yaptırımlara mecbur olmamak için tarafınızdan kendisine gerekli uyarılarda bulunulmasını ve bütün Fransa uyruğunu taşıyan ruhanî reislere de halkın dini duygularına dokunacak telkin ve icraatlar ile vicdanî kanaatlarına baskı yapılmamasını tebliğ etmenizi rica eder, sevgilerimi sunarım.

31 Ocak 1910

Adana Vilayeti
Mektûbî Kalemi
Numara: 2

Mersin'de bulunan Fransa Devleti Viskonsolosluğu'na yazılan yazının sureti

31 Ocak 1910 tarihli ve 198 numaralı yazıya ektir. Kars'ta bulunan Fransisken rahibi İspanyalı Peder Emmanuel Grasya'nın tarafınıza çektiği telgraf bundan bir buçuk iki ay kadar evvel Ermeni Patrikhanesi ile Kilikya Katogigosluğu tarafından Ermeni Ruhbanlığı ve okul öğretmenliği mesleğinden kötü durumundan dolayı çıkartılan ve o zaman Fransisken rahibine kapılarak Katolik mezhebine giren, aslen İstanbul'un Büyükdere ahalisinden ve Osmanlı tebaası Ermenilerinden Gamsaragan Artin adlı şahıs tarafından kaleme alınmıştır. Artin'in adı geçen rahibe güvenerek Kars'taki Osmanlı unsurları arasında fesat ve ayrılık çıkartmaya, Kars Hükümeti'nin nüfuzunu azaltmaya ve bozmaya çalıştığı, bu defa soruşturduğum için kendisini muhafaza altında buraya getirterek Örfî İdare Nizamnamesi'nin altıncı maddesine uygun olarak dün İstanbul'a gönderdim. Bugün Adana'da bulunan Cizvit Rahiplerinin Muhterem Reisi Pier Joe yanıma gelerek adı geçen Rahip Emmanuel Grasya'nın yaptığı hatalardan dolayı benden özür dilemeye, bundan sonra benzer durumlarda bulunmayacağı hakkında teminat vermeye hazır

bulduğunu, tarafımızdan kabul edilmesini aramızdaki sevgi ve samimiyete dayanarak arzu ettiğini belirttiğinden, her konuda size saygılı ve vefalı samimi bir dostunuz olarak kalmak konusundaki özel düşüncelerimle sizin bu arzunuz çerçevesinde adı geçen kişi kabul edilmiş, söyledikleri de gelecek için bana fikir vermiş olduğundan kendisine gerekli nasihatlerde bulunularak geçmişin olmamış gibi değerlendirileceğinden emin olması belirtilerek geri gönderilmiştir.

Benim kadar sizi de etkilemiş olduğuna tamamen inandığım şu hadisenin bu şekilde ortadan kaldırılmış olmasının kalbimde ortaya çıkardığı memnuniyeti belirterek bu vesileyle de daima size sevgi besleyeceğimi temin ederim efendim.

12 Şubat 1910

BOA. DH. MUI. 66-2/22

65

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Kalem-i Mahsûs
Numara: 27334/1368
Tarihi: 13 Ocak 1913

Dahiliye'ye,

Paris Ermeni Arhimandariti Vramşabuh Kibaryan Efendi tarafından Londra Elçiler Konferansı'nda Ermeni meselesinin de söz konusu edilecek çözümlenmesini istemek amacıyla Fransa cumhurbaşkanına gönderilen ve Sun gazetesinde yayınlanan mektuba dair bazı düşünceleri ve Kibaryan Efendi ile yapılan konuşmaları içeren Paris Büyükelçiliği'nden alınan tahriratın tercümesi ekleriyle gönderilmiştir. Gereği.

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Umûr-ı Siyâsiye Müdüriyet-i Umûmiyesi
Tercüme Şubesi
Tarih: 7 Ocak 1913

28 Aralık 1912 tarihiyle Paris Büyükelçiliği'nden gelen 904 numaralı tahriratın tercümesidir.

Hariciye Nezareti'ne

Paris'teki Ermeni Arhimandariti tarafından Fransa cumhurbaşkanına bir mektup gönderildiğini ve Sun gazetesinin bu mektubu 25 Aralık tarihli nüshasında yayınladığını telgrafla nezaretinize bildirmiştim. Türkiye ve Türkler hakkında son derece nezakete aykırı bir şekilde yazılmış olan bu mektupta Berlin Antlaşması'na imza koyan devletlerle beraber Balkan Savaşı'ndan doğan bütün meselelerin çözüme kavuşturulması için hemen başlanacak olan görüşmeler sırasında Ermeni meselesinin de görüşülmesi Mösyö Fallieres'ten rica edilmektedir. Bu mektupda bazı bölümlerini tarafınıza bildirmiş olduğum üzücü neşriyatın bir kısmını oluşturmaktadır.

Bendeniz Arhimandariyet Vramşabuh Kibaryan'ı tanırım. Kendisi iyi ve doğru bir adam olup gerçek Anadolu Ermenileri tipinde bir kişidir. Bu yüzden gayet kötü olan bu mektubu çok güzel bir üslupla yalnız kendisinin yazmış olması bence mümkün görünmemektedir. Gerçek duygularını anlamak istediğimden kendisini elçiliğe davet ettim. Yaptığımız görüşmede rahibin bir takım fesat erbabının emellerinin oyuncağı olduğunu anlamakta güçlük çekmedim. Bu mektubun kilise idare meclisi tarafından kaleme alındığı gece adı geçen Arhimandariyet ancak yoldaşlık için imza koymuştur. Ülkenin böyle büyük bir buhran geçirdiği sırada menfaatleri tamamen bir olan ve tam bir birlik içerisinde yaşamaları lâzım gelen Türklerle Ermeniler arasına ayrılık tohumu ekecek bu gibi yayınlar yapılmasının üzücü olduğunu ve Osmanlı Hükümeti'nin, Ermenilerin durumlarını ciddi bir şekilde düzeltmesi

gerektiğine kanaat getirdiğimden bu maksadı gerçekleştirmek için en acil tedbirleri almak üzere karma bir komisyon kurmuş olduğunu belirttim. Mezhepdaşları hakkında İstanbul'daki resmî çevrelerde gayet samimi ve hayırlı duygular beslenmekte olduğunu teminle Paris'te bulunan Ermeni cemaatini yatıştırmak yolunda nüfuzunu kullanmasını kendisinden rica ettim. Kendisi, Ermenilerin ayrılma maksadı gütmediklerini, Osmanlı ülkesinde mutluluk içinde hayat geçirip gelişmeye imkân bulduklarını açıkça söylemiştir. Adıgeçen rahip nezdinde bulunduğum bu girişimin Ermeni çevrelerinde mevcut olan heyecanı yatıştıracaklarını sanmak hatadır. Bu mesele ancak gazeteler tarafından İstanbul'da hemen başlanacağı ilân edilen görüşmelerde sağlanacak başarı ile güzel bir sonuca yaklaşmış olacaktır. Bu meseleyi incelemekte olan karma komisyonun bununla ciddi bir şekilde meşgul olacağı ve taraflarca istenilen sonuçları elde edeceği kuvvetle umulmaktadır. Adı geçen komisyon kendisinden önceki komisyonları şaibe altında bırakan itimatsızlığı ortadan kaldırmalıdır.

Düşünceme göre, yapılacak ilk şey, uygulanacak ıslahatın tatbik ve icrasını Osmanlı Devleti'nin hizmetine alınacak yabancılara bırakmaktır. Zaten çeşitli idarî birimler için Bâbîâli'nin yabancı danışmanlar görevlendirmesi gibi gayet güzel bir düşüncenin mevcut olduğunu işitiyorum. Bu düşüncenin yaygınlaşması ve her valimizin yanına böyle birer yabancı danışman tayini en fazla arzu edilen konulardandır. Bu konuda başarı kazanılmasının, danışmanların seçimine ve özellikle onların sahip olacakları yetkinin mümkün olduğu kadar geniş olmasına bağlı olacağı tabiidir. İlgisiz olan valilerimize ihtarlarda bulunmak yeterli değildir, onları faaliyete sevk etmek gerekmektedir.

Bundan dolayı yabancı danışmanların düşünen ve faal kişiler olmaları önemlidir. Eğer şimdiki kabine bunu yapmaya muvaffak olursa memlekette kamuoyunun takdirini kazanacaktır. Arzulunur.

BOA. HR. SYS. 2750/77

Viyana Sefâret-i Seniyyesi
38457/86

Gizli

Hariciye Nezareti'ne

Devletlü efendim hazretleri,

51 numaralı ve 4 Şubat 1913 tarihli telgrafınız tarafımdan incelenmiştir. Nubar Paşa oğlu Bogos ile Avrupa'da ve Mısır'da yaşayan Ermeni yazarlardan birçok kişinin Paris'te bir komite kurarak Ermeni vatandaşlarımızın yaşadıkları vilayetlerde hızlı ve ciddi ıslahat yapılması için devletlerin müdahalesini davet etmek girişiminde buldukları Avrupa gazetelerinde görülmekte olduğu gibi meseleyi Londra Elçiler Toplantısı'nda müzakere mevkiine koydurmak ümidiyle Sir Edward Grey'e müracaat ettikleri ancak şimdilik uygun cevap alamadıkları da rivayet edilmektedir. Adı geçen komitenin aleyhimize belge toplamaya çalıştığı Paris'teki Courier de la Press'den Viyana'daki Observer Bureau'ya gönderilen ekli belgeden anlaşılmaktadır.

Doğu vilayetlerinde gerek Ermeni gerekse Müslüman vatandaşlarımızın refah ve mutluluğa ihtiyaçlarının olduğu, büyük devletlerden bazılarının yakın bir zamanda bu vilayetlerin durumunu baskı sebebi kabul etmeleri ihtimali yüksek olduğundan gerekliliği ve aciliyeti gerçekten de ortada olan güvenlik tedbirleri ile ekonomik ıslahatların esaslı bir şekilde belirlenerek uygulamaya konulması ve bu önlemlerle dış müdahale ve uyarıların önlenmeye çalışılması düşünceme göre Bâbî-âlfî'nin bir dakika bile ihmal etmemesi gereken hayati meselelerimiz arasındadır.

Bir de, doğu vilayetleri ıslahatından söz edildikçe konu temelden dikkate alınmadan daima rahatsızlığın belirtilerini iyileştirmeye çalışmakla yetinilmektedir. Adı geçen vilayetleri bizzat görmüş veya görenlerden etraflı bilgi almış olan devlet adamlarımızın da bildiği üzere doğu vilayetleri halkının sefil hayatı devletin dikkat ve merhametini çekecek derecededir. Avrupa'yı ve Avrupa köylerinin mutluluk içinde

yaşayışını görmekte olan Ermeni düşünürleri soydaşlarının mutluluğa nail olmaları için hiç bir girişimden geri durmayacaklardır. Diğer vilayetlerimizin de ıslâha ihtiyaçları var ise de doğu vilayetlerinin durumunu duyarlı kılan iç ve dış sebepler diğer vilayetlerde bulunmadığından doğu vilayetleri ıslahatını diğer vilâyelere tercih etmeye mecburuz. Bu konuda emirleriniz beklenmektedir.

8 Şubat 1913

Viyana Büyükelçisi
Hüseyin Hilmi

BOA. HR. SYS. 2817-1/44

67

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Şifre Kalemi
Telgraf
Sayı: 431

Paris, 19 Haziran 1913

Rifat Paşa'dan Said Halim Paşa'ya

Sorduğum bir soruya karşılık Sayın Pichon bana, Rusya Hükümeti'nin önerisiyle İstanbul'daki büyük devlet büyükelçilerinin, Ermenilerin oturdukları bölgelerde uygulanacak ıslahatla ilgilenmek üzere emir aldıklarını söyledi.

Ben de ona, Bâbıâli'nin bizzat kendisinin bütün bölgelerde daha geniş reformlar yapma kararında olduğunu ve bunun uygulanmasını temin etmek için yabancı memurlardan da yararlanacağını ifade ettim.

Bu arada bir kısım Ermeni çevrelerinin önerdiği gibi büyük devletlerin doğrudan denetimine karşı gelme fırsatı yakalamış oldum.

Kendisine de söylediğim gibi, büyük devletler tarafından yapılacak olan doğrudan denetim, daha önce de Makedonya'da olduğu gibi bir

güvensizlik oluşturacağından, ıslahat aleyhine Ermenilerle Osmanlı Hükümeti arasında mahzurları olacaktır.

Bu, ülkemizde yeniden teşkilatlanma gayretlerimizde başarılı olmak için gerekli olan prestijimizi azaltacak ve şevkimizi yaralayacaktır.

Ekselansları da aynı fikirdedir.

Islahatın tarafımızdan yapılmasını istemektedir.

Bana, Osmanlı Hükümeti'nin, ıslahatın uygulanmasını denetlemek üzere adı geçen bölgelerin başına neden bir yabancı genel müfettiş atmadığını sordu. Ben de sizin bu konudaki düşüncenizi bilmediğimden Bakana herhangi bir cevap vermedim. Bununla birlikte bu kişinin fikri, bana kabul edilemez gibi gelmedi.

Herhalde Sayın Pichon ile yaptığımız görüşme, harekete geçme zamanımızın geldiğini ortaya koymaktadır. Şayet ıslahat projelerimizi ve bunların uygulanmasını yabancılara bırakma niyetimizi anlatmakta geç kalırsak, yakın zamanda büyük devletlerin Osmanlı'nın hükümranlığına el atmasıyla karşı karşıya kalacağız.

Geç kalmadan çok iş yapmak gerekiyor.

BOA. HR. SYS. 1866-6/38

68

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Şifre Kalemi
Telgraf
Sayı: 447

Paris, 23 Haziran 1913

Rıfat Paşa'dan Said Halim Paşa'ya

Fransız Hükümeti, büyük devletlerden Osmanlı İmparatorluğu'na Ermenilerin yaşadığı altı vilayet için Makedonya'da olduğu gibi bir yüksek komiser atmasını tavsiye etmelerini istemiş, hemen hemen bütün büyük devletler buna olumlu cevap vermiştir. Bizim tarafımızdan

seçilecek ve atanacak olan bu yüksek memur, reformların uygulanmasıyla ilgili olarak görevlendirilmiş olacaktır. Eğer Bâbîâli kendi reform projelerini tanıtmakta geç kalırsa bu teklifi, zararsız da olsa diğerleri takip edecektir. Hızlı hareket etmezsek inisiyatifi yabancılara vereceğiz.

BOA. HR. SYS. 1866-6/41

69

Sefâret-i Kübrâ-i Saltanat-ı Seniyye-i Osmâniyye

Paris

Numara:11154/451

Hariciye Nazırı Prens Said Halim Paşa'ya

Mösyö Victor Berar ile Bogos Nubar Paşa tarafından verilen konferansta Bogos Paşa tarafından yapılan konuşmanın kopyasıyla yine Ermeni meselesi hakkında kendisi tarafından yayınlanıp bazı yabancı büyükelçiliklerle diğer kişilere gönderilen üç muhtıra, içeriğinin öneminden dolayı ekte gönderilmiştir. Bu konuda gereği müsaadelerinize bırakılmıştır.

27 Haziran 1913

Paris Büyükelçisi
Rifat

Sefâret-i Kübrâ-i Saltanat-ı Seniyye-i Osmâniyye

Paris

Numara: 1148/396

Hariciye Nazırı Prens Said Halim Paşa'ya

Devletlü efendim hazretleri

3 Haziran 1913 akşamı ünlü yazarlardan Mösyö Victor Berar ile Bogos Nubar Paşa tarafından Ermeni meselesi hakkında bir konferans verilmiş ve önemli konuşmalar yapılmıştır. Konuyu şöyle özetleyebilirim: Ermenilerin yaşadıkları vilayetlerde esaslı ıslahatlar

yapılmasının en önemli savunucularından olan Mösyö Victor Berar yaptığı konuşmada Ermenilerin üstünlüklerinden, faaliyetlerinden, eskiden beri uygarlık ve ilerleme unsuru oluşturduklarından, doğu ticaretinin çok eski zamanlardan beri kısmen bu toplumun elinde olduğundan söz ettikten sonra Bağdat demiryolu hattına değinmiştir. Alman gazetelerinin şu sıralar Ermenilerin haklarını şiddetle savunmalarının çok anlamlı olduğunu, zira demiryolu hattı Türklerin yaşadığı vilayetlerden geçtiği sürece sadece Türklere ve eski hakana hoş görünmek isteyen Almanların şimdi Adana vilayetinden itibaren Ermenilere muhtaç bulunduğunu uzun uzun anlatılmıştır. Şimdiki durum devam ettiği takdirde Almanların Mersin'e Rusların Trabzon'a İngilizlerin Kuveyt'e pek kolay bulunur bir bahane ile asker çıkararak Irak ve doğu vilayetlerini istila edeceklerini bildirerek Potsdam kararlarının gizli maddesinin Osmanlı'nın doğu vilayetlerinin Rusya ile Almanya arasında bölüşülmesine ilişkin olduğunu söylemiştir. Geçenlerde Draç'a Avusturya, Avlonya'ya İtalya askerinin çıkması kararlaştırıldığı sırada Ermeniler katliam edilecekmiş bahanesiyle Almanya donanmasının hemen Mersin'e gitmesinin anlamlı olduğunu, ancak Arnavutluk'un İtalya ve Avusturya tarafından işgalinin gecikmesi üzerine Mersin'e Alman askerinin çıkmasının da ertelendiğini öne sürmüştür.

Irak ve Doğu Anadolu'nun Rusya, İngiltere ve Almanya devletleri tarafından bölüşülmesine Fransa Hükümeti hoşgörüyü bakamayacağından, böyle bir durumun gerçekleşmesinde Suriye'nin de Fransa'ya bırakılmasının doğal olduğunu ve esasen Kuzey Afrika ve en çok Fas meselesiyle meşgul olan ve bu son ülkede şimdi yetmiş bin kişilik bir ordu bulundurmaya mecbur olan Fransa'nın Suriye'yi de işgale kalkışmasının kendisini zayıflatacağını, 1870'deki Meksika harbinin mağlubiyetini hazırladığı gibi Suriye'nin işgalinin de bu yolda bir felaket ortaya çıkaracağını bu yüzden bundan son derece sakınılması gerektiğini ifade eden Mösyö Victor Berar böyle bir hal karşısında bulunmamak için adı geçen üç devletin Irak ve Anadolu'yu ele geçirmelerine engel olmasının zorunlu olduğunu ve bunun da Avrupa'nın kontrolü altında doğu

vilayetlerinde esaslı ıslahatlar yapılmasına bağlı bulunduğunu söylemiştir.

Bu ıslahatın ise dörde ayrıldığını, öncelikle jandarmanın, ikinci olarak yargı sistemlerinin, üçüncü olarak bayındırlık işlerinin, dördüncü olarak da genel surette vilayetlerin idaresinin yeniden ıslah ve düzene konulmasının lazım geleceğini söyleyerek Türklerin kendi kendilerine lazım gelen ıslahatı yapmaktan tamamen aciz olduklarını, Osmanlı Afrikası ile Osmanlı Avrupasını az zaman zarfında kaybettikleri gibi sözü edilen ıslahat Avrupa'nın kontrolü altında yapılmayacak olursa Osmanlı Asyasını da yakın zamanda ellerinden çıkaracaklarının ortada olduğunu öne sürmüştür.

Bogos Nubar Paşa da bu yolda konuşarak Ermenilerin maksadının Osmanlı kalmak olduğunu, istiklal ve muhtariyet gibi gerçekleşmesi mümkün olmayan hayaller ile meşgul olmadıklarını ve Mösyö Victor Berar'ın kendilerine tavsiye etmiş olduğu yukardaki dört ıslahat dışında hiçbir emellerinin olmadığını ve bu ıslahatın Avrupa gözetimi altında yapılmasının hem genel barışın muhafazası ve hem de Osmanlı Devleti'nin ve Ermenilerin asıl ve gerçek çıkarlarının temini noktasından önemli ve gerekli bulunduğunu söylemiştir

Bu konferansı böylelikle özetledikten sonra bu konudaki kendi fikrimi bu vesile ile de bir kez daha şöyle belirtirim; bugün Avrupa siyasi çevrelerinde geçerli olan düşüncelere göre adı geçen bölgede yabancıların kontrolünü engellemek için istenen ve gerek görülen yukardaki ıslahatı, icab eden bütün yabancı memurlar derhal görevlendirilerek ve peşi bırakılmadan büyük oranda uygulamaya yönelmek lazımdır. Bu konuda çabuk davranıldığı takdirde Avrupa'nın kontrolüne belki engel olmak mümkün olabilecektir. Arzolunur.

7 Haziran 1913

Paris Büyükelçisi
Rifat

BOA. HR SYS. 2817-1/110, 118

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Şifre Kalemi

Suriye Vilayeti'nden gelen şifredir.

Fransa Cizvit rahiplerinden Plisi adında birinin, Rum Katolik papazlarından Huri İbrahim ile Havran köylerini dolaşarak Osmanlı Devleti aleyhinde zararlı sözler söylemesi üzerine Müslüman halk galeyana gelmiş, kendilerine saldıracaklarının hissedilmesi üzerine mahallî hükümet vasıtasıyla koruma altında vilayet merkezine götürülmüşlerdir. Bu sefer adı geçen rahibin tekrar o bölgede dolaşmak üzere gideceği söz konusu edilerek Havran Mutasarrıflığı'na tavsiye mektubu yazılarak korunması Şam Fransa başkonsolosu tarafından ısrarla istenmektedir. Adı geçeninin o bölgeye dönmesi tamamıyla Cebel-i Duruz halkını, aleyhine ayaklandıracığı ve belki hayatını tehlikede kalması sonucunu doğuracağı uygun bir dille konsolosa bildirilmiş ise de sadece mesele çıkarmak emeliyle ısrar etmektedir. Büyükelçiliği vasıtasıyla kendisine etkili tebligat yapılması ve tarafınızdan gereği önemle rica edilmekte ve vereceğiniz cevap beklenmektedir.

29 Nisan 1913

Suriye Valisi
Arif

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Umûr-ı Siyâsiye Müdüriyet-i Umûmiyesi
Aded: 32193/203

Dahiliye Nezareti'ne

Özet: Şam'da Plisi adlı Cizvit rahibine dair.

Devletlü efendim hazretleri,

Fransız Cizvit rahiplerinden Plisi adında birinin Rum Katolik papazlarından Huri (?) İbrahim ile Havran köylerini dolaşarak Osmanlı

Hükümeti aleyhinde zararlı sözler söylemesi üzerine Müslüman halk galeyana gelmiş, kendilerine saldıracaklarının hissedilmesi üzerine mahallî hükümet vasıtasıyla koruma altında vilayet merkezine götürülmüşlerdir. Bu sefer adı geçen rahibin tekrar o bölgede dolaşmak üzere gideceği söz konusu edilerek Havran Mutasarrıflığı'na tavsiye mektubu yazılması ve korunması Şam Fransa başkonsolosu tarafından ısrarla talep edilmiştir. Büyükelçilik vasıtasıyla kendisine etkili tebligat yapılması Suriye Vilayeti'nden alınan telgrafta bildirildiğinden Büyükelçiliğin, durumu konsolosdan sorduğu ve şu durumda rahibin gidişinin ertelenmesini emredeceği vilayete cevap olarak bildirilmiştir.

Adı geçen rahip yirmi seneden beri Şam'da bulunduğu, herkesçe sevilen ve tanınmış biri olduğu, merkeze bağlı olan yerlerde kendilerine bağlı okullarla Katolik okullarını devir ve teftiş için eskiden beri gitmekte olduğu, iki ay önce orada kindar birisinin iftirası üzerine iki polis tarafından tutuklanarak koruma altında aşağılayıcı bir şekilde köy köy dolaştırıldığı, Şam'a dönüşünde konsolosun, valiye sözlü ve yazılı olarak defalarca baş vurarak rahibin isnad edilen şeyleri yapmasına ihtimal olmadığını, ne gibi eylemlerde bulunduğu ve bunların hangi belge ve delillere dayandırılmış olduğunun bildirilmesini istediği belirtilmiştir. Bunun üzerine vali tarafından, tahkikat yapılacağına söz verilmiş olduğu halde iki aydır ikna edici cevap verilememiş nihayet konsolosun son başvurusu üzerine adı geçen valinin daha önce İstanbul'a durumu bildirdiği, Büyükelçiliğin bu sefer müracaatı üzerine açıklanmış, ve valinin dayanaklarını belirleyerek konsolosa göstermesi istenmektedir. Şimdiki durumda, cevap beklenmekte olup adı geçen rahip kalacak ise Büyükelçilik tarafından cevap talebinde bulunulmasını ve daha önce anlatılanlara göre gereğinin acilen yapılarak sonucun bildirilmesini dileriz.

11 Mayıs 1913

Hariciye Nazırı adına
Müsteşar
Salih

Dâhiliye Nezâreti
Numara:203/899
Tarih:11 Mayıs 1913

Suriye Vilayeti'ne

Şifre

1 Mayıs 1913'e ektir. Rahip Plisi, yirmi seneden beri Şam'da bulunduğu, herkesçe sayılıp bilindiği ve merkeze bağlı yerlerdeki Katolik okullarını her sene doluştuğu halde iki ay önce kindar birinin iftirası üzerine yakalanarak köy köy dolaştırılmak suretiyle aşağılayıcı bir tarzda Havran'dan Şam'a götürülmüş, ne gibi eylemlerde bulunduğu delillendirilerek bildirilmesi hakkındaki başvurusu üzerine tahkikat yapılacağı vilayet tarafından konsolosa söz verildiği halde iki aydan beri bir şey yapılmamış olduğu, Fransa Büyükelçiliği'nden bildirilmiştir. Adı geçen kişiye yöneltilen şeylerin belirlenerek konsolosluğa bildirilmesi istenmiştir. Rahip şimdilik cevabı bekleyerek kalacak ise de yukarıda yazıldığı üzere Büyükelçilikçe durum hakkında aydınlatıcı bilgi istenildiğinden durumun gereğinin acilen yapılarak Büyükelçiliğe tebliğ edilmek üzere sonuç hakkında bilgi verilmesi Hariciye Nezareti'nin yazıları üzerine istenmektedir.

Dâhiliye Nezâreti
Numara:141/958
Tarih:14 Mayıs 1913

Hariciye Nezareti'ne

Siyasi İşler Genel Müdürlüğü'nden yazılan 11 Mayıs1913 tarih ve 32193/203 numaralı nezaret yazınıza cevaptır.

Fransa Cizvit rahiplerinden Plisi'nin Rahip Huri (?) İbrahim adındaki yerli bir papaz ile Havran livasının Cebel-i Duruz köylerini dolaşarak halka Osmanlı Hükümeti hakkında ne gibi münasebetsiz sözler söylemiş olduğu, bu konuda yapılan tahkikat ve işlemler ve olayın cereyanı sözlü ve yazılı olarak Fransa'nın Şam Konsolosluğu'na bildirilmiştir. Bu sefer tekrar adı geçen rahibin o bölgeye gitmesi

hakkında konsolos tarafından ısrar edilmesi üzerine haklarında mahallince tutulan soruşturma evrakı vilayet Yabancı İşler Müdürü Nazmi Bey'e verilerek adı geçen konsolosa gönderilerek gösterilmiş, bilgi verilmiş ve rahibin o bölgeye gidişinin yasaklanması, rahibin galeyana gelen halka karşı korunması noktasına dayalı olduğuna dair ayrıntıları içeren Suriye Vilayeti'nden cevap olarak gelen ve içeriği dikkat çeken telgrafın sureti görüşlerinize sunulmak üzere eki ile gönderilmiştir. Teşebbüslerin sonucundan bilgi verilmesi rica olunur. Bu konuda gereği.

Bâb-ı Âlî
Dâhiliye Nezâreti
Şifre Kalemi
145

Suriye Vilayeti'nden gelen şifredir.

2 Mayıs 1913 tarihli yazıya cevaptır. Rahip Plisi, Rahip Huri (?) İbrahim adında yerli bir papaz ile Havran livasının Cebel-i Duruz köylerini dolaşarak halka; "Osmanlı Devleti mahvolmuştur. On gün sonra Osmanlı hükümeti yoktur. Fransa Osmanlı Hükümeti'nde alacağı olan üç buçuk milyar Frank'a karşılık Suriye'yi satın almıştır. Bundan böyle Suriye Fransa'nındır. Biz her tarafa okul açmağa geldik. Bundan sonra sizde Osmanlı Hükümeti memurlarını tanımayınız, vergi isterlerse vermeyiniz, arazi satmayınız. Çünkü Fransa Hükümeti bu satışları onaylamaz" tarzında zararlı tekinler ve saçma konuşmalar yapmaları üzerine halk galeyana gelmiş, civar karakol zabıtasına haber verilmiş, zabıtabadan biri gelerek papazlardan meselenin doğruluğunu araştırmış, hazır bulunan Müslüman ve Hıristiyanların şahitlikleriyle bahsi geçen münasebetsiz sözlerin söylendiği ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine papazları Süveydiye kazasına götürüp kaymakama teslim etmiştir. Kaymakam koruma altında Havran merkezine göndereceği sırada Fransa konsolosunun vilayete ricada bulunarak arka çıkması üzerine rahipler serbest bırakılmıştır. Tahkikata devam edilmiş, Rahip Huri (?) İbrahim mahkemeye teslim edilmiştir. Rahip Plisi vilayet merkezine gelmiştir.

Bugün Huri (?) İbrahim hakkında adlî makamlarca tahkikat ve takibat devam etmektedir. Bu gibi münasebetsiz sözlerin Fransız rahibin ağzından etrafa yayılmasının kamuoyuna kötü etkisinin olacağına anlaşılması üzerine Fransa'ya hürmeten rahip koruma altına alınıp Plisi mahkemeye teslim edilmemiştir. Ancak olayın cereyanı sözlü ve yazılı olarak Fransa'nın Şam Konsolosluğu'na bildirildiği gibi bu sefer tekrar adı geçen rahibin o bölgeye gönderilmesi hakkında konsolosun ısrarı etmesi üzerine haklarında mahallince tutulan tahkik evrakı Vilayet Yabancı İşleri Müdürü Nazmi Bey'e verilerek konsolosa gönderilmiş, gösterilip bilgi verilmiştir. Rahibin o bölgeye gidişinin yasaklanmasının hükümet için olmadığı, rahibin galeyana gelen halka karşı korunması noktasına dayalı olduğu ve istenildiği takdirde soruşturma evrakı dosyasının aynen takdim edileceği arz olunmuştur.

13 Mayıs 1913

Vali
Arif

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Umûr-ı Siyâsiye Müdîriyet-i Umûmiyesi
Aded: 35009/453

Dahiliye Nezareti'ne

Özet: Havran'da seyahat eden Fransız Cizvit Rahibi Plisi hakkında

Huri (?) İbrahim adındaki yerli bir papaz ile Havran livasının Cebel-i Duruz köylerini dolaşarak ahaliye Osmanlı Devleti aleyhinde münasebetsiz sözler söyleyen Fransa Cizvit rahiplerinden Plisi hakkında nezaretinizin 15 Mayıs 1913 tarih ve 15 numaralı yazısıyla gönderilen Suriye Vilayeti'nin telgrafı üzerine Fransa Büyükelçiliği'ne gerekli bilgiler verilmişti. Bu defa Büyükelçilikten alınan yazıda adı geçen vilayetten bildirilen olayın o zaman iki buçuk ay önce meydana geldiği ve vilayetin Bâbîâlî'ye bu konudaki verdiği bilgilerin gerçeğe aykırı olduğu ve bu madde hakkında vilayet valisi ile konsolos arasında

karşılıklı yazışmalardan anlaşıldığına göre mahallî memurların büyük devletler memurlarından birinin resmî talebine karşı kayıtsız kaldıkları ve adı geçen rahip hakkında belgeye dayanmayan bir takım suçlamalarda buldukları belirtilerek adı geçen memurların bu konudaki hareket tarzlarından dolayı kesin bir şekilde protesto edildikleri bildirilmekte, buna cesaret edenler hakkında sıkı tedbirler alınması istenmekte ve kendi amirleri tarafından verilmiş olan görevi yerine getirmek üzere adı geçen rahibin Havran'a dönüşünün serbest bırakılması konusunda ısrar edilmektedir. Vilayet ile konsolos arasındaki yazışmaların Büyükelçilik'ten gönderilen suretleri ekleri ile gönderilmiştir. Duruma ve Büyükelçiliğin, vilayetin vermiş olduğu bilgileri kabul etmeyip kendi fikir ve isteklerinde ısrar etmesine bakılarak ya Büyükelçiliğin iddialarını çürütecek ve adı geçen rahip hakkındaki şikâyetleri kesin bir şekilde ortaya koyacak kuvvetli delillerin araştırılıp bulunarak gönderilmesi, veya kayırma yoluyla adı geçen rahibin Havran'a dönüşünde ister istemez serbest bırakılması şikâyetlerinden birinin seçilmesi lüzumunun vilayete tavsiyesi; bu konuda yeterli ve maddî deliller bulunamayıp rahibin Havran'a dönüşüne izin verilmesi gerektiği takdirde özellikle bir Fransız ve Cizvit rahibi olduğundan dolayı halkın kafasını karıştırılmaması ve hoş olmayan hiçbir harekete kalkışmaması için gerekli tedbirlerin alınması, ayrıca her zaman iyice düşünülerek hareket edilmesi, Büyükelçiliğin şikâyetini gerektirecek durumlara meydan verilmemesi gereğinin ek olarak bildirildiği belirtilerek yazı yazılmıştır.

22 Temmuz 1913

Hariciye Nazırı Adına
Müsteşar

Dâhiliye Nezâreti
Tarih:23 Temmuz 1913
Numara:453/2115

Suriye Vilayeti'ne

Gizli

Huri (?) İbrahim adındaki yerli bir papaz ile Havran livasının Cebel-i Duruz köylerini dolaşarak halka Osmanlı Devleti aleyhinde

münasebetsiz sözler söyleyen Fransa Cizvit rahiplerinden Plisi'nin o bölgeye gidişinin önlenmesinin rahibin galeyana gelen halka karşı hayatını koruma maksadına yönelik olduğuna dair gelen 13 Mayıs 1913 tarihli telgraf üzerine durum Hariciye Nezareti'ne yazılmıştı. Olayın iki buçuk ay önce meydana geldiği, vilayetin bu hususta vermiş olduğu bilgilerin gerçeğe aykırı olduğu ve bu madde hakkında sizinle konsolos arasında karşılıklı yapılan, suretleri ekli yazışma evrakından anlaşıldığına göre mahalli memurların büyük devletler memurlarından birinin resmi talebine karşı kayıtsız kalarak, adı geçen rahip hakkında belgeye dayanmayan bir takım suçlamalarda buldukları açıklanarak, söz konusu memurların bu konudaki hareketlerinden dolayı kesin surette protesto edildikleri Fransa Büyükelçiliği'nden alınan cevap yazısında bildirilmiş ve buna cesaret edenler hakkında tedbirler alınması istenmekte ve kendi amirleri tarafından verilen görevleri yapmak için adı geçen rahibin Havran'a dönüşünün serbest bırakılması hususunda ısrar edilmektedir. Bu yüzden ya Büyükelçiliğin iddialarını çürütecek ve bu rahip hakkındaki şikâyetleri kesin surette ortaya koyacak kuvvetli delillerin araştırıp bulunarak gönderilmesi, yahut kayırma yoluyla adı geçen rahibin Havran'a dönüşünde ister istemez serbest bırakılması şıklarından birinin seçilmesi; bu konuda yeterli ve maddî deliller bulunamayup rahibin Havran'a dönüşüne izin verilmesi gerektiği takdirde özellikle bir Fransız Cizvit rahibi olduğundan dolayı halkın kafasını karıştırmaması ve hoş olmayan hiçbir harekete kalkışmaması için lâzım gelen tedbirlerin alınması, her zaman iyice düşünülerek hareket edilmesi ve Büyükelçiliğin şikâyetini gerektirecek durumlara meydan verilmemesi lüzumu Hariciye Nezareti'nden cevaben alınan yazıda bildirilmiş olduğundan, belirtilen şekilde gereğinin yapılarak eklerinin geri gönderilmesi rica olunur.

BOA. DH. SYS. 42/8

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Şifre Kalemi
Telgraf
Sayı: 151

Paris, 1 Aralık 1913

Rifat Paşa'dan Said Halim Paşa'ya

Fransız Asya Komitesi dün akşam General Lacroix, Buxton, Lepsius ve Milliukof başkanlığında gizli bir oturumla toplanmış ve yirmi kadar delege burada, Ermenilerin yaşadıkları bölgelerde uygulanacak reformlar hakkında Bogos Paşa'yı dinlemişlerdir. Tartışmalardan sonra bir kontrolün gerekliliği hakkında anlaşmaya varılmış ve sonuç olarak bugün Bogos Paşa nezdinde özel bir oturumla reformlar hayata geçirilmeden Osmanlı İmparatorluğu'na mali yardım yapılmaması için büyük devletlere çağrıda bulunulması yönünde tavsiye kararı alınmıştır.

BOA. HR. SYS. 2817-1/178

Osmanlı İmparatorluğu Konsolosluğu
Numara: 272/96

Paris

Hariciye Nezareti'ne

Buradaki Ermeni cemaatinin izinli olan Paris Rahibi Vramşabuh Kibaryan Efendi'ye vekalet eden Marsilya Rahibi Yagişe Efendi'nin delaletiyle, vaktiyle Paris Konsolosluğu'nda Osmanlı Dava Vekili takma ünvanıyla görevli iken daha önce ayrıntılı olarak bildirildiği üzere izinsiz ve Osmanlı kanunları konusunda bilgisiz olmasının yanısıra bir

“Certificat de Coutume” için bin Frank’a kadar ücret almak suretiyle halkı soymak yolundaki uygunsuzluklarından dolayı konsoloslukla ilişiği kesilen Nouridjan Efendi’nin başkanlığında bir Ermeni Gönüllü Komitesi kurulmuştur. Seferberlik sebebiyle ülkelerine dönmek üzere olan bazı Ermeni gençlerini kandırıp Fransa ordusuna gönüllü kaydettirmeye ve hatta bazılarını da tehditle ve korkutmak suretiyle emellerini gerçekleştirmeye çalıştıkları haber alınmaktadır.

Son olarak bu rahip konsolosluğa başvurmuş, bundan yaklaşık bir ay kadar önce yerel gazeteler aracılığıyla ilan edilen genel seferberlik sebebiyle İstanbul’a gitmek üzere konsoloshaneye başvurup bedava bilet alan Karabet Magakyan adlı şahsın namussuz, kiliseye itaatsiz bir adam olmasından dolayı verilen biletin geri alınmasını rica ettiği halde konsolosluk tarafından öne sürülen sebeplerin doğal olarak verilen biletin geri alınması için sebep oluşturamayacağı cevabının verilmesi üzerine, kiliseden polise başvurularak bir bahane ile birkaç gün hapsedirildikten sonra tahliye edildiği hapsedilen şahıs tarafından haber verilmiş ve gönüllü yazılması hakkında Nouridjan Efendi imzasıyla kaleme alınan mektup da teslim edilmiştir. Bu mektup ekte tarafınıza sunulmuştur.

Ayrıca askerlikle yükümlü diğer Osmanlı tebaası hakkında, memlekete gitmekten vazgeçerek burada gönüllü yazılmaları için Alber Foe adlı şahıs ile şerif Paşa tarafından aynı şekilde teşvik ve tavsiyelerde bulunulduğu bildirilmektedir.

Bilgilerinize arz olunur.

19 Eylül 1914

Paris Konsolosu
Galib şevki

15, rue Jean-Goujon*

Paris, Çarşamba 1914

Değerli Hemşehrim,

Asker olarak kaydolmayla ilgili (seferberlik veya gönüllülerin kayıtları) hükümetin talimatlarından haberdar olmanız için Perşembe günü yarın sabah saat 10'da Kilisede bulunmanızı rica ediyoruz.

Komite

Umûr-ı İdâriyye Müdüriyet-i Umûmiyesi

Tarih: 21 Kasım 1914

Prens Said Halim Paşa'dan Dahiliye Nezareti'ne resmi yazı

Paris Konsolosluğu'ndan alınan 19 Eylül 1914 tarih ve 272/96 numaralı yazıda; Paris'teki Ermeni Cemaatinin Rahibi Vramşabuh Kibaryan Efendi'ye vekâlet eden Marsilya Rahibi Yağışe Efendi'nin delaletiyle, Paris Konsolosluğu'nda Osmanlı Dava Vekili ünvanıyla çalıştırılıp liyakatsizliği ve kötü hali sebebiyle ilişkisi kesilen Nouridjan Efendi'nin, kendi önderliğinde bir Ermeni Gönüllü Komitesi kurarak seferberlik dolayısıyla memleketlerine dönmeye hazırlanan bazı Ermeni gençlerini Fransa ordusuna kaydettirmek için kandırdığı, kabul etmeyenleri de tehdit ettiği bildirilmektedir.

Son olarak adı geçen rahibin konsolosluğa başvurarak, bir ay önce konsolosluk tarafından yerel gazetelerle ilân edilen seferberlik üzerine İstanbul'a dönmek için konsololuğa başvurarak bedava bilet alan Karabet Magakyan adlı şahsın namussuz ve kiliseye itaatsiz birisi olduğu bildirilmiş ve verilen biletin geri alınmasını istemiş ise de doğal olarak bu talebin reddedilmiştir. Bunun üzerine kilise tarafından polise müracaatla birkaç gün hapsedirildiği ve daha sonra tahliye edildiği adı geçen şahıs tarafından ifade edilmiştir. Ayrıca gönüllü yazılması hakkında Nouridjan Efendi imzasıyla kaleme alınan ve Magakyan tarafından konsolosluğa teslim edilen mektubun da gönderildiği ayrıca bildirilmiştir.

* Paristeki Ermeni kilisesinin adresi.

Askerlikle yükümlü diğer Osmanlı tebeasının memleketlerine gitmekten vazgeçerek orada gönüllü asker yazılmaları için Alber Foe ile Şerif Paşa tarafından da aynı şekilde teşvik ve tavsiyelerde bulunulduğu adı geçen konsolosluğun açıklamaları arasındadır.

Söz konusu mektubun Fransızca tercümesinin Nezaret makamınıza, ayrıca Harbiye ile Dahiliye nezaretlerine de gönderildiğine dair bu yazı kaleme alınmıştır.

Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye
Cenevre Başkonsolosluğu
Numara: 1084/570

Hariciye Nezareti Yüksek Makamı'na

*Nouridjan Efendi'nin verdiği
belge hakkında Kalem-i Mahsus
Müdüriyeti'ne*

Tokat halkından olup uyruk belgesi almak üzere konsolosluk yazı işlerine müracaat eden bir ayağı kesik Mihran Sahakyan adlı şahsın elinde bulunan, Paris Büyükelçiliği ve Konsolosluğu Dava Vekili Nouridjan Efendi tarafından verilmiş olan belge alınarak ekte nezaretiniz makamına sunulmuştur.

Söz konusu belge incelendiğinde Nouridjan Efendi'nin Ermenilerden asker toplayıp kaydetmekle görevli olduğu anlaşılmıştır. Bu belgeyi 6 Ağustos 1914 tarihinde vermiş olduğuna bakılarak Almanya-Fransa savaşı çıktıktan sonra verilmiş olduğu anlaşılmış ve incelenmek üzere tarafınıza arzedilmiştir.

8 Nisan 1915

Cenevre Başkonsolosu

E. Nouridjan
Osmanlı Avukat
İmparatorluk Büyükelçiliği
Türkiye Konsolosluğu Konseyi
49-51 Avenue Victor Hugo
Tel: 649.54

Paris, 6 Ağustos 1914

Üzerinde hiçbir kimlik belgesi olmamasına rağmen, 10 Rue Rochechouart da ikamet eden (tek bacaklı) 23 yaşındaki dağıtıcı (hamal) Mihran Sahakyan'ın Ermeni olduğunu tasdik ederim.

Ermenilerin Askere
Alınmasında Görevli
E. Nouridjan

Umur-ı İdâriyye Müdüriyet-i Umûmiyesi
Numara: 775
Tarih: 1 Mayıs 1915

Hariciye Nazırı Prens Said Halim Paşa'dan Dahiliye Nazırı Talat Beyefendi'ye resmi yazı

Özet: Paris'te bulunan Dava Vekili Nouridjan hakkında

10 Kasım tarih ve 57613/1698 numaralı yazıya ektir.

Cenevre Başkonsolosluğu'ndan alınan 8 Nisan 1915 tarih ve 1084/570 numaralı yazıda Tokat halkından ve bir ayağı kesik Mihran Sahakyan adlı şahsın uyruk belgesi almak üzere konsolosluğa başvurduğu, Paris Büyükelçiliği ile Konsolosluğu Dava Vekaleti görevinden uzaklaştırılan Nouridjan tarafından verilmiş olan elindeki belgeyi gösterdiği. bunun üzerine sözkonusu belgenin kendisinden alınarak ekte gönderildiği, belgenin incelenmesi sonucunda adı geçen Nouridjan'ın Ermenilerden asker toplayıp kaydetmekle görevli olduğunun ve bu vesikayı 6 Ağustos 1914 tarihinde verdiğine bakılarak Almanya-Fransa

savaşının başlamasından sonra verildiği anlaşıldığı, dikkat çekici olan bu belgenin gönderildiği bildirilmiştir.

Bu belgenin kopyası ekte nezaretinize gönderilmiş, durumun Harbiye Nezareti'ne de bildirilmiş olduğunu beyan etmek için bu yazı kaleme alınmıştır.

Umûr-ı İdâriyye Müdüriyet-i Umûmiyesi

Numara: 775

Tarih: 3 Mayıs 1915

*Özet: Paris'te bulunan Dava
Vekili Nouridjan hakkında*

*Hariciye Nazırı Prens Said Halim Paşa'dan Harbiye Nazırı Enver
Paşa'ya resmi yazı*

Paris'teki Ermeni Cemaatinin Rahibi Vramşabuh Kibaryan Efendi'ye vekalet eden Marsilya Rahibi Yağışe Efendi'nin delaletiyle, Paris Konsolosluğu'nda Osmanlı dava vekili ünvanıyla çalıştırılıp liyakatsizliği ve kötü hali sebebiyle ilişkisi kesilen Nouridjan Efendi'nin, kendi önderliğinde bir Ermeni Gönüllü Komitesi kurarak seferberlik dolayısıyla memleketlerine dönmeye hazırlanan bazı Ermeni gençlerini Fransa ordusuna kaydettirmek için kandırdığı, kabul etmeyenleri de tehdide cüret ettiği; seferberlik sırasında İstanbul'a dönmek üzere konsolosluğa müracaat ederek bedava bilet alan Karabet Magakyan adlı şahsın Rahip Yağışe ve Nouridjan Efendi taraflarından polise başvurularak birkaç gün hapsedirildiği ve adı geçen Magakyan'a gönüllü yazılması hakkında yine Nouridjan imzasıyla bir mektup verildiği; askerlikle yükümlü diğer Osmanlı tebasının da memleketlerine gitmekten vazgeçerek Paris'te gönüllü yazılmaları için Alber Foe ve Şerif Paşa taraflarından aynı şekilde teşvik ve tavsiyelerde bulunulduğu Paris Konsolosluğu'nun 19 Eylül 1914 tarihli ve 272/96 numaralı yazısıyla bildirilmiştir. Bunun üzerine 23 Kasım 1914 tarih ve 57613/1698 numaralı yazıyla Dahiliye Nezareti'ne durum haber verilmiş ve fesatçı Nouridjan'ın mektubunun Fransızcaya çevrilmiş kopyası da aynı nezarete ekte gönderilmiştir.

Bu kez Cenevre Başkonsolosluğu'ndan alınan 8 Nisan 1915 tarihli ve 1084/570 numaralı yazıda Tokat halkından ve bir ayağı kesik Mihran Sahakyan adlı şahsın uyruk belgesi almak üzere konsolosluğa müracaat ederek Paris Büyükelçiliği ile Konsolosluk Dava Vekili Nouridjan tarafından verilmiş olan elindeki belgeyi göstermesi üzerine, sözkonusu belgenin adı geçen Mihran'dan alınarak ekte gönderildiği, belgenin incelenmesi sonucu Nouridjan'ın Ermenilerden asker toplayıp kaydetmekle görevli olduğunun anlaşıldığı ve bu belgeyi 6 Ağustos 1914 tarihinde vermiş olmasına bakılırsa Almanya-Fransa savaşının başlamasından sonra verildiğinin ortaya çıktığı, dikkat çekici olan bu belgenin gönderildiği bildirilmiştir.

Bu belgenin kopyasının daha önce açıklanan diğer belgenin kopyasıyla birleştirilerek Nezaretinizin yüksek makamına ekte gönderildiğini ve durumun Dahiliye Nezareti'ne de ek olarak bildirildiğini belirtmek üzere bu yazı kaleme alınmıştır.

BOA. HR. SYS. 2141/3

73

Osmanlı Ordu-yı Hümâyûnu

Başkumandanlığı Vekâleti

Şube: 2

Numara: 7160

Hariciye Nezareti'ne

Devletlü efendim hazretleri,

Geçen sene Kasım'da Şam'da asılarak idam edilen Fransız Papaz Anatoli (Emmanuel) Mezeri, Trablusşam Rum Katolik Kilisesi'nde savaşın başlangıcından beri gizlendiği ve beraberinde bir çeşit şifre ile yazılmış mektup ve başka belgeler ortaya çıktığı için yakalanıp Askeri Mahkeme'ye gönderilmiştir. Evrakı arasında şifre ile yazılmış ve Fransızların Suriye'yi istilâlarını uygun gören gayet zararlı ve kendi elyazısı ile yazdığı ve savaş sonrası Suriye'den Fransa'ya giden

arkadaşlarından Jean Dumont ile bir kopyasını Fransa'ya gönderdiği mektup, askeri harekâtımız hakkında yine kendi elyazısıyla yazılmış diğer şifreli bir evrak bulunmuştur. Bu mektupları yazdığı günlerde Fransa ordu ve donanmasının Trablus ve Suriye sahiline saldıracağı haber alındığından gelecek vapurlardan birisiyle Fransa'ya annesine ve sevdiklerinden Abbe Lebon, Abbe Budeseul ve Louis Lancelot ve daha bir kaç rahibe göndermek üzere hazırladığı ve kendisinin düşman yararına bilgi edinme girişimlerinde bulunduğu tamamen anlaşıldığından casusluğuna tamamen kanaat getirilmiştir. Bu yüzden asılarak idamına karar verildiği Şam Sıkıyönetim Mahkemesi'nden gelen tutanak suretinden anlaşılmıştır. Arz olunur.

19 Ağustos 1916

Başkumandan Vekili
Enver

Zanlı	Yaşı	Verilen hüküm
Fransız tebaasından Victor Mezeri oğlu Emmanuel Louis	35	İdam

Trablusşam Katolik Kilisesi'nde savaşın başlangıcından beri gizlendiği ve beraberinde bir çeşit şifre ile yazılmış mektup ve başka belgeler ortaya çıktığı için yakalanarak evrakıyla birlikte polis gözetiminde Şam'a gönderilen Fransız tebaasından adı geçen Kilise Matranı Kâtibi Emmanuel Louis oğlu Victor Mezeri hakkında gerekli mahkemenin yapılarak sonucunun bildirilmesi Sekizinci Kolordu Kumandanlığı'ndan emredilmiştir. Tahkik heyetince gerekli soruşturma yapıldıktan sonra adı geçenin cinayetle, kendisini Matranhane'de gizleyen Matran Yusuf Dumani Efendi'nin de sanık olarak yargılanmaları gerektiğine karar verilmiştir. O konudaki evrak adı geçen heyetten kurulumuza verilmiş, yapılan yargılama sonunda savcının iddiası dinlendikten ve heyetce araştırılacak bir yön kalmadığı

anlaşıldıktan sonra heyetçe gereği düşünölmüştür. Her ne kadar adı geçen zanlı Emmanuel Mezeri kendisinin siyasetle meşgul olmadığını ve düşman yararına çalışmadığını söylüyorsa da evrakı arasında bulunan bir çeşit şifre ile yazılmış mektupta “En derin sevgilerimizle Fransa’nın işgalini selâmlıyoruz. Fransız büyük ailesi içine kesin şekilde gireceğiz. Kısacası, iç acıcı doğu ölkelerini asırlardan beri zulme uğrayanların kanlarıyla sulamakta olan uğursuz, zalim ve adaletsiz, barbar adıyla nefret edilen bir hükümetten kendimizi uzaklaştırıp gerçekten Fransız olacağız. Türkiye, öğretmeni Almanya’nın derslerini fazlaca takip ettiğii için vahşii hayvanların merkezi olan Anadolu’nun kapalı dağlarının ardına giriyor. Binlerce zulme uğrayanın kanları renginde olan kırmızı fesi gururla yücelten istibdatçı, ve hatta sultanın saray facialarının sessiz şahidi olan, Türk kaba çizmeleri altından kurtuluş saatini bekleyen eski Bizans’ın göz yaşlarını saklayan latif Boğaziçi sahillerini Türkiye daimi bir şekilde terk ediyor. Fransız avcılarını ile müttefiklerinin son narayını atarak vahşii bir hayvan gibi kovalamakta oldukları, tebaası tarafından iğrenilen ve bütün medeniyet alemince hakarete uğramış bulunan Türkiye, kurtuluşu olan halkın asla yoz ve taban uğurlar olsun, genel feryadı ile uzağına, bizden pek uzağına kaçıyor. Tarih senin kanlı sayfalarını yırtıp intikam ateşine atsın. Git, yalnız nefret perdesi sayfaları bundan böyle senin cinayetlerini gelecek yüz yıllara yayıp ilan edecektir. Uzun kayboluştan sonra Elizays’ın dönüşünü selâmladığımız gibi Fransa’nın Suriye’ye dönüşünü de delicesine bir halde selâmlarız. Elizays’a olduğu gibi Suriye’ye de Fransız askerinin ilk ayak bastığı gün hayatlarının en özel günü olacağını unutmayacaklardır. Şimdi bir an sevincimize ara verelim. Zira Fransız borusunun pek yakınımızda daima Fransız havalarını çalacağı yani üç renkli bayrağın gölgesinde hevesli, her bulunduğumuz Golova horozunun sabahın gelişini duyurmak için öttüğü ve yeni bir hayat tarzını selâmladığı vakit duygusuz kalamayacağız.” cümleleri yazılmıştı. Sorgulanmasının başında gerek tahkik heyetinde ve heyetimiz huzurunda adı geçen mektubun yazıldığı şifreyi dört sene önce Trablusgarp’da bulunan arkadaşlarından Jean Dumont adındaki rahibin kendisine gönderdiğini ve onunla

haberleşmelerini teklif ettiğini ve kendisinin de bir suretini o zaman ezberleyerek aslını geri iade ettiğini, bu mektubu adı geçen şahsın savaşın ilânından sonra Beyrut'tan Fransa'ya askerlik hizmetine giderken kendisine göndermiş olduğunu söylemiştir. Fakat kendisi mektubun yazılmış olduğu şifre harflerinin yine aynı şifre ile yazılmış olan ve kendi elyazısı olduğu itirafında bulunduğu iki numarayı (Bugün Trablus mutasarrıfı İtalya'nın Türkiye'ye savaş ilân ettiği resmi haberini aldı. Türkiye yirmi günden beri toptan asker toplama emrini vermiştir. Türklerin ateşli bir şekilde Akabe için hazırlandıkları, sevkıyatı iptal etmek üzere İtalya'nın Filistin yönüne taarruzda bulunacağı zannedilmektedir.) cümlesini içeren kâğıtdakiyle diğer üç ve dört numaralı kâğıtlardaki şifre harflerine tamamiyle benzediği için gerçeği söylemesi gereği bildirilmiştir. Bunun üzerine adı geçen şahıs mektubun kendi yazısı olduğunu itiraf etmiş, bunu kime yazdığı sorulduğunda; "kendisinin kimseye yazmadığını, yukarıda belirtildiği gibi Jean Dumont'un kendisine göndermiş olduğu mektubu kendi elyazısıyla çoğaltarak aslını tekrar adı geçene geri verdiğini ve böyle delice şeyler yazmamasını bildirdiğini ifade etmiştir. Hangi postahaneye vererek iade ettiği sorulduğunda; iade etmeyip aslını yırttığını ve bu suretin kendisinde kaldığı cevabını vermiştir. Aslını iade etmediği ve delice yazılmış olduğunu söylediği bir mektubu çoğaltmasının ve yanında tutmasının bir anlamı olmadığı ve bunu sağduyunun kabul edemeyeceği, bu yüzden gerçeği söylemesi hatırlatıldığında; kendi fikri ve kendi yazısı olup savaş sonrası Fransa'daki annesiyle yakınlarından Abbe Lebon, Abbe Budeseul ve Louis Lancelot ve daha bir kaç rahibe göndermek üzere hazırladığı cevabını vermiştir. Niçin bunları şifre ile yazdığı, annesiyle adı geçen şahıslarda bu şifrenin anahtarının olup olmadığı sorulduğunda; içindekileri kimsenin anlamaması için şifre ile yazılmış olduğunu, onlarda şifre anahtarı olmadığından savaş sonrası Fransızca'ya çevrilerek gönderilmesi düşüncesinde olduğunu söylemiştir. Savaştan sonra Fransızca'ya çevirilerek gönderilecek bir mektubun şimdiden şifre ile yazılarak hazırlanmasında bir anlam olmadığı gerçeği söylemesi gerektiği tekrar bildirildiğinde, bu mektubu yazdığı günlerde Fransız

ordu ve donanmasının Trablus ve Suriye sahillerine taarruz edeceğini haber aldığından vapurlardan biri aracılığıyla annesine göndermeyi düşündüğünü söylemiştir. Bu şifrenin Fransa’da kimlerde bulunduğu ve savaşın ilânından sonra şimdiye kadar kimlere bu şifre ile mektup yazmış bulunduğu sorulduğunda; ruhban sınıfından Jean Dumont, Louis Lancelot ile Le Pov (?) ve daha yirmi kişi kadar dostunda bu şifre anahtarının mevcut olduğunu ve savaştan önce bu şifre ile haberleştiğini, savaş sonrası bu şifre ile sadece bir mektup yazarak Trablusşam’a gelen İtalyan vapuruyla Fransa’ya göndermiş olduğunu, biri diğerini tutmayan bir şekilde heyetimiz huzurunda söylemesine, evrakı arasında ortaya çıkan ve yukarıda tercümesi verilen iki numaralı belgenin anlamına ve kendisinin on üç seneden beri Trablusşam matranhanesinde katiplik görevini yapmasına, adı geçen mahalle geldiği zaman Fransa Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla gelmiş olduğuna ve kendisinin savaşın ilânının ardından düşman devletler tebaasının ülkelerine veya Osmanlı ülkesine gönderildiklerinden haberdar olduğu halde, hastalığını öne sürerek sahilde bir ülke olan ve her zaman düşman donanmasının gelip gittiği bilinen bir şehrin Matranhanesi’nde gizlenmesine ve kendisini herkesin gözünden saklamasına, içeriği yukarıda yazılı olan mektubu yazan bir şahsın her türlü hainliği yapacağına ortada olmasına ve iki numaralı kağıdın içeriğinden kendisinin düşman çıkarı için bilgi toplama girişimlerinde bulunduğu tamamen anlaşıldığına ve savaş esnasında bu şifre ile İtalya’nın savaş ilânından önce İtalyan vapuruyla ülkesine mektup göndermiş olmasına bakılarak Osmanlı Hükümeti’nin savaş hareketi hakkında da yine bu yolla bilgi verdiği delilleriyle isbat edilmiş olduğundan, adı geçen casusluk ettiğine verdiği ifadeler ve mevcut evrakın ifadeleri ile tam bir vicdani kanaat oluşmuş; hareketlerine uyan, askerî sırları açıklamak casusluk ve savaş suçları hakkındaki kanunun geçici on dördüncü maddesinin beşinci fıkrasında; “casusluk etmek yani düşmanın maksadına hizmet için onunla haberleşme ve ilişkide bulunmak veya düşman yararına bilgi toplama teşebbüslerinde bulunmak veyahut casusu bilerek kabul edip gizlemek ve faaliyetlerine kolaylık gösterip yardım etmek” diye yazılı olduğundan kendisinin bu

hareketinden dolayı bu kanun maddesine göre suç mahalli olan Trablusşam'da asılarak idamına; diğer zanlı olan Trablusşam Matranı Yusuf Dumani'nin, kendisinin casusluğunu bilerek matranhanede alıkoyduğu hakkında hiçbir delil olmaması ve sadece savaş halinde bulunulan devletler tebaasının Trablusşam'dan uzaklaştırıldıklarını bildiği halde adı geçen Emmanuel Mezeri'nin matranhanede kalmasına müsaade ederek düşman devletlerle haberleşmesine alet olduğu ve durumun kendisinin kayıtsızlığından kaynaklandığı kanaati olduğundan adı geçenin de hareketine uyan, söz konusu geçici kanunun "ihmal, kayıtsızlık veya tedbirsizlik sonucu herhangi bir askeri sırrı başkasının öğrenmesini sağlayan ve bu suretle ülkenin güvenliğini tehlikeye düşürenler kırk beş günden üç seneye kadar hapis veya on beş yüzlük Osmanlı altunundan üç yüz adet Osmanlı altununa kadar nakit cezaya mahkûm edilir." diye yazılı olan dokuzuncu maddesine göre kendisinden yüz elli Osmanlı lirası nakdi ceza alınmasına, vermediği takdirde buna karşılık dört yüz gün süreyle hapsine ve savaş devam ettiği sürece sahillerde görevlendirilmemesinin ilgililere bildirilmesine, huzurunda ve oy çokluğu ile karar verilmiştir.

7 Ekim 1915

Şam Askeri Sıkıyönetim Mahkemesi Başkanı Miralay İbrahim	Aza Kaymakam Edhem	Aza Kaymakam Sakıp	Aza Binbaşı Cemil	Aza Yüzbaşı Mehmed Tevfik
---	---------------------------	---------------------------	--------------------------	----------------------------------

Sicilinden çıkarıldığı ve aslına mutabık olduğu onaylanarak arzedilmiştir.

5 Temmuz 1916

Şam-ı Şerif Sıkıyönetim Mahkemesi

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Umûr-ı Siyasiye Müdiriyet-i Umûmiyesi

Özet:
Şam'da asılarak idam edilen
Emmanuel adlı Fransız Papaz.

Ordu-yı Hümayûn Başkumandanlığı Vekâleti'ne

Devletlü efendim hazretleri

Amerika Büyükelçiliği'nden alınan yazıda bin dokuz yüz on beş yılı Eylül'ünün başlarında Trablus'da tutuklanan diğer Fransız papazları görevlerinden uzaklaştırıldıktan sonra Osmanlı ülkesinde gizlice ikamet etmek ve üzerinde Marsilya'dan Osmanlı ülkesine kadar olan seyahat masraflarının Fransa Dışişleri Bakanlığı tarafından ödendiğine ilişkin eski bir idari belge bulundurmakla suçlanarak hapsedilen Anatoli (Emmanuel) Mezeri adındaki Fransız rahibin geçen Kasım ayında Şam'da asılarak idam edildiğinin Fransa Hükümeti tarafından haber alındığı bildirilmiştir. Adı geçeninin idamına dair mahkeme kararını edinme konusunda Fransa Dışişleri Bakanlığı'nın talebinden dolayı yerine getirilmesi istenmekte, bu karar ortaya konulmadığı ve verilen hükmün genel hukuk kurallarına aykırı olduğu ispatlanırsa uygun göreceği tedbirleri almak hakkını koruduğunun adı geçen Bakanlık tarafından ilâve olduğu bildirilmektedir.

Adı geçeninin idamının, kanun hükmü çerçevesinde yerine getirilmiş olması tabii ve bu hususdaki ilâmı Fransa Hükümeti'ne vermeğe bir mecburiyetimiz olmadığı ortada ise de bu hükümet ilâmın verilmemesi durumunda uygun göreceği tedbirleri alma hakkını koruduğunu bildirdiğine göre oradaki Osmanlı tebaası hakkında uygun olmayan uygulamaların önünü almak ve Osmanlı Hükümetince bu konuda kanuna aykırı hareketlere yönelindiğine dair bir şüphe ortaya çıkmasından korkulmadığı belirtilerek Büyükelçiliğe gereken cevap verilmek üzere adı geçeninin gerçekte mahkûm olup olmadığına, olduysa ne gibi bir suçla itham edildiğinin araştırılarak bildirilmesi istenmektedir. Arzulunur.

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Umûr-ı Siyâsiye Müdiriyet-i Umûmiyesi
Mühimme Kalemî
Numara: 86962/1613
Tarih: 10 Eylül 1916

Başkumandanlık Vekâleti'ne

Özet:

İdam edilen Papaz Emmanuel Mezeri

İkinci Şube'nin 7160 numarasını taşıyan 29 Ağustos 1916 tarihli yazınızın cevabıdır.

Geçen Kasım'da Şam'da asılarak idam edilen Fransız Papaz Emmanuel Mezeri'nin Rum Katolik Kilisesi'nde gizlenmesi ve evrakı arasında Fransızların Suriye'yi istilâlarını uygun gören gayet zararlı şifre ve kendi elyazısıyla yazılmış bir mektup bulunması, bütün Fransızlarda varolduğu bilinen böyle bir temenninin tek başına adı geçen papazın idamına bağımsız bir sebep oluşturmayacağı ortada bulunduğu gibi adı geçen işlemin cesaretinde bulunduğu casusluk fiilinden dolayı cezaya çarptırılmış olmasına karşı hiç bir taraftan itiraz edilememesi doğaldır. Ancak bu işin gerçekleştiği tarih, meydana çıkış şekli ile buna dair delillerin, ceza verilmesinde dayandırılan kanun maddesinin ayrıntılı ve ikna edici bir surette bildirilmemesi durumunda Fransa Hükümeti'nin Osmanlı Hükümeti tarafından bu hususta kanuna aykırı hareketlere girişildiğinden şüphelendiğini 28 Mayıs 1916 tarih ve 644 özel numaralı yazımda da belirttiğim gibi adı geçen hükümeti bu hususta uygun göreceği tedbirleri almaya ve bunun sonucu olarak Fransa'da bulunan Osmanlı esirlerine misillemede bulunmak suretiyle gayet vahim tedbirler alınmasına sevk edebilecektir. Buna göre böyle bir durumun ortaya çıkmasına fırsat verilmeden casusluk fiilinin yukarıda belirtildiği gibi tarihinin, oluş şeklinin ve bu konuya, delil gösterilen mektubun ne tarihte yazıldığına açıklığa kavuşturularak suçun işlendiğini ispata yarayacak başka ipucu ve deliller varsa onların da gönderilmesi için nezaretinizin yüksek yardımlarının gösterilmesi rica olunur .

BOA. HR. SYS. 2265-7/5, 8, 9, 17-20

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Şube-i Mahsûsa
Numara: 551
Tarih: 19 Nisan 1918

Hariciye Nazırı Devletli Ahmed Nesimi Beyefendi tarafından Bern Elçisi Fuad Selim Beyefendi'ye

İsveç gazetelerinden Allehanda'da (?) "Ermeni İsyanı" başlığı altında yayınlanan bir makale hakkında Stockholm elçisi Cevad Beyefendi tarafından Hariciye Nezareti'ne çekilen 12 Nisan 1918 tarih ve 216 numaralı telgrafın içeriği dikkat çekici görülerek Büyükelçiliğinizin bilgisi olmak üzere tercümesi ekte gönderilmiştir. Bu konuda gereğinin yapılması rica olunur.

Bâb-ı Âlî
Hâriciye Nezâreti
Şube-i Mahsûsa

Almanca yazılmış İsveç gazetelerinden biri "Ermeni İsyanı" adıyla bir makale yayınlanarak, Osmanlı Hükümeti aleyhinde görüş bildirmiştir. Adı geçen makalede Türkiye karşıtı bir akımın var olduğu ve bunun İtilaf Devletleri'nin kışkırtması sonucu olduğu belirtilmekle beraber ihtilal merkezinin İsviçre'de olduğu da söylenmektedir.

Hatta Bern'deki Fransa elçisi Bern'de bir konferans düzenlemek bahanesiyle hükümeti tarafından bu akımı idareye memur edilmiştir.

Clemenceau bu sene başlarında Fransa Enstitüsü Azasından Berar'ı, Ermeni ihtilalcileri ile irtibat kurmak ve Ermeni Doktorlarından Şericyan ile görüşmek üzere Cenevre'ye göndermiştir. Burada bir toplantı yapılmıştır. Berar, Ermeni meselesinden bahsederek Fransa Hükümeti'nin Ermenilerin her türlü araca başvurarak Türkiye'ye karşı

mücadelede bulunacakları ümidini beslemekte olduğu noktası üzerinde ısrar etmiş ve adı geçen hükümetin bu hususta gerekli olan meblağı karşılamaktan çekinmeyeceğini söylemiştir. Ek olarak Amerika'nın hazırlıklarını tamamlamak ve diğer birtakım tarafsız devletlerin katılımını temin etmek için harbin süruncemede bırakılması icap ettiğinden bütün Ermenilerin Türkiye aleyhinde şiddetli bir akım meydana getirmek üzere birleşmeleri gerektiğini de ileri sürmüştür.

Bu toplantının sonucu olarak Cenevre'de değişik Ermeni komiteleri Doktor Şericyan'ın başkanlığında birleşmişler ve Türkiye'de bulunan Ermeniler arasında Türkiye ve Almanya aleyhinde ve İtilaf Devletleri lehinde etkili olmak konusunda faaliyette bulunmaya karar vermişlerdir.

BOA. HR. SYS. 2885/41

75

Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye
Cenevre Başkonsolosluğu
Numara: 3979/221

Hariciye Nezareti'ne

Özet
Bazı yayınlar hakkında

Devletlü efendim hazretleri

“Suisse et Armenie” başlığıyla “La Tribune de Geneve” gazetesinin 8 Haziran 1918 tarihli baskısında görülen ve “Un appel eu faveur de l'Armenie” ünvanıyla “Le Genevois” gazetesinin 12 Haziran 1918 tarihli baskısında yayınlanan makalelerin kesilmiş bölümleri ekte sunulmuştur. Charles Carroll imzasıyla Türkiye aleyhine İsviçre gazetelerinde yayın yapın Carabet Carolian isminde İstanbullu bir Ermenidir. Carabet Carolian zamanında Beyoğlu'nda oturmaktaydı. Meşrutiyetten sonra İstanbul'da “Excelsior” isminde bir gazete çıkarmıştır. Harbin başlangıcında Fransa'ya giderek gönüllü yazılmış ve ihtiyat mülazımlığı

rütbesine terfi etmiştir. Daha sonra terhis olunarak Türkiye aleyhine propaganda yapmak üzere İsviçre'ye gönderilmiş ve Charless Carroll imzasıyla yayına başlamıştır. Arz olunur.

13 Haziran 1918

Cenevre Başkonsolosu

BOA. HR. SYS. 2885/56

II. BÖLÜM

BELGELERİN FOTOKOPİLERİ

İNDEKS

A

- Abbasiler 41
- Abdurrahman Nureddin Paşa, Adliye Nazırı 86, 156
- Abdülhakim bin Hacı Hüseyin, Jandarma, Muş'ta 162, 163, 166
- Abdülhakim Efendi, Polis, Muş'ta 158, 160, 162, 164, 165
- Abdülkerim bin Şeyh Musa, bkz. Kerim Çavuş
- Adana 19, 20, 36, 93, 139, 182, 183, 185, 188
- Ceza Mahkemesi 85, 86, 87
- Fevkalade Kumandanlığı 93
- İstinaf Mahkemesi Savcılığı 86, 87
- Kumandanlığı 93
- valisi [Ahmed Cemal Bey] 186
- Vilayeti 19, 52, 53, 55, 124, 183, 184, 196
- Adliye Nezareti 85, 87, 156
- Adliye ve Mezahib Nezareti 127, 144
- Agasi (Oghassi), Zeytun Ermeni eşkiyası 55
- Agob, Girgor oğlu, Marsilya'ya giden Ermeni 102
- Ahlat, Bitlis'te 168
- Ahmed Nesimi Beyefendi, Hariciye Nazırı 219
- Ahmed, Maraş'ta Fransız konsolosunun saldırısına uğrayan 134
- Aivadian, Sahak, Papaz 23
- Ajans Fournier* 49
- Ajans Havass* 12, 26, 48, 153
- Ajans Reuter* 26
- Akabe, Suriye bölgesinde 214
- Akçerin(?)köyü, Muş'ta 151
- Akdeniz
- donanması 48
- Ali Muhsin Paşa, Halep ve Adana Fevkalade Kumandanı vekili 93, 120, 121, 139
- Allehanda* (?), İsveç gazetesi 219
- Alman/lar 196
- askeri 196
- gazeteleri 196
- gönüllüler 20
- politikası 180
- Almanya 45, 51, 196, 213, 220
- donanması 196
- -Fransa savaşı 208, 210, 211
- altı büyük devlet 48
- altı vilayet 65, 66, 67, 181, 194
- Amassian, Marsilya'da Ermenilere Yardım Komitesi'nin Sekreteri 70, 71
- Amasya 42
- Amerika 20, 37, 45, 46, 97, 98, 105, 107, 112, 153, 220
- Büyükelçiliği 217
- ordusu 21
- Anadolu 25, 26, 38, 39, 41, 58, 59, 61, 74, 179, 196
- Ermenileri 190
- Hıristiyan ahalisi 117, 118, 119
- 'daki karışıklıklar 38, 39
- vilayetleri 76

- anarşist Ermeniler 60, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 105, 106, 107, 108, 109, 111, 112, 113, 114, 115
- Anderon, Amerikalı Doktor 168
- Andırın, Maraş'ta 138
- Andre, A., Peder, Cizvit Misyoner Cemaati Başrahibi 27, 28, 29
- Ankara Mahkemesi 33
- Anouchian, Yenok, Marsilya'da tutuklu Ermeni, Osmanlı Bankası'na saldıranlardan 116
- Antakya 120, 121
- Antep 20, 141, 142
— Savcılığı 141
- Antrasante rahipleri 47
- Antreasjian, Hratchia, Marsilya'da tutuklu Ermeni, Osmanlı Bankası'na saldıranlardan 115
- Arap 37
- Argento, Laurent, Marsilya Üçüncü Bölge Polis Komiseri 22
- Arhimandariyet 190
- Arif, Suriye Valisi 198, 202
- Ârifî (Ahmed) Paşa, Hariciye Nazırı 6
- Arin, Keşiş, Muş Ermeni Piskopos Vekili 156
- Armenia*, Paris'te basılan Fransızca gazete 20, 21, 23, 32, 123
- Arnavut 37
— kılığı 20
- Arnavutluk 196
- Arslan Kaplan Hanı, Muş'ta 164
- Artin, İstanbul ve Çevresi Ermeni Patriği 11
- Arza Kanık 24
- Asador, Altı vilayette Ermeni piskoposlarının faaliyetlerini haber veren 181
- Asım (Mehmed) Bey, Atina Elçisi 94, 96
- Asım Paşa, Hariciye Nazırı 7
- askeri mahkeme 211
- askeri okullar 21
- Asya 78
— Türkiyesi 44
- Atabek, anarşist, Cenevre ve Paris'te Ermenileri organize eden 58
- Atina 20, 30, 94, 96
— Büyükelçiliği 34
- Aurone* gazetesi 152, 179
- Avlonya 196
- Avrupa/lılar 19, 20, 36, 39, 41, 45, 46, 51, 58, 60, 61, 66, 68, 77, 80, 83, 84, 85, 122, 150, 192, 196, 197
— dengesi 82
— devletleri 92, 151
— diplomasisi 82
— gazeteleri 34, 36, 192
— gözetimi 197
— güçleri 59
— hükümetleri 83
—'daki ihtilalciler 65
— kabineleri 50
— kıtası 32
—lı kisvesi 113
—lı komiser 44
— Komitesi 22
—'nın kontrolü 197
— köyleri 192

— siyasi çevreleri 197
Avusturya 21, 77, 81, 196
— ordusu 21
Azopian, Mario, Marsilya'ya giden
Ermeni 105

B

Bâbiâlf 3, 4, 5, 14, 27, 75, 78, 101,
119, 124, 128, 138, 140, 142,
150, 167, 191, 192, 193, 195,
202
Bağdad (?), nakliye şirketi 105
Bağdat demiryolu hattı 196
Bahçe, Osmaniye'de 187
Bahriye Nezareti 125
Balkan Savaşı 190
Bapest, Fransız Maslahatgüzarı 143
Barthélemy, Halep Fransa Konsolosu
132, 133, 134, 135, 136, 137,
138, 139, 140
Basra 49, 76
Başkale, Van'da 127
Başkitabet 120
Başkumandanlık Vekâleti 218
Batı kamuoyu 150
Batum 147
Bayezid 21
Bedikian, Elmas, Marsilya'ya giden
Ermeni 104
Belvian, Avedis, Marsilya'ya giden
Ermeni 105
Berar, Victor, Fransız Yazar 195, 196,
197, 219
Berlin 5, 34, 49
— Büyükelçiliği 34, 65

Berlin Antlaşması 5, 8, 66, 67, 77,
179, 190
Bern 219
Berthelot, Fransız Bakan 50
Betchaktchian, Vahan, Marsilya'ya
giden Ermeni 105
Beyoğlu 220
Beyrut 28, 102, 103, 214
Bitlis 77, 147, 148, 152, 181
— Valisi [Ferit Paşa] 151
— Vilayeti 122, 143, 156, 157,
167, 168, 169, 170, 171, 172,
173, 175, 176, 177, 178
Bizans 213
Blanc, Charles, Fransa Emniyet Genel
Müdürü 101
Bogos, Nubar Paşa oğlu, Ermeni heyeti
reisi 192, 195, 197, 205
Boğaziçi sahilleri 78, 213
Bonnaud, Fransa'da Merkez Komiseri
114
Bouches du Rhone Valisi, bkz. Floret
Briand, Ermeni Konsey Başkanı 183
Bristol Oteli, İstanbul'da 25
Broussali, Jean, Paris Ermeni Komitesi
Kâtibi 14, 15
Brüksel 34
— Büyükelçiliği 34
Budeseul, Abbe, idam edilen Papaz
Mezeri'nin yakını 212, 214
Buenos Aires 109
Buisson, George, Fransız
parlamentosunda görevli 38, 39
Bulgaristan 21, 37
— sınırı 81

Buxton, Asya Fransız Komitesi'ne katılan İngiliz delege 205
Buyajian, Guregh, Marsilya'ya giden Ermeni 105
Bükreş 30
— Büyükelçiliği 34
Büyük Britanya 44
Büyükdere ahalisi 188

C

Cambon, Paul, Fransa Elçisi 25, 26, 68, 69, 74, 76, 93
Cami-i Şerif mahallesi, Mardin'de 164
Caratheodory, Aleksandr, Hariciye Nazırı 3
Carolian, Carabet, İsviçre'de Charles Carroll imzasıyla Türkiye aleyhine yayın yapan İstanbullu Ermeni 220, 221
Carroll, Charles, bkz. Carolian Carabet
Casparian, Adana'da Ermeni 20
Cebel-i Duruz 198, 200, 201, 202, 203
Celte Konsoloslugu 32
Cemil, Binbaşı, Şam'da 216
Cemiyet-i İlmiye Salonu, Paris'te 179
Cenevre 7, 58, 59, 107, 108, 109, 114, 219, 220
— Başkonsoloslugu 209, 211, 221
— başkonsolosu 208
Cengiz Han 41
Cerkaşin (?) mahallesi, Muş'ta 161, 162
Certificat de Coutume 206
Cevad Bey, Stockholm Büyükelçisi 219
Cezayir 37

Chaloukian, Roupen, Marsilya'ya gelen ve tutuklanan Ermeni 90
Charmetan, Peder, Ermeni ayinine katılan 73
Chatzidepan, Kiper, Marsilya'dan New York'a giden Ermeni 110
Chiseren, Fransa parlamento üyesi 51
Choumla 57, 58
Cizvit
— kilisesi 187
— rahipleri 185, 187, 188, 198, 200, 203, 204

Clemenceau, Georges, Fransız politikacı 219
Cornillon, Girard, Marsilya Ticaret Mahkemesi Başkanı 70
Correspondance de l'Est 35, 36
Courier de la Press, Paris gazetesi 192
Cozan Bey, 20
Cumhuriyet Hükümeti, bkz. Fransa Hükümeti

Ç

Çamlık köyü, Payas'a bağlı 93
Çanlı Manastırı, Muş'ta 157, 167, 169
Çar 37, 64, 109
Çarşı Karakolhanesi, Muş'ta 158
Çayköy, Adana'da 19
Çerkes/ler 20, 37
Çerkes kıyafetleri 21
çete mensupları 79
Çin 40
— gazeteleri 40
Çölemerik 21, 125, 126, 127, 129, 130

— Kaymakamlığı 128
Çukurhisar, Maraş'ta 137

D

Dahiliye Nezareti 55, 61, 64, 126, 127, 141, 155, 170, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 183, 188, 189, 198, 202, 207, 208, 210, 211

Dakesian, Mueguerditch, Marsilya'da tutuklu Ermeni, Osmanlı Bankası'na saldıranlardan 115

Daniguian, Minas, Marsilya'da tutuklu Ermeni, Osmanlı Bankası'na saldıranlardan 116

Dastourian, Gabriel, Marsilya'ya giden Ermeni 104

Davith, Baronir, Marsilya'da tutuklu Ermeni, Osmanlı Bankası'na saldıranlardan 115

De Lusignan, Prens, Paris'te 16

De Moun, Fransız siyasetçi 75

De Pressensé, Fransız politikacı 149, 150

De Viyalar (?), Albay, Fransız Askeri Ataşesi 75

Delcassé, Fransız Dışişleri Bakanı 149, 155, 156

Delord, Marsilya'da komite üyesi 69

Dicle nehri 76, 78

Dikran, Doktor, Yozgat olaylarına karışan 42

Divan-ı Harb 42, 76

Diyarbakır 61, 62, 63, 77, 102, 103, 144, 145, 181

— Vilayeti 61, 62, 144

Doğu

— Anadolu 196

— hristiyanları 27

— ticareti 196

— topluları 84

— vilayetleri 192, 193, 196, 197

— vilayetleri ıslahatı 192, 193

Dostonian, Krikor, Marsilya'ya giden Ermeni 103

Dördüncü Ordu Müşiriyeti 61, 128, 172

Draç, İşkodra 196

Dumont, Jean, Rahip, Trablusgarp'ta 212, 213, 214, 215

E

Edhem Bey, Marsilya Başkonsolosu 114, 116, 124, 122

Edhem Paşa, Müşir, Halep ve Adana Bölgesi Fevkalade Kumandanı 132, 133

Edhem, Kaymakam, Şam'da 216

Eknayan, Atanik, Fransız vatandaşlığına geçen Ermeni 14

Eknayan, Ermeni Tüccar 8, 10, 11

— biraderler 11

ekonomik ıslahatlar 192

Ekyaz (?), köyü, Hassa'nın 184

Elbistan, Maraş'ta 137, 138

Eleşkirt, Ağrı'da 21

Elizabeth, Adana Çayköy'de Ermeni 19

Elizays 213

Elize Sarayı 48

Emniyet, Filibe'de çıkan Türkçe gazete 64, 106, 112

Enfantin, Felix, "Armenia" gazetesi yazı işleri müdürü 23

Enis Paşa, Diyarbakır Valisi 62

Enver Paşa 210, 212

- Erivan 23
- Ermeni/ler 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 32, 33, 34, 40, 41, 45, 46, 47, 50, 51, 53, 57, 58, 59, 61, 65, 66, 67, 69, 70, 71, 73, 76, 77, 79, 83, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 94, 95, 96, 99, 100, 101, 102, 103, 105, 107, 109, 110, 112, 113, 114, 115, 120, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 129, 130, 135, 137, 143, 147, 148, 151, 152, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 179, 180, 182, 183, 184, 190, 191, 194, 196, 209, 219, 220
- ahali 83, 121, 184
- Arhimandariti, Paris'teki, bkz. Kibaryan
- lerden asker toplama 208, 211
- başpiskoposu, Adana'da 19
- bozguncular 93, 166
- casusu 47, 48
- cemaati, Paris'teki 44, 191, 205, 207, 210
- çeteleri 151
- çevreleri 191, 193
- çocukları 22
- davası 37
- Devrimci Hareketi 58, 59
- Dostları Komiteleri 180
- düşünürleri 193
- fesat hareketi 77, 180
- fesatçılar 62, 144, 145
- gençleri 206, 207, 210
- gezginler 89
- göçmen hareketi 92
- göçmenler 31, 32, 72, 91
- Gönüllü Komitesi 206, 207, 210
- halkı 73, 76
- hareketi 32, 92
- heyeti 7, 12, 13
- Hıristiyanlar 41
- ihtilalciler 64, 65, 99, 150, 219
- ileri geleni 152
- İsyanı, Allehanda gazetesinde yayınlanan yazı 219
- işleri 45, 50, 54, 149, 167, 181
- karışıklıkları 39
- Katolik papazı 73
- Katolik piskoposu 57
- kışkırtıcılar 16, 24, 34, 88
- kiliseleri 35
- komiteleri, Paris'te 7, 16, 19, 30, 32, 40, 57, 58, 64, 79, 152, 220
- köyleri 120, 121, 138, 139, 175
- Krallığı 76
- mektebi muallimi 185
- meselesi 25, 26, 37, 3, 8, 153, 190, 195, 219
- Meselesi, "Le Temps" gazetesinde yayınlanan Başyazı 183
- mihraklar 100
- militanlar 68, 147
- Millet Meclisi 183
- milleti 10, 11, 77
- muhtaçlar 168
- nüfusu 74
- okulu 58, 123
- olayları 45, 48, 81, 131, 150
- öğrenciler 64
- papazlar 34, 36, 70, 73, 152, 153, 185

— patriği 10, 152, 183
— Patrikhanesi 188
— Patrikliği 10, 11
— piskoposları 181
— ruhanî reisleri 153
— Ruhbanlığı 188
—leri silahlandırma fikri 138
— sığınmacı 109
— Sığınmacılara Yardım Komitesi,
Marsilya 71, 72, 89
— tebaa 10, 11
— tedhişçiler, Marsilya'daki 114
— toplantısı 182
— topluluğu 12, 13, 183
— toplumu 6
— vatandaşlar 192
—lerin yaşadıkları vilayetler 76, 78,
81, 193, 195, 205
— yazarlar 192
— yönetimi 41
Ermenice 21, 29, 123
Ermenie-L'Armenie, gazetesi 123
Ermenistan 3, 5, 20, 28, 32, 33, 37, 41
Erzincan 148
Erzurum 146, 147, 168, 181
— Vilayeti, 148
Esad (Mahmud) Paşa, Paris
Büyükelçisi 6, 7, 9, 10, 12, 13,
15, 16, 17, 18, 22, 24
Estafette gazetesi 92
eşkiya çeteleri 20
Etchmiazian katogigosu 153
Etchmiazian Manastırı 23
Excelsior gazetesi 220
Eyak, Zeytun Ermeni eşkiyası 55

F

Fabre, Fransa'da Özel Komiser
Yardımcısı 111, 112, 113, 114,
115
Fallieres 190
Fas meselesi 196
Ferid, Bitlis Valisi 156, 157, 167, 168,
169, 170, 172, 174
Ferniz, Maraş'ta 138, 139
fesat hareketleri 77, 80
Fırat nehri 76, 78
Figaro gazetesi 93
Filibe 64
Filistin 214
Finland milleti 179
Floret, M., Bouches du Rhone Valisi
30, 114
Foe, Alber, Osmanlı tebaasını Fransız
ordusuna gönüllü olarak
yazdıran 206, 208, 210
Fransa/Fransız 8, 20, 27, 30, 37, 40,
41, 49, 52, 54, 73, 77, 82, 91, 96, 97,
100, 101, 106, 109, 115, 124, 147, 180,
183, 196, 201, 202, 203, 211, 212, 213,
214, 215, 218, 220
— askeri 40, 128, 213
— Asya Komitesi 205
— bakanlar 54
— basımı 9, 40, 64
— Büyükelçiliği 3, 4, 5, 14, 26, 27,
29, 52, 62, 63, 78, 87, 117, 118,
119, 125, 129, 132, 133, 140, 142,
143, 146, 169, 173, 174, 178, 184,
200, 202, 204
— Büyükelçiliği askerî ataşesi 57
— Büyükelçiliği baştercümanı 140

- büyükelçisi 26, 27, 76, 85, 86, 131
- cumhurbaşkanı 37, 124, 153, 189, 190
- Devleti 41, 42, 84, 162
- Devleti tebaası 187
- Dışişleri bakanı 8, 10, 11, 13, 64, 96, 99, 136, 147, 153, 154, 155, 156
- Dışişleri Bakanlığı 9, 131, 217
- donanması 49
- Enstitüsü 219
- gazete büroları 16
- gazeteleri 92, 153
- görevli, 114, 115
- himayesi 185
- Hükümeti 14, 27, 31, 49, 54, 60, 80, 83, 87, 88, 89, 95, 96, 97, 100, 101, 106, 107, 119, 133, 134, 135, 144, 147, 149, 154, 180, 194, 196, 201, 217, 218, 219
- Hükümeti ileri gelenleri 149
- İçişleri bakanı 91, 101, 107
- İçişleri Bakanlığı 91, 100, 107, 112, 113
- kamuoyu 41
- kanunları 54
- konsolos vekili, Diyarbakır'da 62, 145
- konsolos vekili, Halep'te 57
- konsolos vekili, Maraş'ta bkz. Viet
- Konsolosluk memurları, Halep'te 133
- Konsolosluk, Adana'da 124
- Konsolosluk, Halep'te 141, 142
- Konsolosluk, Şam'da 198, 199, 200, 202
- Konsolosluk/Viskonsolosluk, Sivas'ta 41, 42, 43
- konsolosu 3
- konsolosu, altı vilayette 181
- konsolosu, Erzurum'da 148
- konsolosu, Halep'te 117, 118, 132, 143
- konsolosu, Kudüs'te 142
- konsolosu, Mersin'de, bkz. Sumariya
- konsolosu, Van'da bkz. Rupen
- konsolosu, Van'da, bkz. Per Defrance
- konsolosu/viskonsolosu, Mersin'de 184, 185, 186, 188
- maliye uzmanları 131
- maslahatgüzarı 175
- memurları 117, 118, 119
- Millet Meclisi 131, 149
- milliyeti 14
- ordu ve donanması 21, 207, 210, 212, 215
- papazları 217
- Parlamentosu 27, 75, 155
- politikası ve tarihi 82, 85
- posta vapuru 93
- rahipleri, Ermenileri Katolik yapmaya çalışan 183, 184
- sınırları 99
- siyaset adamları 27
- ların Suriye'yi istilâları 211, 218
- tabiyeti 180
- tebaası 128, 212

— uyuğu 188
— vapuru 55, 93
Fransızca 210, 214
Fransiskan Manastırı, Antep'te 141,
142
Fransiskan rahibi, bkz. Grasya
Freyeinet, Fransız Dışışleri Bakanı 8,
10, 13
Fuad Selim Bey, Bern Büyükelçisi 219

G

Galata 59, 115
Galbenk, Marsilya'da Ermeni göçmeni,
veznedar 31
Galib (Ali), Viyana Büyükelçisi 35
Galib Őevki, Paris Konsolosu 206
Galiçya 20
Galip Paşa, Zeytun Tahkik Komisyonu
Üyesi, Halep Bölgesi Komiseri
3, 4
Gamsaragan Artin, Osmanlı tebaası
Ermenilerinden 184, 185, 186,
188
Garabed(?), Martakis oğlu, Marsilya'ya
giden Ermeni 103
Garabedian, Ibaseli, Marsilya'dan New
York'a giden 110
Garabedian, Kirkor, Marsilya'dan New
York'a giden 110
Garabedian, Symeon, Marsilya'dan
New York'a giden 110
Garde, Ajans Havass muhabiri 26
Garmichian, Agob, Marsilya'ya giden
Ermeni 103
Garo, Armen, Marsilya'ya giden
Ermeni anarşistlerin başı 108,
113, 114, 115

Gasparian, Cenevre'de oturan Ermeni
anarşist 107, 109
gayrimüslim/ler 67, 81, 144, 145
Gelikozaan köyü, Muş'ta 151, 172
Gence Vilayeti 122
Geskolian, Kiworts, Marsilya'ya giden
Ermeni 102
Gilbert, Paul 27
Girit 81, 82
Gironde, Fransız yolcu gemisi 94, 95,
96, 97, 101, 102, 103, 111
Globe Kahvehanesi, Paris'te 182
Goblet, Fransa Dışışleri Bakanı 12, 13,
15
Gochdikian, Mardiros, Marsilya'ya
giden Ermeni 103
Golova horozu 213
Göçmenler, Marsilya'ya gelen, 20, 89,
112, 114
Gökdereliyan Karabet, Hınçakyan fesat
komitesi memuru 86, 87
Göksun, Maraş'ta 137, 138, 139
Grasya, Emmanuel, Fransiskan rahibi
183, 184, 185, 186, 187, 188
Gregorian, Sahak, Marsilya'da tutuklu
Ermeni, Osmanlı Bankası'na
saldıranlardan 116
Grey, Edward, İngiltere Dışışleri
Bakanı 192
Gujer, Marsilya'da komite  yesi 69
Guskderely, Carabet, Galiçya'da 20
Guzanaguart(?) köyü, Muş'ta 151
G lmansur köyü, Muş'ta 151
Gürcü gönüllüler 21

H

- Hacı Bey, Hamidiye Kaymakamı 127, 128
- Haçin 52, 184, 187
- Haçlı Seferleri 73
- Haçlılar 41
- Hairenik (Vatan)*, İstanbul'da yayınlanan gazete 24
- Hakkari 21
— Mutasarrıflığı 128, 130
- Halep 3, 4, 5, 184
— Fevkaledede Kumandanlığı 93, 138
— Valiliği 136
— Vilayeti Genel Valisi 142
— Vilayeti 47, 48, 57, 117, 118, 119, 132, 137, 141
- Hamidiye Alayları 80
- Hamo, Hınçakyan fesat komitesi suç ortağı 86, 87
- Hamparzunian, Tüccar 98
- Hanotaux, Fransa Dışişleri Bakanı 43, 45, 74, 75, 99, 100, 101
- Harbiye Nezareti 185, 208, 210
- Hariciye Nezareti 10, 11, 17, 27, 38, 42, 43, 45, 46, 48, 51, 52, 55, 57, 60, 62, 63, 64, 68, 75, 86, 87, 92, 117, 118, 119, 122, 125, 130, 135, 137, 146, 149, 150, 156, 169, 171, 173, 175, 176, 177, 178, 179, 190, 192, 200, 204, 205, 208, 211, 215, 217, 219, 220
- Harnouliau, Antranik, Marsilya'da tutuklu Ermeni, Osmanlı Bankası'na saldıranlardan 116
- Haroutounian, Arakel, Marsilya'da tutuklu Ermeni, Osmanlı Bankası'na saldıranlardan 115
- Harput 23, 103
— Ermenisi 20, 37
- Hasan, Halep Valisi 47
- Hassa, Hatay'da 184
- Havran, Suriye'de 200, 202, 203, 204
— köyleri 198
— livası 200, 201, 202, 203
— merkezi 201
— Mutasarrıflığı 198, 199
- Havre, Fransa'da liman şehri 107
- Hayasdan (Haıssadan)* gazetesi 21
- Hayko, Stephan, Hınçakyan fesat komitesi memuru, 86, 87
- Hazar Denizi 76
- Hebrart, Le Temps gazetesinin müdürü 34
- Helin köyü, Muş'ta 151
- Hergüft köyü, Muş'ta 169
- Hınçak* gazetesi 21
- Hınçakyan fesat komitesi 61, 86, 87, 152
- Hınıs, Erzurum'da 168
- Hıristiyan/lar 39, 49, 117, 119, 120, 135, 137, 139, 144, 145, 151, 201
— ahali 79
— cemaati 151
— ileri gelenleri 139
— lık 27
- Hidiv 40
- Hilafet 26
- Hindistan 50, 153

Hodler, Marsilya'da komite üyesi 69, 72
Hoffman, Almanya'nın İstanbul'daki acentesi 45
Hospice de la Charite, bakımevi 112
Hudud Kumandanlığı, Hakkari'de 128
Huri (?) İbrahim, Rum Katolik Papazı 198, 200, 201, 202, 203

I

Illustration gazetesi 111, 112
Irak 196
Iratchian, Ermeni anarşist elebaşı 108, 113
ıslahat 5, 65, 66, 68, 69, 74, 83, 93, 191, 192, 194, 195, 197
— hükümleri 92
— layihası 78
— projeleri 3, 194
İslahiye kazası, Antep'te 184
İspartalılar 41
İspirian, Sempatte, Marsilya'dan New York'a giden Ermenilerden 110
İssakoudi, Karakin, Marsilya'da ikamet eden Ermeni 23, 24, 25

i

İbrahim, Şam Askeri Sıkıyönetim Mahkemesi Başkanı 216
ihtilal entrikaları 67
İhtilalci Ermeniler 107, 146, 152
ihtilalci komiteler, Avrupa'da 21, 32, 36
İmparatorluk Hükümeti, bkz. Osmanlı Hükümeti
İncil Cemiyeti 77, 78

İngiltere/İngiliz/ler 20, 32, 39, 40, 41, 44, 45, 50, 51, 77, 82, 89, 145, 196
— askerleri 40
— Büyükelçiliği 78
— Devleti 50, 196
— diplomasisi 78
— elçisi 26
— entrikaları 50
— Ermeni Komiteleri 59
— gemici tayfası kıyafeti 93
— gemisi 102
— Hükümeti 12, 40, 78
— kaynakları 49
— Komitesi, Kıbrıs'taki 20
— konsolos vekili, Erzurum'da 148
— konsolosları, altı vilayette 181
— konsolusu 3
— konsolusu, Antakya'da 121
— konsolusu, Diyarbakır'da 62, 63, 145
— konsolusu, Van'da 168
— kraliçesi 37
— politikası 49
— Telgraf Şirketi 92
— zırhlısı 93
İran 41, 50, 76, 80, 126, 151
İranlı çeteler 21
İsa, Süveydiyeli, Hınçak fesat cemiyeti mensubu 121
İskender, Paris'te Ermeni milletinden 8, 10, 11
İskenderiye 90, 121

İskenderun 93, 102, 103, 121, 124,
125
— körfezi 76
— limanı 125
İslam ahali 137, 138, 139
İsmail bin Seyfi, Jandarma, Muş'ta 158,
160, 165, 166
İstanbul 8, 17, 21, 24, 25, 28, 33, 36,
41, 45, 46, 48, 49, 50, 54, 58,
59, 61, 64, 65, 68, 78, 80, 82,
93, 95, 98, 99, 100, 101, 103,
104, 105, 112, 114, 115, 124,
154, 181, 183, 188, 191, 193,
199, 206, 207, 210, 220
— elçileri 93
— Emniyet Müdürlüğü 90
— Hükümeti 134
— Polis Müdüriyeti 46
İstefan Efendi, Polis, Muş'ta 160, 161,
162, 166
İsveç gazeteleri 219
İsviçre 20, 89, 105, 219, 221
— gazeteleri 220
— ordusu 21
İtalya/İtalyan 20, 196, 214, 215
— askeri 196
— Deniz İşletmeciliği vapuru 109
— kaptan 20
— konsolosu 3
— kralı 37
— ordusu 21
— uyuğu 75
— vapuru 90, 215
İtilaf Devletleri 220
İzmir 98, 102, 103

J

Jandarma
— ıslahatı 197
— teşkilatı 4
Jaures, Jean, Fransız Politikacı 179
Joe, Pierre, Adana'da Fransız Cizvit
Rahibi 185, 188
Journal de Marseille 70

K

Kabayan, Mighirditch, Paris Ermeni
Komitesi üyelerinden 57, 58
Kafkasya 23, 78, 151, 179
Kale mahallesi, Muş'ta 165
Kalem-i Mahsus Müdüriyeti 208
kampanya, Marsilya basınının Ermeni
anarşistler için açtığı 107
Kapridian, Sarkis, Marsilya'da tutuklu
Ermeni, Osmanlı Bankası'na
saldıranlardan 116
Karabağ gönüllüleri 21
Karabet, Merzifon'da 42
Karabet, Süveydiyeli, Hınçak fesat
cemiyeti mensubu 121
Karadağ ordusu 21
Karadeniz 76, 78
Karaguevourian, Nerses, Marsilya'da
tutuklu Ermeni, Osmanlı
Bankası'na saldırınlardan 116
Karkin, Doktor, Fransa'nın Sivas
Viskonsolosluğu'nda Tercüman
41, 42, 43
Karakinyan, Ermeni fesatçı 168
Karakzian, Agabriel, Marsilya'ya giden
Ermeni 104
Karataş köyü, Gence'de 122

- Karavi (?) köyü, Van'da 167
- Karoukian, Miran, Marsilya'ya giden Ermeni 103
- Kars (Kadirli), Adana'da 147, 183, 184, 185, 186, 187, 188
- Kasabyan Artin, Fransa'nın Diyarbakır Konsolosluğu'nda Tercüman 62, 63, 144, 145
- Katogigos 187
- Katolik/ler 21, 57, 144, 127, 187
- ahali 83
- cemaati 11, 168
- mezhebi 126, 127, 128, 129, 130, 184, 185, 188
- milleti 11
- okulları 199, 200
- papazları 126, 187, 198
- piskopos vekili, Muş'ta 167, 168
- Kavak Karantinası 29
- Kazak gönüllüler 21
- Kazan şehri, Gence'de 122
- Kebusiye(?) köyü, Süveydiye'de 121
- Keligenç(?)köyü, Muş'ta 151
- Kerim Çavuş, Muş'ta kanun çavuşu 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167
- Khachmanian, Nigogos, Marsilya'ya giden Ermeni 103
- Khatchadourian, Zareh, Marsilya'da tutuklu Ermeni, Osmanlı Bankası'na saldıranlardan 115
- Khozignian, Hagob, Marsilya'da tutuklu Ermeni, Osmanlı Bankası'na saldıranlardan 115
- Kıbrıs 20, 77, 93, 97, 98, 102, 103, 124
- kıyıları 98
- Mukavelenamesi 77
- Kılıç Ali, Osmanlı karakol gemisi 125
- Kızılağaç 151
- papazı 152
- Kızılöz 137
- Kibaryan Efendi, Vramşabuh, Paris Ermeni Arhimandariti 189, 190, 205, 207, 210
- Kiği kazası 146, 147
- Kilikya 21
- Katogigosluğu 188
- Kizirian, Arakel, Marsilya'da tutuklu Ermeni, Osmanlı Bankası'na saldıranlardan 116
- Kol, Bitlis'te ikamet eden 168
- Kongo vapuru 124, 125
- Kozan Mutasarrıflığı 185
- Kozan Jandarma Tabur kumandanı 185
- Köylüyan, Artin, Cizvit Ruhban Başrahibi'nin Tercümanı 27, 28, 29
- Kudüs 34, 36, 142
- 'teki mahalli yetkililer 143
- Kuhpir(?)aşireti, 127
- Kulp köyü, Muş'ta, 151
- Kurdian, Mirtad, Marsilya'ya gelen ve tutuklanan Ermeni 90
- Kuveyt 196
- Kuzey Afrika 196
- Kürt/ler 20, 21, 37, 41, 64, 78, 80, 128, 151
- elbisesi 148

L

- La Patri* gazetesi 153
La Société'de Geographie (Coğrafya Cemiyeti), Fransa'da 38, 39
La Tribune de Geneve gazetesi 220
Lacroix, Fransız Asya Komitesi Başkanı 205
Laçkan (?) köyü 151
Lancelot, idam edilen Papaz Mezeri'nin yakını 212, 214, 215
Larnaka 102
Le Arevelk D'Orient, Ermeni gazetesi 24
Le Deba gazetesi 153
Le Figaro gazetesi 153
Le Genevois gazetesi 220
Le Goliva gazetesi 153
Le Matin gazetesi 17, 179
Le Mehak (Çiftçi), Ermeni gazetesi 24
Le Pov (?), ruhban sınıfından 215
Le Temps gazetesi 33, 34, 183
Leal, Fransa Demiryolları Özel Komiseri 113, 114
Lebon, Abbe, idam edilen Papaz Mezeri'nin yakını 212, 214
L'echo de Caucas (Kafkasya'nın Yankısı-Haberi), Ermeni gazetesi 24
Leh milleti 179
Lenbua(?) gemisi 52
Lenoir, Marsilya'da komite üyesi 70
Leon XIII, Papa 28
Leon, Paris'te Ermeni kıskırtıcı 16
Lepsius, Asya Fransız Komitesine katılan Alman delege 205

- Liberte* gazetesi 150, 153
Lind des Messageries 56
Livin nahiyesi, Hakkari'de 127
Londra 16, 26, 32, 33, 35, 56, 58, 59, 114
— basını 64
— belediye başkanı 50
— Büyükelçiliği 34, 65
— Elçiler Konferansı 189, 192
— ve Marsilya Ermeni Komitesi 19, 22, 35, 36, 56, 107
Louis, Victor Mezeri oğlu 212
Luzinyan Kraliyeti 41, 51, 77

M

- Madrid 34
— Büyükelçiliği 34
Magakyan, Karabet, Fransız ordusunda gönüllü Ermeni 206, 207, 210
Mahuranlı aşireti 128
Makedon Devrimci Komitesi 59
Makedonya 81, 82, 193, 194
Malakan gönüllüler 21
Mamuretülaziz 102, 103, 181
Manazzuganian, Manuel, Marsilya'dan New York'a giden Ermeni 110
Manoukian, Marsilya'da komite üyesi 70
Manuk, Hoço oğlu, Muş'un Simal köyü ahalisinden 158, 166
Maraklian, Karnik, Marsilya'ya gelen ve tutuklanan Ermeni 90
Maraş 3, 19, 20, 36, 47, 57, 132, 133, 134, 135, 136, 138, 140, 145, 146
— çarşısı 117

- Hıristiyanları 118, 119
- Kumandanlığı 135
- Mutasarrıflığı 47, 134, 137
- Mardin Sancağı 164
- Marsilya 23, 24, 25, 31, 32, 45, 46, 55, 56, 69, 72, 87, 88, 89, 90, 92, 93, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 109, 110, 111, 112, 114, 122, 123, 217
 - Başkonsolosluğu 24, 88
 - başkonsolosu 22, 30, 88, 99, 109, 111, 146
 - halkı 71
 - polisi 97
 - Ticaret Mahkemesi 70
 - Valiliği 106
 - valisi 91, 97
- Matranhane 212, 216
- Mavroyeni, Aleksandre, Osmanlı Devleti'nin Washington Elçisi 30
- Mavroyeni, Dimitri, Osmanlı Devleti'nin Marsilya Başkonsolosu 24, 25, 33, 55, 56, 69, 70, 71, 89, 90, 94, 95, 97, 98, 101, 105, 106, 107, 108, 109, 111, 112, 113
- Mazhar Bey, Albay 75
- Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâ 127, 133
- Mehmed Halid, Muş Merkez Başkomiseri 159
- Mehmed Tevfik, Yüzbaşı, Şam'da 216
- Mehmet Ali Bey, Mersin'de 185
- Mehmet Ziya, bkz. Ziya Efendi
- Meksika harbi 196
- Meldj, Zeytun Ermeni eşkiyası 55, 56
- Memduh (Mehmed Faik), Dahiliye Nazırı 117, 123, 126, 130, 171, 177
- Memorial Diplomatique 9
- Mersin 52, 55, 124, 185, 196
 - Mutasarrıflık ve Kumandanlığı 93
- Merzifon (Marsivan) 28, 42
- Messageries Maritimes Kumpanyası 107, 124, 125
- Metcherian, Fransa'nın Maraş Konsolos Yardımcısı 139, 140
- metropolit, 34, 36
- Mezeri, Anatoli Emmanuel, Şam'da asılarak idam edilen Fransız Papaz 211, 212, 213, 216, 217, 218
- Mıgırditchian, Meghitar, Marsilya'da tutuklu Ermeni, Osmanlı Bankası'na saldıranlardan 116
- Mısır 37, 40, 41, 50, 192
- Mihran Efendi, Fransa'nın Van Viskonsolosunun Tercümanı 157, 158, 159, 160, 163, 164, 165, 166, 167, 169, 170, 172, 173, 175, 176, 177
- Milliukof, Asya Fransız Komitesine katılan Rus delege 205
- Minasyan, Ağaton, Amasya'da 42, 104
- misyonerler 169
- Moğollar 41
- Mouline, Marsilya'da komite üyesi 69, 72
- Muhafazakâr Parti 179
- Muhafazakarlar Fırkası 82
- Muhsin Paşa, bkz. Ali Muhsin Paşa

Mustafa bin Abdülaziz, jandarma,
Muş'ta, 160, 163, 166

Mustafa, Polis, Muş'ta 160

Musul 126

— aşiretleri 130

— konsolos memuru, Fransa'nın
148

Muş 21, 77, 122, 148, 151, 157, 159,
162, 163, 165, 166, 167, 168,
169, 170, 171, 175, 176, 177,
178

— İstinaf Savcılığı 170

— Karışıklıkları, Liberte
gazetesinde yayınlanan yazı 150

— Kumandanlığı 172

— mutasarrıfı 157, 168

— Mutasarrıflığı 156, 159, 167,
168, 172, 174

— Polis başkomiseri 159, 161

— Polis Dairesi/İdaresi 167, 170,
173, 175, 176

— Savcı Yardımcılığı 157, 159,
160, 161

Münir Bey, bkz. Salih Münir Bey

Müntefik aşiretleri, Basra'da 48, 49

Müslüman/lar 44, 51, 67, 80, 81, 117,
118, 119, 135, 148, 167, 168,
184, 186, 192, 201

— halk 79, 83, 118, 119, 135, 144,
145, 198, 199

— köylü kılığı 37

— nüfus 68

— okulları 37

N

Nacachian, Garabed, Marsilya'ya giden
Ermeni 103

Nakhian, Avedis, Ermeni, Marsilya'da
23, 24, 25

Naoum Paşa, Paris Elçisi 182

Nasturî ruhani reisi 130

Nasturîler 126, 127, 128, 129

Nationale Oteli, Marsilya'da 103

Nazarbekian, Avedis, Ermeni kışkırtıcı
58

Nazaret Çavuş, Barthelemy'nin yanına
gönderilen 137

Nazım Paşa, Zaptiye Nazırı 46

Nazmi Bey, Yabancı İşler Müdürü 201,
202

Nelidof, Rusya Elçisi 25, 26, 93

Nemrud(?) 130

Neues Wiener Tagblatt 35

New York 98, 104, 105, 109, 110

New York Herald gazetesi 48, 49

Nice, Fransa'da 33

Nicolaides, Ermeni meselesi hakkında
konferans düzenleyen 38

Nihilist/ler 36, 59

— komiteler 19

Nikogos, Badneli Astour oğlu,
Marsilya'ya giden Ermeni 103

Nissim Efendi, Marsilya Başkonsolos
Vekili 147

Nourian Efendi, Zeytun Tahkik
Komisyonu Üyesi 3, 4

Nouridjan Efendi Ermeni Gönüllü
Komitesi Başkanı 206, 207,
208, 209, 210, 211

Nouvelle Presse Libre 35

Nusayri köyleri, Süveydiye'de 120

O

- Observer Bureau*, Viyana gazetesi 192
- Oghassi (Agasi), Zeytun Ermeni eşkiyası 55
- Ohannes, Hınçakyan fesat komitesi suç ortağı 86, 87
- Ohannes, Müsteşar 184
- Oniakan, Ohannes, Marsilya'ya giden Ermeni 104
- Ormanyan Efendi, Patrik 143
- Ortodoks
- ahali 83
 - Ermeni milleti 11
 - mezhebi 126
 - luk 127
- Osmanlı 69, 101, 197
- Afrikası 197
 - ahalisi 76
 - altunu 216
 - asker/leri 40, 135, 121
 - Asyası 197
 - Avrupası 197
 - Bankası 80, 95, 100, 107, 112, 114, 115
 - bölgesi 32
 - Büyükelçiliği, Fransa'daki 6, 106, 152
 - büyükelçilik ve konsoloslukları 46, 47
 - dava vekili 205, 207, 210
 - Devleti 41, 44, 49, 50, 51, 54, 68, 76, 82, 84, 92, 135, 150, 181, 191, 197, 198, 201, 202, 203
 - dış temsilcilikleri 34
 - Doğu vilayetleri 196
 - esirleri 218
 - göçmenleri 31
 - görevlileri 3, 120, 152
 - Hükümeti 12, 17, 26, 27, 28, 32, 35, 39, 44, 45, 50, 53, 65, 67, 68, 69, 71, 81, 92, 99, 113, 119, 120, 128, 133, 134, 135, 140, 145, 151, 152, 155, 169, 173, 174, 178, 182, 186, 190, 194, 199, 200, 201, 215, 217, 218, 219
 - idaresi 77
 - İmparatorluğu 7, 65, 66, 68, 71, 89, 100, 194, 205
 - kanunları 166, 205
 - lirası 156, 167, 174, 216
 - memleketi 51, 81, 82, 184
 - memurları 40, 77, 117, 118, 119, 201
 - Millet Meclisi 183
 - milleti 68
 - okulları 22
 - padişahı 17, 25, 26, 40, 42, 47, 53, 54, 64, 74, 75, 78, 81, 82, 83, 92, 120, 121, 126, 128, 131, 136, 137, 144, 145, 146, 152
 - Tâbiyyeti Hakkındaki Kanun 14, 15
 - tebaası 11, 14, 30, 41, 52, 54, 84, 206, 208, 210, 217
 - toprakları 61
 - unsurları 188
 - uyuğu 47
 - ülkesi 40, 45, 46, 47, 48, 74, 83, 151, 179, 191, 215, 217
 - ülkesi işleri, Aurone gazetesinde yayınlanan makale 152
 - vatandaşı 27

- vilayetleri 50
- yetkilileri 91
- 'nın hükümranlığı 194

Ö

- ölüler günü 73
Örfi İdare Nizamnamesi 185, 188

P

- Panayan, Oranesse, Marsilya'dan New York'a giden Ermeni 110
Pangaltı 26
panislavist 36
Paris 6, 7, 8, 10, 11, 16, 30, 33, 34, 56, 57, 58, 59, 60, 64, 73, 83, 91, 106, 109, 111, 112, 123, 131, 136, 140, 179, 183, 190, 191, 192, 207, 209, 210
— Büyükelçiliğı 10, 11, 17, 34, 38, 43, 45, 48, 49, 54, 64, 65, 68, 74, 75, 80, 92, 100, 149, 179, 180, 189, 190, 208, 209, 211
— Emniyet Müdürlüğü 6
— Ermeni Yurtseverler Komitesi 53, 57, 58
— gazeteleri 92, 149, 150
— halkı 39
— kabinesi 49
— Konsolosluğu 205, 207, 208, 209, 210, 211
Paskalya 187
Patrikhane 181, 185
Patriklik 143
Payas, Hatay'da 19, 36, 93

- Pelletan, Ermenilere sempatisi ile tanınan Fransız Denizcilik Bakanı 179, 180
Per DeFrance, Van'daki Fransa Viskonsolosu 126, 127, 128, 129, 130
Pera 3, 142
Petersburg 7
— Büyükelçiliğı 34, 65
Petit Versailles Oteli, Marsilya'da 104
Peyron, Marsilya'da komite üyesi 69
Pichon, Fransız devlet adamı 193, 194
Pire 94, 96
Plisi, Fransız Cizvit Rahiplerinden 198, 200, 201, 202, 204
Pognon, Fransa'nın Halep Konsolosu 142
Polis Dairesi, Muş'ta 158, 160, 162, 165, 170
Portokalian, Mighirditch, "L'Armenie" gazetesinin müdürü 23, 32, 122, 123, 124
Posta ve Telgraf Nezareti 130
Potsdam kararları 196
Potun(?), Antakya'da Fransız Viskonsolosu 121
Press Asuspasyan (?) dergisi, Londra basınından 64
Protestan
— Ermeni 102, 103
— papaz 33, 69, 70
— cemaati 168
Proupéne, Kalledjian, Marsilya'da tutuklu Ermeni, Osmanlı Bankası'na saldıranlardan 116

R

- Raif (Mehmed Raif Paşa), Halep Valisi 132, 138
- Ratchia, Zeytun Ermeni eşkiyası 55
- Ravi, Times gazetesi Muhabiri 25, 26
- reform projeleri 195
- reformlar 205
- Regnault, Andre, Bouche du Rhone Vilayet Genel Sekreteri 112, 114
- Reşid Bey (Mustafa), Bükreş Büyükelçisi 30
- Rıza, Serasker 128, 136, 138, 172
- Rifat (Halil Rifat) Paşa, Sadrazam 137
- Rifat (Mehmed) Paşa, Paris Büyükelçisi 182, 193, 194, 195, 197, 205
- Roche, Ernest, Sosyalist Milletvekili 53
- Rocheforte, Ermeniler lehine yapılan toplantıya başkanlık eden 53, 54
- Roma
- Büyükelçiliği 34, 65
 - lılar 41
- Rostand, Eugene, Journal de Marselle Müdürü 70
- Katolik Kilisesi 218
 - Katolik papazları 198
 - Ortodoksları 120
- Rumeli meselesi 8
- Rumen ordusu 21
- Rupen, Fransa'nın Van Viskonsolosu 155, 156, 157, 158, 159, 160, 162, 163, 164, 165, 166, 168,

169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178

- Rusya/Rus 37, 50, 51, 76, 122, 123, 168, 177, 179, 196
- Büyükelçiliği 78
 - fesat erbabı 179
 - gazeteleri 74
 - Hükümeti 59, 83, 193
 - imparatoru, 83
 - ordusu 21
 - papazları 126
 - tebaası 31
 - uyruklu 122, 153
 - konsolosları, altı vilayette 181
- Rüstem Paşa, Londra Büyükelçisi 30, 43

S

- Sabath, Georges, Marsilya'da 104
- Sadaret 10, 17, 42, 43, 45, 46, 48, 62, 63, 85, 86, 117, 118, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 132, 133, 136, 140, 141, 144, 154, 155, 170, 171, 174, 176
- telgrafı 48, 129
 - yazısı 10, 11, 29, 60, 61, 63, 64, 86, 95, 124, 126, 133, 136, 145, 155, 174
- Safovik(?), Antakya'da İngiliz Viskonsolosu 121
- Sagnian, Krikor, Marsilya'dan New York'a giden Ermeni 110
- Sahak Efendi, Kilikya Katogigosu 185
- Sahak, Papaz, Marsilya'da Ermeni göçmeni 31
- Sahakian, Armenak, Marsilya'ya giden Ermeni 104

- Sahakian, Mihrak, Tokat halkından 208, 209, 211
- Sahakian, Miran, Marsilya'ya giden Ermeni 104
- Said (Mehmet) Paşa, Kürt, Hariciye Nazırı 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 22, 24, 30, 33, 34, 35, 38
- Said Halim Paşa (Prens), Hariciye Nazırı 193, 194, 195, 205, 207, 209, 210
- Sainte Clotilde Kilisesi 73
- Sakalire, yolcu gemisi 125
- Sakıp, Kaymakam, Şam'da 216
- Salih Münir Bey, Hariciye Nezareti Mektupçusu, Paris Büyükelçisi 53, 56, 57, 60, 71, 73, 87, 88, 90, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 106, 110, 111, 113, 146, 147, 154
- Salih, Hariciye Nezareti Müsteşarı 199, 203
- Salisbury, İngiltere Dışişleri Bakanı 44, 50, 51
- Salvator, Rahip 75, 119
- Samelian, Kirkor, Marsilya'ya giden Ermeni 102
- Samsun 27, 28, 29, 102, 103, 104, 105
— Birinci Bidayet Ceza Mahkemesi 29
- Sanbeto, Peder, Antep'teki Fransisken Manastırı Rahiplerinden 141, 142
- Sarraffian, Bedros Marsilya'ya giden Ermeni 104
- Sason 77, 150, 152, 172, 173
— dağı 169, 173, 174
- Schackleton, Marsilya'da komite üyesi 69
- Sekizinci Kolordu Kumandanlığı 212
- Selanik 101
- Selian, Agop, Marsilya'da Ermeni göçmeni, sosyal işlerden sorumlu 31
- Selian, Marsilya'da komite üyesi 31, 70
- Seraskerlik 61, 133, 169, 173
- Serbest Fırka, İngiltere'de 82
- Serkis, Muş'ta yakalanan Ermeni 122
- Serkisian, Ohannes, Marsilya'dan New York'a giden 110
- Serkisian, Surkouy, Marsilya'dan New York'a giden 110
- Serkos oğlu, Hagob, Marsilya'ya giden Ermeni 102
- Seyne vapuru 107
- Sığınmacı Ermenilere Yardım Komitesi, Marsilya'da 70
- Sıhhiye Nezareti 124
- Sırp ordusu 21
- Sidon, yolcu gemisi 102, 103, 104, 105
- Siirt 148
- Simal köyü, Muş'ta 152, 158
- Sipo, Şero oğlu, Muş'un Simal köyü ahalisinden 158, 166
- Sislian, Andon, Marsilya'da ikamet eden Ermeni 23, 24, 25
- Sivas 103, 104, 105, 181
— Vilayeti 41, 43, 147
- Siyasi İşler Genel Müdürlüğü 200
- Slav

— gönüllüler 21
— komiteler, 19
Société'de Geographic 39
Solomonian, Dicran, Marsilya'dan New York'a giden Ermeni 110
Sosyalist Parti 181
Sosyete Savante Salonu 180
Souverwein, Marsilya'da komite üyesi 69
St. Dennis 77
St. Pierre Hapishanesi 90, 113
Steggs, Papaz, Marsilya'da komite üyesi 69, 72
Stephan, Captan, eşkiya başı 59
Stephan, Kiorg oğlu, Marsilya'ya giden Ermeni 102
Stitt, Marsilya'da komite üyesi 69, 72
Such, Marsilya'da komite üyesi 69
Suisse et Armenie, "La Tribune" gazetesinde çıkan yazı 220
Sumaripa, Mersin Fransız Konsolosu 52, 53, 55
Sun gazetesi 189, 190
Suriye 196, 201, 211, 213, 218
— olayları 97, 98
— sahili 212, 215
— Vilayeti 198, 199, 200, 201, 202, 203
—li dağlılar 21
—li papaz kılığı 20
Süfla mahallesi, Muş'ta 162, 163
Süveydiye 120, 121
— Ermeni ahalisi 121

Ş

Şakir (Mehmed) Paşa, Atina Büyükelçisi 30
Şakir (Ahmet) Paşa, Petersburg Büyükelçisi, Doğu vilayetleri Umum Müfettişi 7, 74
Şam 198, 199, 200, 211, 212, 217, 218
— Sıkıyönetim Mahkemesi 212, 216
Şericyan, Ermeni doktor 219, 220
Şerif Paşa, Osmanlı tebaasını Fransız ordusuna gönüllü olarak yazdıran 206, 208, 210
Şeydan aşireti 127, 128
Şeyhli, Islahiye'nin 184
Şinik köyü, Muş'ta 152
Şuha Manastırı, Erzincan'da 148

T

Talat Beyefendi, Dahiliye Nazırı 209
Talori 151, 169, 173, 174
Tan gazetesi 49
Tarabya 27
Tarporian, Sarkis, Marsilya'dan New York'a giden Ermeni 110
Tayyarîler 127
Tchakirian, Haroutioun, Zeytun Ermenilerinden, Paris'te kışkırtıcılık yapan 16
Tcheraz, Minas, "Armenia" Gazetesi Editörü 53, 123
Tchopli Derhouvendi Houvend, Adana'da Çayköy Papazı 19
Tchordoukian, Nazaret, Marsilya'ya giden Ermeni 105
Tekeian, Marsilya'da komite üyesi 70

Temyiz Mahkemesi 85, 86, 87, 156
Tesrî-i Muamelat Komisyonu 55, 117,
123, 126, 130, 141, 177
Tevfik (Ahmed) Paşa, Hariciye Nazırı
53, 55, 56, 57, 58, 63, 69, 70,
73, 85, 87, 88, 89, 90, 94, 95,
96, 97, 98, 99, 102, 105, 106,
107, 108, 109, 111, 112, 113,
114, 118, 122, 123, 129, 131,
133, 134, 136, 141, 144, 145,
146, 153, 155, 171, 175
Theatre de Familles Derneği 39
Times gazetesi 25, 26
Tingiroğlu, Timothee, Paris'te tıp
öğrencisi, eski Ermeni-Katolik
Papazı 8, 10, 11
Tirso, İtalyan vapuru 90
Tokat 77, 208, 209, 211
Toulon, Fransa'da liman şehri 33
Trablusgarp 213
Trablusşam 212, 215, 216, 217
— Matranhanesi 215, 216
— mutasarrıfı 214
— Rum Katolik Kilisesi 211, 212
— sahili 212 215
Trabzon 103, 196
— Vilayeti 29
Tribunal Extraordinaire (Olağanüstü
Mahkeme) 65
Tunus 37
Turaboğlu Serkis, Antep'te tutuklanan
141, 142
Turalian, Marsilya'da komite üyesi 70
Turhan (Hüsnü) Paşa, Hariciye Nazırı
43
Tutukevi, Marsilya'da 115

Tuzri(?), Pangaltı'da oturan 26
Türkiye/Türk/ler 14, 19, 22, 25, 36, 37,
44, 59, 64, 183, 190, 196, 197,
213, 214, 219, 220, 219Türk
birlikleri 22
— dostu 21
— tarafı vekiller, Fransa'da 150
Türkçe 186

U

Ulu Hakan 67
Un appel eu faveur Del'Armenie, "Le
Genevois" gazetesinde çıkan
yazı 220
Urmiye 126
Utudjian, Marsilya'da komite üyesi 31,
70, 72

V

Van 61, 122, 123, 128, 148, 156, 168,
172, 173, 177, 178, 181
— İstinaf Mahkemesi 155, 156
— Kumandanlığı Vekaleti 172
— Vilayeti 122, 125, 126, 127, 130,
147, 154, 172, 173, 174
— 'ın yerel memurları 155
Vantransiran gazetesi 179
Vartan, Rahip, Van'da 167
Vartanian, Djahar, Marsilya'dan New
York'a giden Ermeni 110
Vartanian, Ersabeth, Marsilya'dan New
York'a giden 110
Vartanian, Setrok, Marsilya'da tutuklu
Ermeni, Osmanlı Bankası'na
saldıranlardan 115
Vartanian, Sultane, Marsilya'dan New
York'a giden 110

Vartanian, Vartan, Marsilya'dan New York'a giden 110
Varteks, Van Komitesi Reisi 154, 155, 156
Vehabetian, Mighidritch, Adana Ermeni Başpiskoposu 19, 34, 35, 36
Viet, Maraş Fransa Konsolos Vekili 117, 118, 119
Viyana 192
— Büyükelçiliği 34, 65
— Telgraf Şirketi 92
Voltaire gazetesi 18
Vriscor, Petros, Marsilya'dan New York'a giden 110

W

Washington 34
— maslahatgüzarı 110
Weyl, Marsilya'da komite üyesi 72

Y

Yağışe Efendi, Marsilya Rahibi 205, 207, 210
Yozgat 42
Yunan
— denizci kılığı 20
— gemici tayfası 37
Yunanistan sınırı 81
Yusuf Dumani, Trablusşam Matramı 212, 216
Yusuf Ziya Paşa, bkz. Ziya Paşa

Z

Zabtiye Nezareti 46, 47, 61, 88, 95
Zeytun 3, 18, 20, 55, 57, 137

— Ermenileri 16, 17, 20
— kaymakam muavini 137
— Kumandanlığı 139
— polis müdürü 139

Ziya (Yusuf) Paşa, Paris Büyükelçisi 30, 31, 33, 34, 38

Ziya Efendi, Polis, Muş'ta 158, 159, 160, 162, 163, 164, 165, 166